

TEXT PROBLEM WITHIN THE BOOK ONLY

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204263

UNIVERSAL
LIBRARY

CUP—552—7-7-66—10,000

LIBRARY.

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T 3.1 / D 29 B Accession No. T 379 8

Author అశ్వనాథం, పి. ఎం.

Title భారత కవి సారము .

This book should be returned on or before the date last marked below.

సరస్వతీ గ్రంథమండలి :

అనుబంధమాలిక : ౧౩

భారత కథాసారము

శ్రీమతి దేచిరాజు లక్ష్మీనరసమ్మ

Approved by the Madras Text Book Committee
for Class use, Fort St. George Gazette, Part 1-B (Edl.)
No. 21-B D/ 27-5-1941, Page 153.

సరస్వతీ పబ్లిష్మెంట్స్
రాజమహేంద్రవరము

సర్వస్వామ్యములు
శ్రీ కాళిదాసు

First Edition 1928
Second Edition 1945

Saraswathi Power Press, Rajahmundry
Printed and Published by
A. Lakshmanaswamy Naidu
For Addepally & Co., Educational Publisher
Order No. 3657 — 28-8-45

భారతకథాసారము

ఆదిపర్వము

భరతవంశజాతుడగు శంతనుడను మహిషాలు దొకనాడు మృగయావినోదంబులఁ దగిలి వనాంతరంబున సంచరించుచు, గంగాపులినతలమున నొక్క నరోజుముఖని గాంచి తన్ను వరింపుమనియడుగ నత్తన్ని “రాజా! నేనాచరించు కార్యముల కడ్డు చెప్పకుందువేని నిన్ను జేపట్టి యభిమతముఁ దీర్చెద. ఎప్పు డడ్డునెప్పిన నప్పుడు నిన్ను విడిచి చనియెద” నని చెప్పెను. శంతనుఁ డందులకొడఁబడి యామెను బరిగ్రహించెను.

అనంతర మాయువతికి నుత్తుఁ డుదయింప దోడనే యామె వానిని దీసికొనిపోయి గంగాప్రవాహమునఁ బడవైచివచ్చెను. శంతనుఁ డా ఘోరకృత్యమును గాంచి సహింపలేకయుఁ దాను వలదన్నచో నయ్యింతి తన్నుఁబాసి యరుగునను భయమున నూరకుండెను. ఆ లలన యట్లు సుతనప్తకమును గాంచి యందఱును వధించి యష్టమతనూజునిఁగూడఁ బ్రవాహమునఁ బడనైవఁ బోవుచుండ నుదయార్కతేజుడగు నక్కుమారుని గని శంతనుఁ డూరకుండ జాలక “పుత్రభూతకీ! ఈకుమార రత్నమునైన నదీగర్భమునఁ ద్రోయక బ్రదుకని” మృని యామెను వారింపెను. “మహారాజా! నీవు నన్ను వారిందిరివి

గనుక నీక నాయుచ్చవచ్చిన మార్గమున నరిగెడ” నని యానుదతి వచింప శతనుఁ డామె నెడఁబాయఁ జాలకఁ చింతా క్రాంతుఁ డయ్యెను.

పిమ్మట నామె “అవసీతలేంద్రా! నీవు చింతింపక నా వృత్తాంతము నమగ్రముగ నాలింపుము. నేను త్రివనపావని యనఁబరగిన భాగీరథి. నా కుదయించిన కుమారులెనమృదును వనువులు. వీరలోకనాఁడు పత్నీనమేతులై మేరుపర్వతమునకుఁ గ్రీడార్థ మరుదెంచి, యటఁ దపంబు నేయుచున్న వసిష్ఠమహాముని హోమధేనువగు నందినిని బట్టుకొని పోయిరి. అనంతరము వసిష్ఠమహాముని తనధేనువును గానక వనమెల్ల వెదకి పిమ్మట యోగదృష్టింజూచి వనువులెత్తుకొని పోయిరని యెఱింగి కోపాయత్తచిత్తుడై “మర్త్య లోకమునఁ బుట్టు” డని వారిని శపించెను. అంత నావనువులు భీతచిత్తులై వచ్చి మునీంద్రునకుఁ బ్రణామములొచరించి “తాపసోత్తమా! ధర్మమూర్తివగు నీవు మాయపరాధము నహించి భూలోకమున మే మెక్కువకాలము జీవింపకుండునట్లు మమ్మనుగ్రహింపు” మని ప్రార్థింప మునీంద్రుఁడు ప్రసన్నుడై “మీరు శ్రీరినస్లే యగును. ప్రభానుఁడు మాత్రము మహాపరాధము చేసెను గావున నతఁడు మర్త్యలోకమునఁ బెక్కుకాల ముండు” నని వచించెను. అనంతర మావనువులు తమ శాపవృత్తాంతము నాకెఱిగించి “మే ముండుచోట జనింప నోవము. నీయందుఁ బుట్టెదము. నీవు శ్రీరూపముఁదాల్చి

మమ్ముఁ గనినతోడనే ప్రవాహమునఁ బడవైచుచుండుము” అని వేడ నే నందుల కంగీకరించితిని. ఆ కారణమువలన నిది వఱకు జనించిన కుమారసప్తకమును నదిలోఁ బడవైచితిని. దేవప్రతుఁడైన యిక్కుచూరుఁడు దీర్ఘాయుష్మంతుఁ డగును. వయోవంతుఁ డగువఱకు వీనిని నాయొద్ద నుండనిమ్ము” అనుచు గంగాదేవి సమస్త వృత్తాంతము శంతనున కెఱిగించి యాతని నొడఁబఱిచి, నిజరూపధారిణియై యరిగెను. విష్ణు చిత్తుఁడై శంతనుఁడు తన రాజధాని కేఁగెను.

భీష్మాభిధానుఁడగు నాకుచూరుఁడు దినక్రమాభివృద్ధుఁడై పరశురామునియొద్ద విలునిద్య నభ్యసించి యాదు నిపుణుఁ డయ్యెను. అనంతర మొకనాఁడు శంతనుఁడు గంగాతీరమునకు రాఁగా భాగీరథీదేవి యా కుమారు నాతని కొనఁగెను. శంతనుఁడు ప్రమోదభరితమానసుఁడై హస్తినాపురమున కరిగి భీష్ము యశావరాజ్యాభిషిక్తుం జేసి సంతసముతోఁ గాలముఁ గడపుచుండెను.

ఇట్లు నాలుగువత్సరములు గడచిన పిమ్మట నొకనాఁడు శంతనుఁడు వేటతమకమున విసినమున కరిగి, యమునా తటమున నొక కమలలోచనం గాంచి “సుందరీ! నీ వెవ్వరి దానవు?” అని ప్రశ్నింప నా నుదతి “రాజా! నేను దాశ రాజు తనూజను. నశ్యవతి యరుదానను. తండ్రి పనుపున నిచ్చట నోడనడుపుచుండును.” అని ప్రత్యుత్తర మొనఁగెను. పిమ్మట శంతన భూపాలుఁడు దాశ రాజుకడకేఁగి “నీతనూజను

నా కొనఁగు” మని యడుగ, నతఁడు “అవసీతలేంద్రా! నా దాహిత్రుని రాజ్యాభిషిక్తుం జేయ నంగీకరింతువేని నా తనయ నిచ్చెదను.” అని యుత్తర మొనఁగెను. “అగ్ర తనూజుఁడు, సుగుణగణ వితాజితుఁడు నగు భీష్ముని విడిచి, నత్యవతికి జనించువాని నెట్లు భూమిశుం జేయఁగలను?” అని శంతనుఁడు చింతాక్రాంతుడై హస్తీపురమున కరుదెంచి మనంబున నత్యవతినే తలపోయుచుండెను.

ధర్మనిరతుడైన గాంగేయుఁడు తన తండ్రి చిత్తము నత్యవతిపయిఁ దగులుట మొఱిగి దాశునికడకేగి “నేను గురుప్రయోజనార్థము నిజరాజ్య పరిత్యాగమును, బ్రహ్మచర్య వ్రత పరిగ్రహమును చేయుచుంటిని. హిమకరుఁడు శైత్యమును, భానుఁడు తేజమును, ఘృతాశనుఁ డుష్ణమును విడిచినను నే నీవ్రతము విడువను. నత్యవతికిఁ బుట్టెడి సుతుఁడే మహీ నాథుఁ డగు!” ననుచు నకలజన సమక్షమునఁ బ్రతినఁ జేసెను. అప్పు డమ్మహానీయుని పితృభక్తికి మెచ్చి బృందార కులు కుసుమవర్షముఁ గురింపించిరి. దాశుఁడు సంతసించి నత్యవతి నొసంగెను. గంగానందనుఁ డామెను హస్తీపురికిఁ దోడ్కొనిరాగా శంతనుఁ డమందానంద మొంది వివాహ మాడి, తనకొఱకై సమస్తభోగములం ద్యజించిన కుమారునకు స్వచ్ఛందమరణము పరముగా నొసఁగెను.

అనంతరము శంతనమహారాజు నత్యవతియందుఁ, జిత్రాంగద విచిత్రవీర్యులను సుతులను బడసి కొంతకాలమునకుఁ

బరలోకగతుఁ డయ్యెను. సత్యవ్రతుఁడగు భీష్ముఁడు తండ్రి మరణానంతరమునఁ జిత్రాంగదుని రాజ్యాభిషిక్తుం జేసెను. అతఁ డతి గర్వితుఁడై నుర, దనుజ, మనుజ, గంధర్వాదుల నాక్షేపించుచుండఁ జిత్రాంగదుఁడను గంధర్వపతి వానియం దలుకవహించి సమరమున కరుదెంచెను. చిత్రాంగదుఁ డా గంధర్వనాథు నెదుర్కొని ఘోరముగఁబోరి తుద కాతనిచే నిహతుఁడయ్యెను.

అనంతరము భీష్ముఁడు విచిత్రవీర్యుని సింహాసనాసీనుంజేసి, కాశీరాజ దుహితలైన యంబికాంబాలిక లను యువతీ మణులం దెచ్చి యాతనికి వివాహము చేసెను. విచిత్ర వీర్యుఁడు నిరంతరము స్త్రీలోలుఁడై సంచరించుటచే నాయు క్షీణంబుగా శ్రీఘంబున- బరలోకగతుఁ డయ్యెను. అప్పుడు గంగానందనుఁడు శోకార్జననిమగ్నులైన మఱదండ్రను, జన యింద్రుని నాశ్వాసించి యరాజకమైన రాజ్యము నకలంకముగ నేలనాగెను.

అనంతర మొకనాఁడు సత్యవతిదేవి భీష్మునిఁగాంచి “కుమారా! నీ విఁక వివాహమాడి సంతతిఁబడసి యీకురు వంశము నుద్ధరింపుము!” అని వచింప, దేవవ్రతుఁడు “తల్లీ! నేను గురుప్రయోజనార్థంబై సర్వజననమక్షమునఁ జేకొన్న పవిత్రవ్రతియు విడువనొల్ల; పావనమైన యీ కురువంశోద్ధర ణార్థ మేనొక్క ధర్మముఁ దెల్పెదను. ఉత్తమరాజవంశము లంతరింపనున్న తరుణమున క్షత్రియక్షేత్రములందుఁ దపో

బల విశుద్ధాత్ములైన భూసురోత్తములచే ధర్మమార్గమున నుద్భవించి వశంకరులైన క్షత్రియు లనేకులు గలరు. ఈ విధమున వంశము నిలువఁబెట్టుట క్షత్రిధర్మము. శాశ్వత విప్రుడు విదితపీఠ్య క్షేత్రములందు సత్సంతానము ననుగ్రహించునట్లు ధర్మనిరతుఁడగు నొక ధరాణి దేవోత్తమునిఁ బ్రార్థించుట కర్తవ్య” మని చెప్పెను. సత్యవతి యందుల కంగీకరించి కుమారా! నేను గన్యాత్వముననుండి తండ్రి నియోగమున యమునానది నోడనడఁచుచుండ నొకనాఁడు పరాశరముసింధ్రుఁడగుడెంచి నన్నుఁ గామించి యమునాద్వీపమున, సద్యోగర్భంబునఁ, కృష్ణద్వైపాయనుఁడను నుతు ననుగ్రహించి, నా కన్యాత్వము దూషితము గాకుండునట్లు వరమొనఁగించెను. “పనిగలయప్పుడు నన్నుఁ దలఁచిన వచ్చెద” నని చెప్పి కృష్ణద్వైపాయనుఁ డప్పుడే తపోవనమున కేగెను. ధర్మమూర్తియు, నిత్యసత్యవచనుఁడు నగు నాకుమారుఁ డీవంశము నుద్ధరింప నమర్చుడని తలఁచెదనని పలుక, గాంగేయుఁడు కృష్ణద్వైపాయనుని దలఁచి కరకమలములు మొగిచి “వేదవ్యాస ముసింధ్రుఁ డీ భరతవంశమును బ్రతిష్ఠించుట నకలజన సమ్మత” మనుచు భక్తి పులకితాంగుడై వదించెను.

అంతట సత్యవతి కురువంశోద్వహనార్థము పారాశర్యునిఁ దలంప నతఁ డరుడెంచి భీష్మునిచే బూజితుడై, జనయిత్రకి నమన్కరించి యామెవలన నమ స్తవ్రాంతము నెఱిగి కాశీరాజ పుత్రికలకుఁ బుత్రిదానమునేయ నంగీకరించెను.

అంతట నత్యవతి పెద్దకోడలైన యంబిక కడకేగి “ఈరాత్రి నీయొద్దకు వ్యాసముని యరుదెంచును. నీవు ధర్మవిధానమున వాత్సవిమలవ రాజ్యధురంధనుడగు నువుత్తురి బడసి భరత మళము నిలుపుము.” అని చెప్పి యామె నొడంబటిచి యానాడు సకలజనలకు నన్నదానము నేయించెను. పిమ్మటఁ గృష్ణద్వైపాయనుఁ డంబికకుఁ బుత్రదానంబునేసి సత్యవతి కడకుఁ జని “తల్లీ! అంబికకు బలపరాక్రమవంతుడయిన నుతుఁ డుదయించును; వాడు మాతృదోషమువలన నంధుఁ డగును.” అని చెప్పి, సత్యవతి వివర్ణచిత్తయై “కుమారా! అంబాలికయం దొక నుతుం బడయుము” అని నియోగించెను. అంతట వ్యాసుఁ డంబాలికడకుఁ జని యామె కొక నుతు ననుగ్రహించి వచ్చి “జననీ! అంబాలికకును పరాక్రమశాలియు, నుగుణవంతుఁడు నగు నుతు డుదయించును. వాడు మాతృదోషమువలనఁ బాండుదేహుఁడగును” అని చెప్పి తపోవనమున కరిగెను.

పిమ్మట నంధుడైన కుమారుఁ డంబికకును, పాండు దేహుడైన కుమారుఁ డంబాలికకును జనింప సత్యవతి దుఃఖితయై మరలఁ బారాశర్యునిఁ బిలువ నతఁ డరుదెంచెను. “కుమారా! అంబికానందనుఁ డంధుడయ్యె గావున నామెకు మఱియొక నువుత్తురి నొనఁగుము.” అని సత్యవతి నియోగింపఁ గృష్ణద్వైపాయనుఁ డంతఃపురమున కేగెను. అప్పు డంబిక యాముని వికృతరూప గంధములం దలచి కడు

ససహ్యపడి తన దాసి నలంకరించి శయనతలమున నుండఁ బనిచెను. తాపసోత్తముఁడు దానికిఁ దనయు ననుగ్రహించి చనెను. అంత సద్దాసికి ధర్మాధర్మవిదుఁడయిన విదురుఁడు జనించెను.

అనంతరము భీష్ముఁ డంబికానందనునకు ధృతరాష్ట్రుఁ డనియు, సంబాలికా తనూజునకుఁ బాండుడనియు నామ కరణముఁ జేయించి పెంచి రాజవిద్యలు చెప్పించెను. అగ్రజుఁ డగు ధృతరాష్ట్రుఁ డంధుఁడగుటచే రాజ్యాధిపత్యమున కసర్దుఁడైనను సుగుణరత్నాకరుఁడైన పాండురా జాతనినే సింహాసనాసీనుం జేసి తన పరాక్రమాతిశయమున రాజ్యముఁ గాపాడుచు నకల జనానురక్తుఁడై వర్తించుచుండెను.

గాంధారి రాజనందన యగు గాంధారి సుతశతంబుఁ బడయుఁట్లు మహేశ్వరునిచే పరము నొందెనని విని గాంగే యుఁడు కుశవంశము నభివృద్ధి నొందింప నెంచి గాంధారిపతి నడిగి యాకన్యకను దెచ్చి ధృతరాష్ట్రునికుఁ బరిణయముఁ జేసెను. పరమ పత్నితయగు గాంధారి తన పతి కనుగుణ ముగా నేత్రపట్టముఁగట్టుకొనియెను. ధృతరాష్ట్రుఁడు గాంధారిని బట్టమహిషిగఁ జేకొని పిమ్మట నామె తోఁబుట్టువులను బదుగురు కన్యకలనుగూడ వివాహమాడెను. అనంతరము గాంగేయుఁడు భరతవంశమును విస్తరింపజేయు నపేక్షగల వాఁడై కులశీల రూపవతులగు కన్యలను బెక్కండ్రను దెచ్చి ధృతరాష్ట్రునికు వివాహముఁ జేయుచుండెను. ధృతరాష్ట్రుఁ

డిట్లు నూర్వురు కన్యలను బరిగ్రహించెను. భరత కులాలంకారుడైన సాండు మహీశుడు భీష్మానుమతి నొంది, యదువంశజాతయు, వసుదేవుని చెలియలు నగు పృథాదేవిని, మద్రరాజు నందనయగు మాద్రుని స్వయంవరవిధానమునఁ బెండ్లియాడెను.

పృథాదేవికిఁ గుంతియను నామాంతరము గలదు. కుంతి భోజుడనురాజు సంతానరహితుడై, తన మేనమామ సుతుడగు శురసేనునడిగి యాతని సుతయైన పృథాదేవిని దనకుఁ గొమరితగాఁ దెచ్చి యతిప్రేమమునఁ బెంచుకొనెను. అందువలన నామెకుఁ గుంతి యను పేరు గలిగెను. కుంతి భోజుని గేహమునఁ బెంచుచున్న కాలములో నొకనాఁడు దుర్వాస మహాముని యతిథియై రాఁ గుంతి యాతనికిఁ గోరిన యాహారము నొసఁగి నముచితో పచారములు చేయ నమ్మనివరుడుఁ ప్రీతుడై “కుమారీ! నీకు నేను దివ్యమంత్రము నుపదేశించెదను. ఆ మంత్రముచే నీ వేదేవు నారాధించిన నా దేవుడు వచ్చి నీవు గోరిన కుమారుల నొనఁగును” అని చెప్పి మంత్రము న్నామె కుపదేశించి చనెను. అనంతర మొకనాఁడు కుంతీదేవిగంగాతీరమున కరిగి యామంత్ర ప్రభావము నెఱుంగఁదలంచి యంశుమతు నుద్దేశించి “అంబుజమిత్రా! నాకు నీయట్టి తనయునిఁ బ్రసాదించుము.” అని యామంత్రము జపింప నాదిత్యుఁ డచటి కరుదెంచెను. ఆమె యాతనింగని భయకంపితగాత్రయై నేను మొనివరుఁ డుపదేశించిన

మంత్రశక్తి నెఱుంగఁదలఁచి, యజ్ఞానినై త్రిలోకైకదీపకుండ
వగు నిన్ను రావించితి. నాయపరాధము సహింపవలయును.
కన్యవడు నేమి గర్భముజాల్చిన గురుజనము లూరకుందురా? ”
అనుచు బ్రాధింప నా దేవుడు కరుణాయత్తచిత్తుడై
“సుదతీ! నా దర్శనము వ్యర్థముగాదు. నీ కన్యాత్వము
దూషితము గాకుండునట్లు సద్యోగర్భమున నీకుఁ గొమరుఁ
డుద్భవించును.” అని చెప్పి యామెకు సుతు ననుగ్రహించి
చనియెను. అప్పు డామెకుఁ గవచకుండలధారియైన కుమారుఁడు
జనింప “బాలార్కప్రతిముండగు నీ బాలు నిప్పు
డేమి నేయుదు?” నని కుతీదీవి దుఃఖించెను. అప్పు
డాదిత్యప్రేరితయై యనర్హరత్నవసుధరిశంబైన ‘మంజన’ నదీ
ప్రవాహవేగంబునఁ దన సమీపమునకు రాఁ గుంతి యబ్బా
లుని దానిలోఁ బరుండఁబెట్టి నిజగృహమున కరిగెను.
పిమ్మట నొకనూతుఁడు గత్తిపుంజభరిశీమైన యా మంజనం
గాంచి దానినిదెఱచి యందున్న కుమారు నతిప్రేమున
నెత్తుకొనిపోయి తన సతియగు రాధ కొనఁగెను. ఆ దంపతు
లనపత్యులగుటచే నా బాలు నెక్కువ మక్కువతోఁ బెరి
ఆ కుమారుఁడు కర్ణుడను నామమునఁ బరఁగెను.

కుంతియు మాద్రియుఁ దనకు సంతనముఁ గూర్చుచుండఁ
బొందునృపాలుఁడు ప్రజారంజకుడై వర్తించుచు, దిగ్విజయము
నేసి యవరిమితధనరాసులందెచ్చి ధృతరాష్ట్రునిచే సనేకాశ్వ
మేధయాగములు చేయించెను.

అనంతర మొక నాడు పాండవురాజునిజాంగలంగూడి మృగ
యావినోదార్థియై శాంతారమునకరిగి, క్రీడానక్తయైయున్న
మృగ మిధునము నవలోకించి బాణములం బ్రయోగించి యా
కురంగద్యయమును ద్రెళ్ళినెను. అంత నా మిధునమునం
దల్పావశిష్టజీవంబై యొక మృగము పాండరాజు నవలోకించి
“రాజా, నేను కిందముఁడనుముషిని. ఈలేడి నా నహధర్మిణి
వినోదార్థము మే మీ హరిణరూపములుదాల్చి. యెరుల
కేమియు నవశారముఁజేయకనిచ్చోటనిహరించుచుంటిమి నిశ
పరాధులమగు మమ్ము నిర్దయుండవై చంపితివి. కావుననీవును
భామినులను సమీపించినప్పుడు పంచత్వము నొందెదవు”
అని శపించి ప్రాణములు విడిచెను. జీవములంబాసిన యా
హరిణోద్యయమునుగాంచి పాండరాజు విషాదమనన్ముఁడై
యరిగి తన శాపృత్తాంతము నిజనతులకుఁ దెలిపి, “నేనిక
నర్వనంగపరిత్యాగిని, కందమూలఫలాశనుఁడనై వివినమున
దపము నేయుచుండెదను: మీరటు హస్తినాపురమున కేగి,
భీష్మధృతరాష్ట్రాదులచే సంగ్రహితులై యచట నుండుఁడు.”
అని చెప్పెను. “మహిషాలోత్తమా! మేము నిన్ను విడిచి
హస్తినాపురమున కరుగఁజాలము. మేము నీచెంత నుండనంగీక
రింపుము. లేనిచోఁ బ్రాణములు పరిత్యజింతుము.” అనుచు
నప్పతివ్రతాశిరోముఖులు బాష్పపూరితనయనలై ప్రార్థింపఁ
బాండుభూపాలుఁడు వారలఁ దనచెంతనుంచుకొన నంగీకరించి,
జటావల్కులధారియై వానప్రస్థాశ్రమము స్వీకరించి, తపస్సిని

వేషములందాల్చిన నిజాంగనలను దోడ్కొని శతశృంగ పర్యతమున కరిగి యచ్చటఁ దవమునేయుచుండెను.

అట్లుండి యొకనాఁడు బ్రహ్మలోకమున కేగుచున్న తాపసోత్తములను గాంచి పాండురాజు “మునివరేణ్యులారా, మీర లెట కేగుచుంటి?” రని యడుగ, వారలు “నేడమ వన గావునఁ గమలజనిఁ గొలువ నేగుచుంటిమి. నేడచటికి ఋషులును, బిత్తదేవతలును నరుదెంతును,” అని చెప్పిరి. అంతటఁ బాండుమహేశుఁడును భార్యాసమేతుడై యత్రాపనులవెంట నేగుచుండ వారలు “రాజా! ఇవి దేవవధములు; మీర లచటికి రాజాలరు. ఇట నిలుపుఁడు,” అని వచించిరి. అప్పుడు పాండురాజు “అపుత్రన్య గతి రాన్తి” యను వచనమును దలచి “తాపసోత్తములారా, నే నపుత్త్రీకుండను. నాకుఁ బుణ్యలోకప్రాప్తి యెట్లు చేకూఱు” నని చింతింప నమ్మునలు యోగదృష్టింజూచి “రాజా! నీ వపుత్త్రీకుండపు గావు. ధర్మానిలశక్రాశ్వీనుల వరమునఁ దనూజులం బడయుదువు. సంతానార్థము యత్నమునేయుము,” అని చెప్పి యరిగిరి.

అనంతర మొకనాఁడు పాండుమహేశుఁడు కుంతినిఁగాంచి “సుదతీ! పుత్త్రీహీనులకుఁ బుణ్యలోకములు నేకూరవు. అన్యన్ని యోగమున, ధర్మమార్గమున నీవు క్షేత్రజులగు సుతులను బడసిన నేను బుత్త్రీవంతుండనై పుణ్యలోకములు

వడయఁగలవాఁడను,” అని వచింప, నప్పత్రివతాశిరోమణి
 “దేవా! పిన్నతనమున దుర్యానమునీంద్రుఁడు నా కొక
 మంత్రరాజము నువదేశించెను. ఆ మంత్రమున నే దేవు
 నారాధించిన నా దేవుఁ డరుదెంచి యభిరుతముఁ దీర్చు;
 ఇప్పు డేవేల్పు నారాధితునో యానతీయుఁడు.” అని
 యడిగెను. అప్పుడు పాండురాజు “తస్మి, ధర్మదేవత నారా
 ధింపుము,” అని యాజ్ఞాపింప, గుంతి సమాహితచిత్తయై
 య ద్దేవు నారాధించెను. అప్పుడు ధర్ముఁడు యోగమూర్తి
 ధర్ముడై వచ్చివరమొనఁగఁ గుంతి తత్ప్రసాదమున గర్భముఁ
 దాల్చి, నవమాసములు గడచినపిమ్మట శుభముహూర్తమున
 బాలార్కప్రతిముఁడగు కుమారునిఁ గనియె. ఆ కుమారునిఁ
 గాంచి పాండురాజు హర్షపరిప్లుతాంతరంగుఁ డయ్యెను. ఆకాళ
 వాణి యా బాలునకు యుధిష్ఠిరుఁడని పేరిడెను.

అంతకుమున్నే గాంధారియు గర్భవతియై యొక్క వత్స
 రముగడచినను బ్రనూతికానందున నామె యుధిష్ఠిరుని జన
 నము విని యుదర తాడనము నేసికొన గర్భపాతం బయ్యెను.
 అప్పుడు వ్యానమునీంద్రుఁ డరుదెంచి “ఇట్లెల నేసీతి” వని
 గాంధారిపయిఁ గోపించి, యామె కుదయించిన మాంసపేళి
 నేకోత్తరశతఖండములుగా విభాగించి వానిని ఘృతకుండ
 ములం బెట్టించి “వీనిని శీతలోదకములతోఁ దడుపుచు
 గాపాడుచుండుఁడు. వీనినుండి నూర్పురుకొమరులు, నొక్క
 కొమరితయుఁ జనింతురు,” అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

గాంధారీధృతరాష్ట్రాలు మునివచనానుసారముగా నాఖండములను గాపాడుచుండిరి.

అనంతరము శతశృంగమునఁ బాండురాజు కుంతీదేవినిఁ గాంచి “ ఇంతి! అనిలదేవు నారాధించి బలశాలియగు మఱి యొక తనయునిఁ గాంచుము,” అని యాజ్ఞాపింప నామె సమాహితచిత్తయై యదేవు నారాధించి గర్భముఁదాల్చి కుమారునిఁ గాంచెను. ఆశరీరవాణి యాబాలునకు భీమ నేనుడని పేరుఁ బెట్టెను.

భీమనేనుఁ దుదయించిన దినముననే హస్తీపురమునఁ ఘృతఘటములోఁ బెట్టిన మాంసఖండమునుండి దుర్యోధనుఁ డనునుతుఁడు గాంధారీ ధృతరాష్ట్రాలకు జనించెను. పిమ్మటఁ గ్రమమున నాఖండములనుండి దుశ్శాసనాదితనయులు నూర్పురును, దున్పలయను తనూజయు నుదయించిరి.

అనంతరము పాండురాజు తన కింకను నుపుత్రులం బడయ నభిమతము గలదనియు, దేవేంద్రు నారాధించి త్రిలోక విజయుఁడగు నుతు నింకొకనిఁ బడయుమనియు నానతీయఁ బృథాదేవి సురరాజు నారాధించి మఱియొక తనూజనిఁ గాంచెను. ఆ కుమారునకు దివ్యవాణి యర్జునుడని నామ మిడెను.

కుంతియు, గాంధారియుఁ బుత్రులం గాంచుటఁ జూచి తాను సంతానహీనయైనందులకు మాద్రి చింతింపఁ బాండు భూపాలుఁ డామె నోదార్చి, కుంతీదేవిని బిలిచి “ తన్నీ!

అప్పుడు దుర్యోధనుడు శిల్పకళావిశారదుడును, తనకుఁ బ్రయనకుఁడును నైన పురోచనుఁ డనువానిం బిలిచి “చలి కాఁడా! నీ శిల్పనైపుణ్యము మెరియ వారణావతమున నాయుధాగార సమీపమున, లాక్షానర్జకరస సమ్మిశ్రమై ఘృతతైలాద్భ్రమైన మృత్తికాపుంజముతో చతుశ్శాల సతి రమణీయముగా నిర్మించి, పాండవుల నందునిచి, వారలు నిన్ను విశ్వసించి యందుఁ గొంతకాలము నివసించిన పిమ్మటఁ దగు సమయమున నాగృహము దగ్ధముసేసి పగతురం జంపి రమ్మ. శీఘ్రముగాఁ బొమ్మ” అని చెప్పి యాతని నంపెను.

అనంతర మొక శుభదినమునఁ బాండవులు భీష్మ ద్రోణ విదుర ధృతరాష్ట్రుల దీవనలఁ గైకొని జననీ భృత్యాచూత్య యుతముగా వారణావతమునకుఁ బయనమైరి. అప్పటికి యుగ్ధక్షిర భీమాద్వని సకుల సహదేవులు క్రిమంబుని సేరువది తొమ్మిది, యిరువదియేమిది, యిరువదియేడు, యిరువది యాఱు, యిరువదియైదు వశ్వరముల ప్రాయముగలవారై యుండిరి.

పాండునందనులు రథాయాధులై వారణావతమున కేగఁ చుండఁ జారు లెల్లఱును శోకసంతప్తహృదయులై “కుటిల చిత్తుఁడగు ధృతరాష్ట్రుఁ డేలకో యి క్కుమార రత్నములను బురము వెడల ననువుచుండె! మనమును వీరలతోఁ బోయి

వారణావతముననే నివసితము,' అని పలుకుచు వారల వెంట రాసాగిరి. యుధిష్ఠిరుడు వారల గాంచి, “పితృజ్ఞోల్లంఘనము ధర్మవిరుద్ధము; కావున నేను వారణావతమున కేగి కొంత కాలము నివసించి వచ్చెద; మీర లిచ్చటనే యుండుడు,” అని చెప్పి వారలను మరలించెను. పాండవులపై విదురున కి పారప్రేమయు గలదు. అందువలన నతఁడు వారలతోఁ జాల దూర వ రిగి పాండును గావునిఁ దలచి నొప్ప పూతలోచనుడై, యుధిష్ఠిరు నాలింగనము చేసికొని “కుమారా! వారణావతమున మీర లధిక జాగ రూకులై యుండవలయును; ఏమఱిచిచో విషాగ్నులవలనఁ బ్రమాదము సంభవించును; నేఁచటనుండి దుర్యోధను దురాలోచనలు చక్కగ నెఱిగి, వానికిఁ బ్రతీకారము చెప్పి పంపెదను.” అని చెప్పి, దీవించి మరలిపోయెను. పాండునందనులు విదురుని యవ్యాక్రమకు సంతసించుచు వారణావతమున కేగిరి.

వారణావత నివాసులు పాండవాగమనము విసిహర్షావేశముతో నెదుర్కొని రాజప్రాసాదమునకు వారిం దోడ్కొని పోయిరి.

పిమ్మట నొకనాఁడు పురోచనుడు, సయనాభిరామముగాఁ దానునిర్మించిన చతుశ్శాలను పాండవులకుఁ జూపింప, వారలు దాని రామాయతకుఁ గడు సంతస మొంది, పురోచనుని సన్మానించి శుభదినమున గృహప్రవేశము చేసిరి. పిమ్మట నొకనాఁడు యుధిష్ఠిరుఁ డా సౌధమును జక్కగఁ బరిశీలించి

య్యను యశోవైభవాతి శయమున సార్వభౌమునివలె
బ్రకాశించుచుండెను. నిరంతరము ధర్మానురక్తుడై వర్తించు
చుండుటచే నాతనికి ధర్మరాజుని పేరుకలిగెను. ప్రజలెల్లరు
నానహోదరుల పరస్పర ప్రేమాధిక్యమును, ధర్మశీలమును,
పరాక్రమమును వేనోళ్ళ బొగడుచుండ, వారలఁ గాంచి
భీష్మ ద్రోణ విదురాదులు సంతోషాంబుధి నోలలాడుచుండిరి.

దిగంత విశ్రాంతమైన యుధిష్ఠిరుని యశంబు విని సహింప
నోపక దుర్యోధనుఁ డొకనాఁ డేకాంతమున ధృతరాష్ట్రునిఁ
గాంచి “తండ్రీ! నీవు యుధిష్ఠిరుని యువరాజుఁ జేసినదాదిగా
ప్రజలెల్ల రాతని కనురక్తులై “ఈధర్మశీలునకే రాజ్యాధి
పత్య మొనంగినఁ బుడమిపై ధర్మము వర్ధిల్లజేయు” ననుచు
నాలోచించుచుండిరి. ఈ పలుకులు శూలములవలె నన్ను
బొధించుచున్నవి. కావున నిప్పుడు పాండవుల నీ పురము
వెడలననుపుము” అని వచింప, ధృతరాష్ట్రుడు “కుమారా!
అంధుడనైనను నన్ను రాజుగా నంగీకరించి తన బాహు
బలమున నరిపేరుల జుంచు కప్పములుదెచ్చి నాకొనఁగుచు
నాయెడ నధికభక్తితో వర్తించిన తమ్ముని కొమరుల నిప్పు
డెవ్విధమున వెడలఁగొట్టుదు!” ననుచు కొంచెము దుఃఖించెను.
అంతట దుర్యోధనుడు “జనకా! పాండుభూపతి మున్నీ
రాజ్యము నతి నిపుణముగాఁ గాపాడుటవలన నిప్పుడు
ప్రజలెల్ల రాతని తనయునే సార్వభౌముం జేయవలె నను

చున్నారు. యుధిష్ఠిరుఁ డిప్పుడు రాజ్యాపహరణం దయ్యెనేనిఁ గ్రమముగా నిట్లే యాతని పుత్రపౌత్రులు రాజ్యాధిపతులు. మేమును మానంతరియును నొరులఁ గొలిచి బ్రదుకుచుండ వలయును. కావున నీవిప్పుడు పాండురాజునందలి తొల్లిఁటి ప్రేమఁ దలఁపక, జననీ సహితముగాఁ బాండవులను వారణా వతపురమున కనుపుము. నేను దాన సన్మానములచేఁ బ్రజలం దృప్తులంజేసి వారల యనురాగము వడసి, యుధిష్ఠిరుని మఱచునట్లు వర్తించెదను. తొల్లి పాండురాజు నిన్నే భూనాథుగా నంగీకరించె గావున నాక్రమంబున నిప్పుడు సార్వభౌమపదమునకే నర్హుడ నయ్యెదను. రాజ్యము నుప్ర తిష్ఠిత మైఁపిమ్మటఁ బాండు నందనులను మరల నిచటికి రావిత” మని చెప్పి యెట్టకేలకు ధృతరాష్ట్రునికు వారలపై ననూయం గలిగించి వారిని వారణావతపురమున కనుప నొడఁబఱచెను.

పిమ్మట నొకనాఁడు ధృతరాష్ట్రుఁడు పాండవులను బిలిచి “కుమారులారా! పాండునికంటెను మీరలు నాయెడఁ గడు భక్తితో వర్తించుచుండటచే నంతయు ప్రాంతరంగుడనై మిమ్ముల నిప్పుడు సర్వసుఖాన్వదమైన వారణావతపురమున కనుప నెంచితిని. జననీ సహితముగా మీరలచటి కరిగి, పశుపతినివాసంబైన యప్సర్యాస్థానమునఁ బితృహితార్థము గోభూపిరణ్యాది మహాదానములుచేసి, భృత్యామాత్యవర్గ ముతో నటఁ గొంతకాలము నివసించి రండు,” అని యాన తీయఁబాండునందను లందుల కంగీకరించిరి.

మా యోషాయములచే నందు దగ్ధులైరి.” అనుచు విలపించి, యవ్వార్త ధృతరాష్ట్రసకుఁ డెలియఁ బఱచిరి. పాండవులు మరణించిరిని విని ధృతరాష్ట్ర భీష్మదోణులును, పౌరులును మిక్కుటముగా విలపించిరి. దుర్యోధనాదులు పాండవుల మరణమునకు నంతసించి, ప్రియమిత్రుఁడయిన పురోచనుఁడు మృతుఁ డైనందుల కెంతయుఁ జింతించిరి. ధృతరాష్ట్రఁడు పాండవులకు గంగాతీరమున నుత్తరక్రియలు జేయించెను. ఖనకుఁ డా బిలమును మరల సతి రహస్యముగాఁ బూడ్చి హస్తినాపురమున కరుదెంచి పాండవుల కుశలమును విదురున కెఱిగించెను.

అట బిలమార్గమునఁ బోయిన పాండవులు భాగీరథి దాటి దక్షిణాభిముఖులై గహనమున నరుగుచు సధికక్షుత్పిపాసా వరవశులై నడువనోపక యుండ మారుతాత్మజుండు వారి నందఱి నెత్తుకొని వాయువేగమునఁ జని సాయాహ్నమున నొక మహీరుహమునీడను విశ్రమింపఁజేసి, తాను సరో వరమునకుఁ జని జలపానము చేసి, జననీ సహోదరులకొఱకుఁ గమలపత్రపుటికలనిండ నీరము గైకొని వచ్చెను. కుంతీ ధర్మార్జున నకులసహదేవులు పథశ్రాంతులై తమ తమ వస్త్ర్రంబుల నావటవృక్షము క్రిందఁ బఱచుకొని నిద్రించు చుండ భీమనేనుఁడు కావలి గాచుచు, తమకు నంభవించిన దురవస్థను దలంచి చింతాశ్రాంత మనస్కుడై యుండెను. అప్పుడు హిడింబుఁడను రక్కసుఁడు దూరమునుండి పాండవు

లం గాంచి, “చిరకాలమునకు మంచి యాహారము లభించె” నని నంతసించి తన చెలియలగు హిడింబును బిలిచి “నీవు నత్వర మా వటవృక్షము కడకేగి యచట శయనించిన మానవులం జంపి తెమ్ము. నరమాంస భక్షణము జేసి చాల కాలమయ్యె” నని చెప్పి పంపించెను.

పాండవులం జంప నరుదెంచిన హిడింబ భీముని గాంచి నంతనే మరులుగొని వధింపనొల్లక యాతని కడకువచ్చి “పురుషవరేశ్వర! ఈ వనము నా యగ్రజగ్గు హిడింబా సురునిది. ఇచ్చటికి మనములురా వెఱుతురు. మానవు లీ వనము సొచ్చి వెలువడిన, జమునికుత్తుకం జొచ్చి వెలువడినట్లు నంత సింపవలయును; నామనము నీయందు లగ్నమగుటచే నిట్లు హితము గఱపుచుంటిని; హిడింబుఁ డిచ్చటికి రాకమున్నే నీసోదరులను ప్రబోధింపుము. నేను ద్వారితముగ మిమ్మందఱిని మఱియొక వనమున కెత్తుకొనిపోయి రక్షించెద” నని వచింప, భీమనేనుడు “ఒక్క హిడింబుఁడే గాదు; నురా సురు లేకమై వచ్చినను వీరి సుఖనిద్రకు భంగము, గలుగఁ జేయకనే నెదుర్కొని యుద్ధము చేయనోవుదు” నని పలికెను.

అంతలో హిడింబుడు తన సోదరి జాగునేయుచుండెనని యుగ్రుడై రాఁగా హిడింబ భయాక్రాంతచిత్తయై భీముని ముఱుగుఁజొచ్చెను. అంతట భీముడు వాని నెదుర్కొని ఘోరముగ మల్లయుద్ధముజేసి వానిని జముని వీటికిఁ బంపెను. హిడింబాసురుఁ డిడిన కేకలకు కుంతి యుధిష్ఠి రార్జున

తమ్ములం బిలిచి “అనుజ్ఞారా! ఈ గృహకుడ్యము లాజ్య తైల లాక్షాగంధగర్భములు; మఱియు నిది శస్త్రాగారసమీప మునఁ గట్టఁబడుటచే మాయాగృహ మగుట నిశ్చయము. కుశాగ్రబుద్ధియగు విమరుఁడు దీని నెఱిగియే “విషాగ్నులనలన జాగరూకులై యుండు” డని మనకు బోధించెను. కావున మన కిచ్చటఁ దప్పక నగ్నిధయము నేకూరు” నని చెప్పెను. “అగ్రజా! మన మీ పాపగృహము నిప్పుడే పురోచన సహితముగా దగ్ధముచేసి, ముందున్న మందిరమున నివ సితము,” అని తమ్ములు వచింప ధర్మరాజు “తమ్ములారా! అట్లాచరించితిమేని, యెవ్విధంబున నైన మన కపాయము చేయ నమకట్టి దుర్యోధనుఁ డింకొక యుపాయముఁ బన్ని మనలఁ బంపును. కావున దీని రహస్యమును మన మెఱుంగ నట్లు నటించుచు నిచ్చటనే కడు జాగరూకతతో నుండ నలయు” నని పలికెను. పురోచనప్రేరితయై నిషాదవనిత యొక తె పుత్రపంచకముతో వచ్చి కుంతీదేవి నెల్లపుడు నేనించుచు, పాండవు లొనరించు కార్యములను బురోచనునకుఁ డెలుపుచుండెను.

ఇట్లాఱుమానములు గడచిన పిమ్మట నొకనాఁడు హస్తీ పురమునుండి విదురునిచేఁ బంపఁబడిన ఖనకుఁ డొకఁ డేతెంచి రహస్యముగఁ బాండవులంజూచి “ఈ కృష్ణచతుర్దశి నాటిరాత్రి పురోచనుఁ డీ గృహమున దహనము దరిగొల్పును; మీర లిటునుండి వెడలిపోవుటకు రహస్యముగా విలము

నేయ విదురుఁడు నన్నుఁ బంపె” నని చెప్పి యతి రహస్యముగ నొక సారంగము ద్రవ్వి వారలచే నన్మాసితుఁడయ్యెను.

అంతఁ గృష్ణచతుర్దశినాఁడు పృథాదేవి యప్పురమందలి బీదల నందఱిని బిలిపించి యిష్టాన్నదానములచేఁ దుష్టి నొందించెను. నాటి యుత్సవమున నా నిషాదవనితయు, నేపురుసుతులును గాలచోదితులై యధిక మధుపానము చేసి మత్తుచే నొడ లెఱుంగక యాలక్కయింటఁ బరుండి నిద్రించిరి. అర్ధరాత్రమైనతోడనే భీమసేనుఁడు లేచి, పురోచనుఁడు నేయఁ బూనిన కార్యముఁ దానే నేయనెంచి, యాకుటిలుని శయనగృహద్వారమున ఘోరానలము దరిగొల్పి, ఖనకునకుఁ దమ కుశలగమనము నెఱిగించి, జననీనందనదులతో బిలప్రవిష్టుఁడయ్యెను. అప్పుడు కుంతీ ధర్మార్జున నకులనహదేవులు నిద్రాభారముచే నా బిలమునఁ ద్వరితముగ నడువఁ జాలక యుండ భీమసేనుఁడు వారలఁ దన భుజద్వయముపై నెక్కించుకొని యతి త్వరితగమనమున నేగెను.

ఇటుఁబురోచననహితముగా లాక్షాగృహమును, నాయుధాగారమును హులాశనున కశనం బగుటఁ జూచి వారణావత నివాసులు భయభ్రాంతులై గుంపుగూడి వచ్చి, యా భన్మరాశియుం దేవురు సుతులతోఁ జచ్చిపడియున్న నిషాదవనితం జూచి, కుంతియుఁ గుమారులు మృతినొందిరని భావించి “అక్కటా! ధర్మమూర్తులైన పాండవులు, ధార్తరాష్ట్రీల

ములఁ బెకలించుచు, జిన్నతనముగుటచే నతిధూర్తతో నంచరించెను. అందువలన ధార్తరాష్ట్ర లీతనియెడఁ గ్రోధముగలవారై, యొకనాఁ డతఁడు నిద్రించుచుండ ఘనపాశములచే నంటఁగట్టించి గంగాజలమునఁ ద్రోయించిరి. అంతట మహాబలశాలియగు వాయునందనుఁడు మేల్కొంచి యొడలు విఱువ నాబంధములన్నియుఁ దెగిపోయెను; సంతసముతో నతఁడు బయట కేతెంచి సహోదరులం గలిసికొనెను. మరల నొకనాఁడు పవనతనూజుఁడు నిద్రించుతఱిఁ గృష్ణార్గములచేఁ గఱపింప నవి యాతని వజ్రదేహమును గఱవలేక పోయెను. మఱియొకనాఁ డతిరహస్యముగా నన్నమున విషముఁగలిపి పెట్టింప నది యుష్మహానత్వవ కమృతాన్నము వగిది జీర్ణమయ్యెను. తమ ప్రయత్నము లన్నియు నిట్లు విఫలములగుటచే దుర్యోధన, దుశ్శాసనాదులు సిగ్గునొందియు, మరల నెవ్విధముననైనఁ బాండవపంచకమును గడలేర్చునుపాయమును దమ మేనమామయగు శకునితో రహస్యముగ నాలోచించుచుండిరి.

ఇట్లుండి యొకనాఁడు పాండవధార్తరాష్ట్రలెల్లఱుఁ గ్రీడాపరులై పురబాహ్యప్రదేశమున నాటలాడుచుండఁ గాంచన కందుకము నూతిలోఁ బడెను. దానిం దీయునుపాయము నెఱుఁగక నాకుమారులెల్లఱు నిలిచి చూచుచుండ, సప్తాడమూర్గమున నేగుచున్న ద్రోణాచార్యుఁడను విప్రుఁ డది చూచి తన ధనుర్విద్యాకౌశలమున దానిని దీసి యిచ్చెను.

కురుకుమారులు దానింగై కొని నంతోపితస్వాతులై యా భూసురోత్తమునిఁ దను పితామహునిపాలికిఁ దోడ్కొని పోయి జరిగినవృత్తాంతము నెఱిగించిరి.

గాంగేయుఁడు ద్రోణుని స్మరించి “మహాత్మా! ఎటు నుండి వచ్చుచుంటిరి?” అని యడుగ “కురువంశోత్తమా! అగ్నివేళుఁ డను మునివరునికడ నేనును, ద్రుపదుఁడును ధనుర్వేదము నభ్యసించితిమి. అప్పుడు మాకిరువుఱకుఁ గడు స్నేహమయ్యెను. కొంతకాలమున కాద్రుపదుఁడు పాంచాల రాజ్యాధిపత్యము వహింపనేగుచు నన్నుఁగాంచి ‘చెలువుఁడా; నీకు ధనధాన్యములు గావలసినప్పుడు నాయొద్దకు రమ్ము.’” అని చెప్పి చనియెను. అనంతరము నేను కృపాచార్యుని చెలియలు గృహిని వివాహమాడి యశ్వత్థామయును నందనుం బడసితిని. ఆ బాలుఁడు పాలుద్రావుట కావును దెచ్చుని యేడ్చుచుండ నాబాల్యసఖుడైన ద్రుపదునికడకు గోవు నడుగనేగితిని; అతఁడు రాజ్యమధాంధుడై “నేను భూపాలుఁడను; నీవు పేదపాలుఁడవు; నీతో నాకెక్కడి సఖ్యము?” అని యవమానించెను. అంతట నేను వేటాక భూనాథు నాశ్రయించి బాలుని కోర్కెఁ దీర్పనెంచి వచ్చుచున్నాను.” అని ద్రోణుఁడు తన వృత్తాంతమును విశదీకరించెను. అంతట శాంతనవుఁ డాభూనురునకుఁ గావలసిన యర్థంబుల నొనగి “మహానీయా, మీ రిచట నివసించుచు నామనుషుల కందఱికిని రాజవిద్యలఁ గఱివుఁడు;” అని ప్రార్థింప ద్రోణుఁ డందుల కానందమొంది.

అశ్వినీదేవతలవలన మాద్రకి సంతతిఁ గలిగింపుము,” అని వచించెను. అంత నామె యద్వైతల నారాధింప నవ్వేల్పుల వరమున మాద్రి గర్భవతియై సుతద్వయమును గాంచెను. ఆకాశవాణి యక్కుమారులకు నకుల, సహదేవులని పేరుఁ బెట్టెను. శుక్లపక్ష సుధాకరుని చందమున నక్కుమార పంచకంబు దినదినాభివృద్ధి నొందుచు జనసేజనకులను సంత సింపఁజేయుచుండెను. పాండుభూమిశుడు పారలకుఁ జౌలో పనయనములు చేయించి వేదాధ్యయనముఁ జేయించు చుండెను.

అట్లుండి యొక నాఁడు పాండుమహీశుడు మాద్రిమనో హరాకృతియందుఁ జిత్తమునిలిపి, మునిశాపమును దెలిసి యాసాధ్యి వాదించిన వినక విధిప్రేరితుడై బలవంతముగ నామెం దాకి విగతజీవుఁ డయ్యెను. అప్పుడు మాద్రి యాక్రం దనమునేయఁ గుంతియుఁ, గుమారులు నరుడెంచి భూనా ధునిఁ గాంచి విలపింపసాగిరి. అప్పుడు పృథాజేవి సహగమ నము నేయఁబోవ, మాద్రి “అక్కా, నేనిక్కుమారులను జాగరూకతతోఁ బోషింపఁజాలను. ధీశాలివగు నీ విక్కుమార పంచకంబును గాపాడుచుండుము. నేను పతితోడఁ బరలోక మున కరిగెద” నని చెప్పి నిజనందనులను గుంతి కప్పగించి యామె సహగమనము చేసెను. అంత సయ్యాశ్రమవాసు లగు మునులెల్ల రరుడెంచి కుంతినిఁ గుమారులను సూరార్చి వారలను హస్తీపురమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి, భీష్మ

ధృతరాష్ట్ర) విదురాదులకుఁ బాండుమహీశుని మరణవృత్తాంతము, దెలిపి కుంతీకుమారులను వారల కప్పగించి చనిరి. ధృతరాష్ట్ర)దులు పాండురాజవియోగమునకు దుఃఖితులై, శోకపూరిత మూసనయైన కుంతిని, కుమారపంచకమును నోదార్చి వారల సత్ప్రియమునఁ గాపాడుచుండిరి. అనంతర మొకనాడు వ్యాసమునీంద్రుఁ డరుదెంచి ధృతరాష్ట్ర)దులకు దుఃఖోపశమనంబునేసి యేకాంతమున సత్యవతినిఁ గాంచి “జననీ! ధృతరాష్ట్ర) తనూజులు దుర్మార్గవర్తనులయ్యెదరు; వీరలవలనఁ గులక్షయంబగును. మీర లిటు నున్నచో నీదుఃఖము ననుభవింపవలయుఁ గావున నిప్పుడే తపోవనమున కేగి గుట యుక్తము” అని వచింప, నామె యవ్వార్త భీష్మునకుఁ దెలిపి, కోడండ్రం దోడ్కొని తపోవనమున కేగెను. వారు మువ్వరును గొంతకాలము తప మాచరించి పిమ్మట శరీరములం ద్యజించిరి.

ఇట ధృతరాష్ట్ర)దు తన సుతులను, బాండుసుతులను నమభావమునఁ బోషించుచుండఁ, గుంతి దేవియుఁ దనపుత్రులను సవతిపుత్రులను నమభావమునఁ గాపాడుచుండఁ గుమారులందఱు దినక్రమాభివృద్ధు లగుచుండిరి. ఆ రాజనందనులందఱిలో భీమనేనుడు మిగుల బలవంతుడై యుండెను. అతఁడు జలక్రీడలాడునమయమునఁ దన భుజములపై ధార్తరాష్ట్ర)లం బలుపుర నెక్కించుకొని నీట ముంచుచునెత్తుచు, వారలు ఫలాద్భుతై వృక్షములెక్కి నప్పుడు దానప్పదపం

నెల్లవారును జూడంగ నీక్షణంబ

రాజు జేసెద నే సంగరాజ్య మిచ్చి.

అని పలికి భీష్మ ధృతరాష్ట్రుల యనుమతి వడసి కర్ణుని గాంచన పీఠమున నుంచి యంగరాజ్యమున కభిషిక్తుం జేసెను. తన యవమానముఁబాపి రాజు జేసినందుల కమందానంద మొంది కర్ణుడు దుర్యోధనునిఁగొఱకు తన ప్రాణమునైననీయ దృఢనిశ్చితుడై యాతనిఁ జెలిమినేయ నొడఁబడియెను. అప్పుడు రాజ్యాభిషిక్తుడైన కొమరుని గని సూతుఁడు హర్ష పూరితాంతఃకరణుడై వచ్చి యాతని నాలింగనము నేసికొన, నెల్లరుఁ గల్గిని సూతసుతునిగా నెఱింగిరి. అప్పుడు వాతాత్మజుఁడు కర్ణునిఁగని “సూతసుతుఁడవగు నీవు రాజ్యాభిషేకమున కస్మింఁడవు. నీ కులవృత్తి ననుసరించి రథసారథ్యము నేయుచుండుము.” అని ఁలుక దుర్యోధనుఁ డలిగి “దివ్య లక్షణ లక్ష్మీతుఁడగు సింహాపురుషుఁడు సూతకులసంభవుఁడు గాఁడు. మహాత్ముల జన్మరహస్యముల నెఱుంగ నొరుల కల వియ్యే! వీరవ కేణ్యుఁడగు కర్ణుఁడీ యంగరాజ్యంబునకే గాదు సకలమహారాజ్యంబున కస్మింఁడైనవాఁడు.” అనిచెప్పి, యప్పు టికి సరోజమిత్రుఁ డస్త్రాదిం జేరుటచే గల్గిని దోడ్కొని నిజమందిరమున కరిగెను. అంతట సభఁ జాలించి యందఱుఁ దమతమ నిలయముల కేగిరి.

మఱునాఁడచార్యుఁడు శిష్యుల నందఱిని బిలిచి “నాకు గురుదక్షిణ యొనఁగూడని యడుగ వారలు బద్ధాంజలులై

“గురువరా! తమ యభీష్టముఁ దెలుపుఁ”డనిరి. “మున్ను నన్నవమానించిన పాంచాల మహీశునిఁ బట్టి తెం”డని ద్రోణాచార్యుఁడు నచించెను. అోడనే ధార్తరాష్ట్రులెల్ల రాయధపాణులై యోగి ప్రుఱదు పుంబును ముట్టడింపఁ బాంచాల భూతి శోవర్షుఁబుఁ గురియించి వారలఁ జందర వందరి గావించెను. ప్రుఱగుని ధాటి కోర్యజాలక ధార్త రాష్ట్రులు మరలి నచ్చిరి. కమ్మట స్వర్ణమండలేచి యాచార్యుని నెలవు గైకొని పాంచాలమున కేగుచుండ భీమసేనుఁడు మాదేయులు నాతనివెంట నేగిరి. ఆసోదర చతుష్టయము ప్రుఱచుపురము ముట్టడించి నైరి బంబులఁ జెండాడుచుండ ప్రుఱదుఁడు వారిల నెరుక్కొనియె. అప్పుడు పార్థదాతనిపై నిశితిన యకంబులఁ బ్రయోగించి చీకాకుఁబఱచి యమ్మహీ నాథుని బట్టి బంధించి గురు నన్ని ధానంబునకుఁ దెచ్చెను. “గుహరాజా! నాశిష్యునిచే నీనిల్లు బద్ధుడవైతి వేల! ఇప్పుడైన ధనమదాంధ్యము విడిచి నన్నుగుర్తించితివా!” అనుచు ద్రోణుఁ డాతని నవమానించి విడిచిపెట్టి శిష్యునిపరా క్రమమునకుఁ బరమానందమొంది యతనికి మఱికొన్ని దివ్యాస్త్రముల నొసంగెను.

అనంతరము ధృతరాష్ట్రుడు భీష్మ విదురులతో నాలో చించి యుధిష్ఠిరుని యావరాజ్యాభిషిక్తుం జేసెను. తమ్ములు నలువురును మదోన్మత్తులైన భూపాలుర జయించి ధనరాసు లందెచ్చియిచ్చుచుండ యుధిష్ఠిరుఁడు పేరునకు యువరాజు

రాజవందనులకు విద్య గలవుచు నాటనుండి యచటనే నివసించుచుండెను.

ఆ రాజకుమారులందఱిలో నర్జునుడు విలువిద్యయు దధిక ప్రావీణ్యము గనుపఱచుచుండుటచే నాచార్యు డాతనియెడఁ బ్రీతుఁడై యనేక దివ్యాస్త్రముల నుపదేశించెను. కుమారు లందఱును రాజవిద్యల నాఁజేతేతినవిమ్మట నొకనాఁడు వారల విద్యాకౌశలమును భీష్మ ధృతరాష్ట్రములకుఁ జూపనెంచి యాచార్యుఁడు శిష్యులనందఱిని సభాంతరమునకుఁ దోడ్కొని వచ్చెను. అంశట గదాయుద్ధవిశారదులైన భీము, దుర్యోధనులు కొంతశడవాడొకనిముసేసి తమ గదాయుద్ధకౌశలముం గనుబఱచి సభ్యులనానందింపఁజేసిరి. పిమ్మట రాజపుత్రు లెల్లరును గామునేర్చినవిద్యలం జూపి సభ్యులమెప్పుఁ గాంచిరి. అనంతర మాచార్యుఁడు “నాప్రియశిష్యుఁడైన పాండవచుర్యముని ధనుఃకౌశలముఁజూడు” డనుచుండ నర్జునుఁడులేచి, యాగ్నేయ వారుకాది దివ్యాస్త్రములం జూపి సభాసనులను హర్షింపఁ జేసెను. పాండవచుర్యముని ధనుఃకౌశలముఁగాంచి సభ్యు లందఱును, హర్షితులైరిగాని, దుర్యోధనుఁడును నాతని యనుజన్ములును గడు సనూయాగ్రస్తులైరి.

అసమయమున నచటికిఁ గర్ణుఁ డరుదించి భుజాస్ఫూలము నేయుచు నవ్యసాదిం గని “నేనే విలువిద్యయు దగ్రగణ్యుడని గర్వితుఁడవుగావలదు. నీవుచేసిన పనులెల్ల నేనుగూఢఁజేసి సభ్యులఁ మెప్పించెదఁ జూడుము.” అనుచు గంభీరవాక్యము

లాడి యర్జునుడు చూపిన విద్యలన్నియుఁ దానును జూపి
సభ్యులను విస్మితులంజేసెను. అడిగాంచి దుర్యోధనుడు
ప్రమోదభరిత మానసుడై కర్ణునిఁ గాఁగించుకొని
“వీరవరేణ్య! నీవు నాతో నఖ్యముచేసి నాయభిమతముఁ
దీర్చవలయు” ననివచింపఁ గర్ణుడందుల కంకికరించెను. అనంత
రము కర్ణాజ్ఞనులు ద్వంద్వయుద్ధము నేయ నెదుర్కొనిరి. ఆసమ
యంబున ధార్తరాష్ట్రీలెల్లరు గర్జనిపక్షమునను, భీష్మద్రోణ
కృప విమరాసులు పాండవక్షమునను నుండిరి. అప్పుడు
కృపాచార్యుడు కర్ణాజ్ఞుల మధ్య నిలిచి కర్ణునవలోకించి
“భరతాస్వయప్రదీపకుఁడును, పాండురాజనందనుడు నగు
సజ్జనునితో ద్వంద్వయుద్ధము నేయ నెంతువేని కివంశమును,
మూతాపిశల నానుగ్రేయమును మాకుఁ దెలుపుము. నీవును
క్షత్రియుఁడో త్తముఁడ వైనచో బాధిండు నీతో యుద్ధము
నేయు” ననివచింపఁ గర్ణుడు సూతపుత్రుఁడగుటచే దనకులముఁ
దెలుప సిగ్గునొంది తలవంచి యూరకుండెను. అప్పుడు
దుర్యోధనుడు కృపాచార్యునిఁగని

క. కులము గలవాడు శౌర్యము

గలవాఁడును సధిక సేవ గలవాఁడును భూ

తలమున రాజను నామము

విలసిల్లఁగఁ దాల్చు మూఁడువిధములఁ బేర్కొన్.

తే. రాజవరుఁ డైనపార్థుతో రాజు గాని

యీతఁ డనిసేయఁగాఁ దగఁడేని వీని

నకుఁ నహదేవులు మేల్కొంచి పవన తనయుని విజయము గాంచి సంతసించిరి. పిమ్మట హిడింబ “ననుఁ బరిగ్రహింపు” మని భీమనేనునిఁ బ్రార్థించి, “రక్కసులను విశ్వసింపరా” దని యతఁడు దానిని జేపట్ట నొల్ల కుండెను. అప్పుడు ధర్మ తనయుఁడును, గుంతీదేవియు “ఇది యుత్తమురాలు; దీని యందు రాక్షసభావం బుపలక్షింపవలదు; నీవివ్యవిత యభీష్టము దీర్చుట మాయభిమత” మని వచింపఁబవననందనుఁడు హిడింబను జేపట్టెను. పిమ్మట నందఱును శాలిహోత్రుఁడను మునీంద్రు నాశ్రమమున కేగిరి.

అచ్చటికిఁ గృష్ణ ద్వైపాయనుఁ డగుదెంచి, వినయావన తులై కృంతాజలులైన మరుమలను దీవించి, బాష్పపూరితలోచనయైన కోడలిని జూచి జుతింపవలదు. కొంతకాలము నకు మీరు బాంధవులం గలిసి రాజ్యభోగము లనుభవించెదరు. ధర్మ నిరతుఁడగు నీనుఁడు నకల భూనాథులను శాసింది సార్వభౌముడై రాజనూయాశ్వమేధాది క్రతువుల నాచరించి భరతాన్వయముఁ బవిత్రము నేయు” ననుచు దుఃఖోపశమనము చేసి, మరలఁ దన తపోవనమున కేగెను. పిమ్మట హిడింబకు నద్యోగర్థమున ఘటోత్కచు డను నందనుఁ డుద్భవించి, తండ్రులకుఁ గుంతికి నమస్కరించి “నేనును నాజనయిత్రయు నిక రాక్షస పిశాచబలములం గలిసి నివసించుచు మీకుఁ బనిగల యప్పుడు తలంచిన వచ్చుచుందుము. “అనిచెప్పి వారల సెలవుఁ గైకొని హిడింబను

దోడ్కొని యధేచ్ఛం జనియెను. పాండవులు శాలి హోత్రు నాశ్రమమునఁ గొన్ని దినములుండి యనంతర మమ్మునీంద్రుని వీడ్కొని యేకచక్రపురమునకుఁ జని విప్ర వేషములం దాల్చి భిక్షాటనముచేయుచు కాలముఁ గడపు చుండిరి.

ఆపుర నమీషమున బాండవులు రాక్షసుఁడు గలఁడు. అను దినము నాఁ డాగ్రానుగుపముఁబడి లెక్క లేకుండ మానవు లను దినుచుండఁ బారు లాఘోరకృత్యములు కోర్వజాలక “నిశ్యము నిలువరున కొక చూనిచి, రెం డెరుబోతులను నొక శకటమున నన్నముచు నికడ కనుపుచుండుము. నీవు వానిని భక్షించి శాంతింపుము.” అని యాచానవుని బ్రార్థించి నాటనుండి యట్లనుపుచుండిరి.

ఒకనా డానిశాచరుని కాహారముఁ గైకొనిపోవుచుండు, పాండవులున్న గృహాధికారికి రాఁగా నాతని నతి పతి వియోగమున కోర్వజాలక “నాథా! ప్రాణవియోగము చేసి యయినను భార్య భర్తకు హితముచేయుచుండవలయు; కావుననే నారక్కనున కశనమయ్యెదను; మీ రేగవల” దని విలపింప నతఁడు. “అగ్నిసాక్షిగా వివాహమాడిన యుత్తమ నతిని దానవున కాహారముగాఁ బంపి నేను జీవింపనోప” ననుచు శోకించుచుండెను. మరణ వ్యవసాయమునం దున్న తలిదండ్రులం గాంచి కొమార్తెయుఁ గుమారుఁడును దుఃఖం చుచు వారల విడిచిజీవింపజాలక “నిశాచరున కాహారముగా

“మే మేగెద” మనుచు నాక్రందనము జేయసాగిరి. అప్పుడు కుంతి వారికి సంభవించిన యాపద నెఱిగి “ఆరక్కయన కాహగముగా మిరెవ్వరు సరుగవలదు; అపమాన బల చంతుడగు నానుతు నంపి యాదుష్టుని జంపించెన” నని చెప్పి వాని నోదార్చి, భీమనేనున కీవార్త దెలిపెను.

అంతట భీముడు సుబ్రహ్మణ్య కాంక్ష హృదయుడై బకుడున్న చోటి కరిగి యుద్ధమునకుఁ బయివ, వాఁడుగ్రుడ్డై వచ్చి నృక్షములఁ బెఱికి భీమనేనునోఁ బోసెనాగు. ఇరువురను గొంత తడవు మహిమహిమలతోఁ బోరాటము సలిపి పిమ్మట మల్లయుద్ధము నేయదొడఁగిరి. అట్లు కొంత తడవు ఘోరముగ నాయోధనమునేసి భీమనేనుడు బకాసురుని విగత జీవునిజేసి వాని కళేబరము నీడ్చుకొని వచ్చి పుర ద్వార సమీపమునఁ బడవైచెను. దానిం గాంచి పారులెల్లరును హర్షపరవశులై వాయునందనుని వేనోళ్ళఁగొనియాడిరి.

అనంతర మొకనాఁ డొక విప్రుడు ద్రుపదపురము నుండి యరుదెంచి విశ్రమాద్ధియై పాండవులున్న యింటికిరా నాగ్రహస్థుఁ డాతని సభ్యాగత పూజల సంతృప్తుఁ జేసెను. పిమ్మటఁ గుంతి యాతనిఁ గాంచి “భూసురోత్తమా! మీరే దేశమునుండి వచ్చితిరి! మీదేశమునఁగల విశేషములెవ్వి?” యని ప్రశ్నింప నాధరణీసురుడు “తల్లీ! నేను పాంచాలదేశమునుండి వచ్చుచుంటిని. ఆభూపాలుఁ డిప్పుడు తన సుతకున్వయంపరము మహావైభవమునఁ జేయఁబోవుచున్నాఁడు

అగ్నికుండ నముద్భవయగు సక్తోమలిని జేపట్ట సభిలాషులై నానాదేశపాలకులు వచ్చుచున్నారని యచటి విశేషములు జెప్పెను. యధిష్ఠిరుఁ డామాట లాలించి “ఆర్యా! ఆకస్యకా మణిని ద్రుపదుఁ డెట్లు వడసెనో విశదముగఁ దెలుపుఁడు.” అని యడుగ నాభూదేవుఁడు “అయ్యా! ద్రుపదుఁడు మున్నో కపరి ద్రోణాచార్యు సవమానించుటచే నాతని ప్రితుశిష్యుఁ డగు నర్జునుఁడు పాంచాలమున కరుదెంచి ద్రుపదునితో రణ ముచేసి యతనిని బంధించి తీసికొనిపోయి తన గురునమ్ముఖ మున నునిచెను. ద్రోణుఁడాతని సవమానించి విడిదిపెట్టెను. పిమ్మట ద్రుపదుఁ డర్జునుని పరాక్రమమునకు సంతసించి యాతనిని దనకు జామాతం జేసికొన నభిలషించి పార్థునకు దేవిగాఁ దగుకూతును, ద్రోణాచార్యుని జంపఁజాలు కొడు కును ఒడయనెంచి మహాక్రతువుజేయ సగ్నికుండము నుండి కృష్ణ యను సుతయు, ధృష్టద్యుమ్నుఁడను సుతుఁడును నుద్భవించిరి. ఆకస్యను బార్థునకు దేవిగా నీయఁగోరియున్న ద్రుపదుఁడు పాండవులు లాక్షాగారమున దగ్ధులైరని చారుల వలన విని చింతాక్రాంతుఁడయ్యెను. అప్పుడాతని పురోహి తుఁడు “రాజా! కుశాగ్రబుద్ధులగు పాండవు లెవ్విధమున నైన నయ్యావదఁ దప్పించుకొని యెందైనఁ బ్రచ్ఛన్నులై యుందురుగాని, మృతులైరను వార్త నేను విశ్వసింపఁజాలను. నీవీప్పుడు విచార ముడిగి, శూత్రియ సామాన్యుల కభేధ్యమగు మత్స్యయంత్రము నేర్పఱచి స్వయంవకముఁ జాటించుము.

విజయుడు తప్పక నిచ్చటికివచ్చి యాయంత్రము గొట్టి నీ సుతను జేవట్టి నీమనోరథ మీఁడేర్చును.” అని యుపదేశింప ద్రుపదుఁ డట్లు గావించుచుండెను.” అని యాధరామరుఁడు ద్రుపదు వృత్తాంతము నామూలాగ్రముగఁ దెలిపి తన మార్గమున నేగెను. అంతటఁ బొండవులును పాంచాలమున కేగ నుత్సుకులై జననీయుతముగఁ బయలుదేరిరి.

మార్గమధ్యమున ననేక విశేషములను గాంచుచు దక్షిణ పాంచాలమున కరిగి ద్రుపదుపురమున నలుదిశల విడిసియున్న నానాదేశాగత మహీనాథుల బహువిధస్కంధావరములఁ గాంచుచుఁ జని యొకానొక కుంభకారాగృహమున విడిసి, విప్రసమూహముం గలిసి స్వయంవర రంగమున కేగిరి.

కనకమయమైన విశాలమంటపముపై నమర్పబడిన రత్న సింహాసనములపై మహీకాంతులెల్లరు నాసీనులై యూడఁ బాంచాలరాజునందన పుష్పనూలికఁ జేబూని యరుదెంచెను. అప్పుడు ధృష్టద్యుమ్నుఁడు లేచి నిలిచి మహాశార్ముకమును, వియత్తలమునఁ గట్టిన శస్త్రయంత్రమును రాజగోళమునకుఁ జూపి “పార్థివోత్తములారా! ఇమ్మహాధనువు నెక్కువెట్టి యైదమ్ములతో నయ్యంత్రమును గొట్టిన వీరాగ్రగణ్యుని నాయనుజ వరించు” నని చెప్పెను.

భూపాల సమూహ మక్కిమలిని గాంచి యనురాగజనిత మానసులై తమతమ సామర్థ్యముల నాలోచింపక నయ్యంత్రమునేయ నరిగి యవ్వొల్లు మోపెట్టఁజాలక సిగ్గునొంది మరలి

వచ్చిరి. ఇట్లు మహీనాథులెల్లరు నయ్యంత్రము నేయఁజాలక
యండ నర్జునుడు లేచి యశ్రమంబు నవ్విట్లు మోపెట్టి యేన
మ్ముల నయ్యంత్రమును బడఁగొట్టెను. అప్పుడు ధరామరోత్త
ములెల్లరు నంతోపవరఁగులై యాశీర్వదించుచుండ ద్రుపద
రాజనందనయైన కృష్ణ మందస్మిత వదనారవిందయై వచ్చి
విజయుని గళంబునఁ గుసమనా లిక వైచెను.

స్వయంవరోత్ససమున, కిరుదెంచిన జరాసంధ, దుర్లోభ
నాది కృపాలుకైల్ల, అడిచూచి “పరాక్రమశాలురగు ఎను
మతీన ధు లేడరుండ ద్రుపదుడు తనసుత నీపేదపాఱున
కిచ్చి మనల నెఱుంగె” ననుచు నాగ్రహులై ద్రుపదా
ర్జునని మట్టదోచిరి. నందెవమధ్యముఁ డారాజసమూహ
మున, ధృష్టద్యుమ్న, భీమశేనుల సహాయమునఁ బాఱుదోలి,
కృష్ణానహితముగఁ దమ కడిగకేగెను.

ఆమెను గాంచి దముదలు యుధిష్ఠిర, భీమ, నలు
నహదేవుల మనస్సు లామెయఁడు లగ్నములయ్యెను. ఆమెయు
వారి కిష్కలేనిస్సన, విక్రమాతీశయమును, నత్యసంధత
యను సహోదర ప్రేమమును గాంచి తనమనంబు నయే
వులపై నిలిపెను. కుంతీదేవియఁ దనతనయు లేవు రయ్య
వతీసి బిడ్డగ్రహణము చేసికొనిన నానందముగ నుండునని
తలంచెను. అప్పుడర్జునఁడు యుధిష్ఠిరునఁ గాంచి “అన్నా !
అగ్రజసి వడిచి యనజఁడు వివాహమాడదగదు; కావున
నీవీ కన్యను బిడ్డగ్రహింపుము.” అని వచింప ధర్మరాజు

“తమ్ముడా! దైవప్రేరితములై మనయేవురి మనంబు లిత్తన్వి
యందు లగ్నములయ్యెను? కావున నీమ నేవురము వివాహ
మాడుదము.” అని చెప్పెను.

అటఁ బాంచాలమహీశుఁడు విజయుని గుర్తింపలేకఁ దన
తనూజుంకెవ్వనికో యీయవలసెనని చింతాక్రాంతుఁడై
యాతనివృత్తాంతము నరళిరమ్మని ధ్రుష్టద్యుమ్నుని బంపిం
చెను. అతఁ డతిరహస్యముగాఁ బాండవులున్న గృహము
సాచ్చి వారల సంభాషణల నాలించివచ్చి జనకా! నా యన్న
దమ్ముల సంభాషణల నాలింప నారలు క్షత్రియోత్తము
లని తోచుచున్నది” ని చెప్పెను. పిమ్మట ద్రుపదుఁడు
“చాతుర్వర్ణ్యోత్తములయిన రథముల గొనిపోయి చాలం
దోడ్కొని గుమ్మ” ని వచింప ధ్రుష్టద్యుమ్నుఁ డ య్యరివ
సముఖో న్గిరి “రాజమందిరమునకు విచ్చేయుఁడ” ని
పాండవుల నాహ్వానించెను. అంతటఁ బాండునందనులు రాజ
యోగ్యములగు రథములెక్కి ద్రుపదరాజనివేశమున కరు
దెంచి, క్షత్రియోచితాననములపై నాసీనులైరి.

అప్పుడు ద్రుపదుఁడు పొరినిగాంచి “మహానీయులారా!
మీగు క్షత్రియులో, బ్రాహ్మణులో, లేక గృహస్థపరిగ్రహ
కార్థం బగుదొందిన దివిజుగో-మీ వృత్తాంతము నెఱింగింది
నన్నానందింపఁజేయుఁడు.” అని వచింప, ధర్మరాజు “అవ
నీతలేంద్రా! మేము పాండురాజనందనుల” మని చెప్పెను.
పాంచాలభూపతి యప్పలుకులకుఁ బ్రమోదభరితమానసుఁడై

“మహామహాలారా! నాపుణ్యమున లక్షాగృహదహనము వలన మీరేయపాయముకొందరైతిరి. ఇకఁ గృష్ణార్జునులకు వివాహముచేయ నుముహూర్తము నిర్ణయింత” మని వచింప ధర్మనందనుఁడు “నృపవరేశ్వరా! ఈకన్యను మేమేపురము వివాహమాడవలయు” ననుచు నిజాభిలాషము వ్యక్తపఱచెను.

ఒక్కకన్యక నేపురు పరిణయమాడుట ధర్మమా యని ద్రుపదుఁడు సంశయించుచుండ నప్పుడు కృష్ణద్వైపాయనుఁ డచటికరుడెంచి “వసుమతీరాధా! ఇక్కన్యారత్నము తొలి జన్మమునఁ బరింగోరి పశుపతి నుద్దేశించి ఘోరతపము నేయ నుమారమణుఁడు ప్రీతుడై వరము వేడుమనియెను. అంత నామె తనకుఁబరిని బ్రసాదింపుమని యేనుమాఱులు వేడ మహేశ్వరుఁడు “నీకు దేహాంతరమున నేపురు పతు లగుదురు” అని వర మొనఁగి యంతర్థానుఁడయ్యెను; ఆ కారణంబున నీమె పాండవపండకమునకుఁ బుట్టియగును; దైవ నిర్దిష్టమగుటచే నిది ధర్మవిరుద్ధముగాదు. మఱియు నిట్టియా చారముగలదు; తొల్లి నితంతుఁడను రాజర్షి కొనురులేపురు పరస్పరమైతి సతిప్రసిద్ధులై పెరుఁగుచు, నౌశీనరపతినుతను స్వయంవరమునఁబడసి వివాహమాడిరి. కావున నీవిక సంశయమువిడిచి పాండవుల కేపురకు ద్రావదిని గ్రమమునఁ బాఠిగ్రహణము చేయుంపుము” అని ద్రావదీ పూర్వజన్మ వృత్తాంతమును దెలిపి యాతని సందేహముదీర్చెను. పిమ్మట ద్రుపదమహారాజు నుముహూర్తమున మహావైభవముతోఁ

బాండునందనుల కేవురకు ద్రాపది నొనగి పాణిగ్రహణ మహోత్సవము చేయించెను. పాండవులు ద్రాపదితో నానందించుచు నచ్చట నొకవత్సరముఁ గడపిరి.

అనంతర మొకనాఁడు దేశదేశవృత్తాంతముల నరసి రానేగిన చాగులు దుర్యోధనునిపాలి కరుదెంచి, నాఁడు మత్స్య యంత్రముఁగొట్టినవాఁ డట్లునుఁ డనియు, ద్రుపదాత్మజును బరిణయచూడి పాండవులు ద్రుపదుపురమున నుఖముగనుండి రనియుఁ జెప్పిరి. దుర్యోధనుఁ డది విని, లాక్షాగృహమునఁ బురోచనుఁ డొక్కఁడే దగ్ధుఁడయ్యెఁగాఁబోలు నని దుఃఖ తాత్పర్యముఁ జెప్పిరిగూడి తండ్రికడకేగి పాండవుల చరితము నాతని కెఱిగించెను. “అయిన మన మిపుడేమి నేయుడ” మని ధృతరాష్ట్రుఁడడుగ, దుర్యోధనుఁడు “పాండవుల నిటకు రావించి, కౌంతేయమాద్రేయులకును, ద్రాపదికి, నేవురు పతులకు నంతఃకలహములు కలిగించి పిమ్మట నొక్కొక్కరినిఁ జంపుడ” మని చెప్పెను. “అదివఱకిట్టి యుపాయము లెన్నియో పన్నితిరి; వానివలన నేమిప్రయోజనము గలిగెను? పాండవుల కంతఃకలహ మేనాటికిఁగలుగదు. కావున మన మిప్పుడు చతురంగ బలములతో నరిగి ద్రుపదునోడించి పాండవులతోఁగోరి వారలను బంధించి లెచ్చటయుక్తము.” అని కర్ణుఁడు వచింప, ధృతరాష్ట్రుఁ డిదియే కర్తవ్యమని తలచి భీష్మద్రోణవిదురులఁ బిలిచి యావృత్తాంతము నెఱిగించెను. “పాండవధార్తరాష్ట్రులు మాకు నములు; పితృ

పితామహంబైన రాజ్యమునకు మీవలె వారును స్వర్గులు; కావున బాండవుల కర్థరాజ్యమిచ్చి మీరును వారును గలిసి యుండుట మాకును, లోకమునకును సమ్మతముగాని వారలతోఁ బోరుట సమ్మతముగాదు” అని యామువ్యుని నేక గ్రీవముగాఁ బలికిరి. ధృతరాష్ట్రుడు వారిమాటఁ ద్రోసి వేయఁజాలక “పాండవుల కర్థరాజ్యమొసఁగెదను. వారల నిచటికిఁ దోడ్కొని రమ్మ.” అని విదురునకుఁ జెప్పెను. అంతట విదురుఁడు సంతోషముతో పాంచాలమున కేఁగెను.

పాండవులతోఁ గాంచి పార్వతీరంగితాంశుశిరిణులై యతి ప్రేమమున నాలింగనముచేసికొనిరి. పిమ్మట విదురుఁడు ధృతరాష్ట్రునినాజ్ఞఁ దెలుపఁ బాండవలదనలు ద్రుపదానవతులను వడసి, కుంతి, ద్రౌపదిని దోడ్కొని పాస్తిఫలమున కిరు దెంచిరి. భీష్మద్రోణులగురుజనులను, బౌరులును నామ గాంచి యానందాశ్రవులను విడివసాగిరి.

అచ్చటఁ బాండవులు రాజ్యవిద్యాపితృదమలతో నైదు సంవత్సరములు నివసించిరి. పిమ్మట నొకనాఁడు ధృతరాష్ట్రుడు భీష్మ, ద్రోణ, విదుర, దుర్యోధనాదుల సమాక్షమున యుధిష్ఠిరు కర్థరాజ్యాభీక్షం జేసి ఖాండవప్రస్థమున నుండ నియమించెను. అంతటఁ బాండవులు ఖాండవప్రస్థము కేగి యచ్చట నింద్రప్రస్థమున నగరరాజము గట్టించి శుభదినమున వృదుమధురమంగళ సంగీతరమములతోడను, భూను రాశీర్వాదనాదములతోడను నందుఁ బ్రవేశించి, ధర్మ

మార్గమునఁ బ్రజాపాలనము చేయుచుండిరి.

అనంతర మొకనాఁడు నారదమునీంద్రుఁ డింద్రప్రస్థమున కరుదెంచి ధర్మనందనుచే, బూజితుండై, యాతనితో “నృపాల తిలకా! కాంకిల నిమిత్తమున నెట్టివారికైనఁ గలహము సంభవించును. కావునఁ బాంచాలివలన మీకేపుర కంఠః కలహము జనింపకుండునట్లేనొక్క నియమము పెప్పెద; మీరు గానింబాలింపుడు; ద్రౌపది గ్రమమున మీలో నొక్కొక్కని మందిరమున నొక్కొక్క వత్సర ముండవలయును; ఆ లలనామణియున్న గృహమునకుఁ గడమ నలుపు రిలో నెవ్వ రేగఁజనదు. పొరబడి యచటి కిగినవాడు ద్వాదశమూసములు తీర్థయాత్ర సేయవలయును; ఈనియమమును బాలించుచున్న మీకు నైమిగలుగ నోదు.” అని హింస దేశముఁ జేసి చనియెను. పాండవు లాసయమము ననుసరించుచు వత్ససమునఁ గాలముఁ గడపుచుండిరి.

ఇట్లుండ నొకనాఁడు భూసురోత్తముఁ డొకఁడు తన హోమధేనువులను దస్కరులచే గోల్బడి యాక్రొశించుచు రా న్జునిఁ డయ్యాక్రోశము విని, యాతని యాపద దీర్చు నెంచి తన శరాసనముఁ గైకొన నతి శీఘ్రముగ నాయుధా గారమున కేగెను. అప్పుడు ధనుష్పాలయందు యధిష్ఠితుఁడు ద్రౌపదీసహితుండై యుండెననియు, దానప్పు డచ్చటి కేగ రాదనయు నెఱిగియు విజయుఁడు గోసంగత్తుకార్థ మచటికరిగి, తన కార్ముకముఁ గేలఁబూని వెడలి చోరులను వధించి

హోమధేనువులను దెచ్చి యావిప్రున కొనగి, నియమభంగము చేసినందులకుఁ దాను ద్వాదశమాసిక వ్రతము సలుప సమకట్టెను. “నీవు విప్రహితార్థము నియమము నతిక్రమించి తివి గావునఁ బ్రాయశ్చిత్త ముక్కరలే” దని ధర్మరాజు వారించినను విజయుఁడు “లోకమర్యాదల నరసికాపాడు మన వర్తనమున నించుకైన నధర్మముండరా” దని చెప్పి యాతని నొప్పించి తాను తీర్థయాత్రకు వెడలెను.

పాండవమధ్యముఁ డనేక తీర్థములు సేవించుచు నొక నాఁడు భాగీరథీజలమునఁ గృతాభిషేకఁడై తత్తీరమున హోమము సేయుచుండ నులూచియను నాగకన్య యొకర్లు గాంచి యాతనియందు బద్ధానురాగయై నాగపురమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి తన యభిమత మాతనికి దెలిపెను. పార్థుఁ డానాఁడు నాగలోకమున వసియించి యులూచి యభీష్టము నెఱవేర్చి, యామెయం దిరావంతుఁడను నందను బడసి మఱునాడు నాగలోకము విడిచి మరల గంగాద్వారమునకరు దెంచెను. అనంతర మతఁడు భీమేశ్వర, వైవిశారణ్యాది పుణ్యక్షేత్రముల సంచరించుచు ద్వాదశమాసములు గడపి, త్రయోదశమాసమున మణిపూరుపురమున కరుదెంచెను. తత్పురాధీశుఁడు సవ్యసాచిని బూజించి తన తనయ చిత్రాంగద నాతనికిఁ బరిణయముఁ జేసెను. పార్థుఁ డచ్చటఁ గొన్ని దినములు నివసించి బ్రథువాహనుఁడను నందను బడసి, మణి పూరుపురపాలకుఁ డగు చిత్రవాహనుఁ డపుత్రకుఁడగుటచే

నక్కొమరు నాతనికి వంశకరుగా నొసంగి వారిలను పిడ్డొని,
ప్రభానతీర్థమున కరుదెంచెను.

అచ్చటికి ద్వారక కడునమీపమగుటచే నప్పట్టణమున
కేగి బాంధవులఁ జూచి రావలయునని విజయుఁ డాలోచించు
చుండ, నాతని కా వ్రమిత్రుఁడను, మేనమామ కుమారుఁడును,
ద్వారకాధీశుఁడును నగు శ్రీకృష్ణుఁ డచటి కరుదెంచి కుశల
ప్రశ్నము చేసెను. అప్పుడు పురందరసందనుఁడు వసుదేవ
సందను సవలోకించి యానందబాష్పభరితనయనుండై,

ఉ॥ “ ద్వాదశమాసికవ్రతము ధర్మవిధిం జఱుపంగ నేగి గం

గాది మహానదీ హిమవదాది మహాగిరిదర్శనంబు మీ

పాదపయోజదర్శనముఁ బన్నుగఁ జేయుటఁజేసి పూర్వసం

పాతితసర్వ పాపములువాసె భృశంబుగ నాకు నచ్చుతా! ”

అనుచు సాష్టాంగదండ ప్రణామ మాచరించెను. దేవకీతనయుఁ
డర్జును నతిప్రియమున నాలింగనము చేసికొని, యాతని
చిత్తము తన యనుజయగు సుభద్రవయిఁ దగులుట యెఱిగి
యాళోక్కి నెరవేర్చునెంచి ద్వారకానగరమునకుఁ దోడ్కొని
పోయెను. అర్జునునకు సుభద్రసీయుట కృష్ణుని యగ్రజాఁడగు
బలరామున కనమ్మతమగుటచేఁ గృష్ణుఁ డక్కార్యము రహ
స్యముగఁ జేయనెంచి, నవ్యసాచిని రైవతకాచలముననుండ
నియమించి తాను నిజమందిరమున కరుదెంచెను.

పిమ్మటఁ గృష్ణుఁడు రైవతమహాత్మవము సేయుదమని
బలదేవాదులకుఁ జెప్పి నకల యాదవులఁ గూడి యాగిరి
కరుదెంచెను. అచ్చట యతిరూపధరుఁడైయున్న యర్జునునిఁ

గాంచి బలదేవాదు లధికభక్తితోఁ బ్రణామముచేసి, యాతని వలన సర్వతీర్థములు, దత్తేవాఫలములు విని సంశయిల్లి “మహాత్మా! ఈనర్మాకాలమున కటునుండి చాతుర్మాస్యముచేసి, మమ్ము గృహస్థుల జేయుడు,” అని ప్రార్థించి విజయుని దమ నందరమునకుఁ దోడ్కొని పోయి, యాతనికి నపర్శలుచేయ నుభద్రను నియమించిరి. నుభద్ర యధికభక్తితో నుపచరించుచుండ నర్జునుడు కన్యాగామున నివసించుచుండెను.

ఇట్లుండి నొకనాఁడు నుభద్ర, భోజనావసానమున విజయుని గాంచి “ముగ్ధుడా! మీ రాడని తీర్థములు, జూగని పురములు జేవని తలఁచెదను. లోక విఖ్యాతమగు నింద్రప్రస్థపుర మెప్పుడైనఁ జూచితిరా? అచ్చటఁ పాండు నందనులు సుఖులై యున్నారా? వీరవరేఁబ్బడగు పాండవ మధ్యముడు తీర్థసేవ జేయ నేగెనని వింటి; ఆవిక్రముడు మరలఁ బురమున కరుదెంచి కుశలియైయుండెనా? వారల శృతాంతము నెఱిగియుంటిరేని గాకుఁ దెలిపి యానందింపఁ జేయుడు.” అని యడుగ నర్జునుడు మందహాసముఖారవిందుడై “లలనామణి! పాండవ మధ్యముడను నేనే సుమీ! నిన్ను జేపట్టఁగోరి యతిరూపముఁ దాల్చి యిచటి కరుదెంచితి” నని పలికెను. అంతట నుభద్ర లజ్జావనతవదనయై యంతఃపురమున కరిగెను. కృష్ణుఁ డది యెఱిగి విజయునకు భోజనవిధు లమర్పఁ దన సతియగు రుక్మిణీదేవిని బంపించెను.

పిమ్మటఁ గృష్ణుడు సుభద్రాస్థనుల యనురాగమును, జననీజనకులగు దేవకీ వసుదేవుల కెఱిగించి వారి నంగీకరింపజేసి, యొకనాఁడు పశుపతి పూజావ్యాజమున బలరామాది సకల యాదవులఁ గూడి యంతర్ద్వీపమున కేగెను. సుభద్రాస్థనులు మాత్రము రాజప్రాసాదముననే యుండిరి. అనంతరము శ్రీకృష్ణుడు పురమున కనుదెంచి సుభద్రాస్థనులకు గహస్యముగ వివాహముఁజేసి, వాని గాంచన రథమున నెక్కించి యింద్రప్రస్థమునకేగఁ బలిచి మఱలఁ దానంతర్ద్వీపమునకు బోయెను.

పురపాలకులు విజయునిఁ గాంచి “ఈతఁడు బలరామ కృష్ణుల లెఱుంగకుండ సుభద్రను దోడ్కొని పోవుచున్నాఁడ”ని తలచి యాతనితోఁ బోగసాగిరి. ధనంజయుఁడు నిజకౌశలము మెఱయ వారలఁ బారఁదోలి యింద్రప్రస్థమున కరిగెను. ద్రాపనీ యుధిష్ఠిరాదు లయ్యురువురినిఁ గాంచి ప్రమోదభరిత మానసులైరి.

అట బలరాముడు తన చెలియలిని ధనంజయుఁ డెత్తు కొనిపోయెనని విని క్రుద్ధుఁడు కాఁగా, శ్రీకృష్ణుడు శాంత పచనములతో నాతని శ్రోధము సుపశమింపజేసెను. అనంతరము వసుదేవ, బలరామ, కృష్ణులు సకల బాంధవులతో నింద్రప్రస్థమునకు వచ్చి సుభద్రాస్థనుల కనేక దివ్యాంబర మణిభూషణముల నొసఁగి పాండవులచే సన్మానితులైరి. యాదవులెల్ల రచ్చట సంతనముతో సప్తరాత్రులు నివసించి

పిమ్మటఁ దమపురమున కేగిరి. కృష్ణుఁడు మాత్రము ధనంజయుతోడి వినోదముల నింద్రప్రస్థముననే యుండెను.

పిమ్మట విజయుఁడు సుభద్రయం దభిమన్యుడను నందను బడసెను. పాండిపు లేవురును ద్రౌపదియందుఁ, బ్రతివింధ్య, శ్రుతసోమ, శ్రుతకీర్తి, కతానీక, శ్రుతసేనులను సుపుత్రులం గాంచిరి.

ఒకనాఁడు కృష్ణార్జునులు వేటలాడి ఖాండవవన సమీపమున నొక చందన లతాభవనచంద్రకాంత వేదికయందు మందశీతల సురభిమారుతనుఖము సనుభవించుచు నిష్టకథా వినోదములనుండ, శ్వేతకీయను రాజుని యొసరిందిన సత్త్రియాగముననైన యపరిమిత ఘృతపానమువలన వ్యాధి పీడితుడైయున్న యగ్నిదేవుఁడు విప్రరూపమున నరుదెంచి “మహామహులారా! నాకాహారము నొనఁగి తృప్తినిొందింపుడు,” అని యడిగెను. “భూదేవోత్తమా! నీకెట్టి యాహార మిష్టమో యెఱిఁగింపు” మని కృష్ణార్జునులు వదింప నాధరణీసురుఁడు “నేను హుతాశనుడను, నాకు భోజనమీ ఖాండవవనము; నేను దీనిని భుజింపఁబోవఁ బురందరుఁడు నాయత్నము విఫలముచేయుచుండెను. దివ్యాస్త్రకోవిదులగు మీరు పాకకాననుఁ డొసరించు విఘాతములు వారింపనోవుదురేని నేనిమ్మహారణ్యమును దహించి కృతార్థుఁడనయ్యెద” నని చెప్పెను. “అమరేంద్రుని జయింపఁగలము గాని, యాతనితోఁ జోరుటకుఁ దగిన కార్ముకమును, వాహనములును

లేనందున సంతోషించుచుంటి” మని కృష్ణార్జునులు వచింపఁ, దొడనే యగ్ని దేవుడు శ్వేతాశ్వములుగల దివ్యరథమును గాఁడీవమునుకార్ముకమును, ఐరుణ దేవునిచే విజయున కిప్పించి దేవదానవ విశాచోరగ ప్రళయనమై వెలుగుచున్న సుదర్శన చక్రమును, కామోదకియను గదయును వాసుదేవున కిప్పించెను. కృష్ణార్జునుల సంతనమున వానిం గైకొని యుద్ధ నన్నద్ధులైన పిమ్మట హవ్యవాహనుఁ డవ్వన దహనము నారంభించెను.

తన సఖుఁడగు తక్షకుఁడను పన్నగేంద్రుఁ డమ్మహావన మున నివసించుచుండుటచే నమరేంద్రుఁ డవ్వనము సతిజాగ రూకతతోఁ గాపాడుచుండెను. అందువలన నతఁ డప్పు డగ్ని దేవునకుఁ దన సుతుఁడు సహాయుడై వచ్చెనని యెఱిఁ గియు ఖాండవవన రక్షణమునకు దేవగణముతో నరుదెంచి హుతాశనునిపై వారి ధారల నమితముగఁ గురియింప నారం భించెను. అప్పుడు విజయుఁడు మారుతాస్త్రముఁ బ్రయోగిం పదాని కాగజాలక మేఘములు చెల్లాచెదలై పోవఁదొడఁ గెను. అంతట హుతాశనుఁడు మహాతేజముతోఁ బ్రకాశిం చుచు సరణ్య దహనము గావించెను. దివ్యౌషధయుక్తమైన యావనమును దహించుటవలన హవ్యవాహనుని వ్యాధి తొలఁగిపోయెను.

అప్పుడు పురందరుఁడును, దేవగణములును దమ యత్నము విఫలమగుటకుఁ గోపించి కృష్ణార్జునులపై శరవర్షము, గురి

యింప, నవ్వీరవరేణ్యులు నిశితసాయకముల, బ్రయోగించి
యా బాణములను భగ్నము నేయుచుండిరి. అప్పుడ శరీరవాణి
పురుహూతు నుద్దేశించి,

కం|| “పరమఋషు లయినతొల్లిటి
నరనారాయణులు కృష్ణనామంబుల ను
ర్వర నుదయించిరి నీ క
య్యిరువుర సేర్పియును వింతయే దివిజీవరా!”

చ|| అలఘులు గృష్ణపార్థులు మహాత్ములు యాదవ కౌరవాన్వయం
బులు జెలిగించుచున్న నృపపూజ్యులు వీరిల నీకు నోర్వఁగా
నలవియే వీరు దొల్లి యుసురాసుర యుద్ధమునాఁడు ధైర్యులఁ-
జెలయఁగ నోర్పియున్న రణవీరులు గావుట నీ వెఱుంగ వే?”

“నీ సఖుడైన శత్రుకుఁడు మున్నే యివ్వనము విడిచి
యొందు చోటి కేఁగి సుఖుడై యున్నవాఁడు. ఖాండవ
మగ్నిచేత దగ్ధమగు నని తొల్లి బ్రహ్మవచనము గలుగుటఁ
జేసి యిది హుతాశనున కశనమయ్యెను. కావున దీనికిఁ
జింతింపవలదు.” అని పలికెను. అంతట సురనాథుఁడు నమర
ముఁ జాలించి, నిజతనయుని పరాక్రమమునకు నంతసించి
యాతని కాగ్నేయ, వారుణ, వాయువ్యాది దివ్యాస్త్రముల
నొనఁగి సురగణములతో దివమున కరిగెను.

ఖాండవము దగ్ధమగుచుండ, నందు నివసించుచున్న
మయుఁ డను దానవుఁ డొకఁ డయ్యగ్నిజ్వాలలనుండి తప్పించు
కొని పోవనేరక విజయుని శరణు జొచ్చెను. దయాతరంగిత
స్వాంతుఁ డగు ధనంజయుఁడు వానిని, రక్షించి, దేవకీతన

యునితోఁ గూడి బరయ్యాహ్లాదముతో నింద్రప్రస్థమున కేఁగి
ఖాండవవన దహనప్రకారము ధర్మజునకుఁ దెలిపెను.

— స భా ప ర్వ ము —

నాను దేవ సహితులై పాండునందనులు పేగోలగముననుండ
మయుఁ డంజలిబద్ధుఁడై విజయునిఁ గాంచి,

క॥ ఘనముగఁ బ్రాణము రక్షిం

చిన యుపకారికిఁ బ్రతుంబు నేయుదు నన నే

ర్హునై యైనను నీకుఁ బ్రయం

బనఘాచేయంగ నిష్టమైనది నాకున్.

నేను దానవ విశ్వకర్మను ; శిల్పకళాకుశలుఁడను ; మీరు
కొనదాని నతి గమ్యముగ నిర్మింపఁగలవాఁడను ; మీ కెద్ది
యభీష్టమో నా కెఱిఁగింపుడు ! ” అని వచింప, దేవకీనంద
నుడు “ నీ శిల్పనైపుణ్యము మొత్తము నొక యపూర్వమైన
సభ నిర్మించి ధర్మరాజున కొనఁగుము. ” అని యాజ్ఞాపించెను.

అంత నద్దాసపుండు వివిధరత్న విభవాభిశోభితముగా
నొక్క సభాభవనము బదునాలుగు మానములు నిర్మించి
యుధిష్ఠిరున కొనఁగి, దివ్య ఘోషముగల దేవదత్తమును శంఖము
ధనంజయునకును, శత్రుఘాతినీ యగు గదను భీమ
నేనునకును నొనఁగి, యుధిష్ఠిరునిచే నత్కృతుఁడై తన నివాస
మున కరిగెను. పిమ్మట శుభముహూర్తమున ధర్మరాజు
తమ్ములఁ గూడి భూసురాశీర్వాద పుణ్యాహనాదములతో
సభాప్రవేశము చేసెను. అప్పుడు,

మ॥ మదమాతంగ తురంగ కాంచనల సన్మాణికృత్యాణికృత్య సం
 పదలోలింగ ని వచ్చి యిచ్చి మద మోక్షం గాంచి నేవించి ర
 య్యుదయాస్తాచల సేతు సీతనగమభ్యోర్వీపతుల్ సంతతా
 భ్యుదయుఁ ధర్మజుఁ దత్సభాసీతు జగత్పూర్ణ ప్రతాపాదయుఁ.

అనంతర మొకనాఁడు నారదుఁ డింద్రప్రస్థమున కరు
 దెంచి మయనిర్మిత సభాభవన విభవముఁ గాంచి సంతసించి
 యుధిష్ఠిరునిచే సన్మానితుడై కుశలప్రశ్ననము చేసి “ధర్మ
 నందనా! మీ జనకుఁడు పాండుమహీశుఁడు యమలోకము
 నుండి నన్ను గాంచి “మునీంద్రా! నాకు సురలోకమున
 కరుగ నభివ్రతము గలదు. రాజసూయ సమహాధ్వర మాచ
 రించిన వారలకుఁ గాని నా కాధిపలోకసుఖావాప్తి చేకూరదు;
 కావున నీవు భూలోకమున కేఁగి మా యుధిష్ఠిరునకు నా
 వృత్తాంతముఁ దెలిపి, రాజసూయసఖము నేయఁ బ్రోత్స
 హింపుము. ఆతఁ డమ్మహాశ్రతు వాచరించిన నీను బిత్తు
 పితామహ నిషహముతో సమరలోకమున కేఁగి యచ్చట సౌఖ్య
 హనుభవించెద.” నని చెప్ప, నావృత్తాంతము నీ కెఱిగింప
 నిటకు వచ్చితిని. కావున నీవు పితృహితార్థము రాజసూయ
 సఖము సవశ్యము చేయు” మని చెప్పి యధేచ్ఛం
 జనియెను.

పిమ్మట స య్యధ్వరంబు నేయ భీమాద్భుత సకుల సహ
 దేవులు ధర్మరాజునుఁ బ్రోత్సహించిరి. అంతట యుధిష్ఠిరుఁడు
 వనుదేవతనయునితో సవ్యవాయము నాలోచింప; సమ్మ
 హనుభావుఁడు “పాద్ధివోత్తమా! నీవైభవాతిశయమునకుఁ

దగినటులు నమ్మహాక్రమపుఁ దప్పక నాచరించి సత్కీర్తిం గాంచుము. మగధాధిపుఁడైన జరాసంధుఁడు మహీపాలురఁ బెక్కిండఁ జేసిబట్టి వారిని బైరవదేవురకు బలి యొసఁగఁ చుండె; ధర్మచక్రమునఁ గలి దుష్టపువతు లెల్లఱు నా జరాసంధునిఁ గొలుచుచు, వాని నహాయమున ననేక దుండ గములు నేయుచుందురు. కావున మనము ముందు, మహా ప్రతాపవంతుఁడగు మగధేశుని జయించి, వాని చెఱివో నున్న మూర్ధాభిషిక్తుల విడిచిచి పిమ్మట మహీపలయము జయించుట కర్తవ్యము. నేనుచు భీమాజ్ఞనులును గిరివ్రజమున కేగి జరాసంధు నవలీల జయించి నచ్చెద ” మని వచింప ధర్మరా జందుల కనుచుతిండెను. గిరివ్రజమున కేగ భీమా ద్జనులుఁ బరమోత్సాహు లైరి. అంతట మురమర్దనుఁడు భీమాజ్ఞులఁ గలి “జరాసంధుఁడు విప్రసేవాపగాముఁడు; కావున మనము విప్రవేషములతో నరిగి ముఁ దాతనికి హితోపదేశముఁ జేయురము; మన యుపదేశము నతఁడు విననియెడల నాజిభిక్షుఁ గోరుదము.” అని చెప్పెను. పిమ్మట గృష్ణ భీమ విషయులు బ్రాహ్మణవేషములఁ దాల్చి గిరి వ్రజ మునకుఁ బరుసమైరి.

గోరధము, ఋషభము, వైశాఖము, ఋషిగిరి, చైత్యకాద్రి యను వైదుష్వతముల సడుమ నిర్మింపఁబడి శాత్రవనుల్లేప ద్యమై, మగధదేశరాజధానియై ప్రకాశించుచున్న గిరివ్రజ పురము నయోధ్యత్రయముసాచ్చి రాజమందిరమున కేగిరి.

జరాసంధుఁడు వారల నెదుర్కొని యుచితాననముల నుప విష్టులఁజేసి మధువర్కముల నీయఁబోవ నవ్వీరపురుషత్రయము “మేము వీనిఁ బరిగ్రహింప” మనిరి. “నేనొనఁగు సపర్యల నేల బరిగ్రహింపరు! మీకెద్ది యభీష్టమో యెఱిగించిన దాని నిచ్చెద” నని జరాసంధుఁడు నుడువ, నమ్మి ధూమ్రాదుఁడు “రాజా! నీవు భూపాలురఁడెచ్చి బలినిచ్చుచుంటి వని యెఱిగి వారిని రక్షింప నేతెంచితిమి. “నాకంటె నధికుఁడులేడ” ని గర్వితుఁడవై నిరసరాధులఁ జంపి నరకాగ్నిబ్యాలులఁ గూలక, మానదోబధ నాలించి నీచేఁ జిక్కిన ధరణీవాధుల విడిచిపుచ్చుము. అట్లునేయ నొల్లవేని రణభిక్షార్థులమై వచ్చిన మాతో నయరమునేయుము” అనుచు గంభీరస్వనమున నుత్తరమొనఁగెన. “ఇట్టిశూరవచనము లాడుచున్న మీరు కంటిపులని తలంచెద; మీ నిజవృత్తాంతముఁ దెలుపుడు; నేనట్టి వెఱపింపులకు వెఱచి, దేహార్థము తెచ్చిన నృపాలుని విడుచువాడఁగాను; సైన్యరహితులై వచ్చిన మీతో సైన్యయుతుఁడనై పోరుట యనుచితము గావున నేనొక్కఁడనే మీమువ్వురితో నంగర మొనరించెద” నని జరాసంధుఁడు వచింప, దేవకీసందనుఁడు “ఒక్కనితో మువ్వు రనినేయుట పాడిగాదు. మాలో నీయిచ్చవచ్చినవానితోఁ బోరాటము నలుపుము! నేనుగృష్ణుఁడ, నశఁడరునుఁ డీతఁడు భీముఁడ”ని యాతనికిఁ దమ నిజనామముల నెఱిగించెను. అంతట జరాసంధుఁడు తననుతుఁడగు నహదేవుని రాజ్యా

షిక్తుఁడేసి తాను మహాబలవంతుఁడగు భీమసేనునితో మల్ల యుద్ధమునేయ నిశ్చయింప భీమసేనుఁడును యుద్ధనన్నద్ధుఁ డయ్యెను.

అనంతర మయ్యిరువురు బదుమూఁడు దినము లెడతెగక సతికాశలముతో నాయోధనము, జేసిరి. పదునాల్గవనాఁటి రాత్రి) పవనతనయునిచే జరాసంధుఁడు నిహతుఁడయ్యె! మహా సత్వశాలియైన జరాసంధుని మరణమునకు సహదేవుఁడు దుఃఖంపఁ గృష్ణుఁ డాతని నోదార్చి, 'చెఱసాలలోనున్న నృపాలుర నందఱిని విడిపించెను. సంఖ్యాతీతమైన యా భూపాలసమూహ మాయోధత్రయమునకుఁ బ్రణామము లాచరించి వేనోళ్ళఁ గొనియాడిరి. శృష్టభీమపార్థులు సహదేవుఁడొనఁగిన యుపాయసంబులఁ గైకొని, యా రాజచయముం దోడ్కొని యింద్రప్రస్థమున కేగిరి.

యధిష్ఠిఁడు విజయవిభాసితులై వచ్చిన తమ్ములఁగాంచి యానందజలభరిత నయనుఁడై, నృపసమూహము నర్హరీతి గౌరవించెను. అనంతర మా భూమిశులెల్లఱు ధర్మరాజునకు వివిధోపాయముల నొనఁగి తమతమ పురముల కరిగిరి. అనంతరము ధర్మనందనుఁడు భీమసేనుని దూర్వునకును, బాద్ధు నుత్తరమునకును, సహదేవుని దక్షిణమునకును, నకులునిఁ బశ్చిమమునకును దిగ్విజయముఁజేయఁ బంపించెను.

భీమాంజున సకులసహదేవులు చతురంగబల సమేతులై యొక్కొక్క రొక్కొక్క దిశకరిగి దిగ్విజయముచేసి, వసుధా

చక్రమునగల రాజచక్రము నధ్వరమునకుఁ బిలిచి, వారలచే నసంఖ్యాత ధనకనక వస్తువాహన నివహములఁ గైకొని వచ్చి యగ్రజునకు సమర్పించిరి. పిమ్మట ధర్మరాజు యజ్ఞోపకరణతతులను సిద్ధముఁ జేయించెను. మఖావలోకన కుతూహలులై పాంచాల, కౌరవ, యాదవాది బౌద్ధపులును, అంగ, వంగ, కళింగ, కాశ్మీర, కాంభోజాది సకల మహీపాలురును, నారద, వ్యాస, మార్కండేయ, మైత్రేయ, యాజ్ఞవల్క్యుది మహర్షులును, మహీతలమునగల నమస్తజనలును నింద్రప్రస్థమునకు విచ్చేసిరి. ధర్మరాజు వారల నందఱి నుచితరీతిని సత్కరించి, హిరణ్యరజత రత్న దక్షిణాదానవిషయములందుఁ గృపాచామ్యుని, గృతాకృత పరిజ్ఞానమునందు భీష్మ ద్రోణులను, సకలవస్తు వ్యయమునందు విదురుని, నానాదేశాగతులైన రాజులు దెచ్చియిచ్చిన యుపాయసములు గైకొన దుర్యోధనుని, భక్త్యభోజ్యాది వినియోగమునందు దుశ్శాసనుని నియోగించి తాను సవన దీక్షితుడయ్యెను.

పురోహితుడైన ధౌమ్యుడును వ్యాస, యాజ్ఞవల్క్యుది మహామునులును యధావిధిగ సమ్మహా యజ్ఞము నమాప్తము నేయించిరి అప్పడగ్ర్యాగో, భూ, హిరణ్యాది మహాదానముల ధరణీసురులును, దివ్యాంబర, మణిభూషణ, చందనాది సముచిత సత్కారముల సఖిలరాజన్యలును, అభిమతాన్నదానమున సకలజనులును దృప్తులై యానందాతి

శయమున ధర్మనందనుఁ బెక్కువిధములఁ గీర్తించిరి.

అసంతరము యుధిష్ఠిర నృపాలుఁడు గాంగేయునిచే ననుజ్ఞాతుడై, సకలభునన రక్షకుడైన వానుదేవున కర్మమిచ్చి పూజించెను. శ్రీకృష్ణుని మేనత్తకుమారుఁడును, చేదిభూపాలుఁడును నగు శిశుపాలుఁ డదిచూచి నహింసక ధర్మరాజు నుద్దేశించి

మ. “అవనీనాథు లనేకులుండఁగ విశిష్టరాధ్యులార్యుల్ మహి
దివిజుల్ పూజ్యులు పల్కురుండఁగ ధర్మత్రినాథ గాంగేయు దు
ర్వ్యవసాయంబునఁ గృష్ణుఁ గష్టచరితుఁ వాఁరేయుఁ బూజించిన
యవిజేకం బెఱిగించితిందఱకు దాకొర్హుండు పూజార్హుఁడే ”

నీ. ఈతని వృద్ధని యెఱిగి పూజించితే

వసుదేవుఁడుండంగ వసుమతీశ

బుద్ధిజుండని విచారించి పూజించితే

ద్వైపాయనుండుండ ధర్మయుక్తి

యాచార్యుడని వినయమునఁ బూజించితే

కృతమతుల్ ద్రోణుఁడు గృపుఁడునుండ

భూనాథుఁ డనియెడు బుద్ధిఁ బూజించితే

యాదవుల్ రాజులే యవనిమీదఁ

బూజనీయులైన పురుషులలోపల

నెవ్వఁడయ్యెఁ గృష్ణుఁ డిట్టలేలఁ

బూజ్యులైనవారిఁ బూజింపనొల్లక

భీష్ముపలకుఁజేసి బేలవయితి

క. నీకెఱుంగక యిచ్చిన నిది

నావిషయమె యని మనంబునం దలఁపక ల

జ్ఞావిరహితుఁడయి యర్హము

గోవిందుఁడు గొనియె దనకుఁ గొను టుచితంబే.”

అనుచు భీష్మయుధిష్ఠిరకృష్ణుల ననేకవిధముల నిందించుచు

యుద్ధనన్నద్ధుడై నిలువ, దామోదరుడు చక్రాయుధముచే
వాని మస్తకముఁ దెల్లనేసెను. ఇట్లు ప్రళాంతవిఘ్నమై,
సుఖారంభమై, ప్రభూతభక్త్యాన్న ధనదాసనాథమై, జగ
న్నాధరక్షితమై రాజనూయమహాధ్వరము సమాప్తమైన
పిమ్మట నానాదేశాగతులైన రాజులెల్లఱు ధర్మతాజం
బుచి “ సార్థివోత్తమా ! మేము రాజనూయోత్సవ దర్శనము
సను, భవశ్శ్రుత సత్కార గౌరవముననుజేసి శ్రితార్థుల
మైతిమి, ఇక మామాసలయముల కేగెద ” మని చెప్పి
యమ్మహారాజు సెలవుగైకొని తమతమ రాజ్యముల కరిగిరి.
భీష్మ, ధృతరాష్ట్ర, ద్రుపద, కృష్ణాదు బాంధవులును పాండవు
లను వీడ్కొని నిజభరములకేగిరి. దుర్యోధనుడుమాత్రము
తనమేనమామయగు శకునిగూడి, మయనిర్మితసభావై భవము
జూచువేడ్క నింద్రప్రస్థమున నింకఁ గొన్నిదినములుండెను.

దుర్యోధనుఁ దాసభాభవనముగాంచి దాని యపూర్వ
రమణీయతకు విస్మితుడై యొక్కనాఁ డాయా ప్రదేశముఁ
గ్రుమ్మఱుచు, నివృతమైన ద్వారదేశము సంవృతముగాఁ
దలచి చొరనొల్లక, సంవృతమైన దాని నివృతముగా నెంచి
చొరంబోయి, లలాటఘట్టితగృహద్వారుడై, నీ లాశ్మరశ్శిస్థి
తమైన విశుల హణిస్తలము జలాశయముగా వగచి పరిధానం
బెగద్రోచికొని, స్ఫటికదీప్తిజాల పరివృతమైన జలాశయము
స్థలముగాఁ దలచి కట్టిన పుట్టము దడియఁజొచ్చి క్రమ్మటిన
నాతనిజూచి పాంచాలియు, భీమసేనుడును సగిరి. దుర్యోధనుఁ

డందులకు లజ్జతుండగా, యుధిష్ఠిరుఁ డాతని కనేక దివ్యవస్తు భూషణములనిచ్చి సత్కరించి గజపురమునకుఁ బంపించెను.

కరిపురమున కరిగినదాని దుర్యోధనుఁడు, మహిమల యమునఁగల రాజులెల్లఱు యుధిష్ఠిరున కంకితులై నానా విధోపాయములఁ దెచ్చియిచ్చుటయు, నిర్మూల్యునికశిలా నిర్మితమును, వివిధరత్న ప్రభాభాసురమును నైన యా సభా వైభవమును దలఁచి కడు ననూయాపరుఁడై, ధర్మతనయుని రాజ్యలక్ష్మి నెవ్వధముననైనఁ దానపహరింపనెంచి తన యభీష్టము నొక్కఁగాఁడు శికునికిఁ దెలిపెను. కపటోపాయ ధురీణుఁడైన శికుని యాతని యభిమతము నెఱిగి “రాజా! అక్షునిద్యయంచే నతికశలఁడను; యుధిష్ఠిరుఁడు ద్యూత ప్రియఁడునుగాని యంను నిఘ్నఁడుగాఁడు. కావున నీ వాతని నెదురు రావించెదేని నేను జూదమాడి యశ్రమమున నోడించి రాజ్యలక్ష్మిఁ గైకొని నీకొనంగెద” ననుచు దుర్యోధనునకు సంతసము కలుగుటయుఁ జెప్పెను. అంత నయ్యిరువురును ధృతరాష్ట్రపాలికిఁగి తమ దుఃఖానందములఁ దెలిపి ధర్మరాజు నిచటికి రావింపుమని కోరి. “పరాక్రమ శాలురైన పాండవులతోడి వైరము విడుచుట శ్రేయస్కర” మని ధృతరాష్ట్రుఁడు లుక దుర్యోధనుఁడు “జనకా! పాండు సందనుల వైభవవతిశయముఁగాంచి నేనించుకైన సహింపఁ జాలను. యుధిష్ఠిరునతో నప్పుడు జూదమాడ నీవంగీకరింపవేని నేను ప్రాణములఁ ద్యజింతు” ననియె.

అంతట ధృతరాష్ట్రుడు తనయు నభీష్టమును దీర్పనెంచి శిల్పకళావిశారదులనుగానించి, కనకఖచిత స్తంభ సహస్రములను, విచిత్రద్వారశశములను వివిధరత్నరుచిరప్రదేశములను జేసి రమ్యముగా నొక్క సభాభవనముఁ గట్టించి, యొక నాఁడు విదురుని బిలచి “ఈసభావైచిత్ర్యముఁగాంచి సంశయించుటకును, దుర్యోధనునితో నిచ్చటనుహృద్వ్యూత మాడుటకును ధర్మరాజు ననుజ సతీయుతముగా నిచటికిఁ దోడ్కొని రమ్ము.” అని యాజ్ఞాపించెను. పిదురుఁ డవ్వచనము లాకర్ణించి విష్ణుచిత్తుడై “రాజా! ద్యూతమువలన నెట్టివారి కైనఁ గలహము సంభవించును; దాన నుభయపక్షములకు హానినేకూరు; కావున నీవు దీని కంగీకరింపకుము,” అనుచు సనేకవిధముల హింసఁ దేశముఁజేయ, ధృతరాష్ట్రుడు సుహృద్వ్యూతమువలనఁ బ్రమాదము సంభవింపదు కావున నీవు సత్యమునఁబోయి యుధిష్ఠిరు నిచటికిఁ దోడ్కొనిరమ్ము.” అని చెప్పి పంపించెను.

అంతట విగురుఁ డింద్రప్రస్థమున కరిగి ధృతరాష్ట్రుని నాజ్ఞఁ దెలుప యుధిష్ఠిరుఁడు పిత్రాజ్ఞ నుల్లంఘింపరాదని తలఁచి తమ్ములను ద్రాపదిని దోడ్కొని హస్తినపురి కేఠెంచెను. దుర్యోధనుఁడు పాండవులను సమ్మనించి వారలకు నూతనసభావైభవముఁ జూపించెను. అనంతర మందఱు నాసభాంతరమున చుపవిష్టులై యుష్టసంభాషణాది క్రీడావనరముననుండ దుర్యోధనుఁ డజాతశత్రు నవలొకించి “అసహా!

నీవు ద్యూతమునఁ గుశలుఁడవనివింటి; కావున మనమిప్పుడు హృదయరంజకముగాఁ గొంతతడవు జూదమాడుదము.” అని యధికోత్సాహముతో వచించెను. “తమ్ముడా! దుర్యోధనములలో నొక్కటియగు దుర్యోధరము మన కను చితము.” అని ధర్మరా జనుచుండ నంతలో శకుని “రాజా! ద్యూతకళావిశారదుఁడును, లోకజ్ఞుఁడును నగు సత్కృత్రియుఁడు దాని నిందింపఁదగునే? జూదమున నోడుదునను భయము నీకుఁ గలదేని మిన్నకుండు” మని పలికెను. అంతట ధర్మరాజు రోషావేశితుఁడై నెత్తమాడ నంగీరింప నాతనితో నాడుటకు దుర్యోధనుఁడు తనపక్షమున శకునిని నియోగించెను.

అంతట శకుని దుర్యోధను హస్తకీటకములను, ధర్మరాజు తన మణిహారములను నొడ్డి జూదమాడ ధర్మతనయుఁ డోడెను. అంత నతఁడు క్రమమున సువర్ణరిత్న భాండాగారములను, వారణ, వాజినమూహములను, పరిచారక జనములను, సమస్త వస్తువులను, రాజ్యమును, నలువురు తమ్ములను, బణమువెట్టి యోటువడి, చివరకుఁ దన్ను సయిత మొడ్డి యోడెను. అప్పుడు శకుని యాతనితో “ధర్మనందనా! ఇంకను నీ ధనమగు ద్రావదియుండ నిన్నేలయొడ్డితి.” వన, యోచనా రహితుఁడై ధర్మరాజు నిజనతిఁగూడఁ బణమువెట్టి యోడెను.

అంతట దుర్యోధనుఁడు పాండవులఁ దనదాసులుగ నెంచి,

“దానత్వమునేయ ద్రాపది నిటకుఁ దోడ్కొనిరమ్మ” ని యొక నేవకున కాజ్ఞాపించెను. వాఁ డామెసాలికిఁ బోయి యావద్వృత్తాంతము నెఱిగింప న యోసామణి దుఃఖితయై “పాండవాగ్రజుఁడు త న్నోడిన పిమ్మట నన్నోడనో, నన్నోడిన పిమ్మటఁ దన్నోడనో యడిగి తెలిసికొనివచ్చి నన్నుదోడ్కొని పొమ్మ” ని చెప్పెను. అంత నా నేవకుఁడు సభకు వచ్చి యా ప్రశ్ననుదెలుప, దుఃఖాతిశయమున ధర్మరా జేమియుఁ జెప్పఁజాల కూరకుండెను. దుర్యోధనుఁడు “ఓయీ! ద్రాప దినే యిచటికివచ్చి యడిగి యా సుశయముఁ దీర్చుకొమ్మని చెప్పుము.” అని వానిని, మరలఁ బంపించెను. వాఁడు ప్రభువురాజ్ఞఁ డెలిసి యగ్గోనులిని సభకుఁ దోడ్కొని రానామె వివర్ణవదనయై వచ్చి కురువృద్ధుని సమీపమున నిలువఁబడియె. పాండవు లా నారీరత్నమును జూడఁజాలక శోకవిహ్వలమానసులై శిరములువంచిరి.

అప్పుడు దుర్యోధనుఁడు దుశ్శానచునిఁబిలిచి “తమ్ముడా ! పాంచాలిని సభామధ్యమునకుఁ దీసికొనిరమ్మ.” అని నంత సమునఁ బలుక, దుష్టబుద్ధియగు దుశ్శాననుఁ డామె సమీ పమున కేఁగెను. ఆతనిఁ గాంచి ద్రాపది భయావేశితయై గాంధారికడకుఁ బోవుచుండ నద్దురాత్ముఁ డామె వెంటఁజని “నీవు కురుపతియర్థమైతివి. ఇక నెట కేఁగదవు? రమ్మ.” అనుచు గద్దించి పలికెను. “ఏకవస్తునై, గురుబంధుజనాధిష్ఠితమైన సభాంతరమున కెట్లు రాఁగలను?” అని యాసాధ్యము

తల్లి వినయమున వదింప, నద్దు రాత్ముడు “నీ వేకవస్త్రులైనను, విగతవస్త్రులైనను నోడ్కొనిపోదు” ననుచు నామె శిరోజములను బట్టుకొని బలాత్కారముగ నభామధ్యమున కీడ్చుకొని వచ్చెను. అప్పత్రివ్రతాశిరోమణి తన దురవస్థకు మిక్కిలముగ విలపించుచు, ఆర్తనరక్షాశత్పరుడైన పరమేశ్వరుడే తనకు శరణ్యుడని తలంచి “పరమపురుషా! భక్తవత్సలా! దుష్టచిత్తులకు ధార్తరాష్ట్రులవలన నా కవమానము ఘటిల్లకుంకఁ గాపాడుము.” అనుచు మనమున జగత్పతిని వేడుచుండెను.

ద్రౌపదికి సుభవించిన దుస్థితిఁగాంచి భీమనేనుడు కడు దుఃఖితుడై యశాతశత్రు నవలొకించి “నీవు ధనకనక వస్తువాహనములును రాజ్యమును మమ్మునునోటువడుట యుచితమే గాని; పాపద్యూతముని యెఱిఁగియు ద్రౌపదినిఁ బణమువెట్టి యధర్మ ప్రవృత్తుడ వైతివి. కావున భవద్బాహు దాహంబు నీయవలయు” నని యతికోపమునఁ బలుక గాండీవి యాతనిఁ బట్టుకొని “అన్నా! నుహృద్ద్యూతమునకు యెరులు బిలిచిన నేఁగుట ఖాత్రిధర్మము; ఏఁగనిచో గౌరవహాని యగుంగావున ధర్మనందనుడు దాని కంగీకరించెను. దీన సమ్మహానీయుని తప్పేరుగలదు? గురుజనములపై నిట్లుకోపింపఁదగునే?” అని చెప్పి వ్యకోదరుని శాంతింపఁజేసెను.

అప్పుడు, జగత్త్రియవిజయభుజనీర్యననాధులైన నాధులు గలిగియు ననాధవలఁ బాంచాలరాజపుత్రి, దుశ్శాసనాప

కృష్ణయై, భయార్తయై, సభాంశరమున నుండుటఁగాంచి నుయోధనుని తమ్ములలో నొకఁడగు వికర్ణుఁడను నాతఁడు జాలినొంది “సభాసదులారా! “పాండవాగ్రజుఁడు తన్నోడి నన్నోడనో, నన్నోడి తన్నోడనో యెఱిగింపు” డని ద్రౌపదియఁగిన ప్రశ్నను విచారించి యామె దాసియైనది యుఁగాసిదియు నిర్ణయించుట సభ్యులధర్మము; అయినను మీరెల్లఱు మిన్నకుంటిరిగావున నేను ధర్మార్థయముజేసెద; ద్యూతపానాది దుర్వ్యవహారక్తుడైన మహాజుఁడు ధర్మపుఁదప్పి వర్తిల్లు గావున నట్టివాని కృత్యములు నేరొనఁదగవు; కితవాహూతుడై, వ్యసనవర్తియై, పరాజితుడైన ధర్మరాజు పాండవుల కందఱకు సాధారణధనమైన ద్రౌపదిని బణము జేసెఁగావున నామె యధర్మవిజిత! అక్కోమలి నిట్లవమానించుట యన్యాయ” మని పలుక, రాధేయుఁడు “పెద్దలగు సభ్యులెల్లఱు మిన్నకుండ, నీయట్టి చిఱుతవాఁడు ధర్మవిచారణ నేయఁజనదు. యధిష్ఠిరుఁడు తన సర్వస్వమ్ము నొడ్డి యోటువడినప్పు డిదివానికి వెలిగాదు; కావున ద్రౌపది ధర్మ విజితయే! లేనిచోఁ బాండవు లెల్లఱు దీనిని విజితఁగా నేల యొడఁబడుదురు? ఇవ్వనిత యనేక భర్తృకగావున ఒంధకి యనఁబడు, దీనిని విగతవస్త్రుఁడేసి సభాంతరమునకుఁ దెచ్చి నను ధర్మవిశోధములేదు.” అని చెప్పి యాతనిని వారించెను.

పిమ్మట దుర్యోధనుఁడు దుశ్శాసనుఁ బిలిచి “పాండవుల యొక్కయు, ద్రౌపదియొక్కయు వస్త్రములఁ దీసికొనిరమ్ము.”

అనివచింప, నవ్వచనముల నానించినతోడనే పాదపులు
తమపై పాట్లులులఁ దీసియుచ్చిరి. అనంతరము ఖలుఁడగు
దుశ్శాననుఁడు స్త్రీయని యిండుఁడయు వంశయుంక ద్రాపది
కట్టిన పుట్టము నానభలో నూడఁదీసెను అప్పు డార్తశాణ
వరాఁడుఁడగు శ్రీమన్నారాయణుఁ డామె శరీరమున నిం
కొక వస్త్రము నుత్పన్నమునేసి యవృత్తివ్రతాశిరోమణి కవ
మాసము ఘటిల్లకుండఁ గాపాడెను. అట్లు దుశ్శాననుఁ
డొక పనసముల నూడఁదీసిఁను ఎరల నామెమేస నూత
నాంబర ముత్పన్నమగుచుండఁ గొంతికిడపున కితఁడు ? నుగూ
నొంది యావ్రయత్నమునుండి మురలెను.

అ య్యవమానకృత్యము. గా. చి పపననందనుఁడు శ్రోధా
రుణిత సేత్రుఁడె

మ. “కురువృద్ధుర్ గురువృద్ధబాంధవు లనేపల్ చూచుచుండన్ మదో
ద్ధుఁడైఁ ద్రాపదినట్లు నేసిః ఖలుఁ దుశ్శాననుఁ లోక భీ
కరలీలఁ వధియించి త ద్విపులవత్తైల రక్తాఘ ని
ర్భర ముర్రీపతి సూచుచుండ నని నాస్వాదింతునుగ్రాకృతిఁ.

ఇట్లు నేయనైతినేనిఁ బిశ్మవిలామహులగతికిఁ దప్పినవాఁడ
నగుదు” నని ప్రతిపఁజేసెను.

దుశ్శాననుచే నట్లు పరిభవితయై శోకాకులితమాసనయై
యున్న కృష్ణఁగాంచి కర్ణుఁడు “తమణీ! ఒక యువతి
కేపుగు పతులుండట యనుచిశము ; కావున నీనభ్యులలో
నీకుఁ దగినవానిని, జూదరియై యాలి నోటువడని వానిని
వేటొక్కని వరించి, దాస్యచిముక్తనై నుఖంపుము.” అని
చిఱునగవుతోఁబలుకఁ, బాప నిరతుఁడగు దుర్యోధనుఁడు తన
యువకులము నెక్కరమ్మని యుత్సాహముతో నాయోషా

మణికి సైగనేసెను. వృకోచరుఁ డదిగాంచి నహింపనోపక,

ఉ. “ధారుణి రాజ్య సంపద మదంబునఁ గోమతిఁ గృష్ణజూచి రం
భోరునిజోరుదేశమువనుండఁగఁ బిల్విన యిద్దురాత్ముడు
ర్యారమదీయబాహుపరివర్తిత నండగజాభిహృత భ
గ్నోరుతితోరుఁడేయును సుయోధను సుగ్రరజాంతరంబునకె.”

అనుచుఁ గ్రోధావేశితుఁడై నిజాయుధమువంకఁజూడ, భీష్మ
ద్రోణ, కృప, విదురు లాతనిఁగాంచి “వత్సా! శ్రోధమున
కిది నమయముగాదు. శాంతింపుము. పరమసాధ్వియగు
ద్రాపది వవమానించినఫలము ని క్కుఁగుకులపాంసనులు వేగము
వనుభవించురు.” అని చెప్పి యాతనిఁ బ్రశాంతచిత్తుఁడేసిరి.

అప్పుడు ధార్తరాష్ట్రుల మందిరములలో మహోత్సాహ
ములు కొన్ని జనింప ధృతరాష్ట్రుడది విని బీతాత్ముఁడై
దుర్యోధనునిఁబిలిచి “పరమపతివ్రత నిట్లవమానింపఁదగద” నీ
మందలించి ద్రాపదిని రావించి “అమ్మా! బుద్ధిహీనులై వీర
లాచరించిన యవరాధముల మదినుంచక, నీ యిచ్చవచ్చిన
వరముఁ గోరు మేనొనఁగద” నని శాంతవచనములఁ బలుక,
నా సాధ్వీమతిల్లి “పాండవాగ్రజుని దాన్యవిముక్తునిజేయు”
డని కోరెను. ఆత డవ్వరమునఁగి వేటొకటిఁ గోరుమన
నామె “ధర్మరాజు తమ్ములను దాన్యవిముక్తులఁజేయు” డని
యడిగెను. అట్టి కష్టనమయమందును ద్రాపది ధర్మము
నెడ బాయకఁ దన పతులనే దాన్యవిముక్తులఁజేయ నభిల
షించెనుగాని, తన్ను దాన్యవిముక్తఁజేయఁ గోరదయ్యె!
ధృతరాష్ట్రుఁ డామెధర్మగుణమునకు వంతసించి యుధిష్ఠిరునిఁ
బిలిచి “కుమారా! దుర్యోధను దుర్నయము మదినుంచక
నీవనుజనతీయుతముగా నిండ్రవ్రథమున కేగి యెప్పటియట్లు

రాజ్యమునయు” మని చెప్పి వారల నిండ్రప్రస్థమునకుఁ బంపించెను.

అనంతరము దుర్యోధనుఁడు ధృతిరాష్ట్రునిపాలికిఁ జని “తండ్రీ! చేజిక్కిన పాండవులను విడిచి వుచ్చి నాయత్ను మంతయు భగ్నముఁ జేసితివి. ఇంతవైరము కలిగిన పిమ్మట మాకున్న హమెట్లలవడును? పరాక్రమశాలురుగు పాండవుల నిప్పుడు విడిచి వుచ్చుట ఘోరపన్నగముల నలిగించి కంఠ నమింపమున విడిచి యూరకున్న చందము గాదె? ఇప్పుడు పాండవుల ననుద్యూతమునఁ బరాజితులఁ గావించి విరళ జేక సర్వాసితులనుజేయ సంగీకరింపుము.” అని చెప్పి శృత రాష్ట్రుఁడుదాని కొడఁబడి యనుద్యూతార్థము యుధిష్ఠిరుని మరలఁ బిలువఁపెను.

పితృవియోగమును, విధివియోగమును నతిక్రమింపవగునే యని విచారించి ధర్మరాజు తల్లిని, దమ్ములను, భార్యను జోడ్కొని వాస్తవురమున కరుదెంచెను. అప్పుడు శకుని యక్షుములఁ గైకొని ధర్మరాజు నుద్దేశించి “రాజా! నీవు మున్నోడిన రాజ్యమును, పత్నీ, సహోదరులను కురువృద్ధుఁడు మరల నీకొనంగఁ గావున వాని నిపుడొడ్డఁజనదు; నేనొక యపూర్వమైన వణము సెప్పెద; ఈద్యూతమున నోటా పడిన వార లజినవల్కఁధారులై, వన్యమూలఫలాశనులై పండ్రిండెండ్లు వనవానమునేసి, జనపదమున నొక్క యేడజ్ఞాతవానమును నేయవలయు; అజ్ఞాతవానమున వారలనొరులెఱింగినచో మఱిలఁ బండ్రిండెండ్లు రణ్యవానమును నొక్క యేడజ్ఞాతవానము నాచరింపవలయు; నీ విప్పణమునకు బెద

రిక నమ్మగించెదేని జూదమాడుడము. ” అని వదంప, అను-
ద్యూత ర్థమాహూతుడైనై ములి పోవుట యవమాన
కరమని యెంచి ధర్మరాజు దాని కంగీకరించి కకునితో
జూదమాడి పరాజితుఁ డయ్యెను.

అంతటఁ బాండవులు రాజ్యోపభోగములు విడిచి కృష్ణా-
నహితులై వనమునకేగ నిద్యుక్తులుగాఁ గుంతి వారిలను
గాఁగిలించుకొని దుఃఖాతిశయమున నాశ్రిందనము సేసెను.

భీష్మద్రోణ : దురాదులు పరమ దుఃఖితులైరి. కుంతియు
వనవాసమునకేగ జోవ విదురు డిడ్డుపచ్చి “తిల్లి! నీవు
వనవాస క్లేశమున కోపజాలవు. నాయింట నివసింపుమి” ని
బ్రతిమాలి యామెను దన గృహమున నునికికొనియె. కృష్ణ-
యుఁ బాండవులను, కుంతి భీష్మద్రోణాది గురుజనములకు
పరుస్కరించి వారిల యాశీర్వాదములఁ జైకొని సుభద్రాభి-
మన్యలను, ద్రాపదీయలను దోడ్కొని వివసమున కేఁగి
చుండిరి. అప్పుడు మూలభృత్యులు కొండలు స్వందనము-
లను దోలుకొనెచు వారి పితుండన వనమున కరిగిరి.

ఇంద్రప్రస్థము రాజధానిగా నిరుపదిమూఁడేడ్లు రాజ్యము
సేసి, కన్నబిడ్డలఁ బోలెఁ బ్రజలను గాపాడి, యానాఁడు
పాపద్యూతపరాజితుడై కాంతారమున కేగుచున్న యధి-
ష్ఠిస్థపాలుఁగఁ గాంచి పొరులెల్లఱు శోకించుచు “భరతా-
స్వయ రిత్నదీపా! దురాత్ములగు ధార్తరాష్ట్రుల రాజ్య-
మున మేము నివసించునోపము, మీవెంట సరణ్యమునకు
వచ్చెద” మనుచు వచ్చుచుండ, ధర్మరాజు “క్రూరమృగా-
కీర్ణమగు సరణ్యము కడుభయంకరము; అచటి నివాసము

నకు మీర లోర్వజాలఱు. ఇచట కేముండు,” డని యను నయవాక్యములు సెప్పి వారిని మరలించెను. పురోహితుఁ డైన ధౌన్యమును, వింశక గొంతులు భూసుగులును పాండ వులతో పిపిమున కేగిరి.

—* అ రణ్య వ ర్య ము *—

పాండవులు కాన్యాకమును పనమున కరిగి యచ్చట నివ సించుచుండ, వారికి నంధునించి దురకంఠ నెక్కి కృష్ణుని యాదవులును, ధృష్టమ్యున్నాని పాంచాలురును నవ్వపిసమున కరుడెచిరి. బ్రాహ్మి ధృష్టమ్యుని కృష్ణుల గాంచి “అన్నలారా! సింహవిక్రములైన మీరు జెలియలినై, దుర్యోధనులకు పాండునందనులకు బట్ట మహిషినై, కౌరవసభయం దుదాధవలె బరిధనింపఁబడితి” ననుచు మిక్కుటముగ విలపించి, వారామె యశ్రుజలము దుశిచి, “సోదరి! పౌరూషిల్లుము. మేమీ క్షుణ్ణమునఁ బోయి యప్పాచాత్ముల నతక నదనమున కనిపి, ధర్మనందనుని రాజ్యాభిషిక్తుని జేసి పీకు నంతనము గలిగించెద” మని చెప్పి యామె నోదార్చిరి. అప్పుడు నవ్వసాచి “భ్రాతృవరేక్ష్యు లారా! మీరెరుగని ధర్మము గలదే! ఇప్పుడు భారత రాష్ట్రములో నని నేయుట ధర్మ విరుద్ధము గావువ శాంతి పహింపుర” డని చెప్పి వారల బ్రశాంత చిత్తులఁ జేసెను. అనంతరము సుభద్రాభిమన్యులను దోడ్కొని కృష్ణుఁడును బ్రాహ్మణ్యులను దోడ్కొని ధృష్టమ్యుఁడును పాండవుల వనవాసమునకు వగచుచు నిజపురముల కేగిరి.

పాండవులకడ కనుదినము, రోమక, బృహదశ్వినామార్కండేయాది మహామును లరుడెంచుచు, వారలచే నత్కృతులగుచు, నత్కథలను జెప్పి వారికిఁ జింతోపశమనము నేయుచుండిరి. అట్లు పాండునందనులు కామ్యక వనమునఁ గొన్ని దినములువసించి, పిమ్మట ద్వైతవనమున కరుడెంచిరి.

అచ్చటి కొకనాఁడు వ్యాసమునీంద్రుఁ డరుడెంచి పాండవులచేఁ బూజితుఁడై యజాతశత్రు నవలోకించి “ధర్మనందనా! “ప్రతిస్ఫుతి” యను నొక దివ్యమంత్రము నీ కుపదేశించెద; నీవు దాని నర్జునున కుపదేశింపుము; అమ్మంత్ర శక్తి నతఁ డధిక తపోవీర్య విభవుడై దేవతలఁ బ్రత్యక్షము చేసికొని వారలవలన దివ్యాస్త్రములు పడసి, కర్ణ దుర్యోధనాది శాత్రువులను జయించు”నని చెప్పియాతనికి మంత్రోపదేశము చేసి చనియె. పిమ్మట ధర్మతనయుఁడు విజయున కమ్మంత్రరాజ ముపదేశించి, కృష్ణ ద్వైపాయను వచనములను దెలుప, నతఁడు దివ్యాస్త్రలాభార్థియై తరమున కరుగ నమకట్టెను. అప్పుడు కృష్ణ యాతని కడకు వచ్చి,

చ॥ “అరికృత దుష్పరాధన మహార్ణవమగ్నుల మమ్మునందఱుఁ-
గరుణ సమధరింపుము జగన్నత యన్యులు పూనఁగానియొ
భరము నహింపఁబూని నయపారగుణాన్వితు నిన్ను దిక్కులఁ
ధరణియు సోమడుఁ నభిముఖాత్రియు గాడ్పును గాచుచుండెడు.”

అని దీవించి, యాతని వియోగమున తోర్వజాలకయు నెట్టకేలకు మనము స్థిరమునెసికొని పంపించెను.

అంతనర్జునుఁడు గాండివధరుడై వెడలి హిమశైల, గంధమాదనముల గడచి యింద్రకీల వర్వతమునకేగ నచ్చట వృక్షచ్ఛాయ నొక వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు నిలిచి గాండీ.

విని జూచి “వీతహర్షక్రోధులైన ధరణీసురు లుండెడు పుణ్యనివాసమున నీవాయుధపాణివై యుండెదగదు. కావున నీబాణాననమును విడువు”మని పలికెను. విజయుఁ డవ్వశనము లకు సంచలించక యుండ, శతమఘః డాతని దైర్యమునకు మెచ్చి యా వృద్ధబ్రాహ్మణ రూపము విడిచి నిజరూపము సూపె “కుమారా! నీదైర్యము నెఱుంగఁగోరి యీభూసుర వేనముతో నరుదెంచి నిన్నుఁ బరీక్షించి ప్రీతుఁడనైతి; నీకుఁ గావలసిన పరములడుగు” మనియె. నవ్వసాచి ముకుళిత కర కమలుడై “దేవా! నాకు దివ్యాస్త్రములఁ బ్రసాదించు”మని యడుగ, నమరవల్లభుఁడు “కుమారా! నీవు ముందు పశుపతినఁ గుఱించి తపముజేసి పరమాస్త్రలాభము నొందు”మని చెప్పి దివమున కేగెను. పిమ్మట నర్జునుఁడు హిమవన్నగమున కేగె. వివిధకనుమఫల వృక్షములతోడను, విమల నిర్ఘర జలములతోడను మనోహరముగ నున్న యొక తపోవనమున నుమారమణు నుద్దేశించి నాలుగు మాసములు ఘోరముగఁ దపముజేసెను.

ఈశ్వరుఁ డాతని తపమునకు బ్రీతుడై కీరాతరూపముఁ దాల్చి, వనచరీనహస్రముతోడను, గిరాతబలముతోడను ధనంజయుని తపోవన ప్రాంతమున కరుదెంచెను. అప్పుడు మూకుఁడను దైత్యుడొకఁడు గరళకంఠునిచే ననుజ్ఞాతుడై భీకరమగు నూకరాకారముఁ దాల్చి పార్థునివయకి రా నతఁడు గాండీవగుణధ్వని నేయుచు దానిపైకి బాణము విడువ నమ కట్టి నిలిచెను. అప్పుడొక దిశనుండి “ఈసూకరము నేయ కేయకు” మనుచు నొక గంభీరవాక్యము వినరా నతఁడు

దాని సలత్తముజేసి బాణము నానూకరముపైకి విడిచెను. అక్షణముననే గిరాతపతియు నొక్కవాడి నారాచము విడువ నయ్యురుపురి శరము లొక్కమాత్రే యానూకరముఁదాకెను. అంత నాపంది యదృశ్యముగాగ నర్జునుఁడు కిరాతనాథునిఁ గాంచి “ఓయీ! నేనేసిన వృక్షమునేసి, మృగయాధర్మ విరోధమేల నేసితివి! నిన్నిప్పుడు నానిశితబాణజాలముల పాలుజేసెద” ననుచుండ, సక్కిరాకుఁడు “నేనునామృగము నేయ నది నాబాణఘాతమువలనఁ జచ్చె; దానిని నీవు చంపి నట్లు నెప్పికొనుటేటి పారుషము! శూరుఁడవమునచోనానో రణముజేసి నీ శౌర్యము గనఁబడెను” నుచు నర్జును నెదు రొని పోరసాగెను. ధనంజయుఁ డాతనిపై శరవర్షముఁ గుఱియింప నాశరము లాతనియొక నిష్ఫలము లగుచుండెను. కిరాతనాథుఁడయు శరములుమాత్రము పార్థ సధికముగఁ బీడింపసాగెను. అదిగాంచి శల్లుకుఁడు విస్మితుఁడై “ఈతఁ డెవ్వఁడో కిరాతయావధరుఁడై వచ్చిన దివ్యపురుషుఁడుగాని యన్యుఁడుగాఁడ”ని నిశ్చయించి భీకరముగఁ బోరి కొంత తడవునకు మూర్ఛితుఁడయ్యెను. అప్పుడు మామహేశ్వరుఁడు నిజరూపము ధరించి యర్జునుని లేవదీసి “ధనంజయా! నీతప మునకును, శౌర్యమునకును నేను బ్రీతుఁడనైతి; నీకోర్కె సఫలము జేసెద; వరమువేసు” మని పలుక, విజయుఁడు కృతాంజలియై “పరమేశ్వరా! లోకైకనాథా! ఎఱుక వేన ముతో నరుడెంచిన నిన్నెఱుంగక నేచేసిన యపరాధము నహించి నాయెడఁ బ్రసన్నుఁడవై, పాశుపతాస్త్రముఁ ప్రసా దింపు” మని వేడెను. అంతట బార్వతీరమణుఁ డాతనికి మంత్ర

భాగవత జపహోమ పూర్వకముగా, సంధానమోక్షణ సంహారసహితముగా, బాళులతాస్త్రము నొసంగి “ధనంజయు! ఈదివ్యాస్త్రమున నీవఖిలలోకములు జయింతు” వని వరమొసంగి యంతర్విశుడయ్యెను. అప్పుడు నాకళానమ్రుడు యమవరుణ కుబేరులతో నర్జునునకుఁ బ్రశ్నించుట మై “కుమారా! నీకు నారథము బుత్తెంచెదఁ: నీవు దాని నధిరోహించి యమ గావతికి రిచ్చు; నీకచ్చట దివ్యాస్త్రముల నొసంగెద” నని చెప్పెను. యమ వరుణ కుబేరులు విజయుని మెడఁ బ్రీతులై కొన్ని దివ్యాస్త్రముల నొసంగిరి. ధనంజయుడా దిక్కలకు లను నాకుష్మ ఫలజలములఁ బూజించి దృప్తులఁ జేసెను. అతఁ య్యోగురవలభుడు దిక్పశులతో సంశ్చర్తుడై యుద్ధునకు మాతలిచే నరదముఁ బంపించెను.

పార్థుడ య్యోధమున నదిష్ఠించి యమరావతి కరుగఁ బాకళాననుఁ డాతని నతిప్రీతి నాలింగనము చేసికొని తన సింహాసనమున నూర్చుండఁజేసెను. అప్పుడు మరరాజుతో నేకావసరము నున్న గాఢీవిని, మర సిద్ధ గంధర్వ విద్యాధరు లతిప్రీతి నర్పించిరి. పిమ్మట శతమఖుల డాతని నొక మణిమయ సాధమున నుండఁ బరిచెను.

నాటిరాత్రి యూర్వసితును నవ్వరన మఃభూషణాలంకృతయై విజయునికడకు వచ్చి “పురుషనరేణ్య! నాందాది మహర్షులెల్లఱు నీసుగుణగణములఁ గొనియాడుచుండ నాకర్ణించి నేను బెక్కుకాలమునుండియు నీన్నేవాము గాంక్షించుచుంటిని; మదీయ పుణ్యవశమున నేడు భవదీయ దర్శనము నేకూరె; కావున నిప్పుడు నీవు నా మనోరథముఁదీర్పు” మని

ప్రార్థించి, సతః జామికు దండప్రణామమునేసి “తల్లీ! మదీయః
 మంశక ర్తయైస పురూరపునకుః బత్నివగుట వలనను, బురంద
 రునకుః బరిచర్య యొనర్చుట వలనను నీవు నాకు జనయిత్రి
 వయితివి. శాపుననే నిట్టి దుర్భాషణముల వినఁజాల; నా
 యందుఁ బుత్రివాత్సల్యముంచు” మని వినయమునఁ బలికెను.
 అంత నామె కోపావేశితమాననయై “నిన్నుఁ గామించి వచ్చిన
 నా మనోరథము విఫలము నేసితివి గావున నీవు మర్త్య
 లోకమున మానవవర్జితుఁడవై మానినీమధ్యమున నవుంనకుఁ
 డవై యుండుము.” అని శాపమిచ్చి నిజనదనమున కేగెను.

ప్రభాతమైన పిచ్చుటఁ బురందరుఁ డవ్వృత్తాంతము
 నెఱిగి విజయుని నచ్చీలమునకు మెచ్చి “కుమారా! నీవజ్ఞాత
 వాసము నేయునప్పుడు పండరూపమునఁ బ్రచ్ఛన్నుండవై
 రాజకవ్యకలకు నర్తనమఁ గఱపుచు నీ శాపము ననుభవించి,
 యనంతరము నిజరూపముఁ చాల్చు” మని చెప్పి యాతని
 కమోఘాస్త్రంబు లనేకమిచ్చి దనయొద్దఁ గొంత కాల
 ముంచుకొని, చిత్రనేనుఁడను గంధర్వునిచే నాతనికి గీత వాద్య
 నృత్యములు జెప్పించి, యొక్కనాఁ డేకాంతమున “కుమారా!
 కాలకేయనివాతకవచు లనఁబఱఁగు మూఁడు కోట్ల దానవులు
 తోకభీకరులై దివిజాలకు బాధలఁ గలుగఁజేయు చుండిరి.
 నీవు దేవతల వలనఁ బడసిన దివ్యాస్త్రములచే నద్దనుజులను
 వధించి దేవబ్రాహ్మణహితమునేయు” మని చెప్పి యొక్క
 యభేద్యకవచమును, నహస్రసూర్య ప్రభాభాసితమైన
 యొక్క దివ్యమణికిరీటయును నొసంగి, మాతలివ్రయుక్తమైన
 రథమున నెక్కించి వంపించెను.

అంతః బాధ్యుడు, సముద్రగర్భమునఁ గల యొక్క మహా పట్టణమున నివసించుచున్న నివాసకవచులయొద్ద కరిగి శఙ్ఖ ధ్వజమునేయ, సద్దానపు లలిగి నానావిధాయుధవన్నద్ధులై వచ్చి విజయునిఁ జట్టుముట్టిరి. అంతః గిరీటి నిజకాశలము మెఱయఁ గొంతతడ వాయోధనమునేసి, పాశుపత, వాయు, కాబేరాది దివ్యాస్త్రములఁ బ్రయోగించి దనుజమర్దనమునేసి, విజయ విభాసితుడై దేవదత్తముఁ బూరించుచు నాకమున కరుదెంచెను.

అప్పుడు పురండరుడు, బృందారకుల కజేయులైన మూఁడు కోట్లదానవులఁ జెండాడి వచ్చిన విజయు సతిప్రీతి నాలింగనము జేసికొని, మూర్ధాఘ్రాణము నేయుచు, “కుమారా! కాల కేయనివాతకవచులఁ జంపి దేవబ్రాహ్మణ హితము నేసి నాకు సంతనముఁ గలిగించితివి. ఇక నీ రాకకు సీరిక్షించు చున్న సహోదరుల కడకరిగి వారికి మనఃప్రియము నేయు” మని చెప్పి యాతనిని ధర్మతనయునికడకుఁ బంపించెను. దేవతల వలన దివ్యాస్త్రలాభము వడసివచ్చిన కిరీటినిఁగొంచి కృష్ణయుఁ, బాండవులును హర్ష పరిప్లుతాంతరంగులైరి.

అట గజపురమున కొక్కనాఁడు శకని కర్ణదుర్యోధన దుశ్శాసను లొక్కచోటఁగూడి “వనమున సరయుచున్న పాండవుల కడకు మనము మహావైభవముతో నేగి వారలఁ దుఃఖచిత్తులఁజేసి రావలయు” నని యోజించి “సారవంత మైన ద్వైతవనముననుండి యభివృద్ధి నొందుచున్న మన గోగణమున కిప్పుడు స్రూరజంతువులచే బాధగలుగుచుండె నని గోపాలురు వదించిరి. కావున మేమిప్పు డచ్చటి కరిగి

యాదుష్టనత్వముల నుక్కడంచి, భేనువ్రాతము గాపాడి వచ్చెన" మని భీష్మ విదురధృతరాష్ట్రాదులకుఁ జెప్పి, దివ్య మణిభూషణాలంకృతులై, సాంతానముతోడను, సైన్యము తోడను మహావైభవముతో హోమయాత్ర కరిగిరి.

అట్లు ద్వైతవనమున కిరుదెంచి, గోబృందము గాంచి నుతరించి, క్రూరవృక్షములఁ జెఱచి, పల్లవప్రసూనఫల భారతపాదపములచే నతిమనోహరముగ నున్న నవ్యనమున విహరించుచు, మయూరమధుకర కీరకోకిలల మధురగానము లొకర్ణించుచు, పాండవుల యాశ్రమ నమీషమునకు వచ్చి యచ్చల నొక్క నరోవరముఁ గాంచి, యొక్కమలాకరతీర మునఁ గ్రీడాకృహములు నిర్మింప భృశ్యులు బనిచెను.

అప్పుడు కొంతయు గంధర్వులచో కరుదెంచి "ఈవద్దా కరము మామొకరుఁడైన చిత్రసేనాఖ్య గంధర్వునికుఁ గ్రీడాధమీకృతులనిపించె. కావున మీరిరుమిడి నశ్వర మున నెదిలు" డని వదంప, భృశ్యులు కురువతి పాలికిఁ బోయి యావృత్తాంశము నెఱింగించిరి. దుర్యోధనుఁ డది విని కోపావేశుడై "నుం మేఁగి యా గంధర్వులఁ జూచి నరో వరము నాశ్రమిత" మనుచు నిర్ణాగమోధుఁడై అది గంధర్వుల ప్రితి సమరమున కరిగెను. ఉరువిక్రమమున చిత్రసేను డది గాంచి హాహు నమస్కరించునట్టి కౌర వానికము నెరుగొని శరవర్షము గుఱియింపఁ, గౌరవనాహిని యాతని ధాటికోర్వఁజాలకఁ జిందరవందఱయయ్యెను. కర్ణుడు కొంతకడవు భీకరముగ రణము నేసి యనంతరము శ్రుత గాత్రుడై నిలువఁజాలక రణభూమిని దొలంగి చనియె. అంతఁ

జిత్రసేనుడు దుర్యోధను నెదుర్కొని సమరము నేసి హయ సాధులు, దునిమి, విరధుడైన యక్కరుఁడైన బట్టుకొని పెదకేలుగట్టి సింహనాదము నేచు, నాతని యనుచులు దుశ్శాసనాదులను, వనితాజనములను బంధించిరి.

అప్పుడు కొందఱు అమాత్యులును, భృత్యులును ధర్మరాజు కడకుఁ బరుగెత్తిపోయి “పార్థివోత్తమా! శాంతా జన వహితముగాఁ జిత్రసేను చెఱఁ జిక్కిన నీ యనజ వ్రాతముఁ గాపాడు” మని యాశ్రయము నేసిరి. అప్పుడు భీమసేనుఁడు ప్రహసితాఁడనుఁ డగుచు ధర్మరాజును గాంచి “అన్నా! మనము చేయవలసిన కార్యమును జిత్రసేనుఁడే యొనరించెను. దుష్టాత్ములైన ననేక విధముల బాధించిన ధార్తరాష్ట్రుల యెడ నిపును కనిగొనినవల” దని వచింప, దగ్ధాతంఁతి స్వాత్ముడైన యధిష్ఠిగుఁడు “దుర్యోధనుఁడు దుర్విరీతుడైనను, శాంతాజన వహితముగా నొరుల చెఱఁ జిక్కిన వయమున రక్షింపక యుపేక్షించుట మనకు ధర్మమా గాదు. ఆతఁడు నీయొక్కయు, ధనంజయునియొక్కయుఁ బరాక్రమమెఱిగినవాఁ డగుటచే నిప్పుడు మీరు వచ్చి తన్ను విడిపింతురను నాన వహించియుండును. ఇది మనకుఁ బుణ్యమును, యశమును జేకొనఁదగిన సమయము! కావున నీ వనుజులతో నరిగి ధార్తరాష్ట్రులఁ జెఱనుండి విముక్తులఁ జేసి రిచ్చు.” అని శాంతవచనములను జెప్పి యాతనిని విగత మత్సరుం జేసి పంపించెను.

అగ్రజుపనుపున ననుజులు నలువురు రథారూఢులై యరిగి గంధర్వవాహినిఁ దాకి వాడి నారాచములఁ బ్రయోగింప,

జిత్రసేనుడు రణసంరంధము విడిచిన్నవాభావముతోఁ గిరిటిఁ గాంచి “ధనంజయ! ఖలుండగు నీనుయోధనుడు, ననవానక్లేశితులగు మిమ్మవహసింపఁ దలఁచి యిటకు రావేనది యెఱిఁగి వీని గర్వముడుపఱచి యిట్లు గావించితివని చెప్పెను. దయార్థివృద్ధయుడైన ధర్మరాజు ధార్తరాష్ట్రులను విడిపింప మాకనుజ్ఞ నొనఁగె; కావున నీక వారలను విడిచి మాకు నంతనముఁ గలిగింపు” డని గాండీని వదంపఁ, జిత్రసేనుఁ డవ్వచనముల కలరి ధర్మరాజు కడకేతెంచి యాతనిచే నన్నానితుండై ధార్తరాష్ట్రులను విడిచి తన మార్గమున నేగెను.

అప్పుడు యుధిష్ఠిరుడు దుర్యోధనుఁ గాంచి “తమ్ముడా! నీవిక విషాదము నొందక ననుజ నహితముగాఁ బురమున కేఁగి రాజ్యంబునేము”మని చెప్పి పంపించెను. దుర్యోధనుడు చెదరిపోయిన సైన్యమును, శకుని కర్ణాదులను గలిసికొని లజ్జాకజ్జలిత వృద్ధయుడై కరిపురమున కేగెను ధౌమ్యుది భుసురులును, న య్యాశ్రమవాసులైన ఋషులును పాండవుల ధార్మికత్వమును బహు విధముల బ్రస్తుతించిరి.

అనంతరము పాండవులు తృణబిందు నాశ్రమమున కేఁగి యట నివసించుచు నొకనాడు ధౌమ్య నహితముగాఁ బాంచాలి నాశ్రమమున నునిచి తా మేవుచును మృగయార్థము నలుదిశలకుఁ జిరిరి. అప్పుడు, ధృతరాష్ట్రుని జామాతయు, సింధుసావీర దేశాధీశుఁడనగు జయద్రథుఁడు సాల్యకన్యకఁ బరిణయమాడ నష్కర్ణమున నేగుచు, యాశ్రమమున నున్న ద్రౌపదిఁ గాంచి మోహితుడై, కోటికాన్యుడను తన

మిత్రునిఁ గాంచి “ప్రియసఖా! నీవయ్యాశ్రమమున నున్న, నుందరి కడకేఁగి, యాసుదతి యన్వయనామధేయములఁ దెలిసికొని, యామెకు నన్నఁజింగించి, మాయులుపుటకు నఖ్యముఁ గూర్పు” మని చెప్పిపంపించెను.

అంతన క్కొటికాన్యుడు పాంచాలిపాలికి బోయి “రాజ బింబాననా! దారుణమృగ సమాకులమైన యి వ్వనాంతర మాన నొంటిగ నున్న నీవెవ్వలెవు! నీతలిదండ్రు లెవ్వరు? పతి యెవ్వఁడు! సింధుపావీరనాథుఁ డగు జయద్రథుఁడు నిన్నుఁ గాంచి ప్రీతుడై, నీ లేఱంగఱుంగ నన్ను బులైంచె” సని వదించ, నమ్మానిసీమః “అన్నా! నేను పాండునంద నుల ధర్మపత్నిని, పాంచాల రాజపుత్రిని, పాండవు లిప్పుడు మృగయార్థము వనాంతరమున కరుగుటచే నే నిట నొంటిగ నుంటిని. కావున నీనిటఁ దడయఁజనదు. మీ రియ్యాశ్రమ ప్రాంతమున గొంత తడవు విశ్రమింపుఁడు. పాండవులరుదెంచి మిమ్ములను నన్మానించి పంపుదురు” అని చెప్పెను.

క్కొటికాన్యుఁ డంతట జయద్రథుని కడకేఁగి యామె వచ నముల నెఱిగింప నతఁడు మదనకంపితహృదయుడై ద్రావది నవహరింప నెంచి యామె కడకేఁగి “తరుణీ! రాజ్యముఁ గోల్పోయి కండమూల ఫలాశన్ములై కాంతారమున నవయు చున్న పాండవులఁ గూడి నీ విట్లిమములఁబడనేల? శీఘ్ర ముగ నన్నుఁ జేవట్టి రాజ్యభోగము లం దనివిదీర ననుభవిం పుము.” అని వదించ నక్కాంతారత్నము “అన్నా! నీవు దుస్సలకుఁ బరివగుటచే నాకు నన్న వగుదువు. ఉత్తమ రాజ వంశోద్భవుడవై, నీచునివలె నిట్టి దుర్భావలాడఁ

జనునే! “అనుచు విషయ వాక్యములతో హిహోప శేషముఁ
 తేసెను. ఆదుష్టుఁ డామె నదువదేశము నాలింపక “వరోజుఁ
 ముఖ! రాజులకు వావివరుసలతోఁ బనిలేదు. కావున నత్యు
 రిముగవచ్చి నాయరకము నెక్కు” నున, నాసాధ్యుఁడు రాత్మా!
 దుర్వారప్రతాపులగు పాండవుల విక్రమము నెఱుంగి,
 నోటికి వచ్చినట్లు వగరుచున్నావు. శీఘ్రముగ నిటనుండి.
 వెడలి ప్రాణములఁ గాపాడుకొనుము. లేనిచోఁ బాండవు.
 లరుడెంచి నీయునుగల నపహరింతు”రని వదించెను “వీర
 కులప్రమాతులమగు మేము పాండవులకు వెఱచుచారముగా”
 మనుచు సైంధవుఁ డ పృథ్వీప్రతాపిరోహణిని బలవంతుముగఁ
 బట్టుకొని రథముపై నిడుకొని నవరిచాఁడు. యుగఁదొడఁ
 గెను. అప్పుడు ద్రౌపతి దుఃఖాలిశయమున నడలుచుండ
 ధౌమ్యుఁ డరుడెంచి “దుష్టాత్మా! ఈసాధ్యమతల్లినిఁ గొం
 పోయినఁ బాండవులు నీప్రాణముల నపహరింపక వివరు.
 కావున నీమెను విడుపు” మని యాశ్రోశించుచు వాని పిఱుం
 దనఁ బోవుచుండెను.

వేటకరిగిన పాండవు లనేక మృగములఁజంపి నిజాశ్రమ.
 మునకవచ్చి యటనున్న పరిచారకవలన జరిగినవృత్తాంతము
 విని, క్రోధావేశమున మహారంగములవలె రోజుచు, దమ
 యరదముల సతివేగమునఁ బరుగెత్తించి, త్రిగర్త, సింధు,
 శిబి, సావీరిసైన్యములతో ననేకసరపరిపరివృత్తుడై యున్న
 జయద్రథుఁగాంచి క్రోధారుణలోచనులై సింహనాదములు
 నేయుచు శాత్రవసేనపయిఁ గవిసి శరవర్షమును గుఱియించిరి.
 అంతట సైంధవుఁడును తనసేనలఁ బురిగొల్పుచు పాండవుల.

నెదుర్కొని కొంతతడ నాయోధనము చేసెను. అప్పుడు విజయుడు గాఢీనవాసుడై నిజకౌశలము మెరియ సవ్యావ నన్యముల వాడినారాచములఁ బ్రయోగించి శాత్రవయోధులఁ బీభత్సము చేయుచుండ, భీమ సేనుడు హేమబంధబంధుర మును, నయోమయమును నగు గదాదండమును ద్రిప్పుచు సరి వీగులఁ జెండాడఁ గొంతతడపునకు రణభూమి మంతయు శవ మునుమయ్యెను. పాత శేషులు భీమార్జునల థాటి కోర్కఁ జాలకఁ బలాయనులైరి.

అంతట సైంధవుడు ద్రావసిని దిగవిడిచి తనయరిడము కతిత్యోగిముగఁ దోలుకొని రణభూమిని బాపిపోవుచుండ భీమార్జునులు వానివెంటఁ నమయరగములఁబగుగె త్తిచికోసిపోయిరి. అప్పుడు కిరీటి వ నిహయసాధుని దునుమ నతఁడు రథము దిగి పరుగిడిపోయి యొక్క గుల్మచుష్కమునఁ జాగెను. వృకో దరుఁ డనియెఱిగి పరుగెత్తిపోయి వాసి శిరోజములఁ బట్టు కొని యీడ్చి తెచ్చి యుగమున నొక్కపోటుఁ బొడిచెను. అప్పు డిర్జునుడు వానిఁ జంపవలదని వారింప, భీమ సేనుడు వానితలఁగొఱిగి, రాజవేషము విరిల్పితముచేసి “ఓరీ! ఇంక మీఁద నీవు పొండవదాసుడనని యెల్లఱకుఁ జెప్పుకొను చుందువేని యిప్పుడు నన్ను ప్రాణముతో విడిచెద; లేనిచో జమునివీటి కతిధిజేయుదు” నని బెదరించెను. సైంధవుడు భీతుడై యట్లు సేయుదునన భీమార్జునులు వానింబెడకేలు గట్టి యధిష్ఠిరునిపాలికిఁ దోడ్కొనిపోయిరి.

ధర్మరాజు వానింజూచి యీ దురాత్మునిఁ జంపినచో దుస్సల విధవయుగఁ గావునఁ జంపవలదని చెప్పి విడిపించి

“ఇక్కడైన నన్నార్గము నవలంబించి జీవింపు” మని వానికి బుద్ధిచెప్పి పంపించెను.

అంత నా స్తంభపుడు గంగానారమునకరిగి వెళువది నుద్దేశించి యుగ్రశివమునీయ నద్దేవుడు ప్రత్యక్షమై పరమువేడుచునయె. “దేవా! నేను పాండివులు జయించు నట్లు నర మొనంగు” మని, భవానితి “ఓయీ! పాండివులు జయింప నమగులకైన నలవిగాదు అయినను నీకోర్కె దీర్పవలయుఁ గాన విజయుఁ దక్క గడచునారిని నీవొక్క నాటిసంగరమున మాత్రము జయింపఁగలవు.” అని పరమిచ్చి మహేశ్వరుఁ డంతర్హితుడయ్యె. పిమ్మట స్తంభపుడు నిజ పురమునకేగెను.

ఇటఁ బాండివులు కృష్ణానహితులై నిజాశ్రమమునకు వచ్చి, మహర్షులసాంగత్యముతో నుఖముగఁ గాలక్షేపము నేయుచుండి నొకనాఁ డొక విప్రుఁ డగుడొచ్చి “ధర్మరాజా! హరిణ మొక్కటివచ్చి నాయుని నత్తుకొనిపోయెను. నిత్య విధికి లోపము చేకూరకుండ నయ్యగణిఁదెప్పించి యి” మ్మని యడిగెను.

అంతఁ బాండివులేవురు నాయుధపాణులై యాకుగంగము వెంటనంటి పరుగిడుచు నెన్ని సాయకమాల సేసినను వానిలో నొక్కటియైన గానికీ దగులకుండెను. ఆ సారింగము వేగ ముగఁ బరుగెత్తుచు, పాండునందనుల నొక ఘోరాబవిరోధకీఁ దీసికొనిపోయి పిమ్మట దృశ్యమయ్యెను. తమ ముక్తిము కుఱుమగుటకు మార్గమునొ గును నయ్యేవురు సత్త్రశం తులై యుక్తి పూరితముగా విశ్రాంతిని అప్పుడు

నకులు డప్పానమునెక్కి దేసలు గలయఁబరికించి, దూరమున నలిలములుగలవని యెఱిగి, వానిం దెచ్చి యగ్రజాల పిసావదీర్చునెంచి వృత్తావతీర్ణుడై రయముఁజని, ముందట నతిమనోహరముగు శిటాకవాగని, యందలిజలములుద్రావఁబోనఁ నొక్క యశరీరభూత మాతని నుద్దేశించి

క. “ఓయన్న యీశటాకము

నాయది నీ జలముఁ గొనఁగవలఁజేయె-

నాయడిగిన ప్రశ్నములకు

‘ముతయు క్షరములిమ్ము తేటపడంగా’.”

అని పలికెను నకులు డవ్వచనములయెడ ననాదరమునేసి యా సలిలములు ద్రావినతోడనే నిశ్చేతనుడై తత్తీరమునఁ బడెను.

అట ధర్మశనఁగుడు నకులు డేలకో తడసెనని సహదేవునిఁగాంచి “తమ్ముడా! నీవేగి నకులునిజాడ నరసి నత్వరిమున జలములు కైకొనిమ్ము” అని యాజ్ఞాపింపఁ జేడఁతిశీఘ్ర గమనమున నేగి, కమలాకరతీరమునఁబడియున్న సోదరునిఁగాంచి, విస్మయవ్యాకులహృదయుడై, “ఇతఁడు నిశ్చేతనుఁ డంట తేమికారణ” మని యోజించుచు, శృష్టాభరము నహింసతోపక జలపానము నేయఁబోవ, నాతనికిని నయ్యశరీరవాక్యములు వివచ్చెను. సహదేవుఁ డవ్వచనములదేర ననాదరముపూపి నలిల పానము నేసి మెటనే యచ్చలుఁ బడిపోయెను

అట యుగ్ధిష్ఠిరుడు “మూడేయు లేలకో నడసితి ఇన్ద్రపిసమున వారి కేరిపత్తు నుభవించినో” యని, సంతాపించుచు, “పొనిజాడ నరసి నలిలములు కైకొని” మ్ము

ధనంజయుని బంప నతడును, నాతనియనంతరమున భీమ-
నేనుడును నేగి, యశరీఃవచనముల నలక్ష్యమునేసి, పానీయ-
ముల నాస్వాదించి తత్తీరమున బడిరి.

అంతటఁ బాండవాగ్రజుడు నలువురుకన్యాలు నేల
మనలిరో యని విషాదమునన్కుండైవచ్చి, పద్మాక్షతీరమున
బడియున్న యనుజలఁగాంచి దుఃఖాకాంతఁడై “ఇది
యేమిమామాయో యని” యటతెఱిగుల విలపించి యధిక
పిపాసాలనఁడై నలిలములు గ్రోలఁబోవ నెప్పటియశరీరవాణి
యాతని నద్దేశించి “రాజా! ఇక్కొలను నాయది నే నడుగు
ప్రశ్నముఁకు నుత్తరము లిచ్చివఁగాని యీజలముల నాస్వా-
దించఁజూడు. నీ యనుజలు నావచనముల ననాగదమునేసి
జఁపఁముచేసి యిట్లు నశ్చేతన్మలైరి” అనఁలికెను. అంతట
యధిష్ఠిరఁ డంబరాభి ముఖుడై “అయ్యా! కీవు రుగ్ర-
ఁడవో, పానకఁడవో, పనసుఁడవో గావలయు; లేచో శేష-
మర గంధర్వాదల కజేయలగు నాయనుజలఁ బడఁగ్రోను
సామర్థ్య మొరులకుఁ గలదే? నీ వెవ్వఁడవో, నీతలఁ పెయ్య-
దియో యెఱిఁగించి నాహృదయవేదన నవనయింపుము.”
అని వచింప, నొక యక్షుఁ డాతనియెదుటఁ బడి “నృపాలా!
నేకొక యక్షుఁడను; నాయనుమతి లేకుండ నిత్తటాక
తోయముఁగ్రోలిన మనజలు విగతప్రాణులగుదురు. ధీశాలి
వగుటచే నీవట్టి యనుచితకార్యము జేయవైతివి. నాప్రశ్న
ముల కుత్సేమిచ్చి యిందలి నలిలముల నాస్వాదించుము.”
మని చెప్పెను. “మహాత్మా! నీచిత్తమునకు నచ్చునట్లుగాఁ
జెప్ప నాబోటివానికి శక్యమగునే? అయినను నానేర్చు విధ

మునఁ జెప్పెద నడుగుము.” అని ధర్మతనయుఁడువచింప,
న య్యత్కుఁడు

క. “ఎయ్యది ధర్మపునకుఁ గుడు
రెయ్యది యాశ్రయము గీ ర్తికిమ్మగు మార్గం
బెయ్యది సురలోకమునకు
నెయ్యది సుఖములకు నిక్కమేర్పడఁ జెపుమా.”

అని ప్రశ్నించెను.

క. “అమరఁగ దాక్షిణ్యము ధ
ర్మమునకు గుదురండు కీర్తిమహిమ నెలపు దా
నము సత్యము సురపురి మా
ర్గము శీలము సంశ్రయము సుఖంబుల కల్గన్.”

అని యుధిష్ఠిరుఁడు దానికి సదుత్తరముఁ జెప్పెను.

అయ్యత్కుఁ డిట్లనేక ప్రశ్నము లడుగ ధర్మతనూజుఁడు
వాసికన్నిటికిఁ దగిన యుత్తరముల నొనఁగెను. అనంతర
మతఁడు “నృపనరేణ్య! మదీయ ప్రశ్నములన్నిటికి సదుత్త
రము లిచ్చితిని కావున నీయెడఁ బ్రీతుఁడనై, నీయనుజ
లలో నొక్కని ప్రాణముల నీయఁదలంచితి, కావున నీయిచ్చ
పచ్చినవానిం గోరు” మన ధర్మరాజు “మహాత్మా! నకులుని
బ్రదికింపు” మని యడిగెను. “రాజా! పరామ్రువంతులగు
భీష్మాస్తులనువిడిచి, నకులు కేలఁగోరితి!” పని యడుగ, గౌం
తే యాగ్రజుఁడు “ఆర్యా మాతండ్రికి, గుంతియు, మౌళి
యునను పత్నులిరువురుగలరు. అందుఁ గుంతీపుత్రులు
మువ్వరిలో నేనొక్కఁడను జీవితఁడనై యుంటిని. కావున
నిప్పుడు మాద్రీపుత్రులలోఁగూడ నొకఁడు జీవిండుట ధర్మఁ
మని తలచి నకులునిఁ గోరితిన్”ని పత్నుత్తర మొనఁగెను.

అంత నయ్యత్తుడు “రాజోత్తమా! నీధర్మగుణమున కేను
హర్షితుడనైతి; నీయనజలు నలువురును లబ్ధజీవితములయ్యెడ”
రనుచుండ సంతలో భీమార్జున సకలసహచేవులు సద్రవోయి
మేల్కనిన విధమున సమద్ధితులైరి. అప్పుడు యుధిష్ఠిరుడు
హర్షావేశితుడై యత్తు నుద్దేశించి “షహత్తా! నీన్నొక
యత్తుమాత్రునిగ విశ్వసించజాలకున్నాడ; నీవు హరుడవో,
సమీరణుడవో, లేక వజ్రనకుడగు ధగ్గుడవో సిక్కి
మెఱిగించినన్న ధన్యుని జేయు”నని వేడ. నయ్య
త్తుడు “కమారా! నేనధర్ముగను, నీధర్మశీలము నెఱుంగు
గోరి, హరిణరూపధారిని చూడగానుంచి యగణిదెచ్చి,
నిన్నిటకు రావించి, పరీక్షించి సంతోషితి న్నా నుడనైతి.
నీవు కోరిన వెరమెనగెన యడుగు” ముగియె.

మత్తకోకిలము, “అదిజేపుడనైన నీవు వయావళిం బొడనూప న
న్నదరించుట జేసి ధన్యుడ నైతి నింతకు నెక్కుడని
జేసి గల్గెడునైన నాననియల్ల నాడును గ్రోధమె
హమలం జెడలబాసి ధగ్గువునందు నెక్కునె జేయవే”

అని యుధిష్ఠిరుడు వేడ సద్దేవుల ధర్మమొనగి, వీవుని
యగణించి, అజ్ఞాత హాసము నేయున్నప్పుడు వారల నొరు
లెఱుంగకుండ చల్లారీర్పడించి హతర్హితుడయ్యె.

పిమ్మట బాడవులు పామాండభరిత మునమై
నిజాశ్రమమాన కరిగి, ధరిణీచేవునకు సరిణీపదానమునేసి
నుఖముగ నుడిరి.

—♦ వి రా ట ప ర్య ము ♦—

పాండవసంధులు ద్వాపర్యములు పసవాసము నేసి,

త్రయోదశ వత్సరమున సజ్జాతవానము మత్స్యభూనాథుడగు విరాటుని నన్నిధి నాచరింపఁ దలచి, యప్పటివఱకుఁ దమ్ముఁ బరివేష్టించియున్న ధౌమ్యాధి భూసురులను, బరిచారకజనములను నముచితా లాపములఁ బ్రీతులంజేసి వారివారి నిలయముల కనిపి, పిమ్మట విరటుపురప్రాంతారణమున కేగి, తమయాయుధములఁ గట్టఁగట్టి, యచటి ప్రేతభూమియందుఁ బడియున్న యొక శవముఁ దెచ్చి, తమ యాయుధములఁ గాఁచి యొరులు శవమున భావించి దరిజేరకుండునటుల నా ప్రేతము న యాయుధములవలన బెట్టికట్టి, మహోన్నతమైన యొక్క శమీనృత్యముపై వాని నునిదిరి.

పిమ్మటఁ బండవాగ్రజుఁడు యతివేషమునుదాల్చి కంకుభట్టాభిధానముతో విరటు నాస్థానమున కేగి యమ్మహి కాఁతునిచే మన్ననల నంది, ఎల్లప్పుడుఁ బుణ్యకథలఁ జెప్పి యాతని మనము రంజింపఁజేయుచు నచ్చట నివసించెను. భీమసేనుఁడు వలలుడను నామధేయమున నరిగి, రుచ్యమాలగు పాకములఁ జేయుచు భూమిశుని మెప్పుఁగాంచు చుండెను. ధనంజయుఁడు శ్రుహన్న లాహ్వయముతో నరుదెంచి, రాజానతిచే నాతని తనూజకు సర్తనముఁ గఱపుచుండెను. సకలుఁడు గామగ్రాధియనియ, నహదేవుఁడు తంత్రీపాలుడనియు నభిధానములతో నరుదెంచి విరటుని హయమాల నొకరును, గోవుల నొకరును గాపాడుచుండిరి. కృష్ణ పైరంధ్రీవేషము దాల్చి మాలిని నామధేయముతో, విరటునిదేవియగు నుధేష్టపాలికేబోయి “దేవీ! సింహవిక్రములైన యేవురు గంధర్వులకేను ధర్మపత్నిని, ఒక్క కారణమున నొక్కవత్సర

మేను పతుల నెడబాసియుండవలసె; నీవు ధర్మవర్తినివని విని నీకడ నివృత్తరముఁ గడువఁ దలఁచి వచ్చితి; అరిసీచక్రత్యములకు నన్ను నియోగింపకఁ, గునుమమాలికలఁ గట్టుటయు జడలల్లుటయు నాదిగాఁగల పనులు నాచే జేయించుకొనుచుండు”మని వచింప, సుధేష్ట యంతులకు నమ్మితింది ద్రౌపదిని దనకడ నుంచికొనియె. కృష్ణ, సుధేష్ట యిచ్చాను వర్తినియై మెలఁగుచు నామెచే మెప్పుఁగాంచుచు నేవించుచుండెను.

ఇట్లు పాండవులు కృష్ణ సహితముగా విరటుపుఁమున వర్తించుమఁ, గతివయ దినములు గొఱంతగా వత్తరకాలము గడపిరి. అంత నొకనాఁడు మత్స్యభూనాథుని మఱిదియు, దండనాథుఁడునగు గీచకాభిధానుఁడు దనయక్కుం జూచు వేడ్క సంతఃపురమున కరుదెంచి, పాంచాలినిఁ గాంచి మోహితాత్ముడై తనయభీష్టము నామెకుఁ దెలుప, నాసాధ్వియను నయవాక్యములతో వానిని మరలింపనెంచి “అన్నా! నేటిట్టి దుర్భాషలను విననోపను; నన్ను నీసోదరినిగభావింపు”మనియె. ఆమెప్పుఁ డవ్వచనమున నాలింపక “కోమలీ! నీమృగు హస్తము లెర్రవార నిట్లుూఁగియు నేమి కేల! నన్ను జేపట్టి రాజభోగముల ననుభవింపుము” అని పలుక, ద్రౌపది “దురాత్మా! దుర్వారప్రతాపుఁగు నాపతులు నీప్రాణములఁ బోటికొందురు. ఇచ్చవచ్చినట్లు వదరక సత్త్వమున నిట నుండి వెడలు”మని గద్దించెను.

అనంతర మతఁడు సుధేష్టపాలి కేఁగి తన మరొరథము నామె కెఱిగించి “అక్కా! ఎప్పుఁ ధమునైన సత్త్వోదరిని నా

కొనఁగను”మని వేడెను. “తమ్ముడా! పరవతీ సాంగత్యముఁ
మఘప్రదముగాదె? మఱియు న య్యువిదకు సింహవిక్రములగు
గంధర్వు లేవురు సతులు గలరు. వారివలన నీకెట్టి కీడు
మూడునోయని నాకు భీతి వొడముచున్నది. అట్టియుపద్రవ
కరమైన యువిదస్నేహము నీకేల? ఆమెయందలి ప్రీతివిడుపు”
మని సుధేష్ఠ హితోపదేశమునుజేయఁ, గీచకుఁడు “అక్కా!
నీకింత భయమేల? ఈ భూవలయమున నన్నెదిరింపఁజాలిన
వీరుఁడు గలఁడే? నీవు భీతినుడిగి యానుందరి నెట్లైన నాకొ
నఁగము. దానితో నానందింపనియెడల నామేనఁ బ్రాణ
ములు నిలువ” వనుచు నామూర్ఖుఁ డద్దేవి సభి కముగఁ
బ్రార్థించెను. “వీడిక నిచ్చాపాచరణమునుండి వెనుదిరుగఁడు.
ఏమిసేయును” ననుచు సుధేష్ఠుఁడనుమునఁ జింతించి, యను
జని ప్రార్థనఁ శ్రోసివేయఁజాలక “అనుజా! నీవిపు డింతి
కేగుము. నున్న దెచ్చు నెపమున నమ్మానిని నీమందిరమున
కనిపెద; అప్పుడు నీనుకోరథమును దీర్చుకొనుము.” అని
గద్గదకఠఠయై చెప్పెను. అంతఁ గీచకుఁడు ముదితహృద
యై నీజమందిరమున కరిగి మనమునఁ బాంచాలిని స్మరిం
చుచు గడియ నొక యుగముగఁ గడపుచుండెను.

పిమ్మట సుధేష్ఠ ద్రావణిగాంచి “కీచకుని యింట రుచ్య
మైన వారు గలదు; నీవట కేగి తృప్తముగ దానిఁ దెచ్చి
యిమ్ము”ని యానతిచ్చెను. “దేవి! నన్నిట్టి నీచకృత్యములకు
నియోగింపవలదని మొనటనే మనవిజేసితినిగదా” యని
ద్రావిది వినయముతో వదిల, సుధేష్ఠ “సఖి! దీనిని నీచ
కృత్యముగ నెంచితివా? కీచకుఁడు నాయరుజఁడేగానియన్యుఁ

దుగాదు. కావున నీవటకేగ సంశయింపవల"దని బదులు చెప్పెను. అంతట బాచాలి "ఇక నీమె కెదురాడుట యనుచిత"మని తలంచి మనమున సనేక విధముల జీతించుచు, హృదయమున బరమేశ్వరుని ధ్యానించుచు సంతోషరమ మెలువడి తనకరుణ గాంచి కేలుమొగిచి

తే. "పాండుపుత్రుల కేను దప్పుని మనంబు
గలుగుదానయేని యొకమలయిత్తు
కీచకునిచేసె నన్నొక కీడు తెరువు
వారయకుండగ గొప్పింపు కరుణతోడ."

అని వేడి, యద్దురాత్ముని గేహము నకుఁ జరి "దేవి వారణం దెమ్మసి యానతిచ్చె; సత్సరమున బోయింపు"డనియె.

ఆమె రాక కెదురనూచుచున్న యానరాధముడు సంతోషమాన్విత చిత్తుడై "అతాగ్రి! వారుణి నింకొక నశితచే దేకనిపెద; నీవు నావనోరధమిడెర్పు" మనుచు దిగ్గున నామె హృదహస్తమునుట్టకొనెను. అప్పుడు దైవబలము తన్నావేళింప ద్రావడి యధికబలోపేతయై యాసింహులని పట్టు నిడివించుకొని వానిహరిమి మెలువడి మహాసత్త్వ మతో, ఒరగెత్తుచు విరాటుని కొలువుకూటమున కరుదెంచెను. ఆమె వెనవెంటనే కీచకుడును పరగెత్తుచు వచ్చి యానభామధ్యమున నష్టద్యుతీని నొక్కతన్నుఁ దన్నెను.

భక్తవత్సలుడైన యాదిత్యుడు ద్రావడి తన్ను బ్రాధ్వి చింతనేఁ భీతుడై యాసాధ్విమతల్లిని గాపాడ నొక్క దానవు నామెవెంటఁ బంపించెను. అద్దనజుఁ డదృశ్యాకారుడై వచ్చి, ద్రావడిని సింహులను తన్నినతోడనే, తానద్దురాత్ము నొక్కవటుబొడిచెను. కీచకుఁ డాపోటునకుఁ

గడునలిగి, తన్నుగొట్టినవానిని గనుగొన నేరకఁ గోపమున నురగమువలె రోజుచుండెను.

అప్పుడా వభలోనున్న వృకోదరుడు ద్రాపదికిఁ గలిగిన యవమానమునుగాంచి సహింసనోపకఁ గ్రోధావేశితుడై, కీచకునిఁ బరీమార్చనెంచి యగ్రజుఁ ఖము నవలోకింప నీశా లియగు నాధర్మరాజు భీనునేను నుద్దేశించి

మ. “విలంబకైకడఁజూచె నొండెదన సేవ్యత్యైజమల్ పట్టతే
సలితందై కరకాఖిలాపురాననల్ప ప్రీతిసంధించుచున్
విలసచ్ఛాయ నుపాశీతప్రతికిన్ పిత్రాంతి గావింపఁగాఁ
గల యాభూచువంటి కట్టియల్కై ఖండింపఁగా నెటికిన్”

అనుచు, సచ్చేదననున్న యొక మహారమును గలఁచి పలికి నెలల గూఢార్థయుక్తిముగఁ జిలికి యాశిని ప్రయత్నమును నారించెను. విరటుఁ డిప్పుడశృత్యమును గాంచి సహింసనోప కియు, మహాదలశాలియగు మహాదళయఁ దన కోపముఁ జూపఁజాలక, “ఇట్లు నేయఁదగ” దని శాంతపచనమలం జెప్పి యాశిని నెంటి కనిపి, పరిభవానల సంతపమాననయై యున్న ద్రాపది నూరార్చి యంతఃపురంబున కసీపెను.

సుధేష్ఠ కృష్ణుఁగాంచి “నెచ్చెలీ! నీ విట్లు విచారా త్రాఁతనై యుంటివేల?” అని యడగ, నామె “దేవీ! నీ వైతింఁయు నిట్లుదీగిన నేనేమి చెప్పదును? అయినను విను” మని కీచకుని దుశ్శీఘ్రితమంతయు సవిస్తరముగఁ జెప్పెను. “నారీమణీ! నీవు భేద మడగుము. నేను కీచకునిఁ బిలిచి శిక్షించెద” నని సుధేష్ఠ వచింప, ద్రాపది “ఆ సీచాత్ముని నా పతులే శిక్షింపఁగల” రని పలికి యా నాడు మజ్జన భోజనముల నొనరింపక దుఃఖాశీశయమున నడలుచుండెను.

ఆ నాటిరాత్రి యెల్లఱును నిద్రించినప్పటికీ గృహ
మొల్లమొల్లగా శబ్దములు వినినట్లు, మహానవగృహమునఁ బరుండి
యున్న పడముడిపాలికిఁ బోయి

ఉ. “నన్నుఁ బరాధినించి సదనంబునకుం జని కీచకుండుము
న్నున్న తెఱంగు దప్పక సుభోచిత శయ్యను నిద్రనేయ నీ
కన్ను మొగుచ్చు నూటకుఁ గారణమెయ్యది భీమసేన మీ
యన్న పరాక్రమంబు వలదన్న నొకొ దయమాలి తక్కుటా.”

అనుచు దుఃఖింప, సతఁడామె నూటించి “నతీ! మన
యజ్ఞాతవాసమునకు భంగము నేకూరకుండునటుల నె ద్దురా
త్ము నతిరహస్యముఁ జంపవలయు; ఆమదోన్మత్తుఁడు మరల
నీ కడ కరుదెంచెనేని నీ వతి చతురముగ చూటలాడి, వాని
యభీష్టమును దీర్చ నంగీకరించిట్లు నటించి, వాని నొంటిగా
వర్తనశాలకు రమ్మించెప్పుము. అయ్యధము నచ్చటఁ బరి
మార్చి నీకు సంతనముఁ గలిగించెద. కావున నిపు డూడిల్లి
శయనస్థానమున కేగి పరుండు” మని శాప్తి పంపించెను.

ద్రౌపదియుదు బద్ధాపరాగుఁడైయున్న సింహబలుఁడు
మరల నెవ్విధముననైన బ్రతిచూలి నూమె జేపట్టి నల్పి
శుద్ధి, మఱుగాఁ డుక్కలుమున కరుదెంచి పాపచాలినిఁ
గాంచి “కనుకనేత్రీ! మీ నన్నిట్లా మూసబడిచెరవు? ఇంక
నైన నాయందుఁ గరుణవహింపుము. నీవంగీకరింపకుని, నూ,
బలిమి నైన జేపట్టును గాని విడుచు నాఁడుఁ గాదు.” అని వచింప
నత్తలోదరి “నిలంచుకేయిరహస్యములేక, బహిరంగముగ
నిల్లు నన్నుఁ బరిగ్రహింపనొందిన నే నెట్లు నమ్ముతింతు”
ననియె. అతఁడ డవ్వచవముల కుప్పొంగి “లలామణీ! నీవే
వసుధమున నెచటికి రమ్మించిన నచటికి వచ్చెద. ఆతీయు”

మన, నామె “బృహన్నల పవళెల్లయు స్త్రీలకు నర్తనముఁ
ఁజూపి వెడలిపోవును గాన రాత్రుండు నిద్రింపజాల నిర్మాను
ష్యులుగ నుండును నేటిరాత్రి యొంటరిగ నటకు వచ్చెదేని
నీయభీష్టమునుగీర్తు” నని చెప్పెను. ఆనుబోండ్లత్తుఁ డవ్వ
చనముల కానందభరితమాననై డె నిజమందరమున కరిగి,
సూర్యాస్తయమునకు నిరీక్షించుచుండెను. కృష్ణ యవ్వ
తాంతమును భీముచకుఁ హాస్యముగఁ జెప్పెను.

నాటిరాత్రి జలెల్లలు నివాసమునకు తైఁపిమ్మట
భీముజేనుడు నిజనతిగఁ దోడ్కొని నర్తనశాలకుఁ జూయెను.
అంతర నుచటి కాన్లొడపూగితాంత్రికముండై కీచకుఁ డిరు
దేర నృకోదరుఁడు వాని నెదుర్కొనియె. అంతట, గీచకుఁడు
ఎననతినియునితో నతి ఘోరముగఁగొంత తడవు వల్ల
యధ్యముఁ జేసి పిమ్మట నమ్మాహనత్వనిచే నిహతఁ
డయ్యెను. భీమనేనుడు ద్రావడినుకా నీచునిశనముఁ జూఁచి
నేత్రపర్యమునేసి “సుడితీ! నీవికనిటఁ దడయక నంతిపురి
కేఁగు” మని చెప్పి తాను మహానన శాలకేగి శరీరప్రక్షాళ
నము చేసికొని శయనించెను.

ఇట ద్రావడియు సంతోషపరవశయై నర్తనశాల
వెలుపడి కావలివారలఁ బిలిచి “దురాత్ముడైన కీచకుని నా
పతులు సంహరించిరి చూడఁ” డన వార లతిత్సరితముగఁ
బరుగులిడుచు వచ్చి యా దురాత్ముని కళేబరమును గాంచి
సంతోషించిరి. అప్పుడు కీచకుని తమ్ములూ కలకలము విని
యచటి కరుదెంచి తమ యగ్రజుని శవమునుగాంచి దుఃఖ
తులై “ఇప్పాపినిమూలముననే యింత ఘోరము జరిగె.

కావున దీనిగూడ మన యగ్రజునితో దహనము నేయద" మనచు ద్రౌపదిని బట్టుకొని యాశ్రమము పయిఁ బెట్టి కట్టి మోసికొని పోవుచుండ నామె కడు భీతితోఁద "నాథులారా! గంధర్వశిష్యులారా! ఉపకీచకలు నన్ను దమ యన్న శనిముతో దహనము నేయఁ గొంపోవుచున్నారు మీరు వేవేగ వచ్చి నన్ను విడిపింపు" అనచు నాశ్రందనము చేసెను.

వృకోదరుఁ డయ్యాశ్రందనము నానించి శ్వేతగమ నమున నరుడెంచి యొక్క మహిమముఁ బెకలించి చేతిఁ బట్టుకొని, ప్రేతభూమి కేఁగుమార్గమున కిడ్డముగ నిలిచెను. ఉపకీచకలా రాద్రమూర్తిని గాంచి భయావేశితుఁడై "గంధర్వులు నచ్చుచుండి" రనుచు ద్రౌపది నటఁ బడవైచి పరుగు లిడనాంభించిరి. మౌనుతాత్పర్యము వారలందరిని పట్టుకొని యానూట యేపులో నొక్కపై నన విడువక నందఱిని జమనదసమాన కరిపి, ద్రౌపదీబంధమోక్షముఁ గానించి యెఱికిఁ దెలియరాకుండఁ దాను మరిల వంటనాల కేఁగి పరుండెను.

ద్రౌపది ప్రమోదభరిత మానసయై సరోజహితుఁ డుదయించిన పిమ్మట సంశ్లేషరమున కగుదేరి, మాలిని మూలమునఁ దన తమ్ములందఱును గంధర్వులచే వివాహితులై రని శోకసంతప్తమానసయై యున్న సుధీష్ఠ యామెఁగాంచి "హతా! నీ కేఁగి మారాప్రసాదము విడిచి యెచటకై నఁ బోవు" అని పిలువెను "దేవీ! ఇఁకఁ బరుమూఁడు సమయము మా ప్రాణము నెటని" అని పిలువెను పిమ్మట నావతులు

వచ్చి మీకుఁ బ్రിയము చేసి నన్నుఁ గొంపోవుదు” రని గ్రొప్పది విషయముతో వచింప సుధేష్ట యందులకు సమ్మతించెను.

అట ను ర్యోధనుఁడు, అజ్ఞానవాసముఁ జేయుచున్న పాండవుల నెట్లులైనఁ గనగొని వానిని మరల సరణ్యవాసమున కనుపనెంచి “నమస్తదేశములు, సరణ్యములు వెదకి పాండవులజాడ సరసిరం” డని చారుల సంపెను. ఆచారులు మహీశలము నంతయు నెనుకియఁ బొందునందనులఁ గనగొనఁజాలక మరలివచ్చి “అవనీతలేంద్రా! వసుధావలయ ముఁశయుఁ బరిశీలించితిమి; పాండవులజాడ యెచ్చటను గానరాలేదు. ఒక్క విశేషము మాత్ర మెఱిగి.వచ్చితిమి. నున్నవైరియగు మత్స్యభూనాథుఁడునుండి యొక నుండరిని గామింప నామె పతులగు గంధర్వులర్ధరాత్రమున నెరుదెంచి మల్లయుద్ధము చేసి, యనుజయుతముగ నాతనిఁ జంపి” రని విన్నవించిరి.

అంతఁ గౌరవేశ్వరుఁడు మిత్రమాత్యుల నవలోకించి “కీచకుఁడును, భీముఁడును, బలరాముఁడును, శల్యుఁడును సమానబలవంతులు; మల్లయుద్ధమున నీవలుపురిలో నొకరి నొకరు జయింపవలయునేగాని, యన్యలు వీరలఁ జయింప చేరరు. మాప్రియుద్ధమున బడి, జరానంధాదినుహావీరులఁ బరిమార్చిన భీమసేనుఁడే, గంధర్వులను నెపమునఁ గీచకుని వధించియుండనోపు; ఆయువతి ద్రౌపదిగావలయు; పాండవులు విగ్రటునిప్రౌల సవసించుచుండిరిగాఁబోలు; మన మిప్పుడు మత్స్యభూమినిశుభ్రపైకి దాడివెడలి, యాతని గోగణముఁ

బట్టకొనడమేని, విరటునితోఁ బాండవులును రణమున కిరు
దెంతురు. అప్పుడు వారికి నమయభంగముఁజెప్పి మరలఁ
పరణ్యమునకుఁ బంపవచ్చును. పాండవు లచ్చట లేనిచో
మత్స్యవాధుని నమస్తవస్తువులను జూటగొందము. అన్ని
విధముల మన కీపండయ్యత లాభకారియగు” నని వడింప,
నాతనిమిత్రులెల్లఱు నడియే కర్తవ్యమని.

అంతట దుర్యోధనుఁడు తనకు నఖిండును, త్రిగర్జజేశ
నాధుఁడనునైన సుశర్మనగాంచి “ప్రియవయస్యా! ముందు
నీవు సైన్యయుతముగనేగి విరటుని ధేవులఁ గొన్నిటిని
బట్టకొనుమా.” అని చెప్పి పంపించి, హితుదినమునఁ దాను
భీష్మ, ద్రోణ, కృప, కణ్ణ శ్వత్థామూని యోధవరులతోఁ
బయనమయ్యెను.

సుశర్మ యపాపనేతతోనేగి దక్షిణదిశయందున్న విరటుని
పశుగణముఁ బట్టకొని గోపాలురువచ్చి విరటున కవ్వార్త
దెలిపిరి. అంత నతఁడు రోషావేశుఁడై సమరమున కేగు
చుండ ధర్మరా జాతనిపాలికిఁబోయి “మహీపాలా! నేను
మున్నొకఋషివరునికడ ధనుర్విద్యఁ గొంచె మభ్యసించి
యుంటిని. మనవలల, దామగ్రంధీ, తంఱ్రీపాలురును కౌశ
లముగ రణమునేయఁగలరు; కావున వారలఁ గూడి సమర
భూమికేతేర నా కనజ్జనొనఁగు” మని పలుకఁ విరటుఁ డలరి
యా నలుపురిని రథారూఢులఁజేసి రణరంగమునకుఁ దోడ్కొ
నిపోయెను.

అసంతర మిరువాగులవారు సతిశౌర్యముతోఁబోరాటము
నలిపిరి. సుశర్మ విరటు నెదుర్కొని కొంతతడ వాయోధ

నమునేసి యాతని వాచుసారధులజంపి, కిరనుడైన మత్స్య నాధునిఁ జెఱబట్టెను. అప్పుడు యుధిష్ఠి, భీమ, నకుల, నవాదేవులు తమ విక్రమము మీఱును సిశితసాయకములఁ బ్రయోగించి శాత్రవసైన్యమును దైన్యమునొందించి, మత్స్య పతినిఁ జెఱనుండి విముక్తుఁజేసి, సుశర్మఁ జెఱఁబట్టిరి.

అప్పుడు విరిటుడు నంప్రీతుడై కంకవలల దామగ్రంధీ తంత్రీపాలుర శౌర్యముఁ బొగడి “వీరవరేణ్యులారా! మీ కృపవలన నేను శాత్రవులచే మానహానియు, బ్రాణహానియు నొందక మరల విముక్తుడనైతి; మీకుఁ గోరినయభీష్టుల నొసంగెద నడుగు” డని గౌరవపూర్వకముగ వచింప, యుధిష్ఠిరుడు “నృపాలా! ఈస్వల్పకార్యమునకు మమ్మింతగఁ బొగడనేల! అయినను నీవు నాయభిరుశముఁ దీర్చినెంతు వేని యాసుశర్మను సైన్యయతముగఁ జెఱవిడిచి యుచ్చము. ఇదియే నా యభీష్ట” మని చెప్పెను. అంత న మృత్యుమహీ కాంతుడు త్రిగర్తనాధునిఁ జెఱవిడిచి యాధర్మ కీలునకు వంతనముఁ గలిగించెను.

ఆనమయమునఁ గౌరవులువచ్చి యుత్తరదిశయందున్న ధేనువాతముఁబట్ట నచటి గోపాలకులు తనుజేని కొమరుఁ డైన యుత్తరున కవ్వార్త నెఱిగించిరి. ఉత్తగుడు కౌర వుపరాక్రమము నెఱుంగనివాఁ డగుటవలన వారిని సామాన్యులగాఁ దలచి “నే పీతృణమునఁ బోయి కురువాహినిఁ జెఱాడి పశువర్గము దోల్చుచుగొనిరాగలముఁ గాని నాకు, దగినసారథిజేడయ్యె;” అనుచు గర్వాతిశయమునఁ బలుక, బ్రావది యప్పులుకు లాఁగి, తమయజ్ఞాతపసశక్తిము

గడచుటఁదలంచి యుత్తరుఁడో “రాజనందనా! మన బృహ
న్నల మున్నొకఁరి ధనంజయున కత్సంతః ప్రణముగ సార
ధ్యమునేను నేగాంచితి; ఇత్తరి నీ సారధ్యమునేను నతఁడే
యర్హుడ”ని చెప్పెను. అంత నుత్తరుఁడు బృహన్నలను
రావించి తనకు సారధ్యమునేముమని యడుగ నతఁ డందుల
కంగీకరించి తే రాయత్తమునేసి తెచ్చి నైవేద్యమంతయు
విరటునితో దక్షిణదిశ కేగినందున నుత్తరుఁ డొక్కడే
రథాయాధుఁడై రణంబున కేగుచుండెను. అప్పుడు రాజ
పుత్రియగు నుత్తర యా యిరువుఱిని గాంచి “మీరు కురు
వీరులం జయించి నచ్చనప్పుడు వారల శిరోవేష్టఁబుల నుత్త
రించి తెచ్చి మా బామ్మల కీయు” డని చెప్పెను.

బృహన్నల యతిశ్వరితముగఁ దేను నడుపుచుండ నేగుచు
నుత్తరుఁడు దూరమునఁ గౌరవవాహినిం గాంచి భయ
కంపితగాఁత్రుఁడై “బృహన్నలా! కౌరవయోధులం గాంచి
నంతనే నాకు భీతివొడముచున్నది. వారితో నేననిసేయుఁ
జాలను. కావున నీక మర రథమును మరల్పు” మనియె.
“రాజకుమారా! మన మిప్పుడు మరలిపోయినచోఁ బ్రజ
లెల్లఱు సగిరే? ధైర్యముఁనుము. శాత్రవానీకముం జయించి
గోబ్రూదమును మరల్చి పురికిఁ బోవున” మనుచు బృహన్నల
ఎందఱుసాంచిక వదవారవిందుడై రథము నురువేగమునఁ
దోలసాగెను.

అంత నుత్తరుఁడు “ఈ బృహన్నల నా వచనముల
వరికునేయక సరదముఁ బరుగెత్తించుచుండె; కానిమ్ము;
వీరి కాకౌరవులే బుద్ధిసెప్పుదు” రని యోచించి బాణాననము

నగదమువయిఁబెట్టి తాను ధరణిపూకి దుమికి పరుగిడఁ
 దొడఁగెను. ధనంజయుఁ డదిగాంచి తానును న్యందనము
 దిగివచ్చి యాతనిఁ బట్టుకొని “రాజకుమారా! నీవిట్లు
 పరుగెత్తి పోవలదు. భీతినుడిగి నాకు సారధ్యమునే యుము.
 నేను కొరవులఁ జెండాడెన” నని వచింప, నుత్తగుఁ డాతనిపట్టు
 విడిపించికొనిఁజాలక సారధ్యమునేయ సరద మెక్కిను. అంతటఁ
 బొండ్లవమధ్యముఁడాస్సందనమునుమున్ను తమయూధములఁ
 దాచినశమీవృక్షముకడకుదోలించుకొనిపోయి“నృపకుమారా!
 పాండుతనూజులు తమతమ యాయుధముల నిమ్మహీరుహమున
 దాచి యజ్ఞతవాసము నలువ నేగిరి. వారిలో ధనంజయుని
 గాండ్లవము, నైకొని నేనిప్పు డనినేయ నేగెన. కావుననీవిప్పా
 దపము సధిరోహించి దానిందెచ్చి యి”మ్మని వచింప నుత్త
 రుఁడు విషాదముఖుడై “బృహన్నలా! పాండ్లవులు మాకు
 బొంధవులు; అమ్మహనీయులు తమ యాయుధముల నిచట
 నుడిచి యెటకేగిరో నీవెఱింగినఁ దెలుపు”మని నన్నేహము
 ముగ నడిగెను. అంతట విజయుఁడు కంకవలలదామగ్రంధీ
 తంర్రీపాలురు యుధిష్ఠిర భీమ నళల నవాదేవులనియు, చూలిని
 శృష్ణయనియుఁ దాను ఫల్గునుఁడనియు, నజ్ఞతవాసమునలువ
 నిట్లు మాటువేసముల దాల్చితిమనియు, గంధర్వులనెపమునఁ
 గీచకుల నండఱినిఁ బరిమార్చిన వీరవరుఁడు భీమసేనుఁడనియుఁ
 దను వృత్తాంతమంతయు నాతనికి ననిస్తరముగ నెఱింగించెను.
 ఉత్తరుఁ డవృత్తాంతము విని సభ్రమాశ్చర్యస్వాంతుండై
 గాండ్లవముఁ దెచ్చి పార్థున కొనఁగెను. నవ్యసాది
 యమ్మహనీయచాపముఁ గేలఁ బూని నియతాత్ముడై

జగదీశ్వరుని బ్రాధింప నప్పేడిరూపముపోయి నిజరూపము వచ్చెను. ఉత్తరు డాదివ్యమూర్తిగాంచి హర్షపురికి తాంగుడై యమ్మహనీయునకు దండప్రణామము లాచరించి “మహాత్మా! నాభాగ్యవశముననే డీన్మిత్రాత్ము వింటిని భవదీయ నిజరూప వందన్యముచే నా భీతియంతయు దొలగె; సంతసముతో నిశసారధ్యనునేయును” ఎనుచుండ ధనంజయు డాతని నాలింగనము నేర్పించి “కుమారా! మనస్వదనము పతిత్వరితముగఁ గౌరవవాహి’ కడకుఁ దోలు” మనిప్రియపూర్వకముగఁ బోకి, తనదేవదత్తముం బూరించెను.

ఆ శంఖారూపము నాలించి ద్రోణాచార్యుడు “దేవ దానవుల కజేయుడగువిజయుడు పుచ్చుచుండె” నన దుస్స్వధనుడు “అర్జునుడు వచ్చినచో, సహోదరులఁగూడె మరల వరిల్లమున కేగవలయు,” నని పలికెను అప్పుడపితామహుని వాడవులఁజూచున కరిగిన దాది నాటిఁజూచి గడిచిన కాలమును లెక్కించిచూచి పదిమూడువత్సరములు సిన్నటి కేగ గడిచె నని చెప్పెను.

అంతలో ధనంజయు డరుదెంచి భీష్మ ద్రోణ కృపాచార్యులకుఁ జగణనమిషస్థలములసిలువ రెండును, కర్ణాభ్యర్థ ప్రదేశములఁ జని రెండునుగా నాలుగేసి యమ్ములను విడిచి, కౌరవవాహినిం గలయఁజూచి తనస్వందనమును గోవులున్న దెనకుఁ దోలనాజ్ఞాపించెను. గుగ, కృప, గాంగేయులు, కీరీటీబాణపాశప్రకారములు ప్రణామ, కుశలప్రశ్నములుగా నెఱిగి, యాతనికిఁ దమయెడఁగల గౌరవాతిశయమున కెంతయు నంకసిందిరి

అంత నష్టముఁ దతిరయమున గోవులున్నస్థానమునకేగి
యచటి సైన్యమును భీష్మమునేసి ధేనుచయమును మరల్చి
గోపాలుర కప్పగించి, కురువతి నెదుర్కొనఁజోవుచుండ భీష్మ
ద్రోణ కృప కర్ణాశ్వత్థామానియోధులెల్ల రాతని కడ్డువడిరి,
నవ్వసాది నిజకౌసలము మెఱయ వారితోఁ గొంతతడ
వాయోధనుమునేసి, పిమ్మట వమ్మోహనాస్త్రముంప్రయోగింప
నెల్లఱు నమ్మహాస్త్రమునకు బద్ధులై మైమఱచి తమ తమ
రథములవయిఁ బడిరి. అప్పుడు గాండీవి, యుత్తరయభీష్మముం
దీర్చనొచి యుత్తరునిచే నారలతలపాగలఁ గోయించి తెప్పిం
చెను. మందాకిననందనుఁడు మాత్రమయ్యుస్త్రమునకుఁ బ్రతి
నెఱింగినవాఁడగుటచే నిగ్రితుఁడుగాక విజయునెదుర్కొన,
నయ్యుగ్రువిశముఁడు నిశితసాయకములఁబఱపి పితామహుని
నొప్పించి రణభూమినిడిది యగుచుండెను.

అంతలో గౌరవు లందఱుచులేచి మగల నాతనితోఁ గోగ
నెంచుచుండ నూరినదీనూనుఁడు నుయోధను నవలోకించి
“ధనంజయుఁడు ధగ్ధశీలుఁడగుటచే మీరెల్లఱు మైమఱచి
పడియున్నచుడు తలంఁగోయకఁ గలపాగలఁగోసి తీసికొని
పోయె; మగల రణమునకేగినవో నతఁడు మానలు బూర్ణా
హుతిసేయకమానఁడు. కావున నింశట నమగముఁ జాలించుట
యుక్త”మని చెప్పెను. అంశట దుర్యోధనుఁడు భిక్షాంతః
కరణుడై తనబాములఁగూడి విజపురాభిమాఖుడై వెళులెను.

అనంతరము ధనంజయుఁ డాన్యందనిముసు శట్రువృక్షము
కిడకుఁ దోలించుకొనిపోయి గాండీవము నచ్చటనునిచి తాను
మరల బృహన్నల వేషముందాల్చి “కమారా! కౌరవులను

నేను జయించితినిని యేటికిఁ దెలుపవల”దని యుత్తరునకుఁ జెప్పి యరదముఁ దోలుచు రాజప్రసాదమునకు వచ్చుచుండెను.

విరటుఁ డంతకుమున్నే పరవారయుత్తుడై కోట కరు దెంచి, నిజనందనుండు కౌరవులఁ జయించి వచ్చుచుండెనను వార్త నాలించి సంతోషితాంతరంగుడై, యాతని విజయముఁ బురమునఁ జాటఁ బనిచి, యుధిష్ఠిరునితో వినోదముగ జూదమాడుచు “నాకొమరు, డొక్కఁడు నేగి కౌరవయోధులఁ జయించి వచ్చుచుండెను. ఇంకటి పరాక్రమశాలియై డైనఁ గలఁడే యనుచు వార్షాతిశయమునఁ బలికెను. “వసుధాధిపా! భీష్మద్రోణకర్ణాదియోధులఁ జయించి భేనువులం దెచ్చినవాఁడు బృహన్నలగాని, యుత్తరుఁడు గాడు. కావున బృహన్నల విజయముఁ బురమునఁజాటఁ బనుపు” మని యుధిష్ఠిరుఁడు దరవాసితాసనుడై పడింప, విరటుఁ డుగ్రుడై, “నాతనయుని విజయము సంత్యమునేసి వేడి జయించెనని చెప్పదువా?” అనుచుఁ దన వాస్తవమునందున్న సారె నమ్మ మాత్ముని పైకి విసరివైచెను. అది ధర్మతనూజుని ముఖమునఁ గొట్టుకొని రుధిర మొలుకుచుండ నది గాంచి ద్రౌపది తత్తరమున నేతెంచి యాశోణితముఁ గ్రిందఁ బడనీయకఁ దన వస్త్రముతోఁ దుడుచుచుండెను. మహీశల్లభుఁ డది గాంచి “ఇట్లు నేయనేల” నని ద్రౌపదినిఁ బ్రశ్నింప, నాసాధ్యి “ఈ మహనీయుని రక్తబిందువులు ధరణిపై నన్నిబడిన నన్ని కర్షము లాదేశమున ననావృష్టి సంభవించు; కావున నేను దానిం గ్రిందఁ బడనీయక నాపుచుంటి” నని యాతనికిఁ బ్రత్యుత్తర మొనంగెను.

అంతలో నుత్తరం డచటికి వచ్చి యుధిష్ఠిరునకు నమస్కరించి యాతని ముఖమునండలి గంటిఁ జూచి “పుణ్యచరితా! ఇదేలఁ గలిగె” నని యడుగ, విరటుఁడు తా నాతనిఁ గొట్టిన విషయము నవిస్తరముగా నెఱిఁగించెను. ఉత్తరుఁడది విని “తండ్రీ! నీవిమ్మహాపురుషుని యెడ గొప్ప యపరాధము నేసితి” వన, విరటుఁడు చశ్చాత్తప్తచూనముడై ధర్మతనూజ నకుఁ బ్రణమిల్లి “మహాసీయా! నా యపరాధము సైచి ప్రసన్నుడవు గ” మృనివేడెను. “సృపాలా! ఈమాత్రమునకై నన్నింతగ వేడవలెనా! క్రోధము నాకెన్నఁడును గలుగ” దని యజాతశత్రుఁడు సంప్రీతుడై వదించెను. అంతట మత్స్యభూనాథుఁడు కొమరునాలింగనము నేసికొని “కుమారా! నీవు గాంగేయ, కుంభసంభవాది యోధవరులఁ జయించి వచ్చిన విధము నెఱిఁగింపు” మని కౌతుకమున నడుగ నుత్తరుఁడు “జనకా! కౌరవానీకముఁ గాంచిన తోడనే నేను భయాకులితచిత్తుడనై వెనుకకు వచ్చుచుండ నొక దివ్యపురుషుఁ డేతెంచి నాభీతి నుడిపి తానొక్కరుఁ డవ్యాహినిసంతయు బీభత్సము గావించి మన పశుగణమును మరల్చె” ననుచు సమర వృత్తాంతము నామూలాగ్రముగఁ జెప్పెను. “తనయా! ఆమహాపురుషుఁ డిపుడెచట నున్నాఁ” డని విరటుఁ డాతురమున నడుగ, నుత్తరుఁడు “తండ్రీ! అమ్మహాత్ముఁ డొకటి, రెండు దినములలో మరల వచ్చెదనని చెప్పి యెచటికో నేఁగెనని చెప్పెను.

నాటిరాత్రి పాండునందను లేవురును, ద్రౌపదియు నొక్కచోటఁ గూడి తమ యజ్ఞాతవాస వత్సరము నిర్విఘ్న

ముగ గడచుటఁ దలంచి సంతసింది, మత్స్యభూపతికిఁ దమ్మె
ఱిగించికొన నెత్తయించిరి. అప్పుడు భీమార్జున సకులసహ
దేవులు యుధిష్ఠిరు ముఖము నవలోకించి “అగ్రజా! గంటి
యేలఁ గలిగె” నని యడిగిరి. యుధిష్ఠిరుఁడు దాని తెఱఁగఱి
గింప వార లుగ్రులై “ఆహనజాధము నిప్పుడు మర్దించి
వచ్చెదము; ఆనతీయు” మనిరి “తమ్ములారా! ఇంతకాల
మునుండియు నశ్యంత గౌరవముతో మనలం బోషించిన
విరటుఁ డిపు డించుక నేరమునేయ మనము సైరింపవలదే!”
అనిచెప్పి యుధిష్ఠిరుఁడు వారల నువశమింపఁజేసెను.

కమలాపుఁ డుదయించినతోడనే పాండిపులు కొలువు
కూటమునకేగి, విరటుని సింహాసనమున ధర్మనందనుఁడును,
నాతని కిరుపార్శ్వములఁగల యుచితాననములపై భీమార్జున
సకులసహదేవులును నాసీనులైరి. అనంతర మచటికి విరటుఁ
డరుదెంచి, తన యాసనమున నుపవిష్టుడైన యుధిష్ఠిరు
నవలోకింది “విప్రుడా! నాగద్గిమపైఁ గూర్చుంటివేల”
నని గద్గిచి యడిగెను. అంత నర్జునుఁడు “మశ్యనాథా!
రాజసూయమహాధ్వరమునే, యజాతశత్రుండని ఖ్యాతిఁ
గాంచిన యుధిష్ఠిర మహా రాజచితుశగద్గిమ నెక్కడగడే?”
అని చిటుఁగవుతోఁ బలుక విరటుఁ డాశ్చర్య స్వాత్ముడై
“ఇతఁడు ధర్మరాజైనచో భీమార్జున సకులసహదేవులును,
ద్రౌపదియు నేటి?” అని ప్రశ్నించెను. అంతట ధనఙ్జయుఁడు
క్రమంబునఁ దమ్ముండటి నాతని కెఱిగించి, గంధర్వులను
నెపమునఁ గీచకులఁ బరిసూర్చిన వీరోత్తముఁడు భీమసేనుడే
యని చెప్పెను. అప్పు డుత్తరుఁ డరుదెంచి “జనకా! కౌర

పులఁ జయించి ధేనుచయమును మరలించిన దివ్యపురుషుఁ డీవిజయుఁడే నుమ్మా! ఈమహామహము డవ్వుడు నీకుఁ దన్నెఱిగింపవలదని యాజ్ఞాపించినందున నొక దివ్యపురుషుఁ డని నీకుఁ జెప్పితి”ననుచు వారల వృత్తాంతమును నవిస్తరముగఁ దెలిపి విరలుని సంశయముఁ దీర్చెను.

అత నమృత్యుమహివల్లభు డధికవార్షమునోఁ గాంతే యుగ్రజనకుఁ బ్రణామ నూచరించి, భీమాస్థున నకులనవా దేవుల నాలింగనముసేసికొని “మహానీయులారా! మందబుద్ధి నగు నేను మిమ్మిత కాలమునుండియుఁ దెలిసికొన నేరనైతి; నాయవరాధము పైరింపుడు. మీకరుణా విశేషముననే సారాజ్యమును, ప్రాణమును నిలిచె”ననుచు ననేకవిధములఁ గొనియాడి, విజయు నతిస్తీతిఁ గొనిలించుకొని “మహాత్మా! నాయం దనుగ్రహించి యుత్తరం జేపట్టు”మని యధికంబుగఁ బ్రార్థించెను. “ననుచుతీశా! నేను గురుండనై యుత్తరకు వృత్తగీతాది విద్యలు గఱపుటనే నామె నాకుఁ బుత్రికాన మురాలు; కావుననే నామె జేపట్టనొల్ల; అక్కనకామణిని నానుశుడగు నభినున్యన కొనంగు”మని కిరీటి వచింప విరటుఁ గండుల కమందానంద మొందెను.

పిమ్మటఁ బాండవులు శమిన్యత్ననిష్ఠి వైములైన యాయుధములను మరలఁ దెచ్చికొని, యుష్మావ్యపురమునకేగి యట నివసించుచుండిరి. అప్పుడుద్రావదేయులఁ దోడ్కొని ద్రువదుఁడును, సుభద్రాభిమన్యులఁ దోడ్కొని శ్రీకృష్ణ బలరాములును నవ్వరమున కరుదెంచి పాండవులఁగాంచి హర్షపరిప్లుతాంతరంగులై, వారలకు రుచిరాంబరత్నభూష

ణమల సతిప్రీతినొనంగిరి.

పిమ్మట మత్స్యభూపతి యుత్తరాభిమన్యులకు మహావైభవముతోఁ బరిణయమహోత్సవముఁ గావించెను.

—♦ ఉద్యోగ పర్యము ♦—

పాంచాలమహీపాలుఁడు శ్రీకృష్ణ యుధిష్ఠిరాదులతో నాలోచించి దుర్యోధనుఁ కడకుఁ దనపురోహితుని దూతఁగా సంపన్నించి యాభూనురోతమని రావించి “విప్రవశేణ్యా! నీవు కరుణతిపాలికిఁజని “ద్యూతసమయమునఁ గాంచిన యొడంబడిక ప్రకారమునఁ బాండవులు పండ్రెండేడ్లు వనవాసమును, నొక్కయేఁ డజ్ఞాతవాసమును సలిపిరి గావున నీక వారర్యామును వారి కొనఁగఁడు; లేచోఁ బాండు సందనలు సమఁమున విమ్మలఁ జయించి రాజ్యలక్ష్మిఁ గైకొనకమాన’ రని చెప్పిర” మ్మని యాజ్ఞాపించి పంపించెను. పిమ్మట శ్రీకృష్ణబలదేవాదియాదవులు పాండవులనవీక్షించి నిజపురమున కరిగిరి.

అట సుయోధనుఁడు పాండవులకు రాజ్యమునీయనొల్లక వారితో నంగ్రామమునేయఁ నిశ్చితుడై, కాఁభోజ, సౌపీరాదిమహీపాలురఁ దనకు సహాయార్థముగాఁ బిలువ దూతల, బనిచి, శ్రీకృష్ణునిసహాయము నపేక్షించి తాను ద్వారక కరుదెంచెను. ఆసమయమునఁ దేవకీతనయుఁడు నిద్రానక్తుడైయుండ దుర్యోధనుఁడువచ్చి య మృహమహుని తలయఁపిదెన నున్న తానసమున నాసీనుడైయుండెను. అప్పుడు పల్లవ్యమునుండి కిరీటియు వాసుదేవునిసహాయము నపేక్షించ

చివచ్చి, నిద్రాపరవశుడైయున్న పద్మనాభునిగాంచి వినముడై యద్దేవునిచరణారవిందముల నమీపమున నిలువఁబడియె.

కొంతతడవునకు గోపాలదేవుడు మేల్కొంచి, తన యెదుట నిలువఁ బడియున్న పురందరనందను నవలోకించి, పిమ్మట సుయోధనునిగాంచి, యిరువురిని గుశలప్రశ్నమునేసి, యుచితాసనాసీనులఁజేసి “వచ్చినకార్యముఁ దెలుపుఁ” డని ప్రయవూర్వముగ నడగ నయ్యురువుఁ దాము వచ్చినపని నెఱిగించిరి. అప్పుడు సుయోధనుడు “పుండరీకాక్షా! ముందువచ్చినవాఁడను నే నగుటచే లోకముపాడి పిచారిచి నీవు నకు సహాయుఁడవుగావలయు” నని వచింప, వాసుదేవుడు “కౌటవేశ్వరా! నీవు ముందువచ్చినది నిక్కమే గని, నేను తొలుత సవ్యసాచినేగాంచితిని. అందువలన మీ యిరువుఱకు సహాయమునేయుట నాకుఁ గర్తవ్యము; కావున నాతో నమానబలవంతులును, రణకొఱిదులును, నారాయణ గోపాలాభిధానులును నగువారల ఒదివేవుర నొకరికొసంగెద; వార లొకకక్షముననుండి కయ్యమునేయుదురు. నేను వే తొకకక్షమున సిరాయధుండనై, పరిమాప్తుడనైయుండెద. మీయచ్చవచ్చినవారిలఁ గోరు” డని చెప్పెను. అతఁడు విష్వచ్చుఁడఁ డేవకీతనయుని, సుయోధనుడునారాయణగోపాలరను గోర, శ్రీకృష్ణుడు వారిల యభిషేకము నెరివేఁగెను. పిమ్మట సుయోధనుడు ఒలరాముని నదనమునకేగి సహాయమువేడ నద్దేవుడు “సుయోధనా! కృష్ణుడు పాఁడవపక్షపాతియైయుండున; కావున నేనాతనికిఁ బ్రతిపక్ష

ముననిలిచి పోరనొల్లను. నే నీసంగ్రామమున మీ యిరు
వారులవారికిని సహాయమునేయొక దీర్ఘయాత్ర కేగెన” నని
ప్రియపూర్వకముగ జెప్పి పంపించెను. పిమ్మట సుయో
ధనుడు యాదవవీరుడైన కృతవర్కను తనకు సహాయము
నేయనిలిచి యాతని యనుగ్రహమువడసి నిజపురమున
కరిగెను.

అనంతరము సవ్యసాచి కృష్ణునకుఁబ్రణామ మాచరించి
“ఎరచువురుమా! నీచే సారధ్యమునేయించిగొనఁ జరకాలము
నుండుము నా కభిమతముగలదు. నా యభీష్టము నెఱవేర్పు”
మని యడుగ, నాథక్తవత్సలుఁ డమందానందముతో నెందుల
కంగీకరించి, యాతనిఁ దోడ్కొని యుపస్థావ్యమున కిరు
దెంచెను

మద్రదేశనాథుఁడును, సకులసహదేవుల మేనమామయు
సగు శత్రుఁడు పాండవులకు సహాయమునేయుచేడ్క నుపస్థా
వ్యమునకు వచ్చుచుండ సుయోధనుఁడు చూర్ణమధ్యమున
నమ్మద్రచుహీపాలునకును, నాతనిఁ దొరమునకును గానల
సిన సార్థములన్నియుఁ దాను సనుమాన్చి పంపసాగెను.
శత్రుఁడందులకు సత్తుష్టాంతరంగుడై “మనకీసార్థములన్ని
యుబంపుచున్నవారెవరు? ప్రసాదదానమున కర్హులైనవారి
నిచటికిఁ దోడ్కొనిరం” డని నిజానుచరుల క్షాణపించెను.
అప్పుడు దుర్యోధనుడు శత్రునిపాలి కరుదెంచి, యాతనిచే
సన్నానితుడై “సమరమున నాకు సహాయుడవు” గమ్మని
యడుగ నతఁ డుడుచు కిమ్మకొని “కౌరవేశ్వరా! నీనిక
గజపురమున కేగుము నేను పాండవులఁ జూచివచ్చెన” నని

చెప్పి యాతని బంపించి తా నుపస్థాప్యపురమున కరు దెంచెను.

పిమ్మట శిష్యుడు పాండవులకడ కరుదెంచి వారిలచే నమ్మాత్మదై, కశలవత్సమునేసి, దుర్యోధనుడు తన సహాయము గోరుటఁదెలుప, యుధిష్ఠిరుఁ డాతని గాంచి 'అఃఘా! కోరినవాఁకోక్కదీర్చుట పెద్దలగుణము గావున నుయోధునకు నీవు సహాయమునేయుట నాకానందకరము; నే నొక్కటి మాత్రము వేడెగ; కర్ణుడు పార్థుతో సమరమునేయునపు డాతనికి నాంధ్యమునేయ నిన్నుఁ గోరెదగ. నీనప్పుడు రాధేయునిమనమునకుఁ గలంకపుట్టుకలుల విరాగి రించి పోకి గాఁడివిఁ గాపాడువలయు'నని కోరెను. శిష్యుఁ డంగుల కంగీకరించి యుధిష్ఠిరు నాల్గంగమునేసికొని "సమం మున విజయుడవగుదు"నని యాశీర్వదించి నిజసేనావరివృత్తుడై హస్తీపురమున కేగెను.

మిన్ను ద్రుపదునిచేఁ బంపఁబడిన భూనురోత్తముడు కరిపురమున కరిగి కౌరవసభయం దుచితాననాసీనుండై, ద్రుపదుడు తనకుఁ జెప్పిన వాక్యములఁదెలుప, "పాండునందనులకు రాజ్యము నొసఁగుట ధర్మం" బని గాంగేయుడును వచించెను. అప్పుడు కర్ణుడా ధరణీసురు నుద్దేశించి "కౌరవ నాథుడు పాండవులకు వెఱచి వుడమిఁబంచి యిచ్చునా" యని వచింప, ధృతరాష్ట్రుడు "ప్రవరణ్యా! నేను పుత్రీవిత్ర వృద్ధామాత్యులతో నాలోచించి పాండవులకడకు దూతసంపెద. నీవు ముం దిరుగు" మని చెప్పి యాతని బంపించెను.

అనంతము ధృతరాష్ట్రుడు సంజయుడను నాతని

పాండవుల పాలికఁ బంప, నతఁ డువస్థావ్యమున కరుదెంచి పాండవులను దర్శించి “మహామహులారా! కురువృద్ధుఁడు మీకుఁ దెలుప నాజ్ఞాపించిన వచనములఁ జెప్పిన నాకర్ణింపుఁడు. “ధర్మసందనా! మందబుద్ధులుగు నుయోధనుఁడు నా పలుకులవాలించి గ జ్యము నొసంగు నాడుగాఁడు. నీ యట్టి ధర్మ సిరతుఁ డఖిలవ్రజానాశకరముగు నమరమునకుఁ దలపెట్టుట నమంజసము గాదు. కావున నీవు కార్యక్రమము జక్కఁగ నాలోచించి శాంతి వహింపుము.” అని చెప్పి నన్నుఁ బుత్రైంచె” ననుచు సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రుని సందేశముఁ జెప్పెను. “సంజయూ! మేము స్నేహము నభిలషించువారమే గాని, కయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వవారము గాము. మారాజ్య సంతయు మా కీయనొల్ల రేనిఁ గుశస్థమును, వృకస్థలమును, సంద్రప్రస్థమును, వారణావతమును, వానశియునను నైదూశ్య నైన మా కిచ్చిన దృష్టి నొందుదుము. ఇట్లు సేయ నంగీకరింతురేని యెల్లవారికి శుభమగు” నని యజాత శత్రుఁడు సంజయునకుఁ బ్రత్యుత్తర మొనఁగి పంపించెను.

అంతట సంజయుఁడు కరిపురమున కరిగి ధృతరాష్ట్ర దుర్యోధనాదులకు ధర్మతనయుని వచనములఁ జెప్పెను. ధృతరాష్ట్రుఁడు కిరీటిపరాక్రమముఁ దలఁచి భీతినొంది “కుమారా! నీవు పాండవులకు రాజ్యముఁ బంచి యుచ్చుట శ్రేయస్కర” మని నుయోధనునకు హితోపదేశముఁ జేయ నతఁడు దాని కంగీకరింపక “భీష్మ ద్రోణ కర్ణాశ్వత్థామాది యోధవరేణ్యులు మన పక్షమున బెక్కుమంది గలరు పాండవులు వీరి సందఱిని జయింప నేర్తురే! అర్జునుని పరాక్రమమునకు నీవు

భీతిల్లఁ బనిలేదు. ఆతనిఁ జయింపఁ గర్హుఁడు గలఁడు.” అని తండ్రికిఁ బ్రత్యుత్తర మొనంగెను. అప్పుడు గాంగేయుఁడు “నుయోధరా! మీరు ఘోషచూత్రి కిరి గంధర్వులచేఁ బట్టునడినప్పుడును, మొన్న మత్స్యభూమిశుని పశువులఁ బట్టినప్పుడు కర్ణుని శౌర్య మెటకేఁగె? ఈతఁడు ధనంజయు నెంతమాత్రము జయింపఁజాలఁడు. నీవిక నిర్దురాశం ద్యజించి పాండవులకు రాజ్యముఁ బంచియి” మ్మని వచింపఁ, గర్హుఁడు రోషావేశుడై “పితామహుఁడు నన్ను నిరంతరము నిరసించి పలుకుచుండు గావున, నేనీతఁడు జీవించియున్నంతవఱకు నమగముఁ జేయఁ. ఈతఁడు పడిపోయిన మీఁదట నేనాయుధ హస్తుడనై బాహుబలము మెఱయ నని నేయువాడ” ననుచు భీష్మునివఱకుఁ గల కోపముచే నస్త్రసన్యాసము నేసి కొలువుకూటము విడిచిపోయెను.

ధర్మపీఠిలగు పాండవులు బంధువధము నేయ నొల్లక యెవ్విధముననైన నుయోధనునితో నంధి నేసికొననెంచి మధుసూదను నవలోకించి

క. “అపదఁ గడవంబెట్లఁగ
నోపి శుభంబైన దాని నొడఁగూర్చు మా
కీ పుట్టువునకు బాండు
క్షౌపాలుఁడు నిన్నుఁ జూపి చనియె మహాత్మా.
లే. సమయమిది మిత్రకార్యంబు చక్కఁజేయ
నీ కతంబున నే మవినీతుఁడైన
యా సుయోధనుతోడి పోరాటఁ దక్కి
యనుభవించుమి యంశమగు ధర్మి.”

నీకు మేము ప్రద్యుచ్ఛాదికుమాగుల తోడివారము ; మమ్ము చురితములు వొరయకుండ నరసి రక్షించు భారము నీయది.

కావున నీవు కరిసగరమున కరిగి నుయోధనాదులతో డండ
గిన మాటలాడి సంధి నేయు" మని ప్రార్థింప, వానుచేవుడు
ప్రీతుండై పాండవులకుఁ బ్రయము నేయ నిశ్చితుండై తన
ప్రియానుజుండైన సాత్యకిఁ దోడ్కొని యాదవసేనాపరివృతుడై
గరుడధ్వజ విరాజితమైన యరద మెక్కి గజపురమున కేగెను.

శ్రీకృష్ణుని రాక విని దుర్యోధనుడు పుంసంతయు సలంక
రింప నాజ్ఞాపించి, మిత్రామాత్మ్యైంధువర్గము నద్దేవుని కెదురు
బంపించి కౌరవపూర్వముగా నభికుఁ దోడ్కొని వచ్చి
యర్ఘ్యపాద్యవధుపర్కాద్యపంచారమల నచరించి గనకా
వనాసీనుఁ జేసెను. శృష్ణుడు భీష్మ ధృతరాష్ట్ర దుర్యోధ
నాదుల నుచితరీతినిఁ గుశలప్రశ్నము నేసి, పిమ్మటఁ బాండవ
విరోధియగు నుయోధనుని గేహమున భుజింపనొల్లక విదు
రుని నదనమున కేగెను.

భక్తాగ్రేసరుండైన విదురుడు వానుచేవు నతిభక్తిఁ
బూజించి, యిష్టమృష్టాన్న మిల నొసఁగి ప్రీతాత్మునిఁ గవిం
చెను. దేవకీందనుడు కుంతీదేవి కుశలము సరిసి, యద్దేవికిఁ
పాండవుల శ్రేయముఁ దెలిపి యారాత్రి విదురుని నదనమున
శయనించెను.

ప్రభాతమైనతోడనే నుయోధనుడు మిత్రవర్గముతోఁ
గృష్ణునికడ కరుదెంచి యమ్మహాహవానిఁ దమ మందిరము
నకుఁ దోడ్కొనిపోయెను. వానుచేవుడు కౌరవసభాంతర
మునఁ గనకావనాసీనుడై ధృతరాష్ట్ర న్నద్దేశించి “మహీ
నాథా! పిన్ననాటనుండియు నీవు పాండవుల సభిక్తప్రేమతోఁ
బెంచినవాడవు. కావునఁ బాండవ ధార్తరాష్ట్రులు నీకు

సములు. ఈయిరువురముల వారిలో నవ్వరు సమరమున నమసినను నీకు సంతోషమే సంభవించును. మఱియు నమరమువలన సకలజన్మయముగ ; ధర్మాధర్మ విదుండనగు నీవు పాండవధార్మరాష్ట్రాదుల సమముగా రాజ్యము బంచియిచ్చి, సందకములవలె మీరును వారును గలిసి యుండుట సమంజస" మని నచించెను. "అసఘా! నీవు ధర్మముక్తముగ నుండు రాజ్యముల జెప్పితివి; మందబుద్ధయగు సుయోధిషుఁ డీదుల కంగీకరింపడు. నే నేమి నేముచును? ఎవ్వరిముననైన నానికి నీవు పితృపదేశముఁ జేయు" మని స్మృత రాష్ట్రరాజ్యకృష్ణునకుఁ బ్రత్యుత్తరముఁ గెను. "సుయోధిషా! పావచంశమున జనించిన నీవు దుర్మాగము నవలంబించుట యుక్తముగాదు. నన్ని హను సఖిల పించుచున్న పాండవులకు రాజ్యముఁ బంచియిచ్చి, సకల జనానందకరముగా నీరాజ్యమును నీవు పాలించుచుండుము. నీవు పాండవులకు రాజ్యమునీయనొల్ల వేని, వారిని సమరమున మిమ్ములఁ జయించి రాజ్యము నవశ్యము గైకొనఁగలనా" రని దామోదరుడు గాంధారియునకు హితోపదేశముంజేసెను. భీష్మద్రోణ గాంధారిధృతరాష్ట్రులును "కుమారా! పాండవులకు రాజ్యము నొసంగు" మని యనేక విధముల నుపదేశించిరి. ఎవ్వరెన్నివిధములఁ జెప్పినను సుయోధిషుఁడు మాత్రము పాండవులకు రాజ్యమియ నొల్లక "మధుసూదనా! పలుమూటలే? నేకు సూది మొన మోపఁజాలినంతమాత్రపు భూమిన్నైనఁ బంచి యిచ్చువాడఁగాను. ఎవ్వరైనను సంగ్రామమున జయించి వుడమి కల నిశ్చయించితి" నని కృష్ణునకుఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

మాయ సుయోధనుడు కన్య, శకుని, దుశ్శాసనులగుండి
 “పాండవులకు నేడుగడయగు నీ జన్మానునిప్పుడు చెబుబట్టితిమేని,
 తెక్కలు విడిగిన పులుగుల లోల బాండవులను సమరమున
 ననాయాసముగ నిర్మింపవచ్చు” నని యోచించుచుండెను. సాత్యకి
 వారల దుర్మంత్రమునెఱిగి, స్వర్గోన్మత్తరాష్ట్రములగాంచి
 మ, “అది కౌరవుల శక్తి మర్దనత నే ముంబూని పయిబాఁడ జా

చెదరి మ్రొ దమచేతఁదీసి నె యు శ్రీ కాంతు నైత్యాంతకుఁ

బొదువంచారు దలంచుకెల్ల ననలంబుం కిరబంధింపఁగా

మది నూహించిన యల్లుగాకఁ దమ దుర్మంత్రములం బోవునే.”

అని వచింప, విదురుం డదరిపడి నైచిత్రవీర్య నుట్టించి

ఉ, “భూవర నీతనూభవులు పుష్క నగణ్యపరాక్రముఁ హరిం

నలమర్త్యుగాఁ దలంచి కిట్టినిఁ బట్టినఁ దారుమంటపై

వావిరిగ్రమ్మనాశలభవర్గము చాడునవ్రమందిపోర కా

లాభధియయ్యఁ గావలయు నెక్కట వారికి వారి వారికిఁ.”

అని పద్దయెలుంగునఁబలికెను. అప్పుడుధృతరాష్ట్రుడు కుమారిఁ

బిలిచి “సుయోధనా! నీవీమర్మద్భింద్యజింపు” మనిమందలించెను.

మధుసూదనుడు మందస్మితవదనారవిందుడై సుయోధను నన

లోకించి “నేనొక్కడననితలంచి పట్టినెంచితే ” యనుచుండ

నద్దేవునిఫాలప్రదేశమున బ్రహ్మయు, నక్షత్రమున విరూపాక్షుడును,

వదనమున వహ్నియు, పార్శ్వములనింద్రయమపరుణ కుబే

రాదులును నుద్భవించిరి. దుర్నిరీక్ష్యమైప్రకాశించుచున్న యా

దివ్య తేజోరూపముఁ జూడఁజాలక నకల జనములు నయనములు

మొగిడ్చి యద్భుతభయానక రసములఁ జొత్తిల్లు చిత్తములతో

నిశ్చేష్టితులై యుండిరి. పరమభాగవతులగు భీష్మ, విదురాదులు

మాత్రము నిశ్చరూపధర్మజై శ్రీకృష్ణునిగాంచి నాంద్రానంద
మునఁ దేలుచుండిరి. అప్పుడు బృందారకులు వాసుదేవునిపయిఁ
గుఱుచువచ్చుముఁ గురియించిరి.

క. కరుణింపుము శంకరభయ

హరిణధురీణా సప్తీంపు మౌనాంబుజా

శరణంబు వేడెన భవ

స్మరిణంబులు గనుగొనఁ బ్రసాదింపఁగదే.”

అని ఘృతంధ్రాక్షుడు వాసుదేవుని బ్రహ్మాంస సమ్మహానుభావుడు
ప్రతుంధ్రైశ్చూతనికి నయఃముఖ నానంగెను. ధృతరాష్ట్రుఁడొ
డివ్వమూర్తినిఁదనివివీరనవలోకించి “అగదీశ్వరా! చిన్నగాంచిన
నేత్రములుగోనెతులుఁజూడనొల్ల, ఇక నాలోచనములను సంహ
రింపు” మని వచింపఁ, గృష్ణుఁ డాతని నెప్పటియట్లు గావించెను.
అనంతరము వాసుదేవుడు నిజనిశ్చరూప ప్రపంచము నుపసంహ
రించి, కుంతీనదనమునకరిగి, కౌరవసభయందు జరిగినవిశేషముల
నామె తెలింగించి, యాసాధ్యమణి సెలవుఁ గైకొని యుపస్థాన
మునకుఁ బయలుదేరెను.

కృష్ణుడు రథారూఢుడై, తన్నుఁ బంపవచ్చిన ధీమృ ధృత
రాష్ట్రాదుల నవలోకించి “మీరలిక నిలువుఁ” డనిచెప్పి, కర్ణునిఁ
గాంచి “నన్నునిచివత్తుగానిర”మృని యాతని హస్తముఁ బట్టు
కొని యరద మెక్కించికొని కొంత దవ్వరిగి “మిత్రమా! నీవు
జనులెల్లఱు దలచునట్లు సూతసుతుండవు గావు. కన్యాత్వమునఁ
గుంతి నిన్ను సూర్యునివరమునఁబడసె; అక్కారణమున నీవు
పాండునృపాలున కగ్రసుతుండవైతివి. నీవిప్పుడు కౌరవులను

విడిచి నీయనుజాలకడకు వచ్చెదేని నన్ను సామ్రాజ్యమునకు నభిషిక్తు జేయుదు. యుధిష్ఠిరాచి యనుజాలు నన్ను సేవింతును; పాంచాలగాజపుత్రీ నీకుఁ బల్నియగు. కావున నీవు నీతమ్ముల పాలికుఁడై చి మహేంద్ర విభిసముతో మహితల మేలు" యని వీరహస్యముగఁ జెప్పెను. "ఘండరీకాన్! కొన్ని దినములఁడట నీ మనీయ ఉచనవృత్తాంతము సెటింగితి. అయినను, నీ సూక్ష్మమఁడు పిన్న నాటనుఁడి నీ సన్నుతసాతముఁ డని చులకఁ జేయక రాజ్యాభిషిక్తుజేయ యధిక ప్రతి నాపరించుచు, సమరమున ధనంజయునిఁ గెలువఁగలవాఁడను నీ యని విశ్వసించి పాండవులతో సురముఁ డిలపెట్టె. నేనిప్పు డాతనిని విడిచి పాండవుల కడ కేఁగుట పాడిగాదు. అట్లు సేసితి నేని నీ సన్నిహితుల నెఱచి పాండవులఁ గలిపితి నను నపయశమును వాటిల్లు; కావున నేను సుయోధనుని విడిచి రానొల్లను. ధర్మనిరతుఁడగు యుధిష్ఠిరుఁడు నీ సక్రజుఁడ నని యెఱింగినచో రాజ్యాభిషేకమున కంగీకరింపడు. కావున నీ వీరహస్యము నేరికిఁ దెలుపవలదు. నీసహాయమున సజాతశత్రుఁడు కౌరవులఁ జయించి మహితలము నేలుఁగాక" యని పలికి కర్ణుఁడు వాసుదేవు నాలింగనము నేసికొని యమ్మహనీయుని సెలవుఁ గైకొని రథావతరణమునేసి నిజ సదనమున కరిగెను. కృష్ణుఁడు సాత్యకే సహితుఁడై యుపస్థానమునకరిగి, జరిగిన వృత్తాంతమంతయుఁ బాండవులకెఱింగించి యిక సామమునఁ గార్యము చక్కఁబఁడదని చెప్పెను.

అంతట యుధిష్ఠిరసృపాలుఁడు ధార్తరాష్ట్రులతో సమరము సేయ నిశ్చితుఁ డయ్యెను. ఆతనికి సహాయార్థము మగధ, చేది,

పాండ్య, కేకయ, పాంచాల, మత్స్యభూమివాసులు దమతమ బలములతో నగు దేంచిరి. అసైన్యసుంతయు నేడక్షాహిణులయ్యెను. ఘోరాజు కృష్ణానుమతము నడచి యూపేనకంతకును, శాత్రవ ధయంకనులైన ఘృష్టద్యుమ్న నధిపతిగా నభిషేకించెను.

ఇట్లు సమరసన్నాహములు జరుగుచుండ నొకనాడు కర్ణుండు మహాధర్మము భాగీరథీరమున కరిగిన సమయమున సచిటికిఁ గుంభదేవి యరుదించెను. “నీ యుగ మెక్కువైనామ మంచునంది “ వచ్చిన కార్యము నోంగింపు ” మని యడుగ నడ్డేవి “కుమారా! నీప్రభాస్కరమరమున నాకు నుంచినవాడవుగాని, రాధానుయోగిగావు. కావున నీప్రభువ్యక్తి నునివిడిచి సతమ్ములఁ గూడి జయశ్రీవిభాసితుండైన చుక్కచక్రము నేలుమని వచ్చుచెను. “జననీ! నీవునన్ను బుట్టినతోడనే ద్వంద్వమితివి. నా జన్మ మితి రహస్యమై యున్నది. నీవిభుడు కౌశల్యుడననుచు పాండవులఁ కరిగిరి, ధనుర్ముఖు నెఱచి వారిఁ గూడితి నను నపయశము నేకూఁగి. నుజ్జీ ము నువటినుండి ము నన్నాదరి. విర సుయోధను నిట్టిసమయమున విడుచుట ఘర్మముగాదు. కావున నేను పాండవులతో సమరము నేరీతిరవలయు; అయినను నీవిట కగు దేంచితివి గావున నొక్కప్రియమునకు శ్రమ సేసవ; యుధిష్ఠిర భీమ నకుల సహదేవులునాచేతఁ జిక్కినను వారలఁజంపకవిడిచెన. ఈసమరమున నేనస్థునినిజంపుటయో, లేక నేనాతనిచేతఁజచ్చుటయోనిక్కము. ఎటులైననునీకుడనూజు లేవురేగాని, యాహ్వరసతలంపువిడుపు” మని కర్ణుడు కుంతీదేవికిఁ బ్రత్యుత్తరమొసంగి యామి సెలవుఁ

గైకొని నిజ నివాసమునకేగి, సుయోధన హితార్థము సమర ప్రయత్నములఁ జేయుచుండెను.

దుర్యోధనునకు సహాయార్థము మద్ర, కాంభోజి, సాల్వ, త్రిక్ష, కోసల, గాంధార, సింధు, సౌవీర, మాహిష్మతి, యవంతీ దేశ భీష్మతులు తమతమ కులములతో నరుదెంచిరి. అపై న్యమంతయుఁ బదునొక డన్నహియ్యెను. దుర్యోధనుఁ డవ్వాహిని కంఠకును భీష్మునిఁ బొంగొనఁగ నభిషేకించెను.

అనంతర మయ్యిరు వాగుల వారును దమతమ చతురంగ బలములతోను శిఖిభేరిమృదంగాదినిస్వనములతోడను బయలుదేరి, కురుక్షేత్రమున కరుదెంచి, యందు శృణ, కాష్ఠ, అనన్యస్థములయిన రమణీయప్రహరముల విడిచిరి.

కొంచు సందేహము కియ్యమునకుఁ గడంగిరిని లరాముడు విని కురుక్షేత్రమునకుఁబోయి యిరువాగులవారినిగాంచి “నే నీ ఘోరసంగ్రామముఁ జూడజాలకఁ దీర్థయాత్ర కేగుచుంటి” నని చెప్పి వారలను పట్కొని సుస్వతి స్త్రీధమునకేగెను.

అనంతర మయ్యిరు వాగులవారును దమతమ సేనలకును సేనాపతులకును శేపు సహాయని చెప్పి సమస్త సాధనములు నాయితములు సేయుచుండిరి.

అప్పుడు సుయోధనుడు గాంగేయు నలలోకించి స్వపత్ని, పరపత్ని పేరుల సామర్థ్యము నడుగ నెడెవప్రతుడు “దుర్యోధనా! భీముడును, విజయుడును, నభిమన్యుడును, సాత్త్వికియు, ద్రుపదుడును, భృష్టద్యుముడును మొదలుగాఁగల యోధా

గ్రేసరులు పాండవపక్షమునఁ గలరు. వీరలు వైరుల కజేయులు! ద్రోణ, కృప, కర్ణాశ్వత్థామాది వీరవరేణ్యులు సీబలమునఁ బక్కండు గలరు. నేను సీపు మెచ్చునటులఁ బాండవపక్షమునఁ గల యోధనరేణ్యులందరితోఁ రణము నేయఁజాలుదు. పాంచాల రాజసంహారమునైన నిఖండితమాత్రము సేయనొల్ల” నని చెప్పెను. “సతామహా! నిఖండినిఁ గలవని ల్లమి కేమికారణ” మని సుయోధనుఁ డడుగ, ముసనదీసూనుడు “కుమారా! తొల్లి నీకు విచిత్రపీఠ్యునకు వివాహము సయనెంచి, కాశీరాజు తన దుఃఖములకు న్యయంబువోల్పవము సయంచుండ నచటి కరిగి యాతిని కుమార్తెల మువ్వరఁ దెచ్చితి. అప్పు డామువ్వరలోఁ బెద్దదైన యంబ నన్నుఁగాంచి “నామన మిదివఱకే సాభ్యుని పయిఁ దగిలియుండఁ గావున సీవు నన్నాతనిపాలికిఁ బంపుట ధర్మ” మని వచించెను. నే నంతట నాభ్యునికడ కామె ననిపి, యంబికాంబాలికలను విచిత్రపీఠ్యునకు వివాహము నేసితి. అంబ సాభ్యునికడకేగి తన్ను వరింపుమని యడుగ సాడు “విచిత్రపీఠ్యునకుఁ బెండ్లి సేయఁజూయించి గాం గేయుడు పోయిపోయెఁ గావున నేను నిన్నుఁ బరిగ్రహించినొల్ల”నని యప్పుడెరిని నెడలఁ గొట్టెను. అంత నాయంబ మగీయగుమండ్లైన పరశురాముని పాలికిఁగాయి, నానలనఁ దనమనోరథము భగ్నమయ్యెనని విలపింప, నమ్మహాసీయుఁ డామెను వెంట నిడుకొనివచ్చి నన్నుఁ బిలిచి “ఈమెను విచిత్రపీఠ్యునకు వివాహముసేయు” మని యుపదేశించెను. పరాసురక్తిచిత్తయగు నక్కాంతను నాయనుజున కెట్లు వివాహము నేయుదునని నేను దానికంగీకరింపనందున, భార్గవుడు

నాపయిగోపించి సమరము సేయ నుపక్రమించెను. అంతట నేనును సమరం న్నద్దుడనై నిలిచి భార్గవునితో నిరుపదిమూడు దినములు గ్రముగఁ బోరితిని. అప్పుడు నారదాదిమహమును లరు దేంచి నాయఁ దపతాధము లేదనిచెప్పి భార్గవుని శాంతచిత్తుఁడేయ నమ్మహనీయుఁడు ప్రసన్నుడై సమరము సాగించి మహేంద్ర నగరమున కరిగెను. అంతర పూయించి నన్నుఁ గూర్చి నేర్పించి వివినమున కేగి యుగ్రతనమా వదించి హరుని మెప్పించి, అప్పుత రము నన్నుఁ జూపునట్లు వరమువడసి యాతనువులవ్యవధి, ప్రసదా నకు స్త్రీహమును దీనించెను. ద్రుపదుఁడు తనకు సుతఁ జని చెనని యేజీకిఁజెప్పకఁ గుమారుఁ డుడ యు దేవని చెప్పుచుఁడొక శిఖి యిది పేరిడికొంతకాలమున కొక రాజపుత్రుని దేచ్చి దానికి వివాహ మొనర్చెను. కొంతకాలమునకు రిహస్యము వెల్లడిగాఁ నక్కస్య జనకుండు ద్రుపదుని కెఱ్ఱించెను. అప్పు సశిఖంశీనులకన్లుఁడను నొక యశసుని బ్రార్థించి పురుషత్వము నొందివచ్చి త ప్నశ్వులుని సంశయముఁ దీర్చి మూతని యనుగ్రహమువడసెను. శిఖండి తన జీవితకాలమున నిట్లు పురుషహముననుండి మరణసమయమున మరల స్త్రీహపథిగఁడగు. పీని జననప్రకారమిట్టి దగుటచే నే నయ్యంగనాపుష్పానితో నసి సేయనొల్ల నని శిఖండినృత్కాంత మును సవిస్తరముగఁ జెప్పెను.

—* భీష్మ పర్వము *

మఱునాటి యుదయమున గంగానందనుఁడు మానుష పూహముఁబన్ని తాలధ్వజవిరాజితమైన యరదమధిరోపించి

తా సగ్రభాగమున నిలిచి కౌరవాహిని నతి చతురముగ నడిపించి
 కొనుచు సమరమున కరుదెంచెను. అటఁ బాండవసేనాపతియైన
 శృష్టద్యుముఁడును తమనాహిని నచలవ్యూహముగఁ బన్ని
 రయమున నడిపించుచు సంగరమున కరుదెంచెను. ఇటుల
 నయ్యురుబలములనాగుచు గవచకాయుక్తభారులై న్యందనాపూఘ
 లై, నిజధ్వజములు విగాఢిల్ల, మణిమకటములు మెజయ, భేరీ
 మృదంగాది నిస్వనములు సులగ నడచి, కురుక్షేత్రమున నుత్తమ
 ప్రదశమగు శిమంశుపంచకమున నెదుర్కొని తమతమ శంఖ
 ములఁ పూరించుట.

అప్పు డాంశిత్రుఁడు తన శిరాసనము నగదముపయోగింపి
 పాదచార్మ్యైః క్షీణ్యమనాలికిఁ గోపుచుండి నాతనివెంటఁ బాండ
 వులను, క్రీక్ష్మఁడును నరిగిరి. ధన్యుఁడూజుఁడు పితౄమహునకుఁ
 బ్రణామము నేసి

అ “అనఘ నీ కౌర్మి మని సేయువాడనై

మున్న నుజ్జఁ గొనఁగ నిన్నుఁ గాన

నెమ్మివచ్చినాఁడ నీచేత దీవన

వడిసె చనిన నెను బగలఁగెల్లు.”

అని విసంఘమున నచింప జాంతనవుఁడు ప్రీతుఁడై “కుమారా!
 సమరమున సిజయుఁడనగు” మని దీవించెను. “పితౄమహా! నిన్నుఁ
 జయించు నుపాయమునుపదేశింపు” మనిధర్మతనయుఁడగు దేవ
 ప్రతుఁడు “కుమారా! ఆయుధపాణిన్దైయుండ నన్న నిమిషము
 సైతము నిద్రింపఁబోలరు. నన్న జయించువిధము నింకొక దనమునఁ
 జెప్పెద” నని వచించెను. పిమ్మట ధర్మరాజు ద్రోణాచార్యునికడ
 కేగి వందనమునేయ నతఁడు ప్రీతచిత్తుఁడై “జయలక్ష్మిఁ

గైకొను" మనిదీవించెను. "గురువారోద్య! నిన్ను జయించు తెఱఁగు నానతి" మృని యధిష్ఠిరుఁ డడుగ "కుమారా! ఆయుధహస్తఁ డనై యున్నంతవఱకు నన్నెవ్వరును బరిమోక్షింపాలిది. నన్ని సంగుఁడగు వారివలన నధిక గుస్తుహమైన మంటపిటి నేని యేను బ్రాహ్మో వేశమున నవ్యస్తశస్త్రుండనగుదు. అప్పుడు నన్ను వధించిననువగు" నని గ్రోలుడు సుచక్రోపాయము నెత్తంగింపెను. అంతఁగఁగి ధృతనముడు శ్రీహ, శిష్యుల కడుకుబోలు నా దీవఁలఁ దివచ్చితనయరదము నధిరోహించి యుగ్వహముఁ హస్తఁజ్ఞుఁడైతివెను. కీమూర్ఖుల సహదేవులును దురుతము యరదముల నధిరోహించి నిల్లమ్ములు గెలంబూని నిలిచి.

అప్పుడు క్షితి తఁగాండీవముల గైకొని గుణంబునాడించి సోదర, సుత, పితామహ, సుత్రు లాచార్యాదులగు బంధుశిష్య జనముల నచిరోకంచి పరమకృపావేశమున సత్కృతనిషాదము నొంది తనకు నాగద్యము నెయుచున్న వాసుదేవుని గాంచి.

చ. "సరసిజనాథ బంధుజనసంతతిఁ గయ్యపు నెలఁపొడఁగా

విరవిరఁబోయి మేను నిడువెండ్రుక నెట్టుచుఁ గంపమొండఁ జే

నిరతము గాదు గాండీవము నిల్వఁగ నోర్వపు గాల్చు నేను ని

స్థురతకుఁ జాలనొల్ల నొకడఁక మహి నెలుట యేటి సౌఖ్యముల్.

ఉ. తాతల మామలన్ సుతులఁదండ్రులఁ దమ్ముల నన్నలఁ గురు

ప్రారతు శిష్టకోటి సభివర్గముఁ దుచ్చజనాను రూపదు

క్షితి వధించి యే బడయు నెత్తుటఁ దోగిన రాజ్యభోగముల్

ప్రీతి యొనర్చునే యశము పెల్లొకఁ గూర్చునె పెంపొనర్చునే.

కావున నేను సమరము నేయనోప" ననుచు శోకవిహ్వల మాసనుడై గాండీవము విడిచి రథముపయిఁ గూలఁబడియె.

అప్పుడు మురమ్మనుడు నన్ను చెప్పి నుద్దేశించి “ధనంః చూ!

క. సమరంబు రాజులకు ను

త్తమకర్కంబది యపావృత స్వర్గద్వా

రము సుమ్ము లెమ్ము దగఁ గ

య్యము సేయుము దీనికిల యనుమానింపన్.

క. పాలముల గొట్టెడ తిహార్పణ

కిలనపరుండగుచుఁ గార్యకిర్తము నపింపన్.

వలయుం దత్త్వజ్ఞానము

తలకొనినం గగ్యశమముద్వాన్తే కలగున్.”

అయిదు కిర్తనార్థములును దత్త్వజ్ఞానమును బెక్కు విధముల
నుఁ దెలిపి అన్యులకు నోచరముగాని పాపముల నొనరించును.
దనువత్సరింపమునూపి “ననులోకమునకిచ్చెయగు కాలుండిను.
ఇచ్చట ను పహాజ సమాపారణమున గల ప్రస్తుతుండైన తి. సేపు
చంప వలయును” నను. ఈభీష్మ గ్రోతాను లెల్లను వధింపబడు
వాకరే. గాచేతంజల్కిన నీర నెల్లను జూచుచు ఉండవగుటకు నీమి త్త
సంప్రమ్మగమ్ము. లెమ్ము. గాజ్యముగ్గకొను” ముద్రా నెంచెను.
అట్లను. ఉద్వేగముదేవునకు పునః పునః ప్రణామము లొనరించి
“విశ్వరూపధరుండవైన యచ్యుత!” న యి మి గుణవహించి
సోమ్యులూపించుటగమ్ము. ఇగగీర్వహించవలయుంగకనిన్ను
సఖుండవనియు, బోవవనియు భావించినట్లొకము లొడుచుండును.
నయజ్ఞానము పైరింపు” మని ప్రార్థించి న ద్దేవుడు క్రితులై విశ్వ
రూపమును విడిచి శ్రీకృష్ణరూపము దాల్చెను.

ఇట్లు విజయుడు వాసుదేవునిచే జ్ఞానోపదేశము నడిపిరణో
తస్పృహలంతై గాండివము గైకొని గుణధ్వనిసేయఁ దొడఁగెను.

అనంతర మిద్దూలములవారును నధికోత్సాహముతో నొంగారు
లం దాకి శివ వర్ష ముగియించుచు తమతమవిక్రమము మెలయ
నని నేయుచుగిరి. ముగ్యోధన ప్రేరితుడై భీష్ముడు డాహాడు
నని గుఱివ్వనునినలె సజ్జాభించి పొడవలములం గొదరువందగ
గాసి నెల దొడంగెను. ఇట్లు డాహులును పొడవులును దిన
నాధాడు పచ్చమాంబుగ గుంతువఱకును సమరము సేసి
పిమ్మట నిమిరచు నివాసముల కేగి నిశ్రమించిరి.

ప్రభాతంబైన నమ్మట భూతనయునిచే ననుజ్ఞాతుడై భీష్మ
ద్యుమ్నాడు పొడవవానిని క్రొంచుకొనుమాముదన్ని సమ
ధూమిచడిచెను. భీష్ముడు స్వినేనాధితియై నడిపింపఁ గౌర
వులును సఖులొప్పువారులై నణంగమున కుదెంచిరి. అప్పుడు
పిమ్మట శ్రీకృష్ణుడు నలంకరించి

ను. “మనసేనం గలగంగఁజేయుమి మదికమందాకి నీ నందనుం

డు నినుండ్ల కొనకున్న వాఁ డితిని యాటోపంబడంగించెదన్

నిను మిప్పించెదఁ జూడు ధేచగులు వర్ణంపన్ విప్రంభించెదన్

దనుఁధ్వంసి రథంబులే పఱపుముద్యోక్తను ప్రక్రియన్.”

అని వచింప, ప్రిష్ణాడు మంతస్మితి వారవింపమనై, కపిష్ఠజ,
శ్వేతహయములచే నలరానినద్రివృద్ధి మునెత్తి ముముగ గాంగే
యుని దేనుకుండోలెను. అంతట భీష్మాస్థును లతిశీకరముగ సంగ్రా
మము సేసిరి. అప్పుడు ద్రోణ, కృప, శల్య, ముగ్యోధన, వికన్ఠలు
భీష్మచకు సహాయులై ధనంజయునిపై ననేక సాయకములఁ
బలుపసాగిరి. కిరీట యందఱకన్ని సూపులై నిజశౌర్యము విరాజిల్లు
నని నేయుచుండెను. సాత్యకియు, నభిమన్యుడును, ద్రాపదేయులును

ధనంజయచక్రవర్తిగోష్ఠికిరి. ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణునితో బోరం దోడంగెను. బీమసేనుడు విజృంభించి కలింగభూమిలోని దాకి సమగ్రమునరించి, యాతని యనుజుడగు భానుమతునిని ఒరిమంపెను. ఇవిధమానభయపక్షిని లవాన నడమతమపరాక్రమము ముఖ్యము బవల్సి, నాయోధనము సేయుచు, వారిజ మిత్రుల డొంగిరి శిఖామూలకుఁ జేసెనెన్నియు సమగ్రమున లించి తమతనం గెలెముల కేగి విశ్రమించుచుండిరి. ఉభయపక్షముల సైన్యమును సంఖ్యాచితముగ నణావనిం చెల్పించుండెను.

ఎనిమిదవనాటి రాత్రిమున, ధనంజయుని సుతుండును, భూజగ రాజదాహిత్రుడును వైద్యుల యుర్రావంతుఁ డలంబునొండెను రక్త సునిచే మృతుఁడయ్యెను. సునాభుండును, నాడిత్య కేతుండును, సపరావంతుండును, ఒహ్వోలియుఁ ఒండితకుండును, గుండధారిండును, విజ్ఞానాక్షుండును, మహాదళిండును నను ధృతహస్తశ్రీనూజులెనమండ్రు వృకోదరునిచే నిహతులైరి.

సుయోధనుడు తన యనుజుల మృతికి వగచుచు నాటిరాత్రి గాంగేయుని పాలికిఁ బోయి

మ. “నిను మున్నెంతయు నమ్మి పాండవుల యున్నేషంబునఁ జీరికిం
గొననీపొరెడు చందముల్ జెలియఁ జెక్కుల్ నూచితింజేరి చే
రి నయంబిచ్చుచునొంపమాల్కానకవారిం బట్టి పాలార్చిదొం
డన నేరంగురు మఖ్యయింక నిటనీవాలంబు సాలింపకే.”

చ. అని మొనదేవ దానవుల క్షనస మార్కానరాదు నిన్ను నేఁ
డెనిమిది నాళ్లు లయ్యె సమయింపవు నొంపవు నవ్యసాచిన
పుని యటులండనిమ్ము నినుఁ బ్రార్థన సేసెద నింతవట్టునా
చనువునఁ బోవనిచ్చి నృపసత్తమ పోరికిఁ గర్ణుఁ బంపకే.

అని పలికెను. అన్యచసములు పితామహుని మనమున గూలములవలె గాఢ సద్భావనలను నిట్టూర్పు నిగిడించి నుయోధను నవలోకించి

సీ. “కాల్పదే మహనీయఖాండవం బింద్రుని
 సమగగణంబుతో విముఖుడేసి
 బహుదివ్యశరములు వడియడే యొక్కటి
 బహరాన పెప్పించి శివుని చేత
 గంధర్వులకు నోడి కన్గండు నీ తమ్ములును
 బాణ విడిపించిగొనడ నిన్ను
 నిను నను గ్రోణు నాతనిపుత్రుల గృపులగర్జు
 గలిచి విరాటుగోవుల గొనండె
 ఆ. తక్కు పెక్కులెడల బెక్కుండ నేమేమి
 సేసె వినమె యట్టి నట్టి నిన్ని
 దినముల్లు వొడరి పెనగియు నీచేత
 నేడు వినగనలసె నేడిపలుకు.”

దైవబలసంపన్నులగుపాండవుల గెలువశక్యముగాదని మేమెన్ని నిధముల జెప్పినను వినక వారలతో రణమునకు గడంగిటివి. నేనుశక్తివంచనలేక బోరాడుచుంటి నింకేమిసేయగలవాడ? అయినను లేపటి సమగము జూడు” మని చెప్పి పంపించెను.

తొమ్మిదవనాటి యుదయమున నుభయపక్షములవారును, భేరిభాంకారశంఖాది నిస్వన గర్జాస్ఫుర్జిత బహుళముగా నొండొరుల దాకి పోరదొడగిరి. పితామహుడు విజృంభించి పాండవసైన్యము జెక్కాడుచుండ గపికేతను డమ్మహసీయు నెదుర్కొని వాడినారాచములం బ్రయోగింపసాగెను. మందాకిని

నందనుడును గాండీవిపై నిశితసాయకములఁ బ్రయోగించి
 యాతనిని నొప్పించుచుండెను. అర్జునుడు కొంచెము డస్సినటులఁ
 గానఁబడినతోడనే దేవకీనందనుడు రోషపరివశుడై “నేనీక్షణ
 ముఁభీష్మునింజంపి, సవ్యసాచికిజయమఁగూర్చెద” ననుచుధరణిపై
 కుఱికెను. గాంగేయుఁ డదిగాంచి “అనంతా! శీఘ్రముగ వచ్చి
 నన్ను గడదేర్చి నరమపదము నొసంగు” మని ప్రార్థించి దొడఁ
 గెను. అప్పుడుకీరీటియుఁ బుడమిపైకినుమికి జనార్దనునిబట్టుకొనిఁ
 “ననుజభంజనా! నీవుమున్నీరణమునఁ గయ్యము సేయననివ్రతిజ్ఞు
 సేసి, యిప్పుడు సంగరమున కేగినఁ బ్రజలేమందును? నీయట్టి
 మహానుభావుఁ డాడినమాటఁ దప్పవచ్చునా? నాప్రార్థననాలించి
 యీ ప్రయత్నముచుగు” మనివేడఁ, గృష్ణుడు ప్రీతుడై మరల
 నరద మధిరోహించి విజయునకు సారధ్యము సేయఁదొడఁగెను.
 విజయుడు మరలవిజృంభించినమరము సేయఁదొడఁగెను. ఆనాటి
 రణమునఁ బాండవవాహిని సంతయుభీష్ముడుబీభత్సముసేసెను.
 అంశుమంతుఁ డస్త్రాదిం జేరినపిమ్మట నిరుబలములవారును సమ
 రము సాలించి తమతమ శిబిరముల కేగిరి.

ఆ నాటి రాత్రి యుధిష్ఠిరనృపాలుడు తన వారెల్లఱుఁ
 బరిశ్రాంతులై భీష్మునెదుర్కొనఁజాలరై రని చింతించి వాసుదేవు
 నితో నాలోచించి, యనుజ సమేతుడై రహస్యముగ భీష్ముని
 శిబిరమున కేగెను. పితామహుఁ డత్యాదరమునఁ బాండవుల
 సేమము నడిగి “వచ్చిన కార్యము నెఱిగింపు” డన, ధర్మనంద
 నుడుదీనాననుండై “పితామహా! మాయెడఁగరుణాభుడవై మాకు

జయము సేకూరునుపాయము నుపదేశించు” మని వేడెను. గాంగేయుఁ డవ్వచనములకుఁ బ్రీతుఁడై “ధర్మనందనా! నన్ను జయించినఁ గాని నీకుఁ జయము సేకూరదు. ఆయుధపాణినై యున్నంతవఱకు నన్ననిమిషులు స్తుతము గెలువఁజాలరు. కావున నన్ను జయించు విధముఁ దెలిపెద నాకర్ణింపుము. పుట్టిపప్పుకు చీక మధ్యకాలమున నొరుల నాశ్రయించి పురుషత్వము నొందిన వాడగుటచే శిఖండితో నే నని సెయ్యకొల్లు; ధనంజయుండు వానిం బురస్కరించుకొనినచ్చి, నేనేయుటమానిన సమయమున నాస్థి శరములఁ బ్రయోగించి నొప్పించి పడ్డవైవ వలయు; పనంపడి ఘోర రాష్ట్రులఁ జయించుట సుకరము. మీరలు శింకించిన నివ్విధమున నన్ను బడవైచి జయలక్ష్మిఁ జేకొనుఁ” డని నిశవధోపాయమును మనుమలకుఁ జెప్పి పంపించెను.

అనంతరము విజయుఁడు పురుషోత్తము నవలోకించి “కమలనాభా! ధర్మనిరతుఁడును, లోకమాన్యఁడును నగు దేవవ్రతునిఁ గృతకవృత్తిం జంపఁజాలను. అమృహామహుండు బాల్యమున నాటలాడునయముననన్నెత్తుకొని నామేనంగల ధూళినిఁదులిపి యతిప్రేమమునఁ గౌగిలించుకొనిమాతండ్రిసుగుణములఁ దలఁచి కన్నీరునించుచు, ననేకవిధముల నాకుఁ బ్రియముసేయుచుఁ బెంచెను. అట్లుతండ్రికంటెనెక్కుడుప్రేమతోఁబెంచిన పితామహుని వంచనచేఁ జంపనొల్ల” ననిమిక్కుటముగ జింతింప, వాసుదేవుఁ డాతనికి తాత్రధర్మము నుపదేశించి దుఃఖోపశమనము సేసెను.

ప్రభాతమైన పిమ్మట నిరుబలములవారును రణరంగమున

కరు దెంచియొంకొరులందాకియగ్రముగఁ బోరదొడఁగిరి. అప్పుడు గాండివి శిఖండివి ముగడకొనివచ్చి పితామహునితో ననిసేయ నారంభించెను. అనిగాంచిదుశ్శాసన, శృపాశ్వత్థామాది యోధులెల్లఱును భీష్మునకు నశమువచ్చి కీరీటితో బోర నారంభింప నాస్తికి, సృష్టద్యున్న భీమాదులు శార్ధనకుగోడై వారిలో ననిసేయదొడఁగిరి. గాంగేయఁడు విస్మయించి, కముసేయుచు విరటుని తమ్ముడైన శతాసీకునిఁ జరిమార్చెను. పురందరనందనుండు శాత్రువుల కందఱకన్ని సూక్ష్మై వారుణగ్నేయాఁడు మహాశరములందెల్పుచు, శిఖండిచాపమువెనకఁ దనవిల్లునిల్పి యాతఁడేసినటులఁ దాను వాడి నారాచములఁ బ్రయోగించి మందాకిని నందనుని నొప్పించుచు, నమ్మహామహుఁ డేర్చి వింశతైన సన్నిటినిఁ దాను ఖండించుచుండెను.

అప్పుడు శాంతనవుఁడు తనమనమున “పాండవులకుపిజ కాము సేకూరు నుపాయమునుపదేశించితేఁ గావున నేనిత నమరము సాలించి శాంతివహించుట సమంజస” మని యోజించుచుండ బృందారకులమ్మహాసీయు తలంపునెఱింగి “ఇదియేమాకుసమ్మత” మని, యొరులెఱుంగరాని విధమున దేవప్రతునకుఁ జెప్పి యమ్మహాత్మునివయఁ గుసుమవర్షముఁ గురియించిరి. అనంతరము శాంతనవుండు దుర్యోధన దుశ్శాసనుల నవలోకించి

సీ. “అశనికల్పములివి యర్జునుబాణులు”

గాని శిఖండివిగావునుమ్మ

కర్కటి గర్భము కరణిగాత్రమువ్రచ్చె

నిట్టివి దీనికి నందుఁగలవు

బ్రహ్మదండంబుల పాటియై మర్మంబు
 విట్టి నోనాటునే యితనిచేత
 జనుదూరలట్లఁ బ్రాణముల వెఱ
 ర్పంగ నీద్రుపదాత్మజుఁడెన్నఁడేసె
 దృఢవిముక్తములును దీప్తాకృతులు లక్ష్మ్య
 శుద్ధిమంతములును సునిశితములు
 నైన నారసంబు లతనివిగాక యా
 తనివియగు నె యెవ్విధమునఁ జూడఁ."

అనిపలికి మఱియొక ఘనశక్తిని ధనంజయునిపయి బ్రయోగింపఁ
 బార్ధుడు దానిం దునుచూడి పితామహుని విరధునిజేసెను.
 పిమ్మటసురనదీ సుశుంభుతన యరదముఁడిగి నాలును, బలుకయుఁ
 చేబూనిపోరాడసాగెను. పాండవసైనికులెల్లఱును భీష్మునిపయిఁ
 గవిసి నిష్ఠురాస్త్ర శస్త్రములఁబ్రయోగించి క్షతగాత్రునిజేయఁ
 దొడఁగిరి. అప్పుడుభానుమంశుండస్తాద్రింజేర నుద్యుక్తుండగుచుం
 డెను. ఆసమయమునఁ గిరీటి నిశితసాయకములఁ బ్రయోగించి
 పడఁద్రోయ భానుసమ తేజుఁడగు భీష్ముడు తూర్పుతలగాఁ బడి
 పోయెను. అప్పు డమృహమహుని తనువు ధరణినంటకుండునట్లు
 శరములూతయై తల్పముభంగినుండెను. అది దక్షిణాయనంబగు
 టచే దేవప్రతుండప్పుడు మృతినొంద నొల్లక నుత్తరాయనము
 వచ్చువఱ కాయంపశయ్యపైనుండ నిశ్చితుండయ్యెను.

పాండవధార్తరాష్ట్రులు పితామహుని పాటునకుఁ గడు దుఃఖి
 తులై సమరమునాలించి యమృహనీయుని పాలికిఁబోయిరి. దేవ
 ప్రతుడువారలఁగాంచి “నాకుఁడలగడకావలయు”ననియడిగెను.
 అంత నందఱును మెత్తని పట్టుతలగడలఁ దీసికొనిరాఁ గాంగే

యుడు తనకుఁగావలసిన తలగడలవి గావనిచెప్పి కిరీటినిగాంచి
 “నా కీశరత్పమునకుఁ దగినయుపధానంబువెట్టు” మనికోఁగెను.
 సవ్యసాచి యవ్వచనములనాలించి శోకాకులిత మానసుడై,
 గాండీనముఁగై కొని మూడువాలములభీమంత్రించిపెడతలఁదాకి
 యెత్తిపట్టుకొని పుంఖంబులు భూమిమోచి నిలుచునట్లుగానేయఁ
 బితామహుఁడుప్రీతుడై “తగినతలగడ నేర్పించితి”వని యాతనికి
 బాగఁడెను. అప్పుడు శల్యచికిత్సకులు కొందఱు చికిత్ససేయ
 నరుదేర భీష్ముడు నలసిని వారలను వారించి, తనపాత్రులను సకల
 ధాత్రీపతులను నవలోకించి “నాకు సలింబులం ద్రానించి” డని
 యడిగెను. పితామహుని తృప్తందీర్ప ధార్తరాష్ట్రులు నిగ్గులోదక
 ముఁదెచ్చి యాయఁగోవ దేవవ్రతుండు “శరత్పగతుండ నైన
 నేసీసలింబులబాసముసేయఁజనదు. తేజోమయాస్త్రవిన్యాసవిధి
 సముత్థితమైన భూజలము గావలయు” ననివచించి కన్వడినుద్దేశించి
 క. “శరత్దన సర్వాంగము

నెరియఁగ నాకిపుడు పెదపులెండెనుఁ దృప్తా

భర మడుపఁ దగిన నీకులు

వెరపునఁడే నేర్తు వీరవేలమృనఘా.”

అనిపలికెను. అంతటఁ గిరీటి పితామహునకుఁ బ్రదక్షిణముసేసి
 తేజోమయమైన మార్గణము పర్జన్య మంత్రాభి మంత్రితము
 గావించి మహీతలముగాడనేయభాసురచ్ఛాయమగు శోయము
 ధారాయాపమున దివ్యగంధరసోపేతమై యెగసెను. దానిందెచ్చి
 యాయఁ బితామహుఁడు తృప్తుడై విజయునిఁ గీర్తించెను.
 పిన్దుటఁ బాండవధార్తరాష్ట్రులచ్చటఁబరిఘతోడి ప్రాకారముఁ

గట్టించి సంతోషపాలుని పక్షణమునకుఁ దిగువారలను నియమించి యద్దేవప్రతుని యన్నగైకొని దీనాననులై తమశిమ సలయములకేగెను.

అనంతరము కన్యకుడు గాంగేయు పాలికిఁబోయి భక్తివీరయ ములుదోడఁ బ్రణామ మొనరించి “మహాత్మా! నాయంఽలి యలకవిడిచి వాత్స్యముసూపు” మనవేడ దేవప్రతుఁ డాతని నాలింగనము నీసికొని “కుమారా! నీవు కొంతఁబ్రయత్నముగాని రాధేయుఁడవుగావు, అక్కరణమున నాకునీయెడ వాత్స్యము గాని క్రోధ మెన్నఁడునులేదు. మీరలు దురలోచనలఁ జేయు నప్పుడు మిత్రము కోపించి సదుప దేశమునేసెటి; అది వాత్స్య్యాతి శయమునఁ జేసినముఖ్యముగాని, క్రోధముగాదు. సుయోధనుఁడు మదీయపథసముల నాలింపకఁ బాండవులతోడివైరముఁ దెచ్చి కొనియె. శ్రీకృష్ణుఁడసహాయుడై యుండుటచే నీరణమునఁ బాండవుల విజయులయ్యెదను. కావున నీవిపుడు పాండవులఁ గలసి సామ్రాజ్యాభిషిక్తుఁడవై సుఖింపు”మనినచించెను. “పితామహా! ఇంతకాలమునుండియు సుయోధనుని యన్నముఁదిని యిప్పు డాతనిని విడిచిపోవుట యధర్మముగావున, సుయోధనుపక్షమునఁ బాండవులతోఁ బోర నాకన్నజ్ఞ నొసంగు”మని కర్ణుఁడు గాంగే యునిఁ బ్రార్థించి యమ్మహాత్మునిచే ననుజ్ఞాతుడై నిజ నివాసమున కేగెను.

—* ద్రోణ పర్వము *

పదునొకండవనాఁడు సుయోధనుఁడు కర్ణుని సమరమునకుఁ బిలిచి యాతనితో నాలోచించి, సర్వసైన్యాధిపత్యమునకు ద్రోణా

చాక్షుశభి మేకించెను. భీష్ముచనంతరమున సుయోధనుడుతన్నుఁ గౌరవించినందులకుఁ బ్రోచుడు ప్రితుడై “కౌరవనాథా! నీవు నా”యొకనధిక కౌరవము సూపితివిగావుననీకొక్క వర మొనఁగెద. ఇచ్చవచ్చినగానిఁ గోరు”నుని చెప్పెను. “గురువరే! ప్రాణములతో ధర్మతనయునిఁ బట్టి నాకొనకు” మని సుయోధనుడు కోసెను. “అనసితలే! ప్రా! అజాశత్రునిఁ జలన గోరకప్రాణములతో దెచ్చియుమ్మనుట కేమికాణ” మని భారత్యుజుఁ డడుగ దుర్యోధనుడు “యథస్థిమనః కుశలచోఁ గిగిటికోపించి కౌరవుల సందక్షిని బలహార్చును. మనము పాండవులందరిని నధించినను కృష్ణుడు కుచితుడై మనలనందరినిఁ జక్కాడి కుంతీ నేవితైన రాజ్యమునొసంగును. ప్రాణములతో ధర్మవందననిఁ దెచ్చినచో మరలజూచగూడి నెఱుఁపించినముంకుఁ బంపించి నేనునిరాటగముగ రాజ్యముచేలఁచునని యుక్తుతోనతి” ననుచుఁ దన యభిమతము నాచాక్షుఁ కెఱిగించెను. ప్రోచు డాతని దురాలోచనమునకు గోసి

చ. “ననుఁడెవసొచ్చెనేని విను నాకడి గుమ్మర మేనొకఁడనె
సురగణమైన శ్రేణిగోని దూరగఁజాలరు వాడులేనినోఁ
దిరిమై పొరనిల్చిన యుధష్ఠిని ప్రాపది పుట్టినంటి వే
పురుషజగందిమాడ నలపుంసలముం జెడఁబట్టి తెచ్చెదఁ.”

అని వచింప దుర్యోధనుడు సంతస్థిల్లి గురుప్రతిష్ఠ నెల్లెడలఁ జాటఁబనిచెను.

అప్పుడుకొంతేయగ్రజుడు గురునిప్రతిష్ఠనాలించి విజయునిఁ గాంచి “తమ్ముడా! ఆచార్యుఁడిట్టి ప్రతిష్ఠ జేసెఁ గావున నమర

మున సీపునిరంతరము నన్నెడఁబా యికఁ గాపాడుచుండవలయు'

నని వచింప, నవ్యసాచి

క, "క్షోణీవల్లభ వినుమేఁ

గ్రాణముతోనుండ నిన్ను బట్టికొనఁగ నా

దోలునక కాదు సగణ

స్థానినకైనను వశంబె తలకేమిటికిన్.

చ. అలవియెఱుంగ కిమ్మెయి దురాశఁదలంచిరిగాక భార్తరా

ప్రభుఁ డ్రిజగములంగ నీ ఒట సుస్థరణం జనుచుంచిరేనియున్

బలవదరాతిపుంజ మదధంజన నీకని భంగపడ్డ నీ

యిలశకిలంబులై చెడఁబ యింక వారిధి నింగికూలజే.'

అనచు సగ్రజునకు దైర్యముఁ జెప్పెను.

అనంతర మిరువాగులవారును రణరంగమునకురుదెంచి ఓజ్యంభించి యెందులతో బోరాడఁ పోడిగిరి. ద్రోణాచార్యుఁడు దివ్యాస్త్రములఁ బ్రయోగించి పాండవ సైన్యముఁ జెండాడుచు యుధిష్ఠిరు నెదుర్కొని పోరనారంభింప ధనంజయుఁ డ్కొప్పడి యాచార్యునితో సనిసేయఁ పోడిగెను. ఇగుబలములవారును నిట్లు సూర్యాస్తమయ మగువఱకు సమరముసేసి యనంతర మెప్పటియట్లు దమతమశిబిగములకేగి విశ్రమించిరి.

అప్పుడు దుర్యోధనుఁడు ధర్మనందనుఁడు పట్టువడమికి విచారింప నాచార్యుఁడు "సృపాలా ! విజయుని యిచ్చనకుఁ దీసికొని పోయి పోరాడిజాలిన యోధుల్రేయఁ గలగోర, గడమవారిని నేనుజయించి యుధిష్ఠిరునిఁ బట్టజాలుదు; మఱియు సప్పుడజాత శత్రుఁడు రణభూమినిఁ దొలగిపరుగిడకుండనేనిఁ బట్టగలవాడ" నని వచించెను.

మఱునాటి యువయమునఁ ద్రిగర్తనాథుడైన సుశర్మ సుయోధనుపాలి కరుదెంచి “రాజేంద్రా! ఈసమరమున మే ముష్టునునిహోబోరి యాతనిఁ దెగటార్తుము. అట్లునేయలేచో నాతనిచేఁ జత్తుము. నేడు రణభూమియందు ధనంజయుండొండె ద్రిగర్తనాథుండె గావలయు” నని ప్రతిజ్ఞసేసి, సంశస్త్తుకు లసంబటగు తనవారి ననేకవేల రథములవారినిఁ గూడి సమరభూమి కరుదెంచి “మాహా” రణముసేయ ననిదెంచి నీశౌర్యముఁ గనఁ జూపు”మని సవ్యసాచినిఁ బిలిచెను.

అప్పుడు సవ్యసాచి యుధిష్ఠిను సవలోకించి “అగ్రజా! సంశస్త్తుకులు సన్నా యోధనమునకుఁ బిలుచుచుండిరి. నేనిపుడచటి కేగకుండుట పౌరుషహీనముగావున, నీరక్షణమునకుఁ బంచాల కుమారుడైన సత్యజిత్తును నిలిపి నే ననిసేయనరిగెద” నని చెప్పి యాతని సెలవుఁగొని సంశస్త్తుకులతోఁ బోరనేగెను. సంశస్త్తుకు లాతని సతిదూరముగఁ దీసికొని పోయి సమరము సేయఁదొడగె.

ఇటఁ గౌరవ పాండవ స్యూహములు నొంగొంటిందాకి యెప్పటివలెసంగ్రామము సేయుచుండెను. ఆనాటిరణముననాచార్యునిచే సత్యజిత్తు నిహతుడయ్యెను. ధర్మనందనుఁ డదిగాంచి గుగుని పరాక్రమమునకు వెఱచి రణభూమినివిడచి పాటఁదొడఁ గెను. అప్పుడు విరటుని తమ్ముడైన సూర్యదత్తుడు ద్రోణుని మార్కొని యాతనిచే హతుడయ్యెను. అభిమన్య, సాత్యకి, భృష్టద్యుమ్న ప్రముఖులు యుధిష్ఠిరునిఁ గూడివచ్చి భారద్వా

జునిపై విజృంభించి పోగదొడగిరి. భీమనేనుడు సంగదేశ నాథునితోఁగూడ యతనిఁ దెగటాఁచెను. అప్పుడు ప్రాజ్ఞోతిష దేశాధీశుడగు భగదత్తుడు సుప్రతీకమును తనగజమును పాండన వాహినియుకీఁ బురికొల్పు నది పాండవయోధుల సంగతిని నొప్పించి వాహినీలక్షయ కీధశ్యముసేయ నారంభించెను. అసమయమున నీ సంగతిన భూవిభాంకు భగదత్తు నెఱుఁగ్గా ని యాతనిచేఁ జెప్పెను.

అప్పటికి విజయుడు సంతోషకుఁడై బద్ధియెరువేల సముల వారించుటకు, భగదత్తునివలె తమ వాహినీలక్షయంబులను చుండుట గాఁచి, భగదత్తునిపై కేగ నుద్ద్యమంబుగా, పక్షి సంతోషకులు నదనాలుగువేల రథముల వాఁతనిపైఁ గనిసిరి. విజయుడు నిజబలము ప్రకాశింపఁగి వ్యాఘ్రములఁబ్రయోగించి యవ్వీటల సంతినిఁ బరిమార్చి, సుశర్మను మార్చి నొందించి నానుదేవునిచేఁ బ్రశంసితుడై పేదతనము బూరించుచు భగదత్తుని కరుదెంచి, సుప్రతీక యుతముగ నాతనిం బరిమార్చెను.

అప్పటికి భానుడు పశ్చిమాంబుధిని మనుగుంటచే నుభయ పక్షములవారును రణముసాఁలించి శిబిరముల కేగిరి.

పదుకూడవనాడు సమరమున కేగు సమయమున సుయోధనుఁ డాచార్యునవలోకించి “గతదినమున యుద్ధిష్ఠిరునిఁ బట్టవైతి”వని నిష్ఠురోక్తూడ భారద్వాజుడు “నేడు నా సమరము వీక్షింపు”మని పలికి యెరుల కభేద్యమగు పద్మపూహము

పన్ని య మ్మొగ్గరము మోగమునఁ గానునిలిచి రణరంగమున
కరుదెంచెను. అప్పుడు మరల సంశ్లేష్టకులనేకులు వచ్చి విజయు
ఁ తిడూరమ గఁ దీక్షింపఁ పోయి పోరాడసాగిరి.

అప్పుడు యుధిష్ఠిరుడు సౌభద్రు నవలోకించి “కుమారా!
పద్మస్య హామును భేదించుక్రమము విఁయునకును, గృష్ణునకును
నీకునుదక్క నోరులకుఁ తెలియదు. కావుననీవు నేఁ డిమ్మహా
స్య హాము భేదించి మనగౌరవము నిలుప వలయు” నని వచించ
నక్కమాదుడు మందస్మిత వచనాంబులవలన “తండ్రి! కేను
పద్మస్య హామును భేదించువిధము నెఱుంగుదునుగాని, యచ్చట
శాత్రవులు చుట్టుముట్టిసచో నురలివచ్చు నిధము నెఱుంగ” నని
అనులు సెప్పెను. “నీవు కొంచెము భేదించి మార్గము నీసినచో
సాత్త్విక, భృష్టద్యుమ్న, భీమ సేనప్రముఖులును నీరును సేఁతుందన
యరు దెంచి నైవేద్యమున ననిసేయఁగలవార” మనియుధిష్ఠిరుడు
నలుక సభిమన్యు డధికోత్సాహమునై తన యరదము సతిత్వరిత
ముగఁ గోరించుకొనిపోయి మనస్యభేద్యమగు పద్మస్య హాము
భేదించి య మ్మొగ్గరము సొచ్చి రాద్రరసోల్లసిత మూర్తియై,
మహార్ణవమునఁ దరుగు మంచరనగము చందమున నందుఁ జరి
యించుచు శాత్రవాహినిఁ జెండాడఁ దొడఁగెను. అప్పుడు
దుర్యోధన, దుశ్శానన, కర్ణ, కృపఁ ద్రోణాశ్వత్థామాది యౌధ
వరులెల్ల రాతనివయి గవిసి శకవర్షముఁ గురియింప సుభద్రా
సుతుడు విజృంభించి యందఱ కన్ని సూపులై యుగ్రముగఁ
బోరుచు కొందఱిని మూర్ఛితులఁ జేసియుఁ గొందఱిని

బరిమార్చియుఁ గొందరిని విరధులఁ జేసియు ననేక విధముల నందు వీరవిహారము నలుపుచుండెను.

అభిమన్యుని పిలువడనఁ బాండవులు మొగ్గరము సొచ్చుచుండ పైంధవుఁడు వారల కష్టపడి పోరసాగెను. మున్ను పశుపతి యొసంగిన వరప్రభావమున వాఁడానాఁడు యుధిష్ఠిర భీమ నకుల సహదేవుల కజేయ్యెనని వారిని ముగ్గరము నారనియక పాదముగ బోలుచుండెను.

కాసనమునఁ జరియించు తీవ్రానలము చందమున నెమ్మొగ్గరమున నంచరించుచున్న ధనంజయ నంకనునిచే, దుర్యోధన పుత్రుఁడగు లక్ష్మణుఁడు మృతుఁడయ్యెను. ఎమ్మట గౌరవ యోధులెల్ల ఊక్కుమక్కుడి నక్కుమారునిపైఁ గపిసి కొండ రాతని ముందరనిలిచి పోరాడుచుండ, మరికొందఱు వెనుక భాగమునకువచ్చి నిశితాస్త్రముల ప్రయోగించి ధనువుఁడ్రుంచి హయసారధులఁ గూల్చి యక్కుమారుని విరధునిఁజేసిరి. అంత నక్కుమార సింహుఁడు తనవాలును బలకయుఁ గేలఁబూని గగనభాగమున కెగసి వినతా తనయుని విధమున నంచరించుచుండ నాచార్యుఁడు బ్రల్లెముఁ బ్రయోగించి యాతని వాలునుఁ బలకయును దునుమాడెను. అనంతర మక్కుమార రత్నము తనగడ్డకై కొని యాయోధనము సేయుచు నరివీరులఁ శైక్యండ్లఁ బరిమార్చుచుండ దుశ్శాసనునిసతుఁ డాతని నెదుర్కొని పోరసాగెను. అక్కుమార ద్వయము ఘోరముగ గదా యుద్ధము సేయుచుఁ గొంత తడవున కొకరి గదాఘాతమున కొకరు

ధరణింగూలి విగత జీవులైరి.

అభిమన్యుని మరణమువిని పాండవులు దుఃఖాకులైత మూన స్కల్త, యంబరమణి యపర త్నాకరము సొచ్చినపిమ్మట సమ రముసాలించి తమనివాసములకేగి విచారాక్రాంత మనస్కులై, “ధనంజయుడు వచ్చిననేమిసెప్పుద”మని చింతించుచుండిరి.

విజయుడచ్చట సంశక్తులనందఱినిఁ బరిమార్చి శిబిమున కరుదెంచుచుండ మార్గమధ్యమున నాతనికిఁ బెక్కు దుశ్శకున ములు కానవచ్చెను. కిటియదిగాంచి తనవారికేయి విపత్తుసంభ వించెనో నెఱిగఁడుచువచ్చి నిజతనయుని మరణవార్తనాలించి “హా! కుమారశేఖరా! భరతాస్వయరత్నదీపా! నన్నెడఁ బాసి నాకమున కఁగితివా? అనుచు ధరణియింబడి దుఃఖాతిశయమునఁ బెక్కువిఘ్నముల విలపింపఁ దొడఁగెను. దేవకీతనయుఁ డాతనిఁ గ్రుచ్చియెత్తి “ధవంజరూ! వీరస్సర్గమునొందిన యక్కుమాగ రత్నముకొఱకు నీవిత విలపింపవల”దని యనేకవిఘ్నములఁ జెప్పి యోదాదెను. విజయుడు యుధిష్ఠిరు నవలోకించి గద్గడకంఠుడై ఉ. “పావనినేర యుండఁ గొకొపార్వతుఁ డచ్చట లేడె యొండుమై బోవఁగ బంచితే ప్రపదుఁ బోరికి సాత్యక రాక తక్కెన న్ భూవర మత్స్యనాథుఁ డెటవోయెనో డెప్పురమైన నీకు నుం గావఁగ రాక తక్కెనో తెగం గతమేమి సుభద్రపట్టికిన్.”

అని నిట్టూర్పులతోనడుగ, ధర్మనందనుడు, పశుపతి వరప్రభావ మున సైంధవుడు తమకడ్డుపడిన విధమును సౌభద్రుడు పెక్కండ్రు యోధులఁ బరిమార్చి రణావనిందెల్లిన విధమును నాతి సికి సవిస్తరముగఁ జెప్పెను. అంతట విజయుడు గాండీవహస్తంబై

చ. “అనిమిషదైత్య కింపురుషాదిగ నెవ్వరువచ్చి కాచినం
దునుమును నెల్లిపైంధవుని దోయజమిత్రుడు గ్రుంకకుండు ము
న్న నరికరేణ్య యిత్రైజగు నాకొనరింపగై రాకయున్న నే
నలముసొచ్చునాడె నృపులందఱు నొచ్చి గాండివంబ తోక.”

అని ప్రతిఁ జేసెను. పిమ్మటఁ గృష్ణుఁ డుద్ధిగను, సుధీప్రను,
ద్రౌపదిని నూరడించివచ్చి తన సాధ్యమైన గారుకునిఁ బలిచి
“నేను శేపు సంగసతలముననుండి సాంచల్యముఁ బూరించిన
తోడనే నీవు గరుడధ్వజ పిరాజిత్తున మన యాదముఁ గోలు
కొని ర” మ్మని యాజ్ఞాపించి శయనించెను. శనంజయుఁడును
కుమారునిఁ దలించి మనమున దుఃఖించుచు శయనించి కొంత
తడవుఁకు నిద్రావిననుడయ్యెను. అప్పుడు స్వప్నమున నాతనికిఁ
శుభః ప్రశ్నకృతు సాంపతాన్త్రమును మఱు నుపదేశించెను.

అప్పునుని ప్రతిష్ఠినిని పైంధవుడు క్షీణిల్లి, ద్రోణుఁ డాతనికి
దైర్యముఁగఱసి పదునాలవదినమునఁ దమస్థైర్యమును, సూచీ
ప్ర్యహమును, పిష్టిప్ర్యహమును, శకటప్ర్యహమును నను
మూడు ప్ర్యహములుగఁ బన్ని సూచీమూలధానమున పైంధవు
నునిచి, శకటప్ర్యహ ముఖమునఁ గాను నిలిచి సంగరమున
కరుదెంచెను.

అట ధనంజయుఁడు సజస్వస్థుఁడై పైంధవుఁడన వారి కెఱిఁ
గింప నది శుభసూచకమని యెల్లఱును సంతసించుచు రణరంగ
మున కరుదెంచిరి. పిమ్మట నర్జునుఁడు సాత్యకిని ధర్మనందనుని
రక్షణమునకు నియోగించి, తాను మొగ్గరము సారనెంచి దాని
యగ్రభాగమున నిలిచిన ద్రోణాచార్యునితో ననిసేసి యాతనిఁ

గడచి మొగ్గరముసొచ్చి తన్నెదుర్కొనిన మోధులనందఱిఁ జెండాడుచుండెను. అప్పుడవంతిపురాధీశులైన విందానువందులును మఱికోండఱు నృపాలునును నాతినిచే జచ్చిరి. సాండవసేక మంతయు వెలులనుండి న్నిరులశో బోగుచుండెను. ఆ సమరమున ముగ్ధశత్రుచుండలంబులని దెగల్కొచ్చెను.

కొంతతడవునకు ధర్మనందనుడు గాఢీవగుణ ఘోషమున, దేవదత్తాదినమును తిలకుచిన గానందున ధనంజయునకుఁ బ్రమాదము నీకూడ నేమొయని భరినొంది సాత్యకినిఁ బిలిచి “యదు నందనా! ఓకు గురుఁడును, సఖుఁడును, భావయునగు ధనంజయుఁ డొక్కఁడు మొగ్గరముసొచ్చి తడవయ్యె; అచ్చట నాతని కేమి యాపద సంభవించెనోయని నాచిత్తమధిక వ్యాకులము నొందుచున్నది. కావున నీ వాతనికి సహాయము సేయనరుగు” మని వచింప, సాత్యకి యధిష్ఠిరుని రక్షణమునకు భీమసేనుని నిలిపి, హరిణ సమూహమును గొంచు వ్యాఘ్రము చందమునఁ గౌరవ వ్యూహముఁ జూచుచు విజయునకుఁ దోడ్పడనేగెను.

కృష్ణానుజుండల్లునని ద్రోణాచార్యుని గడచి మొగ్గరముసొచ్చి యాధాగ్రేసరుల నందఱినిఁ జిందరవందర సేయుచు, జలసంధ, సుదర్శను లను నృపతులఁ బరిమార్చి తన యరదమును సవ్యసాచియున్న దిక్కునకుఁ దోలించుచుండెను.

“అట ధర్మనందనుడు మఱికోంత తడవునకుభీమునవలోకించి తమ్ముడా! సాత్యకియు మొగ్గరముసొచ్చి తడవయ్యె; అయ్యి రువ్రరి సేమమును మనకుఁ దెలియనందున నా మనము గలంక

నొందుచుండె; కావున నీవు మొగ్గరముసాచ్చి యాదవ పాండవ కుమారసింహుల సేమముల నరసి సింహనాదము సేయుము. నీసింహనాదము వినినప్పిమ్మట నేను భీతినుడిగి దైర్యమున నుందు” నని వచింప, నమ్మగుతాత్మజుడు ద్రోణుని ప్రతిజ్ఞ నుగ్గడించి పాండవాగ్రజుని నిక్షణమునకు ధృష్టద్యుమ్ను నునిచి తాను సాత్యకీధనంజయుల కుశలము నరియనేగెను.

పవనతనయుడట్లునని ముగ్గరిమఱిమున నున్న యాచార్యునితో ననినేసి యప్పరవతంసుని నొప్పించి మొగ్గరముసాచ్చి, సాత్యకీధనంజయుల సమదోల్లసముఁ గనుఁగొని సింహనాదము సేసెను. అమ్మహానానము విని యుధిష్ఠిరుడు భీతనుడిగి సంతుష్టాంతరంగుఁడై “ఇట్లునుఁ డెప్పుడు తన ప్రతిజ్ఞ నెఱివించి నన్నాలింగనము సేసెకొనునో” యని మనమునఁ దలంచుచు పార్థునిరాకకు నిరీక్షించుచు శాత్రువులతో నని సేయుచుండెను.

అట్లు మొగ్గరము సాచ్చిన భీమసేనునిఁ గర్ణుఁ డెదుర్కొని పోరుచుండ ధృతరాష్ట్రనండనులు పలువు రాతనికిఁ దోడు ననుదెంచిరి. పవనతనయుఁడనాటెరణమునభార్తరాష్ట్రుల నిరువది తొమ్మిది మందినిఁ బరమార్చెను. పిమ్మట భీమసేనుడు కర్ణుని రథాశ్వములను సారథినిఁడునిమి విరఘుఁడైనయాతనిఁ బట్టుకొనరాఁ గర్ణుడు పవనతనయునిపై నిశిత సాయకములఁ బ్రయోగించి నొప్పించి, తొల్లి తాను కుంతీదేవి కొనఁగిన వరముఁ దలచి యాతనిఁ జంపనొల్లక,

అ. “తిండిపోత నీకు భండనం జేటికి

గడవఁజేరి మనసు కాంక్షదీతి

నోపు కొలది మింగి యూరక నీచింటి

కడవయుండు మింక నడచి పడక.”

అనుచు సవమానించి పంపించెను.

సాత్యకి తన్ను మార్కొనిసె యోధుల సందటి నోడించుచు వచ్చి విజయుని సమీపించుచుండఁ, గురువంశజుడైన బాస్లీ కుని పోత్రుడగు భూరిశ్రవుడను యోధాగ్రేసరుఁ డాతని కడ్లు పడెను. అప్పుడు సాత్యకి భూరిశ్రవుని హయములను సారథినిఁ జంప, భూరిశ్రవుడు సాత్యకి సభాశ్వములను సూతునిఁ బరిమార్చెను. ఇట్లే యొకరి విల్లు నొకరు దునుమాడిరి. అంత నయ్యా దవకొరవసింహు లిరువురును మల్లయుద్ధము సేయఁ దొడగిరి. అంతకు మున్ను పెక్కండ్రు యోధులతోఁ బోరి యలసి యున్నవాఁ డగుటచే నప్పుడు సాత్యకి భూరిశ్రవునితోఁ బోరఁ జాలకఁ గడుడస్సియుండెను. భూరిశ్రవుఁడాతనిఁ గ్రిందఁ బడవైచి కంఠముఁ దునుమ నుద్యుక్తుడై కృపాణము నెత్తెను. అప్పుడు కృష్ణుడు తనయనుఁగు తమ్మునిదురవస్థఁ గాంచి కిరీటికిఁ దెలుప నతఁడొక ఘనమగు శరముఁ బ్రయోగించి కృపాణము నెత్తిన యా కురువీరుని బాహువుఁ దునుమాడెను. అంతట సాత్యకిలేచి భూరిశ్రవుని శిరముఁ దెగటార్చెను. అప్పుడు కృష్ణుడు పాంచ జన్యముఁ బూరింప దారుకుడు శైబ్యసుగ్రీవమేఘపుష్పవలాహ కిములనునశ్వములును గరుడకేతనమునుగల యరదముఁ దోలు కొనివచ్చెను. త్రికాలవేదియగు కృష్ణుఁడానాడు తనయనుజునకు భంగపాటు సంభవించునని యెఱిగియే గతరాత్రమున “పాంచ జన్యముఁ బూరించినపుడు నాయరదముఁ దె”మ్మని దారుకునకుఁ

జెప్పియుండెను. కావున నప్పుడు కృష్ణుడు తన ప్రియానుజాన కయ్యరదము నొనగ నతడు గాని సభిరోహించి నచురము నేయదొడగెను.

విజయుడు సైంధవుని దెసకుబోవ నుద్ద్యమిండుగాఁ శత్రు, కృప, కర్ణాశ్వత్థామూదియోధులెల్ల రాతస్థివడి ఘోరముగఁ బోరదొడగిరి. అప్పటికి దిననాధుడు శాంతకీర్ణుడై పశ్చిమ ధరాధరము సేరబోవుచుండెను. అప్పుడు ధిష్ఠిర, మ్రువద, విరాటాదులెల్లఁ బఁజింతాక్రాంతులై “మన ధనంజయుఁ డసాధారణ ప్రతిజ్ఞఁ గావించె; ఇంకఁ గొలఁదికాలములో సైంధవునిఁ జంప లేనిచో నతఁ డగ్ని ప్రవేశము నేయు. ఏమి నీయఁగలవారి” మనఁచు పలువిధముల విచారించుచుండిరి. దుర్యోధనాదులు “మనమింకఁ గొంచెము సెపు సైంధవునిఁ గాపాడఁజాలితిమేని విజయుడు తనయంతఁ దానె మడియ”నని తలఁచి సంతసించుచుండిరి.

అప్పుడు కృష్ణుడు గాంధీవిని గాంచి “ధనంజయా! నీవీ వీర వరేణ్యులనందఱినిఁగెలిచిసైంధవునిఁ బరిమార్చనవకాశములేదు; కావున నేనొక్క యుపాయము గల్పించెద” నని చెప్పి మాయా తిమిరమును గల్పించి దినకరుని మఱుగుఁ జూపెను. కౌరవులెల్లఁ జదిగాంచి రవి గ్రుంకెననితలఁచి సంతోషధ్వానములఁ జేయఁ దొడగిరి. అంతట సైంధవుడు తనశిరమునెత్తి పశ్చిమదిశ నుప లక్ష్మించుచుండ, వాసుదేవునిచే ననుజ్ఞాతుడై విజయుడు వాని మస్తకముఁ ద్రెళ్ళనేసెను. “అర్జునా! పీని శిరమును ధరణి

బడసీయకుము. వీనితండ్రియగు నృధ క్షత్రుండనువాఁడధిక తపో
వంతుడై “సైంధవుని మస్తకమును మహింఁకూల్చినవాని శిరము
నూరు శకలములగునని మున్ను వచించియుండె. ఆవృద్ధక్షత్రిుఁ
డిప్పుడుశమంతపంచక సమీపముననుండె. శావున నీవీతని మస్త
కము నాతని తొడపైఁ బడునటుల నేయు” మని కృష్ణుఁడువ
దేశింప విజయుఁడు శావునతాస్త్రమును జపించెను. అమృతాస్త్ర
మాశిరముఁ దీసికొనిపోయి, శమంతపంచక సమీప
మున జపమునేయుచున్న వృద్ధక్షత్రిుని తొడపై నుంచివచ్చెను.
ఆతఁడు దానినృగ్మనమునకులికి లేవ నమ్మస్తకము ధరింపబడియె.
తొడ కీవృద్ధక్షత్రిుని శిరము నూరుశకలము లయ్యెను.

సవ్యసాచి సైంధవునిఁ దెగటార్చిన తొడకీ కృష్ణుఁడు
మాయాతమిరమును హరింపఁ దోయజమిత్తుఁడు మరల బ్రకా
శింపఁ బొడఁగెను. అదిగాంచి కౌరవారికముఖేదమునుఁ బొందివా
నీకము మోదమునునొందెను. పిమ్మటఁగృష్ణార్జునులు సాత్యకి భీమ
సేన సహితులై ధర్మతనూజుని నన్నిధికిఁ రాఁ నతఁ డతిప్రేమమున.
విజయు నాలింగనముసేసికొని యానందాశ్రువులచే నాతని
మస్తకముఁ దడువఁ జొచ్చెను.

అట నుయోధనుఁడు ద్రోణాచార్యుని కడకుఁ బోయి “సీవు
పక్షపాతము వహించి విజయుని మొగ్గరమున సారనిచ్చి సైంధ
వునిఁ జంపించితి” వని నిష్ఠురాలాపములాడ, నతఁడు “మహిపాలా!
నేను శక్తివంచనలేక పోరాడుచున్నను సీవు శూలములఁ బోలు
వాక్యములచే నన్ను నొప్పించుచుంటివి. ముల్లోక విజయుడగు

ధనంజయుఁ గెలువ నాకుశకశ్యమే? అయినను నీరాత్రి విశ్రాంతిని మఱచి సమరము సేసి నిన్ను మెప్పించెద; పాంచాలురఁ జలపక సేఁడు కవచమువిడువ" నని ప్రతిఁ జేసి 'కౌరవానీకమాను మరల రణమునకుఁ బురిఁగొల్పెను.

అంతటఁ బాండవ యోధులును సమగ సన్నద్ధులై శాత్రు వాహినిఁ దాకి ఘోరముగఁ బోరజొచ్చిరి. ఆ సంగ్రామమున దుర్యోధ, దుష్కణ్ణాది ధార్తరాష్ట్రులు బండ్లండుగురు మారుతి చేఁ జచ్చిరి. ఘటోత్కచుని సుతుఁ డంజనపర్వుఁ డనువాఁడు గురుపుత్రునిచే వధింఁబడియె. కురువృద్ధుఁడైన బాహ్లికుఁడు వడముడిచే నిహతుఁడయ్యె. బాహ్లికుని సుతుఁడును భూరిశ్రవుని తండ్రియు నగు సోమదత్తుఁడు సాత్యకిచేమడిసెను. బకుని సోదరుఁడగు నణాయుధానుఁడు ఘటోత్కచునితోఁ బోరి సమ సెను. మఱియు ఘటోత్కచుఁడు 'కౌరవ'యోధుల కజేయుఁడై శాత్రు వాహినిఁ జిందరవందర సేయుచుండఁ గర్ణుఁడు వాని నెదుర్కొని పోగదొడంగెను.

మున్ను కర్ణుఁడు నిరంతరము విప్రభక్తి పరాయణుఁడై వారలకుఁ గోరిసయర్థముల నొసగుచుండుట నెఱిగి పాక శాసనుఁడు కిరీటిహితార్థము కర్ణునికవచకుండలముల నపహరింపఁ దలఁచుచుండ సరోజమిత్రుఁ డాతనితలంపు నెఱిగి యొకనాఁడు కర్ణునికడ కరుదెంచి "కుమారా! అర్జున హితార్థియై పురందరుఁడు ధరణీసుర వేషముతో నగు దెంచి నీకవచకుండలముల నడుగును. నీ వాతనికి వానినియవలదు. ఈకవచ కుండలములు

ధరించియున్నచో నీవు దేవాసుకులకు సైత మజేయుడ వగుదువు. ఇవిలేనిచో శాత్రువులు నిన్ను జయింతు” రని హితోపదేశము జేసెను. కర్ణుడా యువదేశము నాలించి “దేవా! నేను ధరణి దేవులకుఁ గోరినయర్థముల నొసంగుదునని పలికి పెక్కు కాలమునుండి యట్లాచరించుచుంటిని. నేడు పురుషులకుఁడు విద్రవేసముతో వచ్చిన న్నడిగిన వానినీయనిచో నాకవయశము వాటిల్లు: కావున నతఁ డడిగినచో వానినిచ్చి తీరవలయు” నని బదులు చెప్పెను. “కుమారా! నీవట్టి నిశ్చతులతో నుంటివేని వానిపులికడునన్ని ఘనశక్తి నైన గె కొని సిమ్మటనీక వచకుండలముల నీయు” మని చెప్పి యాదిత్యుఁ డంశర్పితుఁడయ్యెను. సిమ్మట నిండ్రుఁడు భూసురవేసముతో నరుదెంచి కర్ణుని గవచకుండలముల నెదుగ నతఁడు “రహస్యము నెఱింగితి” నని పలికి పాకశాసను నడిగి యొక ఘనశక్తిగైకొని తన కవచకుండలముల నద్దేవునకొనగి వంపించెను. నాటనుండియు గర్ణుఁడాశక్తిని ధనంజయునిఁ బరిమార్చు దాచియుంచెను. ఆతఁడే మహాసంగ్రామమున ననుగ్రహమును నిశానమయమున నాశక్తినిఁ దలచి “నేను గేపు దీనిఁ బ్రయోగించి నవ్యసాచిని బరిమార్చ వలయు” నని యోజించుచు సమరభూమికేగిన తోడనే కృష్ణుని మాయచే నాశక్తిని మఱచుచుండెను. ధార్తరాష్ట్రులుగూడ దానిని నిశానమయమున గర్ణునకుజ్ఞాపకము నేయుచు రణరంగమునఁ కరుదెంచిన తోడనే మఱచుచుండిరి.

ఇప్పుడాశక్తి దుర్యోధనునకు స్ఫురణకురా నతడు కర్ణు నుద్దేశించి “మిత్రమా! కిరీటివిషయము దరువాత నాలోచింప వచ్చును. మనవారెల్లఱు నేడే ఘటోత్కచుని బాటఁ జూచుండిరి. కావున నీవాశక్తి నిప్పుడితనిపైఁ బ్రయోగింపు” మని చెప్పెను. అంతటఁ గర్ణు డాఘసశక్తిని ఘటోత్కచుని పయిఁబ్రయోగింప నది యాశినిఁ గడ తేచ్చెను. అప్పుడు కృష్ణుడు “పార్థునివీడ నేడు వదలె”నని తనవారికిఁజెప్పి సంహిషించెను.

ఆనిశానయమున నుభయపక్షములవారును సద్బాధరిముచే మిగుల ఉస్సియుండఁ గిరిటి కరుణాయత్త చిత్తుడై యెలుఁగెత్తి “ఉభయ పక్షములవారును మిగులసలసి యుండిరిగావునఁ గొంత తీడవు విశ్రమించిన పిమ్మట ననిసేయుట యుక్త” మని వచింప దానికెల్లఱు సంగీకిరించి, ధనంజయుని గొనియూడచు నెక్కడి వారిక్కిడఁ గొంచముసేపు నిద్రించిరి. కొంతతడవునకుఁ గుమఁదనీకాంతుడు గగనమండలమునఁ బ్రకాశింప నెల్లవారును మేల్కని మరల సమరమునకుఁ గడఁగిరి. అనంతరము శ్రోణాచార్యుఁ డతి రౌద్రమూర్తియై పాంచాల, కేకయ, మాత్స్యలములఁ జెండాడుచు, విరాటద్రుపదులఁబరిమార్చెను. భారద్వాజుఁడట్లు మఱునాటి మధ్యాహ్నము వఱకును బాండవ వాహినిఁ జిందరవందర సేయుచుండ, సాత్యకి, ధనంజయ ధృష్టద్యుమ్న వ్రముఖులు సైత మవ్వీర వరేణ్యుని గెలువ లేకపోయిరి.

అప్పుడు వాసుదేవుడు పాండవుల దైన్యముఁ గాంచి “నమ

రమున నిమ్మహాసీయుని జయింప నేరికి నలవిగాదు. అందుల కే నొక్క యుపాయము పెప్పెద నాలింపుడు. ఇప్పుడు మన వాయు తనూజనిచే నశ్వత్థామ యనబఱుగు నొక్క మాతంగము మడిసె; కావున నానెపమున నిప్పుడొక్కరుఁ డాచార్యుని పాలికిబోయి యశ్వత్థామ నచ్చేసని చెప్పినచో నతఁడు సంగ్రామము సాలించు”నని వచింప, యుధిష్ఠిరాజును లక్ష్మిసేయనొల్లకఁ జింతించుచుండిరి. అంతటఁ గవన సందనుఁడు, ద్రోణుని పాలికిబోయి “అశ్వత్థామ నచ్చే”నని వచింపఁ నతఁడు తన తనయునస్త్రవీర్వాది గుణములు గఱుతించి యాతని వచనములు పెడచెవులఁబ్రేలి రణము సేయుచుండెను.

అప్పుడు విశ్వామిత్ర భరద్వాజ గౌతమాది మునివ ర్షేషులు కొందఱు ద్రోణాచార్యునకుఁ బొడసూపి “భారద్వాజా! భూసు రోత్తముఁడివు, వేదవేదాంగ విగుడవునగు నీవు సంగ్రామము సేయుట ధర్మమగునే? ఇంకను బూర్వముచేసినఁ జేసితివి; ఇ కినీకుఁ గాలము పూర్ణమయ్యెఁ గావున నాయుధములిడిచి శాంతిసహింపు”మని చెప్పి యంతర్ధానులైరి

అంతనాచార్యుడు తనసుతుఁడుమృతుఁడై పదియు లేనిదియు సశ్యవ్రతుఁడగు యుధిష్ఠిరుని వలఁగఁ దెలిసికొనఁగోరి యాతని నడిగెను. అంతకుమున్నే వాసుదేవ భీమసేనాదులెల్లఱును “ద్రోణుఁడిదివససుంతయు నిల్లు సమరముసేయునేని మన వారెల్లఱు మడియుట నిక్కము; నీవారి నందఱి నీతనిబారిఁ బడఁద్రోయక నిప్పుడొక్క యన్యతమాడిరక్షింపుము. కాన

నీకీ నృతీ దోషము సేకూర"దని యువదేశించినందున ధర్మనం దనుడు "అశ్వత్థామ సచ్చే"నని పెద్దయెలుగినిన బలికి యనంతరము "కుంజర" మనుచు గురునకు వినరాకుండు నటుల మెల్లంగ వచించెను. అంత నమ్మసీనుగో త్తముడు చింతా వేశిత మానసిండ్ల తనకు ఋషులు చేశించిన వాక్యముల దలచి, తాను సమరము సేయఁచున్న గాండవులకు విజయము సేకూర దని యమ్మహానీయులట్లు పద్యించినని భావించి తానికనన్త్ర సన్యాసము సేయుట సమంజసమని నిశ్చయించుచుండ ధృష్ట ద్యుమ్న డాతనితో నని సయనరుదించి వాడి నారాచముల బ్రయోగింపదొడఁగెను. ప్రోణుడని సేయనొల్లకయు, వైరిని గించి సేయఁజాలక దివ్యాస్త్రముల బ్రయోగింపనెంచ నవి ప్రతిభాశింపక యుండః అంతనశఁడు ప్రకృతిబాణముల బ్రయోగించి ధృష్టద్యుమ్నని సారథిని తురింగములనుగూల్చి యాతని తనపుర దూరమున భీమ సేనుడువచ్చి యాద్రుపదసంపద నుని గురుని గాఢకిరీ తప్పించుకొని పోయెను. అనంతర మా భూసుగోత్తమ డు శాంతచిత్తుడై యస్త్రసన్యాసముసేసి తన యరదముపయోగూర్చుండి యోగినిష్ఠి నత్తని పురద్యజించి ప్రకట జ్యోతీకూపమున నెగసి పరమస్థానమునకుఁ జనియె. ఆ దివ్య తేజము కృష్ణాంబున యుధిష్ఠిరశృపులకు మాత్రము గోచరమయ్యె!

అప్పుడు ధృష్టద్యుమ్న డు కృపాణపాణియై నడలి, యుధిష్ఠి రాజునలు "వలదువల"దని కేక లిడుచున్నను వినక, మృతుడై న యమ్మహానీయుని కేశములబట్టుకొని గళముద్రుంచి యా

పవిత్ర దేహమును ధరణీ తలగతమునే సను. అట్టిదుష్కార్యముఁ జేసినందులకు సాత్యకీధనంబు లాతని పయిఁ గోపించిరి.

అచార్యుడు మృతుడైనతోడనే కారవవాహిని చెల్లా చెన్నై పరుగులిడ నారంభింప, వేటొక దిశనఁ బోరాడుచున్న యశ్వత్థామ యది గాంచి వచ్చి నిజనకుని మరణవృత్తాంతము నాలకించి శోకాకులితమాంసుడై, ధృష్టద్యుమ్నుఁ డమ్మహా సీయు నవసూనించెనని విని క్రోధాదుశయనఁడై సుయోధను సవలోకించి “కారవేశ్వరా! రణరంగమున నాచార్య నిల్లవ మానించిన యాధృష్టద్యుమ్ను సహితముగఁ బాండవవాహిని సంతయుఁ బరిపూర్చి నీకు జయముఁగూర్చెద; నాదివ్యాస్త్ర మహిమజూడు” మని పలికి స్వనికుల సందర్శిని మరల రణము నకుఁబరిగొల్పి, పాండవానీకము పైకి నానాయజాస్త్రముఁ బ్రయోగించెను.

అమృహాస్త్ర మనలజ్వాలలచేఁబకాశించుచు వచ్చుచుండ పసు దేవసందిను డవఱొకించి “స్వస్థులారా! మీఁగల్గెఱును సామజహాయధములు డిగ్గి యాయుధములు విడిచి నిలుపుడు. భూమి గతులగు నిరాయుధుల నిమృహాస్త్రమేమియుఁజేయ”దని పిన్ద యెలుంగునఁ బలుక నచటి వాగ్గెల్లఱు దమతమ యాయుధములు విడిచి పుడమిపై నిలువఁబడిరి. అప్పుడు సమీరనంద నుడు గోపసరవశుడై తనవారనిఁగాంచి

చ. “డిగకుండు వాహనములుగడిందిమగంటిమిఁకోలుపోవ మీ

రు గడఁక దక్కి పెట్టకుండు యాపఱనాయుధముర్ మహాస్త్రక

క్రి. గలుకుగోత్రభిక్తులిక స్త్రోతరముల వైభవముభా

రిగదవిహారభంగియుపరిపక్వరములు కిచ్చలింపఁగన్.

అనుచు సింహనాదమునేసి యశ్వత్థామ నెదుర్కొనియె. తక్కిన వారందఱును నిరాయధులై భూమిపై నిలువఁబడుటచే నారాయణాస్త్రము వారల నేమియుఁ దేయక, కార్పిచ్చుఁగొనువు చందమునఁ బడనతనూజునిఁ జుట్టుముట్టెను. శృష్టార్జును లదిగాంచి బలవంతముగ నాతనిఁబట్టుకొని ఘడమిపైకిఁబ్రోచి నిరాయుధునిఁ జేయ నారాయణాస్త్రము ప్రళాంతిఁబొంది యేకి నసాయము నేయక యదృశ్యమయ్యెను.

తన పరమసాధనము శృష్టుని యుపాయముచే నట్లు వ్యర్థమగుటఁగాంచి యశ్వత్థామ విషాదా గాత్ర చిత్తుఁడై యరుణగభస్తి యస్త్రగిరిసమీపమున కరుగువఱకు నమరచు నేసి పిమ్మట బలముఁ దేలియ నియమించి దీనాననుఁడై తన శిబిరమున కేగెను. పాండవులును నమరము సాలించి తమతమనివాసములకేగి విశ్రమి చిరి.

—* ర ర్ణ ప ర్వ యు *—

పదునాఱవనాడు సుయోధనుడు తన ప్రియమిత్రుఁడగు కర్ణుని సర్వసేనాధిపతిఁజేయ నతఁడు పైన్యమును చతురముగనడిపించుకొనుచునమరభూమికరుదెంచెను. పిమ్మట సుభయపక్షముల వారునుదమతమ శౌర్యముప్రకాశింప నని సేయఁదొడగిరి. ఆనాటి యాహవమున, కులూత దేశపాలకుఁడైన క్షేమధూర్తియును రాజు భీమునిచే హతుఁడయ్యెను. యుధిష్ఠిర నందనుఁడగు ప్రతి

వింధ్యనిచే, జిత్రుండను నృపాలుడు సమసెను. కర్ణుడు సహ దేవునితో బోరి యతనిబట్టుకొనియు జంపనొల్లక యవమానించి విడిచెను. ఇరువారు వారును నిట్లు దిననాడుండ స్తనించుచుటకు బోరాడి పిమ్మట దమతమసేనలను మరలించుకొని నిజ నివాసముల కేగిరి.

మఱునాటి ప్రాతఃకాలమాన సందఱును సమరభూమి కేగు సమ మునున గర్ణుడు కరురాజు నుద్దేశించి “మహీనాథా! కృష్ణుడు సారథ్యము చేయుచుండుటచే నశ్వసావి నాకజేయు డయ్యెను. అశ్వహృదయజ్ఞానమున గృష్ణునితో సముడగు శల్యుడు నాకు సారథ్యముచేయునేని నేనీదినమున గాండివిని జయింతు”నని చెప్పెను. అంతట సుయోధనుడు మద్రమహీ పాలుని బెక్కుని సమూల బ్రతిమాలి కర్ణునకు సారథ్యమునేయ నొడఁబఱచెను.

పిమ్మట శల్యుడు గాధేయుని తేరు సడుపుచుండ నతఁడు “నేనీదినమున ధనంజయు నురిమూర్చి కురువతికి బ్రయము నేయుచు”నని పలికెను. శూర్యుడప్పలుకు లొకర్నించి “అంగరాజా! సురాసురులకజేయుఁడుచిజయుని నీ శంతమాత్రము గెలువఁ జాలవు. ఈశ్వర్థ ప్రలాపము లుడిగి నీవాతని నెదుర్కొనక వేటొ కనితో నని సేయుము. నాయుపదేశము నాలించి దుస్సాధ్యపు పనికి జొరకు”మని వచింప, రాధేయుడు “మద్రభూపాలా! నీవు ధనంజయునివిక్రమము వొగడుచు నన్నుఁ దూలనాడెదవు. పార్థుడెఱిగిన దివ్యాస్త్రము లన్నియు నేను నెఱుఁగుదు; తొల్లి

నేనస్త్రాశిత్రాద్ధినై వరశురామునికడకేగ నమ్మహాత్ముడు
 నన్ను గులముఁ దేలుపుచుని యడిగెను. అప్పుడు నేనుసూతుఁడనని
 చెప్పినచో నమ్మహాసీయుడు దివ్యస్త్రముల నుపదేశింపఁడని
 తలచి విప్రుఁడనని చెప్పితి. అంతఁనమ్మునిండు నాయఁడఁ గను
 నామిచ్చై భార్గవాస్త్రాదివస్త్రముల నొసఁగెను. అనంతర
 మొకనాఁ డత్తవృధుఁడు నాయంకతలమున నొలిగి నిక్రమి
 చుండ, సత్రాముఁడు కనఁజయుని హతముఁగోరి యొక్క
 వికృత కీటుక హావధాంధ్రుఁడచ్చి నాతఁడఁ దొలఁచ నారంభిం
 చును. గురువఁశిష్యులకు నిక్రమభంగమగునని నాబంధకు సహించి
 యుండ నిక్కిము పల్లునయై ప్రవహింపదొసఁగెను. కొంత తడ
 వున కన్నకఁత్తుడు నీళ్లొచ్చి నెత్తుటి పల్లువఁగని, తిప్పికా
 రము పల్లువఁగి వెలిసికొని నాద్వర్షిమన కిచ్చెడువాఁడ “నీవు
 భూసురుఁడనుగావు. మఱి యే కులజుఁడవో నిక్కముఁ దలుపు”
 మని గోళియడఁగ నను సూతుఁడననిచెప్పినది. అనునగ్నిసంహ
 డగిని కోపించి “కపటము! భాగవాస్త్రముఁ బరగఁగొనితేవి
 గావున నీయ్యస్త్రము నీకావశ్యమయమునఁ గోపకుండుఁగాక!”
 యని నన్ను శిలించెను. అనంతర మొకనాఁడు నేను శ్రమమునకై
 వివిధాంశములు బ్రయోగించుచుండ సచటికొక భేనువత్సము
 పరుగెత్తుచువచ్చి, నాయజ్ఞ సవశిమున నంప తాకున విగతజీవి
 యయ్యెను. దాని బోషించు ధరణీదేవుఁడదిగాంచి యధిక కోప
 ముతో “ఓయీ! నిష్కారణముగ మదీయ హోమభేనువత్స
 మును జంపితివి. కావున నీ వేశూరుని గెలువఁగోరి శ్రమముసేయు

చుంటివో వానిచే జచ్చెదవు. మఱియు నవ్వీరునితో నుత్సాహముతో బోరునప్పుడు సీరథ దక్రము పుడమిగుంగు” సని నన్ను తెలిచి చనియెను. నేనీ శాపద్వమునకు వెలుతు నేగాని కిదిటికి వెళుచువాడేగాను. నేడునాపిత్రమము నీక్షింతువు” అని వచించెను.

అనంతర ముభయవక్షిములవారును సమరభూమి కిరుదెంచిరి. అప్పుడు కష్టము ధిసంకయందు పరస్పర మదుర్గమనధికోత్సాహములయిండ సంతలో నలగ్నము లద్దురునిపయిగలగల నొడవొడగిరి. అంతట కాశేయందు పొండెగ్రజాని నుకి నడచుచుండ పృష్ఠద్యుమ్నా దిచి దెలులురాతని కష్టపడిరి. కష్టము బెక్కండ్ర బరిమి ల్చియుగప్తిని నెదుర్కొని యాతనిని నొకచో పోసి, కులీ వచనముల నెలుచి చంపనొల్లక “ధర్మసందిన! సమరభూమిని విలిచి నాతో నీవు పోరాడజాలవు. కావున నేకగయ్యము నాలించి యింటికిజని యుగాగ్రక్రతువుల నాడెప్పుము” మనుచు జిలునగవుతో బరికి విడిచిపెట్టెను.

అగ్రజాకు సంభవించిన యవమి సమరగాంచి భీమసేనుడు గ్రుండెడి చిట్టి రంధ్రయునితో బోరి ముఱినిని మూర్ఛితుండైసి నాలుకిగోమిలలోవ శల్యుడు “పరాన సందనా! ఈతనిజంప ధిసంకయందు ప్రతిసంగావించి యుండెగావున నీవు చంపవలదు. ఈతడు నీచేజచ్చేనేని విజయుని మనముచిన్నవోవు” సని చెప్పెను. అప్పులుకులాలించి వాయుసుతుడప్రయత్నమునుండి మరలి గాంధారేయుల బెక్కండ్ర బరిమాల్చి కర్ణ సందనుడగు సత్య

నేనుని వధించెను. పిమ్మటగర్జ్వుడు మూర్ఛాదేరి విజృంభించి పాండవవాహినిఁ జెండాడ నారంభించెను.

అటఁ గిరీటీశన్నఁ జాట్టుముట్టిన నంశస్త్తుకుల నందఱినిఁ దెగటార్చి కౌరవానీకముఁదాక నరుదెంచి దండధారుడను మాంగధునిఁ గూర్చియశ్వత్థామ నోడించి, ధర్మతనయునిక్షేమము నరయఁగోరి సమరప్రదేశమున నెవకి యమ్మహీపాలునిఁ గానకి భీమునిఁ గాంచి “భూనాథుఁడేడి” యని యడిగెను. అనుజా! మన యగ్రజుఁడు కర్ణునిచేఁ గడునొచ్చి శిబిరమున కరిగెను. కావున నీక్షణమశిబిరమున కేగి యాతని కుశలము సంగసన”మృని పవనశివయుఁడు వచించెను.

అంతట మాధవ ధనంజయులు ధర్మతనయుని శిబిరమునకరిగి రాధేయుని శిరజాలములకుఁ గడునొచ్చి శత్రుశృతలమునఁ బరుగడియున్న యూహించుచుఁ గలుగు మాత్రుఁడుగుశలియైయుండుటకు ననుమోషించిరి. కర్ణునిఁ జంపకయే గాండీవి మరణి వచ్చెనని పాండవాగ్రజుఁడు కేయ, సుంధర ధనంజయు లాశినిఁ బ్రసన్న చిత్తుంజసి “సేడుత్సవ రాధేయునిఁ దెగటార్చివచ్చెన” మని చెప్పి మరిల రణాంగమున కిరుదెంచిరి. ధీమనేనివలు ధర్మతనయుని కుశలవార్త ధనంజయునివలన వినియెనఁగోరి సూచిత్తులై యని నేయఁదొడగిరి.

అనాఁడు కర్ణుడు “భీష్మద్రోణులకంటె నీశఁడు శౌర్యముతోఁ బోరుచుండె”నని యెల్లలు దన్ను మెచ్చునటుల విజృంభించి పోరాడుచు పాండవవాహినిఁ గలంచుచుండఁగిరీటీ కర్ణుని సుతుఁడగు వృషనేనుని దాకి యాతనిని సమయించెను. అప్పుడు వృకో

దరుడు దుశ్శాసననితో బోరి వాని వక్షము జీల్చి రక్త పానము జేసి తన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చికొనియె. తమ సోదరుని దుర్మరణమును గాంచి ధార్తరాష్ట్రులు పదుగురు భీమసేనుఁ జట్టుముట్టు నవ్వీరుఁ డాకుమారదశకమునుగూల్చి వీరవిహారము నలుపుదు డెను.

తన తనయుని గిరిటి సమయించుటఁ గాంచి కర్ణుడు శోకాల్పలక్షణ వచ్చి యాతని నెదుర్కొని పోరఁదొడఁగెను. అంతట బౌద్ధకర్ణులన్యోన్యజూర్జులై పెనఁగుచు నొడొరులపై ననేక దివ్యస్త్రములఁ బ్రయోగించుకొనఁచుండిరి. కొంత తడవు నకు రాధేయుడు నాగబాణమును ధనంజయుని శిరమునకు గుఱివెట్టుచుండ శత్రుఁడు గాంచి సవ్యసాచిని రక్షింపనొచ్చి “రాధేయా! ఈసంఘాసము మెడనుచుముట కనఁగుణముగాదు. ఇంకఁగొంచెము పైకి గుఱివెట్టు” మనివచింపఁ గర్ణుడు కోపించి “నాకు నీవు లక్ష్యముఁ దెలుపనవసరములే” దని శత్రునిఁ గనరి యాశరముఁ బ్రయోగించెను. వాసుదేవుఁ డానాగశరము నవ లోకించి సవ్యసాచియదరమును పంచాంగుళ మాత్రము ధరణిం గ్రుంగ నదిమెను. ఆకారణమువలన నాగాస్త్రముచే విజయున కేయపాయము వాటిల్లక, నాతని శిరమున నున్న యింద్రదత్త మైన దివ్యకిరీటము మాత్రము ధరణిఁ గూలెను.

అంత నాక్రూర భుజంగము తనచేఁ బుడమిఁ గూలినది కిరీటమేగాని, కిరీటిశిరము గాదని యెఱిఁగి మరల ధనంజయుని పైకి వచ్చుచుండ నతఁడు వాడినారాచములు ప్రయోగించి

దానిని సంహరించి “నానుదేవా! ఈనాగమిట్లు సచ్చుటకు గత మెగ్గి” యని యడగెను. “శల్లనా! మున్ను ఖండిచ ననము దిద్దిమగు నప్పు యశ్వసేన భీదానభుంగము తన తల్లి నయ్యనలము నుండి తిప్పించుకొనిపోవుచుండ నీవు బాణముఁ బ్రయోగించి మౌనగాంగనను జంపితివి. అప్పటినుండియు నీసర్పము నిష్క్రమింపఁగఁబూని కిట్లునియొస్తనుండి నేజాతనిచేఁ బ్రయోగింపఁజేసి నిన్నుఁ జంప నరుదెంచె” నని మౌనమున వృత్తాంతమును గృష్ణుడు విజయునకుఁ విశేషముఁ జెను.

సిమ్మిట భనంజయుడు తన శరీరస్సనికు ముత్యముక పాగఁ జాట్టుకొని కన్గిన్మీద దీక్షాస్త్రములుఁ బ్రయోగించి చూడనిని తులెగాత్రునిఁ తయఁ గన్గిడును తన వర్మశరము వ్యర్థమగుటకుఁ జింతించుచు విజయున్మీద చూచి నారాచములఁ బ్రయోగించు చుండెను. సరళు రాముని శాపమున నస్పృశఁతనికి భగ్గవాస్త్రము సత్తిభాసింపకుండెను. ముత్యము బ్రాహ్మణశాపమున సర్ప దాతని రథచక్రము పుడమిం గ్రుంగెను.

అంతఁ గన్గిడు “భనంజయ! నారథచక్రము భరణం గ్రుంగెను. నీవు దీని నెత్తునెత్తుకు నాపై నస్త్రములఁ బ్రయోగింపకము. రథస్థుడు భూమిస్థునితో ననిసేయుట ధర్మవిరుద్ధ” మనుచు సరదము డిగ్గి తన బలమంతయు వినియోగించి యారచక్రము నెత్తుచుండెను. అప్పుడు కృష్ణుడు కన్గినుద్దేశించి నీ. “గొంతయు నందఱు గొడుగులు సుపురై

యుండంగ లక్కయిల్ మండలేసి

కపటంపు జూదంబు ఘటియించి ధర్మాత్ముఁ డగు

ధర్మసుతు నీరి యపహరించి

యంతః బోవక ద్రుపదాత్మజః జెచ్చి
 సభాస్థలి నమ్మెయి భంగపఱచి
 యమ్మహాత్ములఁ జంప నడవికి ఘోష
 యాత్రావిధి నెపమున దాడివెట్టి
 బాలునభీమన్యు నొక్కని బహురథికులఁ
 బనిచి చంపించె మీసుయోధనుఁడు దలఁపఁ
 గాని యిహ్మపముల కొడిక ర్తవీవ
 యిన్ని యెడలను నీపాడి యెందుఁ బోయె?"

అని సలుకుచుండఁ గన్వడి రోషపరవశుడై రాధేయునిపై వాడి
 నారాచములఁ బ్రసరింపసాగెను. కర్ణుఁడు భూమిస్థుఁడయ్యును
 సార్థునిపై బాణములు నేయుచు తన శక్తినింతయు వినియోగించి
 యాచక్రము నెత్త నది ధరణీనహితమాగ నాజంగుళములు
 పై కెగసెను. అంతట రాధేయుఁ డరదము నధిరోపించి
 బాణమునంధింప నాచక్రము మరలఁగ్రుంగెను. కర్ణుఁడందులకుఁ
 గటకటఁ బడుచు మరల రథావతీర్ణుడై చక్రమునెత్తుచుండ
 విజయుఁడు కృష్ణప్రేరితుడై యొక ఘోరశరముఁ బ్రయోగించి
 యా వీరవరేణ్యుని శిరమును నేలఁగూల్చెను. అప్పుడు సకల
 జనములు నీక్ష్మించుచుండఁ గర్ణునిచే తనువునుండి యొక
 దివ్య తేజము వెలువడి వారిజాప్త బింబమునఁ జొచ్చెను.

కర్ణుని మరణవార్తనాలించి దుర్యోధనుఁడు మిక్కుటముగ
 దుఃఖించుచు నప్పటికి సూర్యాస్తమయసమయమగుటఁ గని
 బలములఁ దెలియ నియమించి నిజశిబిరమునకుఁ జనియెను.
 కృష్ణార్జునులు పాంచజన్య దేవదత్తములఁ బూరించుచు నతి
 సంతోసముతోఁ దమసేనలను మరలించుకొని శిబిరమున కరిగి
 ధర్మతనూజునిఁ బ్రమోదభరితమానసునిఁ జేసిరి.

—♦ శ ల్య ప ర్వ ము ♦—

ఆనాటి గాత్ర సుయోధనుడు కన్యని దలచి యధిక పరితాపము నొందుచుండఁ గృపాచార్యు డమ్మనుజేంద్రుని డగ్గటి “కౌరవేశ్వరా! భీష్మప్రోణకర్ణాదియోధవరేణ్యులెల్లరు నమసిరి. ఇక మనకుఁ బరాజయము సిద్ధము; కావున నిఘడైనను నీవుధర్మతనూజునితో వైరము విడిచి సఖ్యమునేయుట సమంజసము. ఆ ధర్మశీలుడు నిన్ను విడినాడక రాజ్యమునఁ బాలాసఁగి రక్షింపఁగలవాఁ” డని యుపదేశించెను. దుర్యోధనుఁ డయ్యుపదేశము నాలించి వేడి క్షీరార్కు నిగిడించి “ఆచార్యా! నీవు నాయండని ప్రేమచే నిట్లుపలకుచు టివి గాని, యీపలుకులు నాకు మాత్రము రుచింపవు. మొఁటి నుండియు నే ననేక విధములఁ బాండవులను జిక్కులుపెట్టి యిప్పుడు తుచ్చప్రాణమున కాసపడి వారిమరుఁగుఁజొచ్చుటంతయు నీచకరము. కావున నేనట్లు సేయనొల్లను. ప్రాణ మాన్నంతవఱకుఁ బాండవులతోఁ బోరి వారినిజయించి రాజ్యము వై నను, లేనిచోఁ కర్ణాదులవలె వీరస్వర్గమునైనను బొంద నిశ్చయించితి” నని వచించి, కృప కృతవర్మాశ్వత్థామ శకుని శల్యులతో నాలోచించి యారాత్రి శిబిరమున నిద్రించుట యుచితము గాదని తలచి యచటికి రెండామడల దూరమున నున్న సరస్వతీనదీతీరమునకుఁ జని యచ్చటఁ దనవారితో మజ్జనభోజనాదులనాచరించి శల్యునిఁ జమూపతినిఁ జేసి పిమ్మట విశ్రమించెను.

పదునెనిమిదవనాడు మరల నిరుపక్షములవారును భేరి ప్రముఖతూర్య స్వరములు పెరిగి రణరంగమున కరుదెంచి యొంహారులం దాకి పోర నారంభించిరి. అప్పటికి దుర్యోధను నకుఁ బదునొకండువేలు రథములును, 2దివేల నేడునూలు గజములును, రెండులక్షలు సాయములును, మూడుకోట్లు పదాతులును మిగిలియుండిరి. పాండవుల కాలువేలు రథములును, మూడువేలు నారణములును, లక్ష తురంగములును, గోటి కాల్బలములును మాత్రముండెను. ఆనాడుభయబలములు నధికోత్సాహముతోఁ బోరుచుండఁ గర్ణవందనులు చిత్రసేన, సత్యసేన, సుశర్ములను వారు నకులునిచేఁ జచ్చిరి. సురభుడను పాంచాలకమారుఁ డశ్వత్థానుచేఁ జచ్చెను. భీమసేనుడు శల్యుఁడును గొంతతడవు గదాయుధము చేసి యొకరి గదాఘాతమున కొకరు మూర్ఛితులైరి. అప్పుడు కృపాచార్యుఁడు వచ్చి శల్యునిఁ దనస్యందనముపైఁ బరుండఁజెట్టుకొని తొలంగం గొనిపోయెను. అంతట భీమసేనుడును దెప్పిఱచేచి మరలఁ గౌరవబలములఁ జక్కాడఁ దొడఁగెను.

అశ్వత్థామయు, సంశప్తకులును ధవంజయునిఁ జట్టుముట్టి పోరాడుచుండ, శల్యుఁడు సేదదీర్చికొని వచ్చి విజ్రంభించి పాండవబలములను జెండాడుచు, ధర్మతనయు నెదుర్కొని యాతనిపై నిశితసాయకములఁ బ్రయోగించి మూర్ఛితునిఁ జేసెను. అంతట సాత్యకి ధృష్టద్యుమ్న భీమసేన ప్రముఖులువచ్చి యాతనితో నని సేయసాగిరి. కృపకృతవర్గాదియోధులు

శత్రువులకు బాసటయై పోరదొడగిరి. అంతలో ధర్మతనూజుడు సేదఁదేరి మద్రానాథునితో మరల సతీశాద్రముగఁ బోరదొడఁగెను. అట్లు పోరుచు యుధిష్ఠిరుడు మున్నొకపరి దాను ఫాలలోచనువలనఁ బడసిన మహనీయశక్తి నాతనిపైఁ బ్రయోగింప నది మృగనాథునివక్షమును భేదించెను. అంత నతఁడు రుధిర ధారలొలుకఁ బుడమిపైఁ గూలి విగతజీవుఁ డయ్యెను.

శత్రుని బాంధవులెల్లఁ జదిగాంచి యుధిష్ఠిరునిపైఁగవిను, సాత్యకి భీమసేనాదులు వారినిఁ జెండాడఁ దొడగిరి. ధనంజయుడు సంశప్తకుల నంగఱిని సుశర్మయుతముగఁ జంపివచ్చి తనవఁ గికి బాసటయై నిలిచి యుచిసేయసాగెను. అనాటి సంగ్రామమున ధృష్టద్యుమ్న సాత్యకులచే సాశ్వతుడు సమంసను. దుర్విషహ, దుష్టదగ్ధనాగ గాంధారేయులందఱును వృకోదరునిచే మడిసిరి. గాంధారపతియైన శశిని సహదేవునిచే నిహతుఁడయ్యెను.

అట్లు తనవారెల్లఱు రణావనిం ద్రెళ్ళుటఁ గాంచి శిశిక్రాంతచిత్తుడై సుయోధనుడు హతశేషులగు నిజసైనికులను బురిగొల్పి వారలు రక్షకరహితులయ్యును దేవుపెంపున శిశి సక సవ్యసాచిని బొడవి యాతని బాశిఖా సందోహమున ప్రసరింపఁబడి. అతఁ ఁవనాథుడు తా నొక్కఁడు రణరంగమున నుచినోపక గదాయుధము భుజిపై నెడుకొని పలాయనఁ జయ్యెను. కృతవర్మకృపాశ్వత్థామలును సమరభూమిగుండి దొలఁగిపోయిరి. పాండవబలము పుటికి రెండు

వేలస్యందనములును, నేడునూలు మాతంగములును, నైదు వేలు గుఱ్ఱములును, పదివేల పదాతులును మాత్రము బ్రదికి యుండిరి.

దుర్యోధనుడు జలస్థంభన విద్య నేర్చినవాఁ డగుటచే ద్వైపాయనప్రాదమున డాగియుండెను. పాండునందను లాతనిఁ జాలతడవు నెడకి యెచ్చోటను గానక విసుగునొంది, కురునాథుని జాడనరముఁ గొందఱు చారులను నియమించి, తాము నిజ శిబిరముల కేగిరి.

పిమ్మట వాహనము కడకుఁ గృతవర్గ కృపాశ్వత్థామ లరుదొంచి “కౌరవేంద్రా! దీనునివలె నీ విమ్మడుగున డాగ నేల? మమ్ము మువ్వరను బురస్కరించుకొని నమరభూమి కరుదెంచి పాండవులను జంపి రాజ్యలక్ష్మిని గైకొనుము. కానిచో వీరస్వర్గముఁజూటగొను”మని వచింప సుయోధనుడు. “వీరవరేణ్యులారా!

చ. తనువుఘనాస్త్రశస్త్రములతానున నొప్పిని డప్పిపుట్టె నా
మనము వశంబుగా కెడతె మాటల చందము నూపమిరు డ
స్సినయటులున్న వారలను జీవులు లేరు తొలంగి నేటి మా
త్రనిలవుఁ డెల్లిపైకొని యిరాతులగెల్ల ములావు వచ్చినె-”

అని చెప్పెను.

అప్పు డాసమీపమునఁ జరించుచున్న భోయలు కొందఱావచనముల నాలించి, సుయోధనుఁ డమృతగున డాగి యుండెనని శ్రవ్యించి, పాండవులు సుయోధనుని వెదుకఁ

దమకాజ్ఞాపి చియుండిరి తావున సత్వరముగఁ బొండవశిబిరమున
కేగి యవ్వార్తవారల కెఱిగించిరి.

అంతటఁ బొండిపులు తమవారలం గూడి ద్వైపాయనప్రహద
సమీపమునకు నచ్చుచుండఁ గృతవర్మ కృపాశ్వుణ్ణాను లాసల
కలము నాలించి “మహీపాలా! పొండిపులు నచ్చుచుండిరి.
నీవనజ్ఞ నొనఁగిన వో మేమిప్పుడు వీరిని మార్కొనెనము. లేనిచో
నెందైన డాగియుండెన” మని పలికిరి. “మీ రిప్పుడు పొండిపుల
నెదుర్కొనక నెందైన డాగియుండి రాత్రియైన పన్నిట నిచటి
కరుదెండు. అప్పుడు కర్తవ్యము నాలోచింతము. ఇమ్మడుగున
డాగియుండ నన్నఁ బొండిపు లెఱుంగఁజాలరు. ఒక వేళ
నెఱిగినను బట్టకొనఁజాలరు. నీ మీదు నిర్భయు డనై యుండెన.
మీరు సత్వర మిచ్చోటువిడిచి యరుగు” డని సుయోధనుడు
పలుకె నారథిక్రమము పొగులు మనమలతో వేట్రాక
తావునకుఁ జిరిరి.

అనంతర మచ్చటికి బంధుజాలముతో యుధిష్ఠిర స్త్రవాలు.
డరుదెంచి కురునాథు నుద్దేశించి—

చ. “ఇటు తగునే సుయోధన, మహీపలయఁబున నట్టి దైన్య మె
చ్చట విఁజూడఁ గల్గెనె యసంఖ్యలు రాజులు నీకు గాఁగఁ జ
చ్చటయును బంధుమిత్రులు విశుద్ధచరిత్రులు పోరనట్లు త్రుం
గుటయును జూచి లేమిటికి గ్రుంకితి నీళ్ళను జావు దప్పునే?

చ. “అని మము నోర్చినం బృథివియంతయు నేలఁగవచ్చు లేక చ
చ్చినసురసద్మ సౌఖ్యములుచేతులు రెండు దెఱంగులందు నొ
ప్పనియదిలేదు డాఁగ నగుబాటును బ్రాణము చేటుఁదెచ్చుకోల్
వినుమము నీకెదుర్పడగు నేయువిధంబులఁజాటి పెప్పెదక.”

అని గంభీరముగఁ బల్కెను. “ధర్మనందనా! బంధుమిత్ర పరివార జనమెల్ల రణభూమిం దెగుటవలనను, శరభూతములచే నామేను మిగుల నొచ్చియుండుట నలనను నిచటికివచ్చి కొంచెమునేడఁ దీర్చుకొనఁ దలఁచితి. కొంతతడ విట విశ్రమించిపిమ్మట సమరమున కరుదెంచెనను. అంతననుకొని మీరును విశ్రమించినం” డని సుయోధనుఁ డాతనికిఁ బ్రత్యక్షమొనఁగెను. “నీవిట కరుదెంచి చాలతడవయ్యె. ఇంతవఱకు విశ్రమించినదిచాలును. ఇంక సత్వము ఒయటికిర”మ్మని ధర్మశనయుఁడు వచింప సుయోధనుడు “కాంతేయగ్రాహ! సోదరనుతాది బంధువర్గ మెల్ల సమరసవిష్కృట నాకింకను సమరమే? రాజ్యమేల? రాజ్యమును నీకొనఁగి విసనమునకేగి జటావల్కులధారినిై తపముచేయు నిశ్చయించితిని. బంధుమిత్రవిరహితమగునిష్పక్షమిని వితనిన గట్టికొను” మని పలుకుచెప్పెను. “సుయోధనా! నీవు నాకిప్పుడు రాజ్యమును విహారము చేయనక్కరలేదు. కదనమున నీన్న జయించినగాని ధరణినేల నొల్లను. మున్ను నీవు స్మృతీలుండనై నాకు రాజ్యమియ్య నంగీకరించినచో నిట్లు కులక్షయముమేల సంప్రాప్తమగును? ఇంక నీకెంతోపాయములఁ గట్టి పెట్టి సమరమున కరుదె”మ్మని యజాతశత్రుఁడు పలుక నచటి నా కెల్లఱు సవ్వచనములనే వచించిరి. అంతట సుయోధనుడు “పాండవాగ్రహ! మీరేపురును పరివార బాంధవ మిత్రశస్త్రాస్త్ర సహితులై యుండిరి. నేనొంటినిై యుంటిని. కావున మీరందఱొక్కపెట్టున నన్నుఁ జాట్టుముట్టి పోరక యొక్కరొక్కరుగ

వచ్చి పోరెడ రేని నేను సమరమునేయ నరుదెంతు” నని వచింప యుద్ధిష్ఠిరుడు “ధృత రాష్ట్ర నందనా! మీరు పెక్కండ్రుగూడి యభిమన్యకుమారునిఁ జంపినటుల మేము నిన్ను వధించువారముగాము. మాలో నొక్కనితో నీయిచ్చ వచ్చిన యాయుధముఁగొని పెనఁగుము. నీవాతని జయింతునేని సకలమహిచక్రము నీకు విడిచిపెట్టెద” నని ప్రత్యుత్తర మొసఁగెను. అంతటను యోధుఁడు గదాహస్తఁడై ప్రాదము వెడలివచ్చి భీమ సేనునితో గదాయుధమునేయఁ దలపడియెను.

మున్ను తీర్థయాత్రకేఁగిన బలరాముడు, భీమ దుర్యోధనులు తనయుగ్ధగదాయుధము సభ్యునించిన వారగుటచే వారల రణము నెఱలోకింప నెంచి యరుదేర నచ్చటిచారెల్ల రాత క్షిప్రణతులై కుశల శక్తి ముచేసిరి. ఆ గీవతీరమును విగాంచి సుయోధనుడు నూతన బలోత్సాహము నొందెను. రోహిణీసుతుడు తన ప్రియశిష్యుడగు సుయోధనునియొక్కయుఁ గడమవా యొక్కయు క్షేమము నరసి యంతరము వారలఁగూడి సమరభూమి కరుదెంచెను. అంతట భీమదుర్యోధనులు బలరాముని యనుజ్ఞ వడసి యనిసేయ నారంభించిరి.

అట్లు భీమ దుర్యోధను లెదుర్కొని తమ నేర్పును దర్పమును జూపఁటకు వెఱపుఁగొలుపునట్లు పెక్కుభంగులఁ బోరాడుచుండఁ గృష్ణుడు సవ్యసాదినిఁగని “ధనంజయా! దుర్యోధనుడు గదాయుధమున సతికౌశలము గలవాడు. మనవృకోదరుడు బలశాలి యగునుగాని గదాయుధమున సంత సింపుఁడు గాదు.

యుధిష్ఠిరస్వపాలుఁ డనాలోచితుడై భీమదుర్యోధనులను గదా యుద్ధమునకు నియమించి, సుయోధనుడు గెలిచినచో సకల రాజ్య మిత్తునని పలికెను. పవననందనుఁ డిఁకఁ గొంత తడఁగి ధర్మయుద్ధము నేసినచో సుయోధనునిచే జచ్చుట నిశ్చయము. వాయుసూతుడు మన్ను తాను దుర్యోధనుని యూఱువులను గదాయుధముతో భగ్నమునేయుదునని చేసినప్రతిజ్ఞ ముఱచి నటులఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. గదా యుద్ధమున నాభికిఁ దిగువభాగ మునఁ గొట్టుట యధర్మమని యోజించకఁదనప్రతి నెరవేర్చి కొని యిక్కుఁజానననుఁ బరిమార్చుట కర్తవ్య” మని రహస్య ముగఁ జెప్పెను. అంతట గాండీవి భీమునకుఁ దనయూఱువులఁ జూప సైగఁజేయ నతఁడు దానియర్థమును గ్రహించి గదా దండముతో సుయోధనుని తొడలు విఱుంగఁగొట్టెను. అప్పుడు మృగేంద్రునిచేఁ గూలిన మనమాతంగము చందమునఁ దన గదాఘాతమునఁ దొడలు విఱిగి పుడమింగూలిన సుయోధను నుద్దేశించి భీమసేనుడు “దురాత్మా! నాడు సభామన్యమునఁ జాంచాలిని భంగపఱచిన ఘోరమనుభవింపు” మనుచు నాతని శిరముఁ దన్నెను.

అజాతశత్రుఁ డదిగాంచి సహింపనోపక “రారాజైన సుయోధనుని దన్నవలద”ని యనిలతనయుని మందలించి, సుయోధనుని దురవస్థఁగాంచి బాష్పాకులలో చనుడై “తమ్ముడా! విధి ప్రతి కూలుడై మాకును నీకును వైరముఁ గలిగించి యిట్టి దురవస్థ పాలు గావించె” ననుచుఁ బెక్కుభంగుల దుఃఖించెను.

భీమసేనుడు గదాయుధమున నధర్మముగ దుర్యోధనుని తోడలుభగ్నముసేయుటఁ గాంచి హలాయుధుఁడుగ్రుఁడై “అధర్మముగఁ గౌరవేశ్వరునిఁ బాలివ యిప్పాపాత్ముని మస్తకము ఖండించెద” ననుచుఁ దనహలముఁ గైకొని వాతాత్మజునిఁ జూచి బోవుచుండఁగృష్ణుఁ డాతనిఁ బట్టుకొని “అగ్రజా! సుయోధనుఁడు మున్ను ద్రుపదరాజపుత్రిని సభాంతరమునఁ దనతొడ్డనై నెక్కరమ్మని పరిహసించిన భీముఁడు కోపోద్దీప్తితుఁడై తనగదాయుధముతో నాతని యూలుపులు భగ్న మొనఁపెదనని ప్రతిసఁగావించి యుండెను. స్రతిజ్ఞా పాలము నృపతులఁ గల ధర్మమగుటచే నాతఁ డిప్పుడు తనప్రసాద దీర్చుకొనియెను. కావున భీమసేనునిపయిఁ గోపింపవల” యని య ఏకవిధములఁ జెప్పి యాతని నుపశమింపఁ జేసెను. అత నాబలశేవుఁడు “ ఇట్టి చెనఁటి గెలుపుగెలిచిన భీమసేనుని నీవు పొగడినఁ బొగగుదువుగాక ! రణధర్మముఁ దప్పకఁ బెనఁగిన ధర్మాత్ముఁడగు సుయోధనునకు నుత్తమలోకము సేకూరు” ననిపలుకుచు రథాహూఁడు నిజపురమున కేఁగెను.

అప్పుడు సుయోధనుఁడు ప్రాణాంతకమైన వేదనాభరము ననుభవించుచు మధుసూదను నుద్దేశించి “కృష్ణా! నీవు నవ్యసాదికిఁ జెప్పి నైగఁజేయించుట నీపాపకర్ముఁడు ధర్మముఁ దప్పి నాతొడలు భగ్నము గావించెను. ధర్మముగఁ బోరి నచో నన్నుఁ గెలువనోవునే? మఱియు నీవు శిఖండిధనువు చాలన నర్హుని ధనువుఁ బెట్టి కొట్టించి పితామహునిఁ బడఁ

ద్రోయించితివి. పాండవాగ్రజునిచే బంకించి యాచార్యునిఁ జంపించితివి. మాయాతిమిరముఁ బన్ని సైంధవునిఁ జంపించితివి. పుడమిని గ్రుంగిన రథచక్రము నెత్తుకొనుచుండ నన్యాయముగఁ గర్ణునిఁ గూలనేయించితివి. కురువీరుడగు భూరిశ్రవుడు సాశ్వతోఁ బోరుచుండ, ధనంజయునిచే నాతని చేయి దెగఁగొట్టించి యన్యాయము చేసితివి. ఇట్టి యకృత్యము లాచరించిన ని స్నేహనవచ్చు” నని శ్రోథామృతచిత్తుడై పాంశ గోవిందుడు “నుయోధా! నీవు నిద్రితుడైన భీమునిఁ బాములచేఁ గఱపించియు, నీటఁ ద్రోయించియు, విషాన్నముఁ జెట్టిరియుఁ బక్కామారులు చంపి యత్నించుచితివి. ఇంతియుఁ గుమారులు నిద్రానక్తులై యుండునమయమున లాక్షాగృహము దగ్గము చేయించితివి. కపటద్యూతమున ధర్మతనయుని నిరసపహరించి పరిమనాధ్యయగు బ్రహ్మాదిని సభామధ్యమున నెవచునించితివి. భీమసేనుఁ డానాఁడే నీయగాలు పులు భగ్నము సేయవలయు ధర్మబద్ధుడై నేటివఱ కిది యుండెను. ఇట్లు నీవు పెట్టిన కాములనెల్ల ననుభవించియుఁ గాంక్షవాగ్రజుడు నీతో సమరము సేయనొల్లకఁ బుడమి పాలకుగ నెన్నఁ బంప నీవు నూది మొన మోపజాలు భూమి నైన నీయనని పలికితివి. దుశ్శీలుడవగు నీ కతముననే పూజనీయులగు భీష్మద్రోణులు ననుసిరి. నీవాచరించిన పాపములకెల్ల మూర్ఖమైన కర్ణుని రథము పుడమిఁ గ్రుంగ ధనంజయుఁ డాతని నేయకఁ గాచియుండునా? కాచియున్నను,

భూసురశాపమునఁ గ్రుంగిన రథమునకు నిమ్మతి గలుగునే? కావున నాతనిని నమయించుట సముచితము. అరణ్యమునఁ గృష్ణుని బరిభవించి, యభిమన్యుని మరణమునకుఁ గాఢమందైన సైంధవుని జంపక విడిచి యర్జునుఁ డగ్నిని బ్రవేశించునే? పెక్కండ్రు యోధులతోఁ బోరి డస్సియున్న సాత్యకిని జంపఁ బూనిన భూశ్రీవుని వధింపకుందుమే? ఇవియన్నియు వృథా జల్పములు. డొక్కఁడు" మని వనించెను. సుయోధనుఁ డవ్వచనముల నాలించి "కృష్ణా! నీకుఁ జూడ నేనెట్టివాఁడ నైననేమి?

చ. చదివితె నెల్ల కేదములు జన్మము లొప్పుగఁ జీసికొనమా
 స్పదమగు వృత్తఁ బొల్చి పరపాలకులెల్లనుఁ గొల్వఁగంటి దు
 ర్మద రథగాఢ గర్వపరిమర్దనకేరి యొసర్పితిం దగం
 దుదినని మిత్రబాంధవులతోఁ దిదివలయునఁ కేగుటొప్పదే!

మీరలిగఁ బశ్చాత్తాపదుఃఖతులగుచు నిప్పుడమి నొందుదు గాక" యని ధీరముగఁ బలికెను. అప్పు డర్జునునాథునిపైఁ గుచుమవర్షము గురిసెను.

అప్పటికి దిఁనాథుఁ డస్తమించుటచేఁ గృష్ణుఁడు పాండవులఁ దోడ్కొని కౌరవ శిబిరమున కేగుచుండ, ధృవ్యద్యుమ్నాది పాంచాలురును, ద్రౌపదీ సూనులును, దక్కిన ధరణీశులును దమ విడిదలలనే విశ్రమింప నెంచి యుధిష్ఠిరు ననుజ్ఞవడసి నిజశిబిరముల కేగిరి. సాత్యకి మాత్రము పాండవులతో సరిగెను. పాండవులు పాదువడియున్న కౌరవశిబిరమున కరిగి తమ తమ స్వందనములు డిగినతోడనే, యగ్నిదత్తమైన

ధనంజయుని రథము దగ్ధమయ్యెను. పాండుసూరు లదిగాంచి విస్మితులై “ఇట్లగుటకుఁ గారణమే” నని కృష్ణు నడుగ నద్దేవుడు “భీష్మద్రోణద్వుల యస్త్రాగ్నులు ధనంజయు నంబకుండ నియ్యగమున డాచియుండితిని. ఆబాణాగ్నులచే సిప్పుడిని దగ్ధమయ్యె” నని వారఁకుఁ దేటపఱచెను.

సిమ్మలఁ గాండవులు కనునీయాభరణములును, కనక రాసులును, రత్నసంచయములును మొదలుగా మహనీయు వస్తువిస్తారముతోఁ బ్రస్తుతి పాత్రమైన సుయోధనుని భాండా గారముఁ జేసుకొనిరి. అనంతరము కృష్ణుడు “పాడువడిన యీ శిబిరము మనకు విశ్రాంతయోగ్యముగా” డని చెప్పి, ఓఘవతి యను నొక పుణ్యదీప్తిరమునకుఁ గాండవులఁ దోడ్కొని పోయి యాట విశ్రమింపజేసెను. అప్పుడు యధిష్ఠిరుడు మధుసూదను నవలొకించి “పుండరీకాక్షా! నీనిప్పుడు హస్తీ పురమున కిరిగి గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులకు దుఃఖోపశమనము చేసి రావలయు” నని వచింప నద్దేవుడును రథాయాధుడై హస్తీపరమున కిరిగెను.

కృష్ణుం డల్లు చని గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులఁ గాంచి, జరిగిన వృత్తాంతము వారిల కెఱింగించి “దుర్యోధనుడు దుర్బుధియై నిష్కారణముగఁ గాండవులతో వైరముఁ దెచ్చుకొని మిమ్మిట్లు శోకానలసంతప్తమానములఁ జేసెను. కావున నిరవరాధులగు పాండునందనులవైఁ గోపించకు” డని యనేకవిధములఁ జెప్పి వారల నూరార్చి మరల నప్పుడే పాండవులకడ కరుదెంచెను.

అటఁ దొడలు విడిచి వడియున్న సుయోధనునికడకుఁ గృతవర్మ కృపాశ్వుత్థామ లరుదెంచి “నకల సామంతులుఁ బరివేష్టించ ధరాచక్రమునేలు చక్రవర్తికి నేడెట్టి దుర్దశ పాపించె” ననుచుఁ బెక్కుభంగుల విలపించిరి. పిమ్మట నశ్వత్థామ “కౌరవేశ్వరా! అనత్సమాషి నానకునిఁ జంపి యధర్మ యుద్ధమున నీతొడలు విడుగఁగొట్టిన పాండవులను ధృష్టద్యుమ్నూది పాంచాలురను నేడు బరిమార్చివచ్చి నీకు నుదముఁ గూర్చెద” నని పలికి యాస్పతి యనుజ్ఞ వడసి కృతవర్మ కృపాచార్యులఁ గూడి బయలుదేరెను.

—* సౌ ప్రి క ప ర్వ ము *—

ఆరధికులు ముప్పురును పాండవశిబిరాభిముఖులై చని, యచ్చటి వీరుల సంతోషధ్వానము నాలకించి శిబిగమునఁ జొర వెఱచి కొంత దప్పున కరిగి యొక్కటమహిమము క్రింగ విశ్రమించి, కౌరవ సంభవాశనముఁ దలచి చింతాక్రాంత నునస్కులై కొంత తడవునకుఁ గృప కృతవర్మలు నిద్రించిరి. క్రోధాతిశయమున నుచుము జకాకుగనుండుటచే గురునందనుడు మాత్రము నిద్రింపక పాండవుల నెల్లు వెధవఁజేసెను. అచట చించుచుండెను. అప్పుడచ్చటి కొక్క యలూకము నని వేచి యాస్పతృశాఖలపై నిగురించుచున్న వాయుసముల నన్నింటిఁ బరిమార్చి యధేచ్ఛ జనుచుండ నశ్వత్థామ యదిగాంచి “ఈ కౌశికము కాకములఁ జంపినటుల నే నీరాత్రి నాశత్రువులఁ గడతేరు” నని దృఢనిశ్చితుడై తనవారిని మేలుకొలిపి

తాను సేమబూనిన కార్యమును నారల తెలిగించెను. అప్పుడు శృపాచార్యుడు “క్రోణసంకనా! నిద్రాసక్తుః జంపట యశ్యత్యము కావున నట్లు సేయవలదు. మన మిప్పుడు కరిష్యమన కరిగి గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులకు సమస్త శృతాంతము నేర్పించెము. నారలు ధగ్గనిరతుడగు విదురునితో నాలోచించి మనల సేవని నియోగించిన నామని నాచరింప” మని చెప్పెను. అశ్వత్థామ యవ్వచనముల కొడబడక “పాండవులు భీష్మద్రోణకర్ణభూరిశ్రవ దుర్యోధనుల సన్న్యాసముగి వధించిరి. అట్టి పాపాత్ముల నిట్టివేళ జంపట యన్యాయముగాదు. నాజనకుని బరిభవించిన ఖలుడగు నాధృష్టద్యుమ్న యతముగఁ బాండవుల సీసాస్తిక సమయమున బరిమార్చినగాని నాచిత్తమున కూటట గలుగ”నని కలుకుచు నతడు పాండవశిబిరాభిముఖుడై బయలుదేరి గృపకృతవర్మ లాతనివెంట నేగిరి.

ఆరథికత్రయము నిద్రావివశమైన పాండవ శిబిరముఁ జేరిన తోడనే యచట గరళకంఠుడు భూతాశృతియై వాణ్కి బాడ సూపెను. అశ్వత్థామ యమ్మహాభూతముఁ గాంచియు భీతుఁడు గాక దానిపై ననేక దివ్యాస్త్రములఁ బ్రయోగింప నాభూతము వానినెల్ల మ్రింగఁ దొడఁగెను. తన యస్త్రము లన్నియు నట్లు నిష్ఫలములగుటకుఁ జింతించి అశ్వత్థామ తనకికభవాసీపతియే శరణ్యుడని తలచి మనమున మహేశ్వరుని ధ్యానించుచు నద్దేవున కాయోపహారమొసంగ దృఢనిశ్చితుడై యగలమునఁ

బ్రవేశించెను. అప్పుడు మారమణుడు ప్రీతుడై యాతనికిఁ గనఁ జూపమునూపి “వత్సా! నీదైర్యముఁ బరీక్షించ నీ భూతరూపముతో వచ్చి పరీక్షించి నీధర్మక్షీఁ బ్రీతుడనైతి. నేడీ శిబిరమున నిద్రించుచున్నవారల కిందఱకుఁ గాల మాసన్నమయ్యె! నీవీ కృపాణముఁజొనిగోయి నీ శాత్రవులఁ జయిపు” మని పలికి యాతని కొక్క ఖడ్గము నొసఁగి, తేజో రూపమునఁ దా నాతనిదేహమునఁ బ్రవేశించెను.

అంత నాగురుపుత్రుడు వార్షపూరితాంతఃకరణుడై తా నొక్కడే శాత్రవుల నందఱినిఁ బరిమార్చనెంచి కృష్ణకృత వర్మలను వాకిటఁ గావలియించి నిజాయుధముఁ గేలఁబూని మొదట ధృష్టద్యుమ్ను సంగమునకేగి యప్పీర వశ్యునిఁ దన్ని లేపెను. గాఢనిద్రానక్తుడైయున్న యప్పించాలరాజు నందనుడు గురుపుత్రుని పదప్రహరమున నదరిపడిలేచి తన బాణాసముఁ గైకొననుంకించుచుండ ద్రోణనందనుఁడాతనితలఁ బట్టుకొని యీడ్చి ధరణిం బడనైచి యురమును గళమును నిరుగాలఁ ద్రొక్కసాగెను. ధృష్టద్యుమ్నుఁ డాబాధకుఁ దాళఁ జాలక “గురుపుత్రా! బాణముతోఁగొట్టి శీఘ్రముగ నన్ను స్వర్గమున కనుపుము. ఇక నిట్లు బాధించు” మని, యెలుఁగు వెడలకుండుటచే నెట్టికేలకు మాట వెడవెడ నెఱుంగవచ్చు తెఱఁగునఁ బలికెను. “ఓరీ! గురుద్రోహి! మదీయజనకునిఁ బరిభవించిన కారణమున నిన్నిట్లే నలిసి పశువును జంపు విధమునఁ జంపుదు” ననుచు గురుపుత్రుఁ డాతనిఁ గాలనుగేలను

జనిసి మిక్కుటముగ బాధించి జముని వీటి కనిపెను. నేవక
జనము లొకలమునకు మేల్కొని పడియున్న రాజ
కుమారునిగాంచి దుఃఖావేశిత మానసులై విలపింప నవ్వెలా
పమువిని చుట్టుప్రక్క శిబిరములలో నిద్రించుచున్న నృపాలురు
లేదవచ్చి యశ్వత్థామచు ముట్టపించిరి. అశ్వత్థామ తన భుజ
బలము ప్రకాశింప వారిలో ననిసేసి యందఱి సంశయదనమున
కనిపి, యుత్తమాజ, యుధామన్యులను ద్రుపదరాజ నందనుల
నిలయమునకేగి వారిని బరిమార్చెను.

పిమ్మట సతీడు రాజమందిరమునఁ బ్రవేశింప నచ్చట
శయనించిన శిఖండియు, ద్రావదీపుత్రపంచకమును మేల్కొని
యాతని నెదుర్కొని పోరాడొడఁగిరి. అశ్వత్థామ నిశితాస్త్ర
ములఁ బ్రయోగించి వారిని నధించి పిమ్మటఁ దన్నెదిర్చిన
పరివారమును బరిమార్చు దొడఁగెను. ఇట్లు గురుపుత్రుఁ డా
నాటిరాత్రి నిద్రానక్తులైయున్న వారిని గొందఱిని, గలత
నొంది లేచుచున్న వారిని గొందఱిని, మేల్కొని తన్నెది
రించినవాటిని గొందఱిని, బరిమార్చుచుండ మఱికొందఱు
భటులు భయభ్రాంకితములై హాహావములు నేయుచు “నే
డిచ్చటఁ గృష్ణ సాత్యకులును భీమాష్టనులును లేకుండుటచే
నిట్టి మహోపద్రవము నేకూరె” నని యడలుచు శిబిరము
విడిచి పారిపోవ నుంకించి బయటికి వచ్చి యచ్చటఁ
గావలియున్న కృపకృతవర్ములగాంచి “మహాత్ములారా!
నిరవరాధులమగు మమ్ము పథింపకు” డని వేడుచు వారిని

శరణుజొచ్చిరి. అప్పుడు కృపకృతవర్మయును రాక్షసావేశ సంభృతక్రూర్యులై యుండటవలన ధర్మాధర్మముల నాలోచింపక, తమ్ము శరణుజొచ్చినవారి నందఱినిఁ బట్టి నధించిరి.

అశ్వత్థామ పాండవ శిబిరమున రెండుజాములు వీర విహారమునకేసి యచటచున్న సృపాలురను చెది, మాత్యై, పాంచాల, ప్రభద్రాది బలములను, గజాశ్వనిహములను సీరవ శేషముగ హతముగావించి రక్తసిక్తగాఢ్రుడై, శివచు కుమన యాశిబిరము విడిచి తనవారినిఁగలిసి కురుపతివారికిఁ బోయెను.

అప్పుడు కౌరవేశ్వరుడు రక్తసిక్తమైన ధరణిపయిఁబడి దుర్భరమగు మరణవేదన ననుభవించుచు ప్రాణములు విడువ నుంకించుచుండఁ గృపకృతవర్మాశ్వత్థామ లచటి కరుదెంచి సృపతియవంధఁ గాంచి శోకాక్రాంతమనస్కులై యాతని సతి ప్రియంబున నెత్తి కొనిలించుకొని విలపింపనాగిరి. అప్పు డశ్వత్థామ యమ్మహిపతి ముఖంబునఁ జూడ్కి నిలిపి, “కౌరవేశ్వరా!

చ. కుడువఁగఁ గట్ట బంధులకుఁ గోటివిధఱులఁ బెట్టజన్నము
ల్నడుప ననేక ధర్మవిధులం బొగడొందఁగఁ జాలునట్టి యె
క్కుడు పిరియిచ్చి పేర్మినొక కొండఁగ మన్నిన నీవు పావఁగా
నొడలిటులో మితిఁ గురుకులోత్తమ యేనొక నేనకుండనే.

ఉ. శ్వాయము దిప్పకుండఁగ రణంబొనరించి దివంబుగైకొనం
బోయెద వందురాఁ దగినపుణ్యము నేయుట లేదుగాని మా
చేయు మనంబునుం దనియెఁ జెండఁగఁ బడ్డవిరోధివర్గమున్
వీయెడ కిం పొనర్చుగ గణింపఁగ భాగ్యము గల్గె భూతరా.

అధర్మముగ నీయూరువులు భగ్నము సేసి విజయము సేకొన్న పాండవుల శిబిరమున కే నరిగి శిఖండి ధృష్టద్యుమ్నాదులను, ద్రౌపదీయులను, నమస్తపరివారమును దెగటార్చి వచ్చితి. పాండునూనులు, గృష్ణసాత్యకులును మాత్రము నా కచ్చటఁ గానరాఁరైరి. వార లెట కేగినదియుఁ దెలియలేదు. నీవు దివమున కేగినతోడనే భారద్వాజునకు నామాటుగ నమస్కరించి, నీచుఁడగు ధృష్టద్యుమ్నుని నేను వధించితినిని శ్రవణానంద కరముగఁ జెప్పుము. బాస్లిక, సోమదత్త భూరిశ్రవ, కర్ణప్రముఖ భవదీయ బాంధవజనములతో నా చేసినకుశలప్రశ్నముగా సంభాషింపు” మని పలుకుచు దీనాననుఁడై దుఃఖాశ్రువులు విడువ సాగెను.

సుయోధనుఁ డవ్యచనముల నాలించి “ధరణీసురవరేణ్య! భీష్మ ద్రోణ కర్ణుల కంటె నీవెక్కుడు పరాక్రమము సూపి యద్భుతకార్యము సేసి నాకధికప్రియము సేసితివి. ఇంక మీరు మువ్వరును నాకొఱకు విలపింపక సుఖముగఁ జనుఁడు. మనకుఁ బునర్దర్శనము త్రిదివమున నయ్యెడుఁగాక” యని యధిక వేదనముతోఁ బలుకుచు ప్రాణములు విడిచెను. కృతవర్మకృపా శ్వత్థామ లమ్మహీపతి శరీరము నాలింగనము సేసికొని కొంత తడవు విలపించి పిమ్మటఁ దమ యరదముల నెక్కి యువోట్టుఁ బాసి చనిరి.

భానుమంతుఁ డుదయగిరి శిఖరము నలంకరించినపిమ్మట ధృష్టద్యుమ్నుని సారథి పాండవులపాలికిఁ బోయి “మహా

మహాలారా! నిశీధనమయమున సశ్వత్థామ కృపకృతవర్షులతో మనవీటి కరుదెంచి శిఖండి ధృష్టద్యుమ్నాదులను, శువదీయ పుత్రపంచకమును, సకలపరివారమును బరిమార్చెను. నే నొక్కడనుమాత్రము వారిబారిఁ బడక మీకీ దుఃఖవార్త నెఱిగింప వచ్చితి” ననుచు జరిగిన వృత్తాంతము నామూలాగ్రముగ వారల కెఱింగించెను.

పాండవాగ్రజుఁ డాఘోరవార్త నాలించినతోడనే దుఃఖాతిశయమున మూర్ఛాక్రాంతుడై, సాత్యకి భీమసేనాదులనముచితోపచారములచేఁ గొంతతడవునకుఁ దెలివొంది “హా! తనయులారా! భీష్మద్రోణకర్ణాదియోధాగ్రేసరులబాణాగ్నులకు సైత మోర్చి పరవాహినీభయంకరులై చరించిన మీరలు నేఁ డీగురుపుత్రునిఁ బాఱిఁ బడితిరా? శాత్రవుల నందఱిని నమయించి జయము నేఁకొంటినిగదాయని యానందించుచుండ నింతలో శాత్రవు లరుదెంచి నావారల నందఱినిఁ గడతేర్చి నన్ను దుఃఖభాజనునిఁ గావించిరి. హా! విధిచెయ్యిములెంతవిచిత్రములు?

చ. జనకుఁడు లేమికిం గడువిషాదము నొందెడు కృష్ణ యిమ్మెయిందనయులు భ్రాతలుం చెగుట దావిని మూర్ఛ మునుంగు నెమ్మనంబును సహశంపుమేనునయి భూపలిఁ ద్రెళ్లకయున్నె తేట నేనినిఁ బటుశోకవేగమున నిర్భరవేదనఁ జెందకుండునీ”

అని చింతించుచు ద్రావదిని సత్వరముగఁ దోడ్కొనిరమ్మని నకులున కాజ్ఞాపించి, దామోదర సాత్యకీభీమార్జున సహదేవులఁ గూడి వీనుఁగుపెంటయైన శిబిరమున కరుదెంచెను.

అచ్చట హతులై పడియున్న పుత్రమిత్రబాంధవుల కశే
బరములఁ గాంచి పాండవులు విలపించుచుండఁ గృష్ణసాత్యకులు
వారల నూరార్చి మృతులైన వారల కందఱకు నగ్ని
సంస్కారము సేయించిరి.

విరాటద్రుపదులు మృతులైన మఱునాఁడు కృష్ణ విరటు
పురమున కరిగి సుధేష్ఠకును, నచ్చటనేయున్న తన జనయిత్ర
కివి దుఃఖోపశమనము సేసి పిమ్మటఁ దన జననిఁ గూడి
యుపస్థావ్యపురమునకు వచ్చియుండుటచే నప్పుడు నకులుఁ
డుపస్థావ్యమున కరిగి యా దుర్వార్త నామెకెఱింగించి తన
సోదరులపాలి కవ్వధూమణినిఁ దోడ్కొనివచ్చెను.

ద్రౌపది దుఃఖాతిశయమున నాక్రందనము సేయుచు వచ్చి
“నిద్రానక్తులై యున్న నా కుమారపంచకమును వధించిన
యాదురాత్మునిఁ దెగటార్చినఁ గాని నామనస్తాప ముపశ
మింపదు. ఇప్పుడు వాయుతనూజునిఁ బంపించి యానీచుని
సమయింపనిచో నేనీ దేహముఁ ద్యజింతు” నని వదించెను.
అంతట భీమసేనుఁడు రథారూఢుడై వెడలి కురుక్షేత్రసంచారి
జనములవలన నశ్వత్థామ జాడ నరయుచు నతఁడు వ్యాసా
శ్రమమున కరిగెనని యెఱింగి తన యరదము నచ్చటికిఁ
దోలించుచుండెను.

అప్పుడు కృష్ణుఁడు ధర్మతనయు నవలోకించి “కాంతే
యాగ్రజా! అశ్వత్థామ ద్రోణునివలన, దేవమనుజుడనుజులొక
ములు భస్మము సేయు బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రము వడసి

యుండె. ఆతఁ డిప్పు డయ్యత్రముఁ బ్రయోగించినచో భీమ సేనుఁ డెదుర్కొనఁజాలఁడు. దానికిఁ బ్రతి ధనంజయుఁడు మాత్రమే యెఱుంగు. కావున నిప్పుడు నీవును నేనును విజయుఁ డును భీమ సేనునకుఁ దోడుగ నేగవలయు” నని వచింప, యుధిష్ఠిరార్జునులు కృష్ణునితోఁ బయలుదేరి భీమ సేనుని గలిసి కొనిరి.

భీమ సేనుఁడు వ్యాసాశ్రమమున కేగి యశ్వత్థామ నవ లోకించి “ఓరీ! దురాత్మా! మేము లేనమయమున వచ్చి నిద్రాసక్తులం జంపి, యిచటికి వచ్చి తాపనవేసముం దాల్చినఁ జావు దప్పునని తలంచితవా? నీ తపంబిఁగఁ జాలు. రణ మునకు ర”మృని గంభీరస్వరమునఁ బలికెను. అంతట గురు పుత్రుఁడు రోషప్రదీప్తుడై యొక్క యిషీకముఁ జేతఁబట్టుకొని బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రమును జపించి యపాండవంబగుఁగాక యనుచు దానిం బ్రయోగించెను.

అమృహాస్త్రము ఘోరానలజ్వాలలతో వచ్చుచుండఁ గృష్ణుఁ డవలోకించి “ఫల్గునా! ఫల్గునా! బ్రహ్మశిరోనామ కాస్త్రంబు వచ్చుచుండె. దీని నొండ్రుము ప్రతిహతమునేయఁ జాలడు. కావున నిప్పుడు నీవును బ్రహ్మశిరముఁ బ్రయోగించి సీసోదరులను, నిన్నును గాపాడుకొను” మని వచింప ధనం జయుఁడు మనమున ద్రోణాచార్యునకు నమస్కరించి, గురు పుత్రునకుఁ గీడుపొందకుండ నాతని యస్త్రమును మాత్రము మరల్పవలయు నని తలచి తానును బ్రహ్మశిరోనామకా

స్త్రమును బ్రయోగించెను. అంత నయ్యిరువురియస్త్రములును ఘోరముగఁ బోరాడుచుండ దిశలన్నియుఁ గంపింప నారంభించెను.

అప్పుడు వ్యాసనారదనుహన్తు లచటి కరిగెంచి “నీలో త్రములారా! నిజమీ యస్త్రము! నుపసంహరించి లోకము నకు హితమునయు” డని చలుక ధనంజయమునకు తన యస్త్రము నుపసంహరించెను అశ్వత్థామ నిష్క్రమనంతరము సేనుగ్రావించి అశ్వము గావయుండెను.

బ్రహ్మగోనానుకూస్త్రమును నుపసంహరించు బ్రహ్మగింప రాదని ద్రోమి డ్బోజ్జానించియుండెను. బ్రహ్మగింపిన దాని నూనికి మరల్చుట దుస్సాధ్యము. అట్లుమరల్చినచో నది బ్రయోగించిన వానినే విధించును. అధికతపోలవిశుద్ధాత్ముడగుటచే బౌద్ధుడు దాని నుపసంహరింపజాలెను.

అశ్వత్థామ యాదివ్యాస్త్రము నుపసంహరింపఁ జాలక పాండవవంశనభూజనగర్భములన్నియు దగ్ధము గావించి యియ్యస్త్రము శిమిచుఁగాక యనుచు నిస్త్రప్రయోచనము నేసెను. అప్పుడు కృష్ణుడు “ద్రోణనందనా! ఉత్తరగర్భమునఁ బెఱుగుచున్న యభిమన్యుని దేజమును మాత్రము గాపాడి పాండవవంశము నుద్ధరింపు” మని వచింప, నద్దురాత్ముడందుల కంగీకరింపకుండెను. అంతట మధుసూదనుడు కోపాయత్త చిత్తుడై “దురాత్మా! నీవంగీకరింపకున్నను మత్స్యరాజనందన గర్భం బేను రక్షించి పాండవవంశము నుద్ధరించెద. బాలఘాతి

వగు నీకు సశనము దుర్లభమై, సహాయరహితుడవై దుర్గంధ రక్తమున నంగము దిగ్ధమగుచుండ మూడువేల వర్షములు దిరుగుచుండు" మని యాతనిని శపించెను.

అశ్వత్థామ శిరమున నొక్క దివ్యరత్నము గలదు. దానిఁ దాల్చిన వారలు విషజంతుసంతాపమును, దేవదానవభయమును, క్షుత్పిపాసలను నెఱుంగక నుఖజీవనము నేయుదురు. అశ్వత్థామ చిరజీవి యగుటచేఁ బారాశర్యుఁ డాదివ్య శిరోభూషణమును పాండవుల కిప్పించి వారల కాతని యెడఁగల క్రోధము నుపశమింపఁజేసెను. పిమ్మట అశ్వత్థామ తపోవనమున కేగెను. పాండునూను లారత్నముఁ గైకొని, సాత్యవతేయునకుఁ బ్రణామము నేసి యాముసింద్రునిచే నాశీర్వాదము వడసి కృష్ణ సహితులై ద్రౌపదిపాలికఁ బోయి యాసాధ్వీమణి కమ్మణి నొసఁగి జరిగిన వృత్తాంతమంతయు నెఱిగించిరి. ద్రౌపది సంతోషాంతరంగయై యారత్నమును ధర్మతనయుని శిరచాసన బెట్టెను.

అశ్వత్థామచేఁ బ్రయుక్తమైన బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రము పాండవవంశవధూజనముల గర్భములు దగ్ధము గావించి ప్రళాంతి నొందెను. కృష్ణుడు పాండవవంశనాశనము గాకుండ నుత్తరగర్భము నందున్న యర్భకుని మాత్రము రక్షించెదనని చెప్పి పాండునూనులకును, బాంచాలరాజనందనకును దుఃఖోపశమనము నేసెను.

—* ప్రి ప ర్వ ము *—

తమ తనయులందఱును శాత్రువులచే వధింపఁబడుటఁ
దలఁచి గాంధారీధృతరాష్ట్రులు శోకసంతప్తమానసులై ధరణి
పయిఁబడి యోదనము నేయుచుండ విదురుఁ డరుదెంచి

తే. “యౌవనఁబును రూపంబు జీవితంబు

ద్రవ్యసంచయములు ననిత్యములు గావె

వీని హానికి వగవవివేకమగుటఁ

బండితులువగఁ గూరరు పౌరశీంధ్ర.

సీ. బిరుదులనైనను బిటికివాండ్రనునైనఁ

జంపుచోఁ గడపఁడు జనుఁడుసేర్పు

లావును మర్త్యునిచావు మాన్పఁగలేవు

రణమొనర్చినఁ గాని రాదె మరణ

మెయ్యదియవధి యిందెల్లవారును

దెగువారకాకది గడవంగ వశము

గాదింతయుమృలికంబేల యట్లును

గాక నీ నుతులు సంగ్రామకేళి

సలిపి యింద్రుని కతిధులై చనిరి యజ్ఞ

దాన విద్యాతపోబ్రహ్మసాసనీయ

గతులు సమరాని వర్త నమృతులయరుగు

నట్టి గతులకుఁ జాటిగావలదు బుధులు.

పాండిత్యసంపన్నుడవగు నీవు వీరస్వర్గము నొందిన కుమా
రులకై యిట్లు విలపింపఁదగునె? శోకముడిగి పాలికలని కరు
దెంచి పుత్రాదిజ్ఞాతులకు నౌర్ధ్వదైహికములు నేయింపు”
మనుచు నాతని పూరడించుచుండెను.

అప్పుడు కృష్ణుడైపాయనుఁ డరుదెంచి “పుత్రా! ప్రాజ్ఞుడ

వగు నీవు బేలవలె నిట్లు దుఃఖింపఁదగునె? ఇప్పుడు దుఃఖించిన నేమిప్రయోజనము గలదు? నీసుతుఁ డవినీతుఁడై పాండు సూనులఁ బెక్కిడుములు బెట్టి వారిరాజ్యము నపహరించి సంధి కొడఁబడఁడయ్యె! నీవును సుయోధనుని దుర్మంత్రమున కామోదించి పాండవులకు గాఢ యాయనొల్లక, శ్రీకృష్ణ గాంగేయ విదురాదుల నదుపదేశముఁ బెడచెవిం బెట్టితివి. దాన నిట్లు కులక్షయము సంప్రాప్తమయ్యె! ధర్మమూర్తులైన పాండవుల యెడ సంమిక్తసం దర్శలేదు. ధర్మసిరతఁడగు యుధిష్ఠిరుఁడు మిమ్మధికి భక్తితో బోషింపఁగలవాడు. కావున నిరీక్ష దుఃఖముడిగి సకల గాంధవులకుఁ బరిలోపి క్రియల నాచరింపుము.

క. భూతము లనిత్యములు నీ

నీ తరువెప్పుడును విం దహీన ధృతిన్ నీ

చేతోగతినల కలుపుము

భూతానిత్యత్వమదియ పుచ్చును కగలన్.

అనుచు ధృతరాష్ట్రునకు దుఃఖోపశమనము సేసెను. ఇట్లు వ్యాసవిదురులచేఁ బ్రభోధింపఁబడి ధృతరాష్ట్రుఁడు కొంచె మూటనొందిన మనముగలవాడై పాలికలనికి బయలుదేరెను. అతనివెంట గాంధారియు, గుంతియు, గౌరవవధూజనములును వకలపౌరులును నాక్రందనము సేయుచు బయలుదేరిరి.

మార్గమధ్యమునఁ గృతవర్మకృపాశ్వత్థామలు వారల నెదుర్కొని, తామానాటిరాత్రి పాండవశిబిరమునఁ గావించిన సాహసకృత్యమును గాంధారీధృతరాష్ట్రుల కెఱింగించి దుఃఖో

నీవలకుఁ దోడ్కొనివచ్చెను. అంతట దశసహస్రసామజనమాన బలుఁడగు నయ్యంధనృపాలుఁ డ య్యనుపహాపము నాలింగనము నేసికొని తనబల మంతయు వినియోగించి దానిఁ బొడిపొడి గావించి విడిచి మనమున నానందించుచుఁ దన దుష్కృత్యము నొరు లెఱుంగకుండుటకై భీమునిఁ బేర్కొని హాహాకారము లెసఁగ రోదనము నేయఁ దొడఁగెను.

అప్పుడు కమలనాభుఁడు మందస్మితముఖారవిందుఁడై “కారవేశ్వరా! నేను నీదుర్మంత్రము నెఱిగియే యినుపభీముని నీనమీపమునఁ బెట్టించితిని. నీవు దానిఁ బొడిపొడి గావించితివి. నీవు చంపనెంచిన గంధవహానందనుఁడు సుఖుఁడై యున్నవాఁడు. కావున నాతనికై దక్షింపవలదు. నీ తనూజు లాచరించిన దుష్కృత్యముల నెఱింగియు, వాయుసందనుఁడు వారలఁ బరిమార్చెనని కుపితుఁడనై యాతనిఁ జంపనెంచుట ధర్మమే? నకలధర్మనిదుఁడవగు నీనిట్టి పాపకృత్యము నేయ నేల సమకట్టితివి? ఇఁకనైనఁ బశ్చాత్తప్తుఁడనై పాండవులయెడఁ గ్రోధము విడిచి శాంతుఁడనై యుండు” మని వచింప ధృతరాష్ట్రుఁడు సిగ్గునొంది “మధుసూదనా! హృదయమును క్రోధశోకములు త్లడింపఁ జేయుటచే మందబుద్ధిని యీ యశ్వత్థము నేయ సమకట్టితిని. నాయవరాధము పైరింపుము. ఇఁకఁ బాండవులయెడఁ బుత్రవాత్సల్యమున వర్తించువాఁడ” నని పలికి పాండవుల నాశీర్వదించెను.

పిమ్మటఁ బాండవులు గాంధారికడకుఁ బోయి వినయమునఁ

బ్రాహ్మము నేయ న ద్వేవి మనంబు తనూజుల మరణమునకుఁ దాపమునొందుచుండుటచే వారలఁ దీవింపనొల్లక యుధిష్ఠిరుని శపింపఁ దలంచెను. అప్పుడు సాత్యవతేయుఁ డామెతలఁచు నెఱిగి వచ్చి “కుమారీ! నీ తనయులు దుర్వర్తను లగుటచే నిట్టిముప్పు వాటిల్లెఁ గాని పాండవులయెడ నించుకైన నేరము గలదే? నియెడ మాతృభావమున మెలఁగు వీరల దెసఁ కారుణ్యము వహింపు” మని యుపదేశింప నా సాధ్వి “మనీంద్రా! భీమసేనుఁ డన్యాయముగ సుయోధనునిఁ దొడలు విఱుంగఁగొట్టుటయు, దనుజుని చందమున దుస్సనేనుని యురముఁజీల్చి రక్తపాసము నేయుటయుఁ దలఁప, నామనము క్రోధసంతాపఃసలములచే దగ్ధమగుచుండె” సని పలికెను.

అప్పుడు భీమసేనుఁ డామెకు నమస్కరించి “తల్లీ! మున్ను కౌరవసభాంతరమునఁ బొంచాలినిఁ దన యూలుపు నెక్క రమ్మని సుయోధనుడు సైగసేయ నే నద్దురాగతమునకుఁ సహింపక నాతని తొడలు గదాయుధముచే భగ్నముసేయుదు నని ప్రతినఁ గావించితి. దుశ్శాసనుఁ డ పృణ్యచరిత వసనముల నూడఁదీసివప్పుడు, నేనాతని వక్షముఁ జీల్చి రుధిరము నాస్వా దింతునని శపథము నేసితి. ఈ రెండుకార్యము లానాఁడె యాచరింపవలసిన వైనను, ధర్మతనూజుని ధర్మమునకు హాని నేకూరునని నేను శాంతివహించి కాంతారవాసము నేసి వచ్చి బంధువధము నేయ నొల్లకఁ బుడమిపాలడుగ సుయోధనుఁ డీయ నొల్లక సంగ్రామమునకుఁ గడఁగె. ఉత్తమ క్షత్రియులకుఁ

బ్రతిజ్ఞాపాలనము పరమధర్మమగుటచే నే నీ సమరమున నా
రెండు ప్రతిజ్ఞల నొకవేర్చితిని. సువిచార వగు నీవెఱుంగని
భగ్గుములు గలవె? ” అనుచు శామ్య వాక్యముల యుధిష్ఠిరుఁ
డొకటి బ్రణామము నేసి “జననీ! నీతనయుల సందడినిఁ
జరిపించి నీన్న ముఖపాగనమున ముంచిప సాపాత్ముడనగు
నన్ను నీ భావనలముచే దగ్ధము నేయు” యని వచించెను.
అంత నామకు లొని యెరివ నోరాడసందుఁడ గ్రోధముఁ
దగ్ధించి మాతృభావముతో నెనించెను.

అప్పుడు వాతల జనము లెల్లఁగు నా సమరప్రదేశమునఁ
బడియున్న నరువా కళేవరములపైఁ బడి ప్రలాపింపఁ
బొడిగిరి. గాంధారియు వ్యాసవరప్రసాదమునఁ బ్రోక్షణి
తాత్కాలికమైన దివ్యస్పృష్టి విభవమున సజ్వరత హానిలేని
తేజంగున సమకళము సవలోకించి, యందుఁ బడియున్న
తనవారి సంకళనిఁ గలముఁజూచి దుఃఖావేశితమాసస్పయై
కృష్ణు నుద్దేశించి “రేవకీసందనా! అన్నదమ్ములు సమరము
నకుఁ దొడఁగుచుండ నీవు వారింప సమర్థుడనయ్యును వారింపక
యుపేక్షించి కలహముఁ బెంచి మాకుఁ గులక్షయము నేర్పితిని.
కావున మీ యాదవవంశముగూడ నిట్లే యింక ముప్పదియాఱు
వత్సరముల కన్యోన్యకలహమున నశించు గాక! మీ వధూ
జనములు గూడ నిట్లే శోకాక్రాంతలై యడలుదురుగాక!
నీవు దిక్కులేనివాడవై కుత్సితంపుఁడెంగునఁ గూలుదువు
గాక” యని శపించెను.

ఆశాపము నాలకించి సాండవులు భయావేశితులై వడకు చుండఁ గృష్ణుఁడు చిటునగపుతో నామె నుద్దేశించి “యాదవు లన్యలచేఁ జచ్చువారలు గాకుండుటచే వారల కెట్లును నన్యోన్యకలహనాశము ;సంభవించును. నీవు నిష్కారణముగా నన్ను శపించితివే గాని నీ శాపమున నధిక మేమియు లేదు. నే నెన్నివిధముల నదుపదేశము నేసినను, నీ కొడుకు సంధి కొడఁబడఁడన్య్య. దానికి నే నేమి సేయఁగలవాఁడ” నని వచించెను.

పిమ్మట యుధిష్ఠిరుఁడు రణనిహతులైనవారి కందఱికిని విధ్యుక్తముగ నగ్నిసంస్కారము నేయించి ధృతరాష్ట్రాది బాంధవులఁ గూడి భాగీరథీతీరమున కరిగెను. ఆపుణ్యవదీ జలమున నందఱును స్నాన మాచరించి బాంధవులకుఁ దిలోదక ప్రదానములు నేయుచుండఁ గుంతి దుఃఖాక్రాంతయై వచ్చి “కుమారా! కర్ణుఁడు జను లెల్లఱును భావించునట్లు రాధాసుతుఁడు గాఁడు. అతఁడు భాస్కరుని పరమున నాకు జనించినవాఁ డగుటచే మీ కగ్రజాఁడు! కావున నా శూర వరేణ్యునకుఁ దిలోదకప్రదానము నేయవలయు” ననుచు నాతని జననవృత్తాంతమును యుధిష్ఠిరునకు నవివృతముగఁ జెప్పెను.

దుస్సహములగు నవ్వాక్యముల నాలకించిన తోడనే బాంధవులు పరమదుఃఖావేశమానను లైరి. అప్పు డజాత శత్రుఁడు జనయిత్రునిఁ గాంచి “తల్లీ!

3. అనిలబాహునల మార్కొనకేర్చె నెవ్వని
 యుత్సాహమాఁది సుయోధమండు
 కైదేహపొంద్రాది వసుధేశులెవ్వని
 కడిమిసొంపున నరిగాఁపులైరి
 మనసైవ్యకోటి యెవ్వని బాహువీర్య సం
 పదకోడి యంతంత నొదుగుచుండు
 నద్భుతంబొనరించె నెమరుల కెవ్వని
 యసమాన వివిధ దివ్యాస్త్రమహిమ
 మమ్మునందఱు నెవ్వని మహితశక్తి
 యొక్కడై సంగరంబునఁ జిక్కుపఱిచె
 నట్టికర్ణునిఁ గొంగున నగ్ని డాచి
 నట్లు లెమ్మెయి డాచిలోయమ్మ చెపుమ.
 4. అకేడు మాకు నన్నయని మున్న యెఱుంగంగఁ
 గన్నఁ గురుకులంబు గలఁగఁబడక
 మనుదుమట్టులైన మనుజులొకమునకుఁ
 గలుగదడలు మాకుఁ గలుగదడలు.”

అనుచు విలపించి యాదిత్యనందనునకుఁ దిలొదకప్రదానంబు
 సేసెను. * పిమ్మట బాంధవు లెల్లఱు నాతనికి నుదకకర్మం
 బాచరించిరి. యుధిష్ఠిరస్థపాలుఁడు కర్ణహితార్థంబుగ ననేక
 పుణ్యకర్మల నాచరించి, యాతని నతుల ననేకవిధముల
 గారవించి సకలబంధునహితముగా గంగనము త్తరణం బాచ
 రించెను.

—, శౌంధి పర్వము, —

ఆశుచిత్స్వనివృత్తికై యుధిష్ఠిర స్థపాలుఁడు గంగాతీరమునఁ
 బటకుటీరంబులు నిర్మింపఁజేసి సకల బాంధవులతో నచ్చట

నోకమానము నివసించెను. అప్పుడు నారద, దేవల, వ్యాసాది మహామును లరుదెంచి యమ్మహిపతిచేఁ బూజితులై

శా. “గోవిందుం డనిశంబు శోభనమెదంగోరంగఁ బార్థుండు డ

ర్పాతశోజ్వలబాహుసార మహనీయస్ఫూర్తి సంశోభి గాం

దీవోల్లాసవిభాసీయై సమరపాండిత్యంబు వాటింప సం

భావింపన్ జగమెల్ల రాజ్యమిటు లొప్పంగొంఁబె రాజోత్తమా.”

అనుచుఁ గుశలవ్రతము సేసిరి. “తాపసోత్తములారా!

వాసుదేవుని కృపవలనను, మీయనుగ్రహమువలనను, భీమ

పార్థుల భుజబలమువలనను రాజ్యము సేకూరె! అయినను

భరతకులభూషణులగు నభిమన్యద్రాపదేయులఁ గోల్పడుట

వలనను, సకలజ్ఞాతివధము సేయుటవలనను, మదీయాగ్రజాఁ

డగు కర్ణునిఁ గూల్చుటవలనను నామనము సంతాపాగ్నిచే

దగ్ధమగుచుండె! అమ్మహనీయుఁ డగ్రజాఁడని యెఱింగినచో

నిట్టి దుష్కృత్యము సేయక, రాజ్యముఁ గాంక్షింపక విసినంబున

నైన సుఖముగ నుండెడివాఁడ” ననుచు గద్గదకంఠుడై ధర్మ

తనూజాఁడు వారికిఁ బ్రత్యుత్తర మొసఁగెను.

అప్పుడు కుంతి యాతని నోదార్చినెంచి “కుమారా!

కర్ణునకు నేను జననక్రమ మెఱిగించి, సుయోధనుని విడిచి

మిమ్ముఁగూడి మహివలయము నేలుమని యుపదేశింప నతఁడది

వినఁడయ్యె! కావున నీవాతనికై మిక్కుటముగఁ బరితపింపకు”

మని వచింప, యుధిష్ఠిరుఁ డవ్యచనముల కనన్యముంది

యద్దేవి నవలోకించి “భవదీయ మంత్రకార్యగోపన

మున నిట్టి ప్రమాదము నంభవించె! కావునఁ నిఁకమీద స్త్రీ

జనముల మనములకు రహస్యరక్షణకై లేకుండుఁగాక” యని శపించెను.

అనంతరము యుధిష్ఠిరస్థపాలుఁ డుభయపక్షముల మృతినొందిన బంధుమిత్రవర్గముఁ దలఁచియు, భానునూనునిఁ దలఁచియు శోకవిహ్వలమానమై నిజానుజులఁగాంచి “తమ్ములారా! నిజాగ్రహవధమును, బంధువధమును సేసి గైకొన్న యీవుడమిని నేఁ బరిగ్రహింపనొల్ల! విపినమున కేఁగి కందమూలఫలాశనుడనై తపముసేయుచుండెద. మీర లీరాజ్యముఁ బాలింపు” డని డగ్గుత్తికతోఁ బలికెను. “క్షోణీవల్లభా! దుర్మతిపరులైన ధార్తరాష్ట్రులను ధర్మమార్గమున జయించి రాజ్యముఁ బాలింపనొల్ల ననుట బేలతనముగాదే! బంధువధమునఁ బాతకము సేకూరినను చింతగలదేని యశ్వమేధాదిక్రతువుల నాచరించి పాపవిమోచనముసేసికొని, దిలీపమాంధాకాది మహీపాలుర వలె ధరణీచక్రము నేలి యశముఁగాంచుము. అట్లుగాక సేవరణ్యమున కేఁగి దేని మేమును సితో నరుడెంతుముగాని, నిన్ను విడిచి పుడమీపాలనము సేయుదుమే! ధరణి యరాజకమైనచోఁ బ్రజలధర్మవర్తనులగుదురు. ఆకిల్బిషము మహీపాలునిఁ జాట్టుకొనదే? నీవెఱుంగని నృపధర్మములు గలవే? కావున నీబేలతనము విడిచి రాజ్యభారము వహింపు” మనుచు భీష్మార్జున నకులనహదేవులును, ద్రాపదియు నాతని కనేకవిధములఁజెప్పిరి.

ఎవ్వరెంత సెప్పినను ధర్మాత్మజుడు “పూజనీయులగుభీష్మ ద్రోణకర్ణాదుల సన్న్యాసముగ వధించిన పాపము నాకు

తపమునఁ గాని శమింప"దని నృథనిశ్చితుడై పుడమి నేలనొల్ల కుండెను. అప్పుడు కృష్ణుఁడును, వ్యాసనారదాది మహర్షులును "పాండవాగ్రజా! కాలము దీరుటచే భీష్మద్రోణకర్ణాదులు ననుసిరి గాని నీవలనఁ జచ్చినవారలుగారు. గాన నీకుఁ బాపముఁ సేకూరదు. నీవు ధర్మముగ శాత్రువులఁగెలిచి రాజ్యమును వడ సెతివి. కావున నిక సింహాసనాసీనుడవై, ః పాలనమునకు నిరీక్షించుచున్న ప్రజలనేలి వారలను సంతృప్తాంతరంగులఁజేయుము. నీకింకను బాపభయము గలదేని నకల పాపక్షయకరమగు నశ్వ మేధయాగముఁ జేయు" మనుచు ధర్మసందనునకుఁ బెక్కువిధముల నుపదేశించిరి.

అంతట ధర్మతనూజుఁ డమ్మహానీయుల యాజ్ఞ నుల్లంఘింపఁజాలకఁ బట్టాభిషేకమున కంగీకరించి యొక్క శుభదివసున గాంధారీధృతరాష్ట్రాది నకల బాంధవులతోడను మునివర నికరములతోడను గజపురమునకుఁ బయనమయ్యెను.

ఆరాజచంద్రుని రాకకుఁ బౌరులెల్లఱును ప్రమోదభరిత మాననులై కస్తూరికలయంపులతోడను, గర్భూరపు మ్రుగ్గులతోడను, పచ్చలతోరణములతోడను బురము నతిరమణీయముగ నలంకరించి, రాజమార్గమునఁ బొందునూనులు రథారూఢులై యరుగుచుండ, సురభికుసుమములును, మాక్తిక సేనలును వారల పైఁ జల్లుచు, గర్భూరసీరాంజనముల నొనఁగిగౌరవించిరి. ధర్మ సందనుఁ డట్లు పురప్రవేశముఁ జేసి, రాజమందిరము సొచ్చి, గృహదేవతారాధనము సలిపి, బ్రాహ్మణసంఘములకు గోభూ,

హిరణ్యాది మహాదానము లనేకములొనర్చి, కృపాచార్యుని రావించి యాతనిఁ బూజించి, గాంధారిధృతరాష్ట్రుల యనుష్ఠాపదసి నవరత్న ఖచిత్రసింహాసనమున నాసీనుడయ్యెను.

అప్పుడు దుర్యోధన సఖుడగు చార్వాకుఁడను దనుజుఁ డొకఁడు విప్రవేషమున నరుదెంచి “పాండవాగ్రజా! ఇటనున్న భానురులందఱును ‘ఈవృషాఁ డెక్కడి ధర్మవర్తనుడు? రాజ్యకాంక్షియై, సుకులకే, సహోదరులనకఁ దనవారి నందఱినిఁ జంపి, తన్ను లోకులేమనెదరో యనియైన శంకింపక రాజ్య మేల నరుదెంచె’ నని నిందించుచు నివ్వచనములు నీకుఁ జెప్ప నన్నుఁ బనిచిరి. ఇట్లు శిష్టజనములెల్లఱు నిందించుచుండ నీకింకను రాజ్యమేల”యని పలికెను. కర్ణకఠోరములగునవ్వచ నము లాకర్ణించి ధరణీసురులెల్లఱు నివ్వెరఁగండి “భరతకుల వ్రదీపా! ఈదుర్వచనములు మావలనఁ బుట్టినవిగావు. దుర్యోధనునఖుడగు దానవుడు నన్యాసివేషమున నరుదెంచి యిట్టి యప్రియోక్తులాడె. ఈనీచుడు వ్రలాపించిననేమి? ఉత్తమక్షత్ర ధర్మమున నీవు నముపార్జించిన “యుజ్జ్వలశ్రీ సుస్థిరత ముండెడు” మని యాశీర్వదించి, కోపారుణితలోచనులై యాదనుజునిఁ జూడ, భూసురకోభాగ్నికి వాడు విగతజీవుడై ఘోరా కారముతో నేలఁగూలెను. అంతట ధర్మతనూజుని చిత్తము కలంకజేరెను.

పిమ్మట ధౌమ్యుడు కృష్ణానుమతమున నొక కనకకల శమున భాగీరథీజలముఁ దెచ్చి నమంత్రపూర్వకముగ నకల

జనానందకరముగఁ బట్టాభిషేకసంస్కారము నిర్వర్తింప, ధృత రాష్ట్రుఁడు ప్రసన్నచిత్తుడై యావవిత్రతోయములతో నానృప తిలకు నభిషేకించెను. అప్పుడు వేద ఘోషమును, విప్రాశీర్వ నాదములును, మంగళతూర్యారవములును మిన్నుముట్టెను.

అంతట ధర్మతనూభవుఁడు పౌరులఁ గృపారసదృష్టి నవ లోకించి “పౌరులారా! నాకుఁ దండీయు, గురుడునగు నీకురు నాధునియెడ మీరెల్లఱు నెప్పటివలె భక్తితోఁ జరించుమ నమ్మహాసీయు నాజ్ఞల నాచరించుచు మీమీ నిలయముల సుఖముగనుండు”డని వలికి, నమరనిహతులై న రాజకుటుంబముల కనేక బహుమానముల నొసఁగి, వారి వారి రాజ్యముల వారివారి సంతతిఁ బ్రతిష్ఠింపఁజేసి, యువరాజవదమున భీమ సేనుని నిలపి, దర్పితుల మద్దింపను, బరచక్రములారక్రమింపను నర్జును నిర్దేశించి, సేనలకొలందులు గనుఁగొనుటకు, భృత్యులకు జీవితములు వెట్టుటకు, గర్మకలాపములు సేయించుటకు నకులు నాజ్ఞాపించి, సర్వావస్థలయందుఁ దనసమీపముననుఁగి రక్షణము సేయ నహదేవుని నియమించి, కర్తవ్యవిచారమునకును, సంధివిగ్రహాదిషాడ్గుణ్యచింతనమునకు విదురుని నియోగించి, బ్రాహ్మణకార్యములకు, శ్రౌతస్మార్తకృత్యసమన్వహానమునకు ధౌమ్యుని నియోగించి కొలువుఁ జాలించి యన్నదానముతో సకల జనములఁ దృప్తులఁజేసెను.

ఇట్లు ప్రాప్తసామ్రాజ్యుడై పాండవాగ్రజుడు గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులకుఁ బ్రణామము సేసి “ఇ వృషడిమికి బాలకులు

మీరలు: నేను మీపనుపు నేయుచు, మీరు చెప్పినట్లు
గుడిది యుండె గలవాడ" పని భక్తిపూర్వకముగ బలికి,
పతివిహీనలైన వారి కోడండ నతిగౌరవముగ నాడరించి,
వాసుదేవు నవలోకించి వినయమున గేలు మొగిచి,

తే 'అమలభద్రుడు సుప్రసాదమునఁజేసి
పితృపితామహాక్రమయోగ్య పీఠమైన
వినుతసామ్రాజ్యమున కేను విభుడనై కృ
తార్థతానందపూర్ణుడనైతి గృష్ణ.'

అనుచు బ్రయథాపణములచే నద్దేవుని బ్రీతుని జేసి,
నిజానుజాల నవలోకించి,

మ. "అటపీఠేకములందు గాఢబహులాయాసంబులం గండి దు
ర్ఘటమశ్వేత్యరు సేవగుండి బహుసంగ్రామంబులకై విద్విష
త్తులువానాశ్రమహోగ్రశస్త్రచయ నిర్భగ్నంగతంబుండి యు
-త్కటదుఃఖంబుల మీరలొందితి రథేద్యస్థయై నాకుఁగాక..."

నన్ను గృతేశ్వత్యుఁ జేసితిరి. కృష్ణప్రసాదలబ్ధమైన యీ
జయశోభనము నిజేచ్ఛాకలిత సుఖవాప్తిలీల ననుభవించుచు
నాత్మప్రియప్రకారముల వర్తించుచు నవధానముతో రాజ్యాంగ
సప్తక మరయు" డనుచు వారల నభినందించెను.

అనంతర మొక్కనాడు ప్రభాతనమయమున నజాత
శత్రుఁడు వాసుదేవుఁడు శయనించిన మందిరమున కరిగి,
హేమపర్యంకమున శయనించి యున్న యా జలధరశ్యాము
నవలోకించి ముకుళితకరకమలుఁడై "అంబుజాక్షా! రాత్రి
సుఖనిద్ర నొందితివా? త్రిభువనవ్యాప్తవిక్రముడవగు నీ కటా

శుము కలిమిగాదే జగత్త్రయసంభావనీయుడనై పరింగితి”
 ననుచు జేరబోయి, తన వచనముల కద్దేవుడు మాటలు వలుక
 కనివాతనిశ్చలదీప్రకారమున నుండుట నుపలక్షించి విస్మితుడై
 “ఈ పరమపురుషుఁ డిట్లుండుటకేమి కారణ” మని యోజించు
 చుండెను. కొంతతడవునకుఁ బొందజన్య ధరుఁడు చిలువగవుతో
 యుగిష్ఠిరస్థుఁడై నవలొకించి,

నీ “గంగ యెవ్వనిఁ దనగగ్భమునం దతి
 క్లాఘాస మేతఁమై సంభవించె
 భార్గవుఁ డెవ్వనిఁ బరమశిష్యుఁడుగాఁగఁ
 బడసి గురుత్వ మెక్కుడుగ నెగడె
 నారాముఁ డెవ్వనితోరాసి యిరువది
 మూడుదినములకు వాడిదొలఁగఁ
 గాకీశుకన్యలు కారణంబుగఁ బోరి
 యెవ్వనితోడి ర నేక నృపులు
 వేదములు నాలుగును ధను ర్వేదమును మ
 హాస్త్రములుఁ జెంది యెవ్వనియందు జెలిఁగె
 నట్టి భీష్ముండు నన్ని పృథాత్మకలఁచు
 చునికిఁ దగ్గతమయ్యె నామనము నధిప.

క. శరతల్పగతుం డతఁడే

శరణంబుగ నాశ్రయించి సద్భావవ్యా
 ప్తిరతుండగుటను విశుత
 త్వరత నతనియందు నాదుభావం బెలనె.

అక్కారణమున నీ రాక నెఱుంగనైతి” నని పలికి యానృపతి
 సందియము వాపి “ధర్మసందనా! ఉత్తరాయనముకొలుకు
 వేదియున్న గాంగేయుని పాలికి నీవరిగి, సర్వవిద్యాధార

భూతుడగు న మృహపురుషునిచే నకల ధర్మములు దెలిసికొని,
నిశ్చేషనిరస్తనంశయుడవగు” మని చెప్పెను. అంతట
ధర్మతనయుడు పితౄమహాని పాలికిఁ దన బంధువర్గముతోడను,
శ్రీకృష్ణునితోడను బయలుదేరెను.

అప్పుడు శరత్కల్పగతుడై యున్న యా దేవప్రతుడు తన
మనమున ముకుందుని చరణారవిందములు నిలిపి,

సీ. “ శుచియును హంసుండు శుచివత్తుఁబరమండుఁ
బరమేష్ఠియును నగు భక్త్యుఁ గొలుతు
మునులును సురలు నెవ్వనియున్న రూపెఱుం
గరు సర్వవిదుని నప్పురుషుఁగొలుతు
శ్రుతులు సెప్పఁగ మహామతులు దుఃఖౌషధం
బుగ నెఱింగెడు పుణ్యమూర్తిఁ గొలుతు
లోకంబులెల్లఁ గల్గుట నిల్పుటొదుగుట
తనయందఱుగు మహోత్తరునిఁ గొలుతుఁ
బక్షిరత్న చయంబుఁ బుష్పవ్రజంబుఁ
బంజరము త్రాడు నారయుపాశ్రయముగ
నుండుచాడ్పున విశ్వంబు నుండుటకు ను
ఖాస్పదంబగు పుండరీ కాక్షుఁ గొలుతు.

మ. యదువంశంబున నానుదేవుడనఁ గ్రీడార్థంబు జ్ఞించి దు
ర్మదచైత్యావలిఁగూర్చి పార్థసకు సారధ్యంబు త్రైలోక్య స
మృదమారంగనొనర్చి దేవముని సమ్మానోద్ధృతిఁ భూభరం
బుఁడొలంగించిన చక్రి నంబుయహవాభంగొల్పఁ గృష్ణాత్మనిఁ.”

అని ధ్యానించుచుండ, గృష్ణ యుధిష్ఠిర భీమార్జున నకుల
సహదేవ విదుర ధృతరాష్ట్రాదు లచటి కరుదెంచిరి.

అప్పుడు కృష్ణుఁ డమ్మహాసీయు నవలోకించి “కురువంశ శేఖరా! మేనినిండ శరములు గ్రుచ్చుకొని పీడించుచుండ సంపశయ్యుపైఁ బరుండియు, నుత్తరాయనము వచ్చువఱకుఁ బ్రాణము విడువననుట మహాపురుషుడవగు నీకుఁగాక నొరు లకు శక్యంచే? ఇంక నేఁబడియాఱుదివసములకు నుత్తరాయ నము ప్రవేశమగు. నీవప్పు డిత్తనువు విడిచి పరమపదవి నొందుము. వసువులు గగనమున విమానారూఢులై నీరాకకుఁ బ్రతీక్షించుచున్న వారలు. సకల విద్యాధారభూతుండవగు నీ వస్తమించిన నీ ధాత్రి యస్తమితసుధాగభస్తియగు రాత్రియుఁ బోలెనగు; సమస్తజ్ఞానములు ననాశ్రయములై పొనుంగు పడుగావున నీవిప్పుడు, బంధువధము నేసినందులకు శోకసంతప్తమానసుఁడైయున్న యీసాండవాగ్రజానకు సర్వ ధర్మములు నుపదేశించి దుఃఖోపశమనము నేయవలయు” నని పలికెను. దేవప్రతుఁడు కృష్ణనందర్చనమునకుఁ బ్రమోద భరితమానసుఁడై కరకమలములు మొగిల్చి “వాసుదేవా! భక్తవత్సలా! భవదీయవచనామృతపూరములఁ గ్రోలుటచే హర్షపూరితాంతఃకరణుఁడనైతి; విహనలసదృశములగు శర ములు నిరతము పీడించుచుండుటచే నా నర్వాంగములు, నంతరంగమున వశములై యుండె; ఇట్లు శరపీడితగాఁతుఁడనై సంభాషణశక్తిహీనుఁడనై యున్న నాయెడఁ బ్రసన్నుఁడనై యుధిష్ఠిరునకు బోధింపవలసిన ధర్మములు నీవే బోధింపుము. నీవుండ నేనుబోధించుట, గురుఁడుండ శిష్యుఁ డుపదేశించిన

విధముగాదె?” అని వచింపఁ గృష్ణుడు “అనఘా! నీకు శరములవలన బాధయు, త్సుత్పిసాసలును లేకుండునటుల నేను వర మొసఁగుచుంటి. సుఖాత్ముడవై ధర్మతనూజునకు సకల ధర్మముల నుపదేశింపుము. ఈ వరమయశము నీకుఁ గలిగింప నెంచి ధర్మోపదేశమునకు వియమించితివి. నీ యుపదేశ వాక్యములు వేదతుల్యములై ధరించి నెలయుచుండు” నని చెప్పెను.

అంతట భీష్ముడు కృష్ణనరస్రనాదమునఁ దన్ను శిరములు బాధింపకుండుటకుఁ ఒరనూనంశము నొంది, యుద్ధేవునిఁ గీర్తించి, తనకు నమస్కరించిన యుధిష్ఠిరు నతి ప్రీతి నాదరించి యాతనికి ధర్మోపదేశము సేయ నుపక్రమించి “ధర్మ నందనా! దుర్యోధనాదు లవిసీతులై నిన్న నేక శ్రమలనొందించి, రాజ్యముఁ బంచి యాయ నొల్లనందున నీవు త్పత్రియోచిత ధర్మమార్గము సవరించి రణమొనరించి వారలఁ జయించి రాజ్యముఁ గైకొంటివి. దీన సేకేమి పాపముగలదు? త్పత్రియులు బాహుబలమున రాజ్యము వడసి ప్రజల నేలుట ధర్మముగాని, భిక్షాటనమున జీవించుట ధర్మమే? మఱియు నృపధర్మములు వివరించెద నాకర్తింపుము.

చ. యజ్ఞము దానకర్మమును వధ్యయనంబును దన్యహింసయుం బ్రజా కమరాగ మొందఁ బరిపాలన పీఠయు సంకరంబున
ద్విజాతాభిధియై సారకణింపుటయొక నృపధర్మమౌ గురు
ప్రబలిత రాక్షసాన శుభరంబు శుభర్షణ వీరిజానకౌత్.

క. తరణిశకాంతులతేజ

స్ఫురణము లేకున్న యట్లు భూజనములు ని
ర్భరదురితతఁ జేడ్చుదురు
నరపాలక విహితపాలనము లేకున్నట్.

క. రాజానకుఁ బ్రజ శరీరము

రాజా ప్రజకు నాత్మగాన రాజం బ్రజయుఁ
రాజోత్తమ యన్యోన్యవి
రాజతులై యుగడవలయు రిత్నార్చనలన్.

చ. జనకుఁడుబోలె నర్మిలిఁ బ్రజం బరికించుచు పన్నభాగముం

గొనునది వారిచేత నరిగోటిఁ ధంబుల నాపదతులం

గని వనగోకులకరవగప్రముఖార్థకంబు కారయం

బనుచుచు నన్నిటన్ ధరణిపాలుఁడు గన్నిడియున్నఁ బెంపగుఁ.

క. చోరులచేఁ జెడకుండం

గ్రూరులచేఁ జావకుండఁ గునలయజనులక

జారులచేఁ జడకుండ ధ

రారముఁడు శేర్మగలిగి రక్షింపఁదగుఁ.

క. అరి మిగులఁగొనుట గ్రీవులఁ

బారివూలం విదికినట్లు భూవరకదుపుఁ

తెరవునఁ బెనిచినయట్లుగు

నరపతి ప్రజచేత నప్పనముఁ దగఁగొనినక.

తే. భూతవృద్ధులు ధనలాభములునుగలుగు

ధర్మమునను రాజనువాఁడు ధర్మరక్ష

కై జనించెను గావున నతఁడోష

కాముఁడై ధర్మనిరతుఁడు గాఁగవలయు.

మ. పరశారీగమనాదిదోషములు భూపాలుండు నేయింగఁ ద

ద్ధరకుఁ వర్షములేకయుండుఁ బ్రజకున్ జనన్యంబువాటిల్లఁ తె

క్కురుబల్ పైకొను నెందునుంగలయి నున్నుండేజనుండున్నును

ద్ధరనైన్యంబుల శత్రుశాస్త్రమును బంధుశ్రేణికిం నేసుగున్.

క. కాని చెయిదమాలు నేయక

నూనపుధర్మమన నడచు మర్వీశుడు సు

తానము బంధులుఁ బ్రజయును

దానును నేనలును శుభమాదలకొనఁ జేర్చున్.”

అనుచు వివిధరాజధర్మములును, ననేక యితీహాసములును నువదేశించెను.

—* అ ను శా స ని క ప ర్వ ము *—

ఇట్లు దివ్యజ్ఞాన దేదీప్యమానుడైన శాంతనన్దునిచే ననేక ధర్మముల నాకర్ణించియు ధర్మతనూజుడు “పితామహా! నా కింకను ధర్మోపదేశము నేయు” మని యడిగెను. దేవవ్రతుఁ డా భూమిని యెడఁ బ్రీతుడై,

సీ. ఆఖిలజగత్ప్రభువగు దేవదేవు న

నంతునిఁ బురుషోత్తమాభిధాను

నందిత నామ సహస్రకంబున సంహ

తించుచు సంతతోద్ధితమనస్కుఁ

డై యజమానుఁ డవ్యయుఁడైన యాతని

నర్పించుచును దృఢశ్వానవిరతుఁ

డగుచు నమస్కృతి యాచరించుచు నహ

ద్యంతకు నవ్విష్టు నధ్యక్షుడై

తే. లోకములకు బ్రహ్మజ్యోతిః ప్రదీపకర్త

వర్ధమని సర్వధర్మజ్ఞాతరమ లోక

నాధు భూతభవోద్భవు నమ్మి భక్తిఁ

గొలిచి సర్వదుఃఖములం దోలఁగఁగొనెను.

తే. ప్రస్తుతులఁ బుండరీకాక్షుఁ బరమభక్తిఁ

దలచి యర్చించుట యనామతము సర్వ

ధర్మమలకును సమధికతమునైన

ధర్మ మింతయెఱుంగును ధర్మతనయ.

తే. వినుము చాడఁబుఁ దపమును వృద్ధ పేత
నమున హింసయు నియతకృత్యములు సర్వ
జనుల కిమ్మహోగుణములు మనమునందు
దృఢముగా నిల్చి నడపుము ధీరవర్య,

సీ. ఎప్పుడు ధర్మంబునెడ నాదరముగల
వానికిఁ గాలంబు చావ యిచ్చు
ధర్మతత్త్వప్రబోధముఁ బరిస్ఫుటముగాఁ
గావున సుస్థిరభావశుద్ధి
సహితతపశ్శుతస్నానదాన జపంబు
అను దేవతాపూజలను నమోఘ
కాలుండై వర్తింపఁగా ధర్మయోగంబు
సమకూరు ధర్మంబు సాధనత్వ

తే. మొంది చేయించికొని చెప్పఁబొందు నిర్మ
లాత్మకుండు సంసారపారాత్మకంబు
సత్యమజరామరము బోధనిత్య మచ్యు
తము పరానందమగు నప్పదంబు నెఱుఁ.

తే. కనుజెలుంగు వేదవ్యాసమునికరుండు
నధిప కృష్ణుండు సీతుఁ బరాయణంబు
చింత దిగఁద్రావి పాలింపు కాంతవృత్తిఁ
బ్రజల సర్వంబునందును విజయివగుము.

నే నెఱిగిన ధర్మమాలన్నియు నీ కుపదేశించితిని. నీ విక గజ
పురమున కిరిగి, యయాతీ, మాంధాతాది చక్రవర్తుల వలెఁ
బెక్కుమఖముల నాచరించుచు యశోవంతుఁడవై, ధర్మైక్
నిష్ఠుఁడవై, ప్రజారంజకుఁడవై మహీపాలనము నేయుము.
అర్కుఁ దుత్తరాయణగతుఁ డైనతోడనే మరల నాకడ
కరుదె” మన్ని సప్రేమముగఁ బలికెను. అంతటఁ బొండు

సూను లాదేవవ్రతునకుఁ బ్రణామమునేసి, యన్మహాసీయు
సనుజ్ఞవడసి, కృష్ణ, ధృతరాష్ట్రాదులఁగూడి కరిపురమానకేఁగి
సుఖముగఁ గాము గడపుచుండిరి.

ఇట్లుండఁ బంచాశద్వాసరానంతరమున వాసరనతి యుత్త
రాయణగతుఁడుగా, ధర్మసంపన్నుఁడు మగల సకలబాంధవులఁ
గూడి భీష్ముని సీరశయనస్థానమునకరిగెను. భీష్మనిర్యాణ
కాలము నెఱిగి నాగద, దేవల, వ్యాధాదినుహమునులును
నచటి కరుదెంచిరి.

అప్పుడు మందాకినీనందనుఁడు ధృతరాష్ట్రా నవలోకించి
“కుమారా! సీసుతు లజినీతులై యుధిష్ఠిరునకు రాజ్యముఁ
బంచి యాయనొల్లనందున నెట్లు కులక్షయము సంప్రాప్త
మయ్యె! కృష్ణద్వైపాయన ముసేంద్రునిచే నిపు సమస్తధర్మములు
నెఱిగినవాడవు గావుఁ గడచినదానికిఁ జింతిల్లక, నీయెడ
భక్తితోఁ జరించుచున్న యీపాండునందనునే నీతనయులుగ
నెంచి వీరియెడఁ గరుణాభుడవై వర్తింపుచుండు” మని చెప్పి,
వాసుదేవు నవలోకించి కృతాంజలియై

తే. “దీవదీవ తీవాత్మక దేవవంద్య
శంఖచక్రగదాపద్మ చారుహస్త
వాసుదేవ త్రిపుక్రమ వరద పరమ
పురుష ప్రణమియైనర్చెడఁ గరుణఁబాడు.

ఆ. బలము నీవ నాకు భక్తుండ నీయెడ
నాలబిడలేని యట్టివాడఁ
గాత్ర వన్న వధిక కారుణ్యమున నిమ్మ
శుభ్రఁ గమలదళమనోజ్ఞ వయఁక.”

అని వేడఁ, గృష్ణుఁ డా దేవప్రతు వదన మత్యాదరమున నాలోకించి “మహాపురాషా !

అ. కీదౌకపులేదుకృతపుణ్యుడవు తండ్రి

వలని భక్తిపెంపు గలవు దానఁ

గాన బంటుఁబోలే గాంగేయమృత్యువు

నీవశమున నిలిచె నిర్భరముగ.”

నీకనుజ్ఞ నొసఁగుచుంటి. ఇత దివమున కరిగి వసువులఁగూడి నుఖంపు” మని పలికెను. అంతట గాంగేయుఁడు ప్రమోది తాంతఃకరణుడై, విదుర ధృతరాష్ట్ర యుధిష్ఠిరార్జునాదుల నందఱినిఁ జేరఁదీసికొని “మీయందఱిచే ననజ్ఞాతుఁడఁగదా” యనిపలికి, తొల్లి తాను భూపాలుర జయించితెచ్చిన ధన మును భూసురోత్తములకొనఁగి, ధారణానుక్రమమున సమా హితాత్ముడై వాయువుల నన్నిరుద్ధముసేయ నవి యూర్ధ్వ గతిం గైకొనియె. అమహాత్ముఁ డవయవములఁ బ్రాణములు వాసికొనుచు నేఁగుచుండ నాయావోట్లు శల్యరహితములగు చుండెను. అచ్చటివారెల్ల అదిగాంచి విస్మయావేశితమాన సులై యా తపాధనసత్తముని మహిమం బ్రస్తుతించిరి. అంత నా సంయమచతురునిచే నర్వాయతననన్నిరుద్ధంబై యాత్మ మూర్ధము భేదించి మహోల్కాకారమున నాకనమున కెగసి కొంతదవ్వరిగి యంతర్హితమయ్యె! ఆసమయమునఁ గునుమ వర్షము గురిసెను. దేవదుందుభులు మొరసెను. అంబరమున సిద్ధసాధ్యులు హర్ష పూరితమానసులై కీర్తించుచుండ మాఘ మాసమున శుక్లపక్షమున నేకాదశీ పుణ్యదివసమున సద్దేవ

ప్రతుండు పరమాపదము నొందెను.

అంతట బాండుసూను లామహాత్ముని పుణ్యశరీరము సత్యంతభక్తితో దీసికొనిపోయి, చందనాగరుకాష్ఠములతో దహనసంస్కారమునెసి భాగీరథీతీరమునకుఁజని, భీష్మహితార్థముగా నచ్చట విప్రసమూహమున కనేక మహాదాసముల నొనగి, సకలబాంధవులఁగూడి యమ్మహానుభావున కచ్చటఁ దిలోదకప్రదానము నేసిరి.

అప్పుడు భాగీరథీదేవి తనపుష్టనిఁ దలచి శోకవిహ్వలయై “సిత్యభక్తివరాయణుడును, దృఢవ్రతశీలుడును, నార్యసమ్మతుడును, విద్యాపరిశ్రమఘనుడును నగు ఇంత నపుడు సమరమున శిఖండినలన నిట్టులగుటఁ గాంచియు, వజ్రమయమగుటచే నాహృదయము వ్రయ్యలుగాక నిలిచి యుండె” చనుచు విలపింప, వ్యాన, వాసుదేవు లద్దేవి నుద్దేశించి

నే. “నీవు శోకంబుదక్కుము నీసుతుండు

పరమగతి నొందె కాపసంప్రాప్తి జేసి

వసువు మర్త్యుడై కర్తించె నసదృశప్ర

భావుఁ డాతఁడు వగఁజేల జేవినీకు.

చ. ఆతనిశిఖండియేల యమరాధిపుడు సమయింపఁజాలునే

యతిఁడు నిజేచ్ఛజేసి నరునంచితవివృతరంబు లంగసం

గతములు నేసి పాన్పుగ సుఖస్థితి మృత్యువుమాన్చియుండి

ర్వృత్తికయమొంది తావలచినప్పుడు వోయె విషాదమేటికి;

అని చెప్పి యారడించిరి.

—, అ శ్వ మే ధ ప ర్వ ము ,—

యుధిష్ఠిరనృపాలుడు పితామహునకుఁ బరలోకక్రియల

నాచరించి యశుచిత్వ నిష్పత్తికై గంగాతీరమునఁ బటగృహ నిర్మాణముసేయించి యుత్పట నివసించుచు, భీష్మ, ద్రోణ కర్ణాదులఁ దలఁచి యింకను దుఃఖాశ్రాంతచిత్తుడై యుండ వ్యాసవాసుదేవు ణావృషచంద్రుఁ నవలోకించి “సాండవా గజా! బంధువులు శోకించిన మృతకోటికిఁ బరితాపము వాటిల్లు. పితామహునిచే సమస్తధర్మములు నెఱిగియు నిట్లు చింతింపఁదగునే? ఇంకను నీకుఁ బాపశంకగలదేని యశ్వమేధ యాగముఁ జేసి, శ్రీరామ, పూరు, భరణులఁబోలె సద్యశో ఎంతుఁడవుగ” మ్మని యు వదేశించిరి. అప్పుడు ధర్మతనూ జాఁడు అశ్వమేధయాగ మధికదక్షిణాన్వితముగఁ జేయవలసి యుండె; నాకడ నిప్పుడు ధనములేదు. దుర్యోధనుడు ధన మంతయు దుర్వ్యయముసేసి బంధారమును బాడుసేసె; మహివలయమునఁ గల రాజులెల్లఱు నీమహాసంగ్రామమున నిహతులగుటఁ జేసియు, వారి సంతతివారలు పిన్నవయస్కులై, దుఃఖాశ్రాంతచిత్తులై పుడమి నేలుచుండుటఁ జేసియు వారలవలన ధనాహారణం బత్యంతాకరణీయమును, దుర్లభమునై యుండె. కావున నేనిప్పుడు క్రతువునకుఁ జాలిన ధనము నెవ్విధమున నార్జింపఁగలవాడ” నని వచింప వ్యాసుడు “ధర్మనందనా! తొల్లి మరుత్తుఁ డను మహిషాలుఁ డొకఁ డశ్వమేధయాగముఁ జేసి భూసురనికరమున కనేక ధనరాసులను దానమియ వారలాధనమంతయుఁ దమ గృహములలో దాచుకొనఁజాలకఁ దమకు వలయునంత

గృహములకుఁ దీసికొనిపోయి కడమ ధనమంతయు హిమ
వన్నగమున నొక్కచోట నిధిగా నిక్షేపించి “కాలాంతర
మున నీనిధి నెవ్వకు కనుగొనవలెనో వారిదే యీ ధన” మని
యందఱు నేకగ్రీవముగఁ బలికియుండిరి. కావున నీవిష్ణు డా
ధనముఁదెచ్చి ముఖము నాచరింపు” మని చెప్పి నిజాశ్రమ
మున కరిగెను. పిమ్మట యుధిష్ఠిరుఁడును తన వారలఁగూడి
హస్తీపురమున కగుదెంచి సకలబాంధవులు మోదముకొంద,
జనులు సభిసంసంప వసుంధరాఁరిపాలన ధురంధరుఁడయ్యెను.

కృష్ణుఁడు కొన్ని దినములు ధనంజయునితో నిచ్చావిహార
ములు సలిపి, పిమ్మటఁ దానిఁ ద్వారకానగరమున కేగ
వలయు నని చెప్పి పాండవుల సంగీకరింపఁజేసి సాత్యకేసహి
తుఁడై నిజపురమున కరిగెను.

పిమ్మట యుధిష్ఠిర నృపాలుఁడు నిజానుజలఁగూడి హిమ
శైలమున కరిగి భక్తిపూర్వకముగఁ గృష్ణుడైపాయనుని
దనమనమునఁ బ్రార్థింప నమ్మసేంద్రుఁ డగుదెంచి యాధన
నిధి నాస్థపవరేణ్యునకుఁ జూపించెను. యుధిష్ఠిరనృపాలుఁ
డాసువర్ణరాసిని భక్తియుక్తముగఁ బూజించి యనేక వాహ
సములపయిఁ బెట్టింది గజపురమునకుఁ దెచ్చి, “అశ్వమేధ
యాగము సేయింప సకలబాంధవ యుతముగ విచ్చేయు”
మని కృష్ణునిఁ బిలువఁబనిచెను.

ఆశుభవార్త నాలకించినతోడనే మధుసూదనుఁడు వసు
దేవ బలభద్రసాత్యకి కృతవర్మాది సకలబాంధవులఁగూడి.

గజపురమున కరుదెంచెను. అప్పుడు మత్స్యరాజనందనయగు నుత్తరకు విగతప్రాణుడై సుతుడు జనింపఁ గుంటి బ్రాహ్మదీ సుభద్రలు శోకాక్రాంతలై నిలపించుచు, కృష్ణునిపాలికిఁ బోయి “వానుదేవా! పరమపుయషా! భక్తనత్సలా! నీవు మున్ను “ఉత్తరగర్భమునుమాత్రము రక్షించి యీభరత వంశము నుద్ధరింతు” నని మాకభయముచ్చియుంటివి. నురాత్ముడగు ద్రోణాత్మజుని బాణాన్నిచే విగతప్రాణుడై జనించిన యిబ్బాలునకుఁ బ్రాణదానమునేసి కురుకులము నిలువఁ బెట్టి మమ్మాందింపఁజేయు” మని బహువిధములఁ బ్రార్థించిరి. అంత నప్పుండరీకాక్షుడు సూతికాహమునకుఁ జని, యబ్బాలశవమును శయ్యతలమునఁ బెట్టఁ బనిచి, యెల్లఱును వినుచుండ,

క. “సరునియెడ నామనంబున

విరోధమెన్నఁడును నేవిధమున నైవం

భారయమి నిజమేనియు ను

స్థిరముగ నిబ్బాలుమీన జీవము పెందున్.

తే. మహితసత్యంబుఁ బరమధర్మంబు గాధ

నిర్మల బ్రహ్మచర్యంబు నిత్యసుప్ర

తిష్ఠితంబులై నాయందుఁ దేజరిల్లు

నేని నిబ్బాలునకు జీవమిపుడ వచ్చు.”

అని వచింపఁ దోడనే యబ్బాలుడు సజీవుడై బాంధవుల నందఱిని హర్షపరిష్లుతాతరంగులఁ జేసెను. కృష్ణుఁ డాబ్బాలునకుఁ బరీక్షితుఁ డని పేరు పెట్టెను.

అనంతరము యుధిష్ఠిరపుపాలుడు కృష్ణు నానతిచొప్పునఁ

దగినవారలచే యజ్ఞోపకరణతతు లన్నియు సిద్ధము నేయించి, మునివర్యులు నిర్ణయించిన శుభలగ్నమునఁ దాను సవన దీక్షితుడై యజ్ఞశ్వరక్షణమునకు విజయుని నియమించి “తమ్ముడా! మహిచక్రమునఁ గల నృపతులెల్లఱును మన సంగ్రామమున నిహతులైరి. కావున నీ విప్పు డీ యశ్వముఁ బట్టవచ్చినవారిని సాంత్వనచనములచే మరలింపుము గాని, శౌర్యముఁ జూపి వధింపకు” మని చెప్పి పంపించెను.

అనంతర మా హయరత్నము ధనంకయుఁడు తనకు రక్షకుడై వెంట వచ్చుచుండ ధరణిఁ బ్రదక్షిణరూపమునఁ దిరుగుచు త్రిగదేవమును సమీపింప సుశర్మ పుత్రులు పూర్వవైరముఁ దలచి ధనంకయునితోఁ బోర నెంచి యత్తు రంగమున కడ్డము వచ్చిరి. సత్యసాచి వారితో నని సేయ నొల్లకఁ దన యగ్రజ నాజ్ఞ సాంతినివచనములతోఁ దెలిపెను. వా రవ్వచనముల నాకర్ణింపక రణమున కుపక్రమించి, యమ్మ హాభుజుని పరాక్రమమున కోర్వజాలక నాతని శరణు జొచ్చిరి. గాండీవి వారల కథయ మొనఁగి “మఖావలోకన ముచకు రం” డని చెప్పి యజ్ఞశ్వము ననుసరించి వెడలెను.

పిమ్మట న యజ్ఞశ్వరాజము ప్రాప్త్యోత్తిష్ఠరపరిసరమున కరుగ భగదత్తతనయుఁడ దానిఁ బట్ట వచ్చి కవ్వడి సాంత్వన వచనములకు మరలక దర్శమునఁ గొలతతడ వాయోధనము నేసి విజతుఁ డయ్యెను. అప్పుడు శ్శల్యుఁడు కరుణాతరంగిత స్వాంతరుడై యాతని నవలోకించి “ఓ యా! యుగష్ఠిరగృహాలుఁ

దశ్యమేధయాగదీక్షితుడై యి త్తురంగము పజ్జ నన్నుఁ
బుజ్జెంచునప్పుడు,

క. “చంపకు మీరాజుల నను

కంపాతిశయంబు మెఱుఁగగా నడపుము నీ

పెంపను కును పునునకు నా

పం పొనరించుట యశారథముగ నెఱుఁగుమి.”

అని యాజ్ఞాపించెఁ గావున నీయెడ నాకుఁ గ్రోధము లేదు.
వైము విడిచి బంధుజనములఁ గూడి క్రతువీక్షణమున కరు
దె” మృని పలికి యశ్వము వెంట నేగెను

అంతర మా హయము సింధుదేశప్రాంతమున కరుగ
జయద్రథుని బంధవులు దాని కడ్డువచ్చి పాండవమధ్యముని
వచనముల నాకర్ణింపక సమరమున కుపక్రమించి, యాశూర
వరేణ్యుని ఛాటి కాగజాలకఁ జిందరవందరయై పోయిరి.
అప్పుడు దుస్సల దుఃఖావేశితమానసయై యడలుచుఁ దన
పాత్రునిఁ దోడ్కొనివచ్చి “సోదరా! నీ మేనల్లుని సుతుఁ
డగు ని బ్బాలునెడఁ గరుణాభుడవగు” మని వేడ నర్జునుడు
“సోదరీ! ఇప్పుడు నా యల్లుఁ డెచ్చట నున్నవాఁ” డని నప్రే
మయగ నడిగెను. “సోదరా! నీరాక వినినతోడనే, మున్ను
తన జనకుఁడు నీచేఁ దెగుటఁ దలంచి భయావేశితమానసయై
మరణించె” ననుచు దుస్సల దుఃఖింప గాండీవి దుఃఖపూరి
తాతఃకరిణుడై యామియస్తకముఁ దన యక్కునఁ జేర్చి
“సోదరీ! ఈ రాక్షసులకు ననుస్తాపములకు మూలమని
చింతించుచున్నవాడ! దుర్యోధనుడు దుర్భిరియగుటచే

మన కిట్టి యిక్కట్లు వాటిల్లె. నీ విచ నూరడిల్లి యీ బాలునితోఁ బురి కేగి సుఖముగ నుండుము. మహావలోకనమునకు హస్తీపురమున కరుదే” మృని చెప్పి యారాన్ని పంపించి తాను ఘోటకమువెంట వెడలెను.

పిమ్మట నా తురంగరత్నము ముగిసినప్పుడు సంతోషమున కరుగ నా సగర పాలకుడైన బ్రహ్మవాహనుడు జనకుని రాకకుఁ బ్రయోగింపఁబడిన యెదురు సని భక్తి పూర్వకముగఁ బ్రణామము నేను సనంజయఁ జాతని నానందింపక “యాగవిను క్షయై చనుచున్న యశ్వముఁ బట్టి బాహుబలము సూపక బేలవలె నిట్లు సనుచేంచు నృపతి నృపతియే? పో పో” మృని నిరాకరించి పలికెను.

అంత న క్కుమారుడు భిన్నాంతఃకరణముడై నిజసుందరిమున కరుగుచుండ, నురగరాజపుత్రులుగు నులూపి మార్గి మధ్యమున న క్కుమారు నెదుర్కొని “కుమారా! సీతండ్రి నీ పరాక్రమము నూడ నభిలషితుఁడై యుండ! కావున నీ విప్పుడు ప్రత్యయోచితమైన ధర్మము నవలంబించి యీ కురుసత్తమునితోఁ బోరి మెప్పు గాంచుము. నీ కీయంశము నుపదేశింప నే నిప్పుడు నాగలోకమునుండి వచ్చితి” నని బోధించి సమరమున కాతనిఁ బురిగొల్పెను. ఆ వచనముల నాలించి బ్రహ్మవాహనుడు సమరోత్సాహముడై హంసధ్వజవిరాజితమైన తన యరద మెక్కి నిజజనకునితోఁ బోరి నేగి యశ్వమున కడ్డుపడెను. అంత నా ధనంజయ బ్రహ్మవాహను లతి

ఘోరముగఁ బోరఁ దొడఁగిరి.

కొంత తడవునకు బ్రభువాహనుఁ డొక తీర్ణశరముఁ బ్రయోగింప ధనఁజయుఁడు ధరణిం గూలెను. అంతకు మున్నే ధనంజయుఁడు ప్రయోగించిన శరఘాతమునకు బ్రభువాహనుఁడును మూర్ఛితుఁ డయ్యెను. ఇట్లు తన కతి గును, గుమారుఁడును భండసమునఁ బడుట విని యులూపీ నమేతయై చిత్రాంగద యచటికి వచ్చి యాఘాతీయమున నాక్రందనము సేసెను. గుజంగ రాజకుమిత నవలోకించి “హా! పాదశి! నీ శక్తులూని నమరమున కేలఁ బ్రేరేపించి తిని? సాధ్యముయ్య! నీ తలంపుయ్య? ఇగ్గుహాపుగుఘని సత్వ రమునఁ బునర్జీవితుఁ జేయుము. అనిచో నేనును నిమ్మహా త్కుచితోఁ డరలోకమున కే గుదాన” ననుచు ననేక రీతుల నడలుచుండ బ్రభువాహనుఁడు మూర్ఛదేరి జడనకునిపైఁ బడి యనేక విధముల వినిపించుచు “పితృహంతకుఁడనగు నా కికఁ గ్రామోపనేశమే యాచరణీయ” మని శిశ్చయించు చుండెను. అప్పు డులూపి “మీరిట్లు వినిపింపవలదు. నేనిమ్మ హానియుని కొక్క ప్రియము నేయనెంచి యిట్లు గావించితి” ననుచు యొక్క సంజీవనమణిని బ్రభువాహనుని హస్తమున నుంచి “కుమారా! నీవు దీనిని జనకుని నక్షమునఁ బెట్టు” మని చెప్పెను. అంతట బ్రభువాహనుఁ డట్లు సేకుఁ బాగుఁడు ప్రత్యుజ్జీవితుడై తన వారలం గృపారసకృష్టితోఁ గలయఁ జూచి కుశలప్రశ్నము సేసెను. అంతట నులూపి గాండివి

నవలోకించి “జీవితేశా! నే నొక్కనాడు గంగాస్నానమున
 కేగిన సమయమున నచ్చటికి వసువులును వచ్చి “అర్జునుడు
 శిఖండినిఁ బురస్కరించుకొనివచ్చి భీష్ము నన్యాయముగఁ
 బడవైచెను. అట్లు కత్తితజమూర్జనం బొనర్చిన యాధనం
 జయుని మేము శాపసంతాపితుఁ జేయుదు” మని వచింప
 నవ్యచనములు భాగీరథియు నంగీకరించెను. నేను వారి పలుకుల
 నాలకించి తోడనే మదీయజనకుని పాలికిఁ బోయి యన్వృ
 త్తాంతముఁ దెలుప నతఁడు వసువులకడ కేగి వారిని
 శాంతింప ననేక విధములఁ బ్రార్థించెను. అంత నా వసువులు
 ప్రసన్నులై “బ్రభ్రవాహనుఁ డొక్కమాలు సమరమున విజ
 యునిఁ గూల్చెనేని యాతని కిచ్చివమువాయును. పిమ్మట
 నతఁడు సంచనసముణిచేఁ బ్రత్యుజ్జ్వలించుడగు” నని చెప్పిరి.
 అక్కారణమున నేనిప్పుడు తగిన సమయము సేకూరెనని
 తలచి బ్రహ్మవాహనుని నీతో రణము సేయఁ బురిగొప్పతి
 నిన్న విగతకీర్తిషుఁ జేరితి. పితృమహు సభర్తముగ వసించిన
 పాతకమునీకు నేటితోఁ దీరె” ననుచు సమస్తవృత్తాంతమును
 విశదీకరించెను. అప్పుడు చిత్రాంగదా బ్రభ్రవాహన
 ధనంజయు లయ్యురగరాజపుత్రి ననేక విధములఁ గొనియాడిరి.
 పిమ్మటఁ బాంధుఁడు బ్రభ్రవాహను నాలింగనము సేసికొని
 “కుమారా! నీవు జననీ ద్వయముతో మఖివలోకనమునకుఁ
 ర” మ్మని ప్రియభాషణములతోఁ జెప్పి సప్రేమముగా
 నానంద్యయమును వీక్షించి తుంగము వెంటఁ జనెను

పిమ్మట నాయజ్ఞాశ్వము మగధ, చేది, గాంధారాది సకల దేశములఁ దిరుగుచుండ నాయాదేశపాలకులు సమరమున కరుదేర గాండివి వారలనందఱి నోడించి ధరణీచక్రమునఁ గల నృపతులనందఱి సర్వరమునకుఁ బిలిచి తురంగరత్నముతో హస్తీపురమున కరుదెంచెను. ఇట్లు జయశ్రీవిభాసితుడై వచ్చిన యప్పొండవ మధ్యమునిఁ గాంచి కృష్ణ, యుధిష్ఠిర, భీమాగుల్లెఱుఁ బరమానంద భరితమానసులై యాతని పరాక్రమమును బెక్కువిధములఁ గీర్తించిరి.

పిమ్మటఁ బౌత్రసమన్వితమై దుస్సలయు, జననీద్వయ సమేతుడై బ్రభువాహనుడును హస్తీపురమున కరుదెంచి యుధిష్ఠిరాదులచే మన్ననలనొందిరి. మఱియు మఖివశోక నొత్తుకొనై మహీవలయమునఁ గల సకల రాజులును, ముని శ్రేష్ఠులును, దిక్కుగల జనములును సరుదేర ధర్మాత్మజుఁ డందఱినిఁ దగురీతిని సత్కరించి మహాఋషులు నిర్ణయించిన శుభలగ్నమునఁ దాను వాజిమేధయాగముఁ గ్రమముగఁ జేయ నుపక్రమించెను. వ్యాస ధౌమ్యాది మహనీయు లమ్మహా ధ్వీరమును విధ్వంసముగ సమ్మహివల్లభునిచేఁ జేయించిరి. అప్పుడు మంగళ తూర్యములతోడను, బుణ్యపాతక రవముల తోడను, సంతోషధ్వానములతోడను, విప్రాశీర్వాద నాదముల తోడను దిశలు మాఱుమోగెను.

ఇట్లు ధర్మతనూభవుడు సక్రమముగ సశ్వమేధయాగము నిర్వహించి పరమపావనమును, సమస్తదురితహరణమును సగు

యవభృథస్నానమాచరించి, హిరణ్యరజితరత్నరుచిరాంబరాది
మహాదానములచేతను, యిష్టాన్నదానముచేతను, సమస్త
జనములఁ దృప్తులఁ గావించెను. క్రతువీక్షణార్థ మరుదెంచిన
సకల మహేషతులును, శృష్ట బుధదేవాది సమస్త బాంధవులును
యుధిష్ఠిరుఁ డొనఁగిన నత్కారిములకుఁ బ్రీతులై యానృపాల
తిలకు ననుజ్ఞవడసి తమతమ దేశముల కరిగిరి. పిమ్మట
దుస్సలయు, బుధువాహనుఁడును నిజపురముల కేగిరి.
ఉలూపియు, జుక్రాంగదియు మాత్రము హస్తినరముననే
నివసించుచుండిరి.

—* ఆ శ్రమ వా స ప ర్వ ము *—

యుధిష్ఠిరమహిపాలుఁ డిట్లు పశ్యపితామహ క్రమప్రాప్తమైన
సామ్రాజ్యము జగత్పూజ్య ప్రకారమునఁ గైకొని కుంతీగాంధారీ
ధృతరాష్ట్ర శృవ పిమరులయెడ వినముఁడై వర్తించుచు,
ద్రావిడికి సామనస్యము నేయుచు, ధృతరాష్ట్రుని కోడండ్ర
నందరిని గౌరవముగ నాదరించుచు, కన్నబిడ్డలబోలె బ్రజలఁ
గాపాడుచు ధర్మమార్గమున వసుధాపాలనము నేయుచుండెను.
జయలక్ష్మీవిరాజితుఁడై సకలజనానురక్తుఁడై ధరణి నేలుచున్న
యా రాజచంద్రునిఁగాంచి కుంతీవిదురాదులు హర్షపరిపుతాంత
రంగులైరి. ధర్మతనూజుడు గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులయెడఁ
బరమగౌరవము సూపుచు “మీరెల్లఱు గురువృద్ధుని వసువు
జేయుచుండకలయు” నని సమస్తజనముల కాజ్ఞాపించుచుండుటచే

సకలజనులు నాతోని యాజ్ఞానువర్తులై మెలగుచు, దుర్యోధనుని దుశ్చేష్టితముల నెన్నడును నాక్రవ్వకుండిరి.

గాంధారి ధృతరాష్ట్రుని లేకతంబ యుండు సమయమున వృకోదరుడు మాత్రము “మహిషములఁ బెట్టిన దుర్యోధ నాదులను నివశేషముగఁ బరిచూర్చితిని. నాబాహుబలము నెఱుంగక యాచెవటులు కయ్యమునకుఁ గడఁగిరి గాని మదీయ బాహు పంజరము సాచ్చించి నైరిహిములు మరల వెడల నేర్చునో” యనుచు వారికి పిననచ్చనటులఁ బలుకుచుండెను. గాంధారి ధృతరాష్ట్రుని లవ్వచనములకు మనమున దుఃఖించుచు నూహించుచుండిరి. ఇట్లు పంచదశవర్షములు గడచెను.

పిమ్మట ధృతరాష్ట్రుడు వనమున కరిగి తపముసేయ నిశ్చితుడై యొకనాఁడు యుధిష్ఠిరుని జేరఁ బిలిచి “కుమారా! ఇంతకాలము నీవు మా కేఁ జూతయుఁ గలుగనీయుకఁ గాపాడుచుంటివి. నీకు సగామౌషిక గలభక్తికిఁ బ్రీతులమైతిమి. ఉత్తమ రాజచరిత్రజలకు సమరమునఁ జచ్చుటయైనను, లేనిచో వనమునఁ దపముసేయుచు దేహత్యాగము సేయుటయైనను కర్తవ్యములగుటచే నేనిప్పుడు గాంధారియుతముగ విపినమున కేగి తపముసేయ నిశ్చితుడనైయుంటి. కావున నీవు మేము తపోవనముకేగ నంగీకరింపవలయు” నని చెప్పెను.

ధర్మాత్మజుఁ డవ్వచనముల కులికి “తండ్రీ! ఇంతకాలము నుండియు నీవు దుఃఖములేనివానివలె నాకుఁ గనఁ బడుచు మనమున గాఢపరితాపము నొందుచుండుటచే నిప్పుడు విపినమున

కేగెదనని పలుకుచుంటివి. విధివశమున దుర్యోధనాదులకును నాకును గలహము ప్రాప్తమయ్యె! నేనిప్పుడు వారల దుశ్చేష్టి తముల నెంతమాత్రమును మనమునఁ దలఁపక, నాక్కుఁదల్లియుఁ దఁడ్రియు, గురుఁడును, దైవమును నీవయని నమ్మి నిన్ను నేవించి నాచిత్తతాపము నుపశమింపఁ జేసికొనుచుంటిని. నీవు వనవాసము నేయనేగిన నేనిటనుండి రాజ్యముఁ బాలింపనొల్లను. నీకు వైశ్యకీయం దుద్భవించిన సుతుఁడును, ధర్మ శీలుఁడునునైన యయతస్సరి రాజ్యాభిషిక్తునిజేయుము. నేనును నీవెంటఁ గాంతారమున కరుదెంచి నీకు శుశ్రూష నేయుచుంటెద” ననుచు నాతని చరణద్వయముఁ బట్టుకొనియె. ధృతరాష్ట్రుఁ డాతనిని లేవనెత్తి కొగిలించుకొని “కుమారా! నీవు మఁకేలోపమును గలుగకుండఁ బెక్కుకాలమునుండియు శుశ్రూషఁ జేయుచుంటివి. వృద్ధుఁడగుటచే నాకింక పాన ప్రస్థాశ్రమస్వీకరణము కిర్తవ్యము. కావునఁ దపోవనమున కేగఁ గొరుచుంటిని. నీవు ధర్మమునఁ బ్రజాపాలనము నేయుచు నిటనుండి, నాపనగమనమున కింగీకరింపు” మని గద్గదకంఠుడై పలుకుచు దుఃఖాలిశయమున మూర్ఛిల్లెను. “నావలన గదా యీశురువృద్ధున కిట్టి దురంతసంతాపము సంభవించె” నని యుద్ధిష్ఠిరుఁ డధికఁకరితాపము నొందుచు శీతలోదకముచే నాతని యవయవములఁ దడుపఁ గొంత తడవునకు ధృతరాష్ట్రుఁడు తెలివినొంది “ధన్మనందనా! నాకుఁబెక్కుమాటలాడ శక్తిలేదు. నీవిక నన్నలజడిఁబెట్టకఁ దపోవనముకేగ నంగీకరింపు” మనియె.

అప్పుడు పారాశర్యమునీంద్రుఁ డచ్చటి కరుదెంచి నకల జనముఁ వివరులఁగైకొని దీవనలిచ్చి యజాతశత్రు నవలోకించి “ధర్మతనూజా! గాంధారిధృతరాష్ట్రులు పుత్రశోకాగ్ని నంతప్త మానసులై తపోవనమున కేగఁ దలఁచియుండిరి. తపమువలననే గాని యాదంపతులకుఁ జిశ్మశాంతి కలుగదు. పెక్కుకాలము నీవు వీరికిఁ బరమభక్తితో శుశ్రూషఁ జేసియుంటివి. ఉత్తమ రాజవంశజులు నమరమునఁ జచ్చుటయైనను దృఢసమాధిని తనువు త్యజించుటయైనను నమంజనముగాని, నృధ్యులై రోగ తల్పమున మరణించుట యనుచితము గదా! కావున నీవింక యొందుతలంపు విడిచి గాంధారిధృతరాష్ట్రులు వనవాసమున కేగ సంగీకరింపుము.” అని చెప్పి యాశని నొడఁబజచి తాను నిజాశ్రమమున కేగెను.

పిమ్మట యుపసేతరపాలుడు ధృతరాష్ట్రునిగని “తండ్రీ! నీవు కడుబడలిక నొందుచున్నావవు. ముందు నా ప్రార్థన నాలించి భుజించి పిమ్మట నీముచ్చుచచ్చిరటుల నాచరింపు”మని వేడ ధృతరాష్ట్రుడు గాంధారి సమన్వితుడై యధ్యంతరా పానమునకుఁ జని దవనకృత్యముల నాచరించి యాహారశాంతిగా నిర్వర్తించెను.

అనంతరము ధృతరాష్ట్రుడు పురజనులందఱిని రావించి “పౌరులారా! వృద్ధుడనగు నాకింకఁ దపశ్చరణము కర్తవ్య మగుటచే వివినమున కేగ నభిలషితుడనై మీయనుజ్ఞ వేడుచుంటి”నని పలుకఁ బౌరులెల్లఱు దుఃఖాక్రాంత మన

న్ములై కన్నీటితో యాకురువృద్ధున కనుజ్జ నొసంగిరి. పిమ్మట
 ధృతరాష్ట్రుడు రణనిహతులైన బాంధవుల కందఱికిఁ బుణ్య
 లోకములు సేకూర ననేక మహానానము లాచరించి గాంధార్
 నమన్వితుడై వల్కూజినములు ధరించి సర్వపదార్థములుఁ
 బరిశ్రవించి సగరునిడలెను. కుంతీచిరునవంజయులు వారితో
 విషనమునకేగ దృఢనిశ్చితులై బయలుదేరి. యుధిష్ఠిర, కృప,
 యుయుత్స్యును కానమునకు బయలుదేర ధృతరాష్ట్రుడు
 వారిని వారించెను. అప్పుడు సాండవులు కుంతీదేవికిఁ
 బ్రణామము సేసి “జననీ! నీవు కాంతారియున కేగవల” దని
 పెక్కువిధములఁ బ్రార్థించ నాసాధ్య “సందమూరా!
 మాననీయులుగు సిన్ధుద్ధదంపతులు వనమున కేగఁచుండ నే
 నిటనుండఁబడును. వనమున కేగి వీరికి శుశ్రూష సేయుచు, తప
 మాచరించి యుత్తమలోకము వడసెడి. మీరలు నాకొరకు
 చింతింపవలకు ఏను తొల్లి దనకరతమాజుని జననము గోవనము
 సేసి యమ్మహనీయున కన్యాయము సేసితి. అద్దురాగతము
 నామనమును నిరంతరము గలంచుచుండె. కావునమీర లమ్మహి
 తాత్మునియెడ భక్త్యా నేశమానసులై మదీయగోష సరిహ
 రార్థమున ననేక దానముల నొసంగుచు, బ్రాపదికి సౌమస్వ్యము
 సేయుచు, ధర్మము నెడబాయక ధరణినేలుచుండు” దని చెప్పి
 తాను గాంధారీవాస్త్రుఁడు బట్టుకొని నడువసాగెను. గాంధారీ
 ధృతరాష్ట్రుని గుంటిని వనమునకు రావలదని వారించిరి గాని,
 యెవరెన్ని విధములఁ జెప్పినను నామిదృఢనిశ్చితమై వెనుదిరుగ

దయ్యో! అప్పుడు బ్రాహ్మీనుభద్రాది కోడల్లెల్లలు సత్రహిత నయనలై కుంతీ గాంధారీధృతరాష్ట్రులకుఁ బ్రణామమునేయ, వారలు తమకోడండ్ర ననునయించి యాశీర్వాదించి ముందుకు నడువఁ దొడఁగిరి. ధృతరాష్ట్రుఁడు గాంధారి కరమును, గాంధారి పాండురాజ మహిషికరమును బట్టుకొని నడిచిపోవుచుండ, విదుర సంజయుఁడును, వనమున నగ్నిహోత్ర కార్యముల నాచరింపఁ గొందఱు ఋత్విజ్ఞనములును వీరివెంటనేఁగిరి. అప్పుడు పౌరులును, బోచారకజనములును మున్ను పాండవులు విసినమ న కేఁగిననాఁడు దుఃఖించినటుల దుఃఖించిరి. పిమ్మటఁ బాండు నందను లశ్రుష్టావితవదనులై ననితాజనములతో మరలి రాజ మందిరము సొచ్చిరి. ఆంబికేయుఁడు తనవారలతో భాగీరథీ తీరమునకుఁ జని యానాటిరాత్రి యట విశ్రమించెను.

ప్రభాతమైన పిమ్మట ధృతరాష్ట్రాదులు కాలోచితకృత్యముల నాచరించి గంగానది యుత్తరించి కురుక్షేత్రమున కరిగి యొక్క యాశ్రమసమీపమున నున్న తరుచ్చాయను విశ్రమించిరి అయాశ్రమమున నున్న శతయాపనానుఁ డగు రాజర్షి వారలఁ గాంచి సవినయముగఁ దనపర్ణశాలకుఁ దోడ్కొనివచ్చి యుచి తా హారముల నొసఁగి గౌరవించెను. అనంతర మాంబికేయుఁ డచ్చటఁ బర్ణశాలలఁ గట్టించి తన వారితో నచ్చట నివసించుచు తప మాచరించుచుండెను.

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడచిన పిమ్మటఁ బాండునందనులు కుంతీ గాంధారీ ధృతరాష్ట్ర విదురులఁ దలఁచి మిక్కుటముగ

దుఃఖించుచు వారల కుశలము నరయు దలఁపు గల వారై
కురుక్షేత్రమునకు బయలుదేర, దుర్యోధనాదుల పక్షమును,
ద్రౌపదీ సుభద్రాది కాంతలును వారివెంటఁ బయనమైరి.

సాండవులు నకల బౌధవులఁ గూడి కురుక్షేత్రమున
నున్న ధృతరాష్ట్ర నాశ్రమమున కరిగి కుంతీ గాంధారి
ధృతరాష్ట్రులకు నమస్కరించి యశ్రుజలముచే వారి పాద
ములఁ గడుగఁ గుంతి శ్రీమాతీశయమునఁ దనూజలఁ జేరఁ
దీసికొని శిరములు మూర్ఛించు కన్నీటిచే వారల మస్తక
ములఁ దడిపి దీవించెను. గాంధారి ధృతరాష్ట్రులును ప్రేమ
పుంసరముగా వారలను దీవించిరి. పిమ్మట ద్రౌపది సుభ
ద్రాది వధూజనము లెల్లఱు వారికిఁ బ్రణామము లాచరించి
యాశీర్వాదములఁ బడసిరి. అనంతర మాంచికేయుఁడు యుధి
ష్ఠిరు నుద్దేశించి,

సీ. “కుశలినై యుండుదీ కురువంశసక్తమ

పౌరజనులు జానపదులఁ బజఁగు

తో నిన్ను ననుసరింతురె తమ్ములందఱు

సుఖమందురే నీను సఖులు కుఖులె

బంధులు సంతోషభఃతురే యిష్టభృ

త్యులు దమకైన కోర్కులు ఫలింపఁ

గ్రాలుదురే హగ్గ లీలలఁబూర్వరా

జన్మల నిడవడి సలుపఁబడునె

నయముతోడి యప్పునమల భండారంబుఁ

లెనులె యగ్రవార జనులమీఁద

గాలియైన కుడియఁగానీకయరయుదీ

యనఁపు పుణ్యకీర్తు లతిశయిల్ల.”

అని కుశలప్రశ్నము నేసెను. “తండ్రీ! నీ కృపావిశేషమున నన్నియు యుక్తముగ నెరివేరుచుండె. ఆగానమునకు నహింపజాలని మీశరీరములు తపోక్రియల నాచరింపనోర్చుచుండెనే? ధీశాలియగు విమరుఁ డెచటి కరిగె? అనుజన వరేఁబ్బయి జూడ నామనము తగ్గరఁబడుచుండె” ననుచు ధర్మ నందనుఁడు బలుక, వై చిత్రవీర్యుఁడు “కుమారా! మే మందరముఁ దపోనిష్ఠ కోర్చి సుఖముగ నుంటిమి. విమరుఁ డీ ప్రాంతమున నిచ్చవచ్చిన స్థానమునఁ జరియించుచు ననిలా హరఁడై ఘనతపము నేయుచు నెన్నఁడైన నకస్మాత్తుగ మూకుఁ గానబడుచుండు” నని చెప్పుచుండెను.

అంతలోఁ గాంతారధూళిమలినాంగుఁడును, జటిభూతకేశ పాశుఁడును, దిగంబరుఁడును నగు విమరుఁ డ య్యశ్రమ సమీపమునకు వచ్చి, యచట నున్న జనముల నవలోకించి మగిడిపోవఁ దొడఁగెను. అజాతశత్రుఁ డ మృహామహు నవ లోకించి తా నొక్కరుఁడును సత్వరముగా నెవ్వనుప్రభావుని వెంటఁ బోవఁదొడఁగెను. విమరుఁడు గుల్కాంతరితు డగుచుఁ బోవుచుండఁ బొండవ్రాజుఁ డెలుఁగెత్తి “విమరా! యో విమరా! నిలుపుము. నిలుపుము. నేను యుగ్ధిస్థిరుఁడ; నిన్నుఁ జూడవచ్చుచుంటి” ననుచుఁ బరుగెత్త సాగెను. విమరుఁ డ వ్యచపముల నాలకించి యొక్క పాకపము నేరి యర్థ నిమిలితతోచుండై నిలువ, యుగ్ధిస్థిరుఁ డచ్చటికి వచ్చి “నిర్మలాత్మా! నిన్నుఁ గనువిచ్చి చూడవే” యని పలికెను.

అంత నత్తపోధనుడు కన్నులు విచ్చి యాతనిఁ గాంచి, యుదాత్తయోగబలమున నత్తనువు దృఙ్మయమునఁ జది గాంచి యా మహాత్ముని తపోబలమునకు విస్మయముఁ జేసి, యాతని కశేబరమును కహసమునేను నుద్యమించెను. అప్పుడశరీరవాణి “ధర్మసందనా! యోగి కశేబరమున కగ్ని సంస్కారము నేయఁ జూడు; కావున నీ వి పురమతపోధనుని దేహమును దహనము నేయకు” మని పలికెను. అజాతశత్రుఁ డవ్వచనముల నాకర్ణించి యా యుద్యమము విడిచి, యాశ్రమమున కిరిగి, విదురుఁడు దేహత్యాగముఁ జేసిన విధముఁ దనవారల కెఱిగించెను.

అనంతర మొకనాడు వ్యాసమునిండుఁ డచ్చటికి వచ్చి ధృతరాష్ట్రయుధిష్ఠిరాదులచే సన్మానితుఁడై యందఱి కుశలము నరసి కుంతీ గాంధారిధృతరాష్ట్రుల నుద్దేశించి “వత్సలారా! మీ మనముల నేమైనఁ గోర్కెగలదేని నాకెఱిగింపుడు. మీ రెట్టి దుస్తరమగుదానిఁ గోరినను మదీయతపోబలముచేఁ దీర్పగలవాడ” నని వచింప, వారలు భారతరణమున మృతులైన తమ బంధువర్గమును జూడఁగోరిరి.

అంత నత్తపోధనుడు సకలజనములను భాగీరథీతీరమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి “మీర లీ నలిలావగాహనమునేసి చూడఁ దలచినవారి నందఱిని జూడు” డనిపలికెను. తోడనే యచ్చటి వారెల్లఱు నదిలోనికిఁబోయి దుర్యోధన దుశ్శాసనాది కురుకుమారశతమును, విరాట దృపద భృష్టద్యుమ్ను

ద్రాపదేయాభివ్యక్తి కర్ణాది సకల భాంధవులను గాంచి బ్రహ్మాదభరితాంతకరణమై యిష్టాలాపములచే నానందము గడపిరి. మఱునాఁ డాశూరజనములు మరలఁ దమలోకమున కేగుచుండఁ బారాశర్యుఁడు “పతుల ననుగమింపఁదలఁచిన వార లీగంగాతోయములఁ గ్రుంకు” ఁడని పలికెను. అంతట ధృతరాష్ట్రుని కోడిండు నూర్వులును, మత్స్యరాజసందనయుఁ దక్కుంగల విభవాంగనతల్లెలు నప్పాలీనతోయముల మునింగి మానుష దేహములఁ దృణించి దేవతనువులు దాల్చి తమతమ పతులఁగూడి నాకలోకమున కేగిరి.

అ న ం త ర ము సాత్యవశేయుఁడు, బంధుసందర్శిమునఁ బ్రహ్మాదభరితాంతకరణమైయున్న ద్రోవదీ సుభద్రాది కాంతలను, బాండుసందనిలను, కుంతీ గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులను దోడ్కొని యాశ్రమమునకువచ్చి “యుధిష్ఠిరుఁ డిచ్చటికివచ్చి నెలదినములు గడచె. ఇతఁ దడయక నీతని హస్తీపురమున కంపు”మని ధృతరాష్ట్రునకుఁ జెప్పి తానునిజాశ్రమమునకేగెను.

పిమ్మలఁ గుంతీగాంధారీధృతరాష్ట్రులు తమ్మువిడిచిపోవఁ జాలకయున్న పాండివులను, ద్రాపదీసుభద్రాది కాంతలను బుజ్జించి కరిపురమునకుఁ బంపించి, అగ్ని కార్యములు బుద్ధిగ్జ్ఞనములు సక్రమముగ నేయుచుండఁ దా మెప్పటియట్లఁ దపమునేయుచుఁ గాలముఁ గడుపుచుండిరి.

ఇట్లుకొన్ని దినములు గడచినపిమ్మట నారదమునివరే.వ్యుఁ డొక్కఁడగు గజపురమున కరుదేర యుధిష్ఠిరుఁ డత్రాప

సోత్తము సర్వరీతిఁ బూజించి “మనీందా! ఎందుండివచ్చు చుంటిరి? తపోవనముననున్న కుంతీగాంధారీధృతరాష్ట్రుల కుశలవృత్తాంతము మీకేమైనఁ దెలియునే” యని యడిగెను. “నృపకుంజరా! మీతండ్రి తనవారలఁగూడి మున్న నివసించు చున్న యాశ్రమము విడిచి, గంగాద్వారపరిసరాఞ్శమున కరిగి యచ్చట నాశ్రమ మేర్పఱచికొని వాయుభక్షణుడై కొన్నిదినములు యుగ్రతపము నేసెను. ఇట్లుండి యొకనాఁడు వారలు గంగాద్వారమునఁ గృతస్నానులై యాశ్రమమునకు వచ్చుచుండ మహావాళోద్భూతమై యనల నువ్విసినను ను జాట్టుముట్టెను. నిరాహారులగుటచే వారలమృహనలమును దప్పించుకొని పరుగిడ శక్తిలేనివారై యుండిరి. సంజయుఁడు వారిని విడిచిపోవనొల్లకుండ ధృతరాష్ట్రుఁడు “సంజయా! నీ వీ యనలముఁ దప్పించుకొనిపోవఁజాలియుఁ బోకున్నఁ బాపము నేకూరు; గావున నీ వెచ్చటికైన బరుగిడి ప్రాణముఁగాపాడు కొను”నని చెప్పి పంపించెను. సంజయుఁ డొక్కతెఱపిఁ జూచి హిమజ్వాలము! సధిరోహించి ప్రాణముఁ గాపాడుకొనియె. అంతట మీతండ్లులుఁ దండ్రియుఁ బ్రాజ్ఞుభాసీచులై సమా హి త చి త్తు లై యి. తోడనే యగ్ని వారఁ బొదివి దహింప నమ్మప్పురుఁ బరమపదవి నొందిరి. అనంతర మీ వృత్తాంతము నాకవ్వసమునకుండు మునులు దెలుప విని వారల క్షణేభగముల నవలొకించి వచ్చితి” ననుచు నారదుఁడు ధృత రాష్ట్రప్రభృతుల మరణవృత్తాంతము యుభయిరునకుఁ దెలి

పెను. ఆదుఃఖవార్త నాలింది పాండునందనులును వనితా
జనములును శోకవిహ్వలమానసులై యాక్రందనము నేసిరి.

పిమ్మట యుధిష్ఠిరుడు నారదు నవలోకించి

నీ. “ఎఱుంగంగవచ్చునే యెవ్వరి కత్తటి

నేడెసయగునొ మునీంద్ర మేము

గలుగంగ దెసలేని పునమానిసికిఁబోలె

నక్కురువృద్ధున కట్టిచావు

పాటిల్లె సముదీర్ణభావనతోఁజ్జ్వలు

లైనపుత్రులు మూర్ఖురట్లుగలిగి

బలము నాగాయులేఁపాణసమంబగు

నమ్మహారాజుఁడై యడవిచిచ్చు

వలనఁ దెగటారి నేమనఁగలదు కమల

ముఖులతాలక్ష్మంతానిలముల గుఱించు

ప్రభువె కంకగృధ్రావలీ పక్షవాయు

వవర నిలఁబడియున్నవాఁ డక్కటకటా.

నీ. “వల్లభుఁ డొక్కసద్రవ్యతముఁ బూనినఁ దానుఁ

దద్రవ్యతమూని గాంధారి యతని

పోయినగతిఁబోయె నాయమకై యంత

వగవఁ బుక్తుల రాజ్యవైభవంబు

విడిచి యేయోమక యడవికిఁబోయిన

తల్లికి వగచెన ధర్మసుతుఁడు

భీమసేనుఁడును బీభత్సుఁడును దన

కడుపునఁబుట్టిన కొడుకులఁబై

యనదతనమునఁ దాను గార్గిఁగారె

నట్లే యనాధయై దీనికి నంతరంగ

మలఁదురకతల్లకిల్ల కీయారటమున

మడుక కలమటఁ బడక యెఱుంగుఁడుఁజెప్పుము.

మఱియు నహ్మనసీయులు కాంచుచుచే దధులైరిగదా! తదీయ దోషపరిహారార్థముగ నే నేమిసేయవలయునని పలుక వమ్మునీడుడు “రాజోత్తమా! ధృతరాష్ట్రుడు తనకు శాంతి యెక్కువైసంపాదన నాలొలిదిసముననే యగ్ని నుభిత రీతి నుపాసించి యాప్తిసేసి వీడ్కొనియెను. యాజకజనము లయ్యగ్నిచయము సరణ్యమున నుద్వాసించి యధేచ్ఛం జనిరి. ఆయగ్నే ప్రశ్నరస్తి వనమును, కుంతీగాంధారిధృతరాష్ట్రులను హాసముసేసెను. ఇవ్విధమున నమ్మువ్వులు నాత్మగ్నిచే దధులై పుణ్యోకమున కేగిరి గావున నీవు తదీయ శాంతికై యేమియు జేయఁ జనిలేదు. చింతవిడిచి వారలకుఁ దిలోదకప్రదానము చేయు”మని చెప్పి దుఃఖోపశమము సేసి యధేచ్ఛం జనియె.

పిమ్మట యధిష్ఠిరుడు “నూడు వత్సరములు కుంతీ గాంధారిధృతరాష్ట్రులు విహిమునఁ దపముసేసి పరమపదము నొంద”రని పౌరులకుఁ దెలియఁజెంచి, నకలబాంధవులతో భాగీరథీతీరమున కరిగి వాకిఁ దిలోదకప్రదానముసేసి, భూసు రోత్తముల కనేక మహాదానముల నొసఁగి పరలోకక్రియల నాచరించి, రాజ్యము బాలించుచుండెను.

— మౌ స ల ప ర్వ ము, —

ఒకనాడు ద్వారకానగరమునకుఁ గణ్వ, నారద విశ్వामిత్ర మహర్షులు హరిసందర్శనార్థము వచ్చి రాజమార్గమున నేగు చుండ యదుకుమారులు కొందఱు అవలోకించి, విధిపేర్కొతులై

దుండగమునకుఁ దొడగి, కృష్ణుని తనూజుడగు సాంబునకు
 శ్రీవేషము వేసి తెచ్చి, కపటవిషయముతో నమ్మునులకు
 నమస్కరింపజేసి “మహామహులారా! ఈకాంత బిడ్డలఁ
 గనునే?” అని యమగ నమ్మునులు క్రోధాత్ములై “ఈసాం
 బుని కడుపున, సకలయావవ క్షయాపాదనకల్యమగు మున
 లును జనించు” నని శపించి యధోచ్చంజనిరి.

మౌనము సాంబునికడుపున మహాభయంకరముగ నొక
 ముసలముజనింప యాదపుల్లెలు భయభ్రాంతులై యన్ధార్త
 వసుదేవున కెఱింగించిరి వసుదేవుఁ డగి విని విస్మయంగంచి
 “మీరంద రామునలముం బొడిపొడి గావించి వనధిలోఁ
 జల్లు” డని యాహ్వానింప వార్లు గావించిరి.

అనంతగము ద్వారకానగరమున జిబుకలు గూబల
 యెలుగుతోడ నటచుటయు, మేకలు నక్కలవలెఁ గూయు
 టయు, గోవులకడుపున గాడిదలుపుట్టుటయు మున్నగు మహా
 త్పాతము లనేకములు పుట్టసాగెను. యాదపు లండలుచు
 దుర్మార్గవర్తనులై విప్రసమూహములకు బాధనేయుచు, గురు
 పులకనస్కరించుచు యిచ్చవచ్చినటుల సుచరింపదొడగిరి.
 కాంతలు భర్తలొ దిరస్కరింపనారంభించిరి. సర్వవిదుండగు
 వాసుదేవుఁ డీదుశ్శకునము లన్నియుఁగాంచి, గాంధారిశపించి
 ముప్పదియాలు వత్సరములయ్యెనని తలచి, యింక నన్యోన్య
 కలహమున యాదపులందఱు నశింతురని నిశ్చయించి, తన
 వాతెల్లరుఁ దీర్థసమీపప్రదేశమున మృతులగుట యుచితంబని

యోజించి “సకలజనులను - లేపు రత్నాకరతీరమున కరు దెంచి యచ్చట జాతర సేయవలయు” నని పురమునఁ జాటఁ బనిచెను.

ఆరాత్రి సకలజనములును, దమతమ యాయుధములను, భూషణములను గొందఱు రాక్షసులపహరించికట్లును, నొక నల్లని స్త్రీవచ్చి తమతమ కాంతలనీడికొనిపోయినట్లును దుస్వప్నములఁగాంచిరి. మఱునాఁ డెల్లవారలు గనుగొను చుండ, వైభ్య సుగ్రీవ మేఘ పుష్పకలాహకములను నశ్వము లతోడను, గరుడకేతనముతోడను బ్రకాశించు శ్రీకృష్ణుని స్యందనమును, జక్రాయుధమును నద్భుతముగ మింటికెగసి యదృశములయ్యెను. పిమ్మట దేవకీనందనుడు వేటొక్క యరదము నధిగోహించి యాడవులనందఱినిఁ దోడ్కొని సముద్రతీరమున కేగెను.

అప్పుడు ఒలరాముడు కృష్ణు నవలొకించి “తమ్ముడా! నేను తపముసేయ విపిసముం కే.గెద ” నని చెప్పి నెడలిపో యెను. పిమ్మట యాడవునందఱును సముద్రనిఁ బూజించి విష్ణుహారములఁ దనివిదీర భుజించి మిక్కిటముగ సురా పానముసేసి మదోన్మత్తులై కేకిసలాడుచు విరసభాషణము సేయదొడగిరి.

అప్పుడు సాత్యకి, రుక్మిణీతనూజుడైన ప్రహ్యముని భుజ ముపైఁ జేయివైచి యాతనినిఁ గృతవర్మం జూపి నప్పుడు “ఈతఁడు గురుపుత్రునితోఁ బాండవశిబిరమున కేగి నిద్రా

నక్కులై యున్నవారలఁ జంపెను. ఇది శూరజనాక్షణమే?” అని యొకనక్కెములాడఁ గృతవర్మ రోషపరవశుడై “సాత్యకీ! కిరీటిచే జేయి నరుకబడిన భూరిశ్రవునిఁ దెగటార్చిన శూరా గ్రేసరుడవగు నీ వాన న్న పహించునది? నీపరాక్రమము నేనెఱుంగినదా” యని పలికెను. ఇట్లు వాగ్వివాదము ప్రబలముకాగా నిరువురుఁ గయ్యమునకుఁ గడగిరి.

మున్ను సాంబుని కడుపునఁబుట్టిన ముసలమును, యాదవులు పొడినేసి సమాద్రమునఁ గలుప నదియంతయుఁ దత్తీరమునఁ దుంగయై పుట్టి పెఱుగుచుండెను. సాత్యకీ యాతుంగఁబెఱికి దానితోఁ గృతవర్మం గొట్ట నాతనిమస్తకము పుడమిఁగూలెను. అంతటఁ గృతవర్మ యాస్తులెల్లఱును సాత్యకీఁ గొట్టు ముట్టి పోరదొడగిరి. సాంబ, ప్రద్యుమ్నాది కుమానులు సాత్యకీకి సహాయులై యని సేయనారంభించిరి. కృష్ణుడు తనయనజుని రక్షింపఁజాలి, నాడయ్యను, విధి కృతిమును దలచి మిన్నకుండెను. అత సయ్యరూక్షముల వారును సచ్చటి తుంగఁబెఱికి యొండొరులఁ గొట్టుకొనుచుండ, మునుల శాపప్రభావమున నాతుంగ వాడినారాచములవలె వారలశరీరమును శే దిం చు చు ప్రాణములఁ బొరిగొ ను చుం డె ను. అమృహాకలహమున సకలయూదవులును నొండొరులం గొట్టు కొ ను చు మరణించిరి. సాత్యకీ సాంబ ప్రద్యుమ్న ప్రేములు మృతులై నపిమ్మటఁ, గృతవర్మపక్షమునఁబోరినవారిలో నిం క ను గొం ద ఱు మి గు లఁ గృష్ణుఁ

డాతుంగఁ గైకొని వారిని నిరవశేషముగ వధించెను.

పిమ్మటఁ గృష్ణుడు దారుకునిఁ బిలిచి “నీవతిశ్రీఘ్రముగఁ గరిరమునకేగి యాదవక్షయము పొండవుల కెఱిగించి యజ్ఞను నిచటికిఁ దోడ్కొనిర” మ్మని చెప్పి పంపించి తాను వనిజాజనములను, గరితురంగములను దోడ్కొని నిజ మంగరమున కరిగి, న సు దేవు న కు నకల యాదవక్షయము నెఱిగించి, “జ న కా! బం ధు విహీ న మై యుచ్చరమున నేరిత నివసించజాలను. బురానుడు మున్నే శపథునేయ నిచ్చిశుభై కాననమున కంగియుండె! నేనును నాతనికిడకుఁ బోయి శపమాచరించుచుండెన. దారుకుని హస్తీపురమునకుఁ బంపించితి. ఆశుడు ధంజయుని శ్రీఘ్రముగ నిటకుఁదోడ్కొని వచ్చెను. ఆ కు రు వ రేణ్యుడు మీపనపునేయఁగలవాడు; మీరీ వసంతాజనములను, గరితురంగములను వరయుచు నిచ్చట నుండు” డని చెప్పి డండప్రణామము నేసెను. ఆఘోర వార్త నాలించినతోడనే వసుదేవుడు దుఃఖాతిశయమున నిశ్చేతనుడయ్యెను. వ ధూ జ న ములెల్లరు రోదనమునేసరి. “కురుకులదీపకుండగు విజయుడు నశ్వరమున నిచటికి వచ్చి మీ వంతులన్నియుఁ దీర్పుగావున మీరెల్లఱు దైగ్యమూని యుండుడు. విధికృత మిట్లుండె! దీనిం దప్పింపనలవిగా” డని కృష్ణుడు వారి కందఱికి యపశమనవాక్యములు నెప్పి తాను న గ రు వె డ లి బలదేవుఁ డేగినమాన్గమునఁ బోయి యొక్క మహీరుహము చెంగట నాతనిఁ గాంచి వందన

మూచరించి జరిగిన వృత్తాంతమంతయు నెఱిగించెను.

పిమ్మట నా బలదేవుడు యోగమునఁదనువుఁ ద్యజించి సహస్రఫణములు గల మహాభుజంగరూపముఁ దాల్చి దివమున కరిగెను. అనంతరము కృష్ణుఁ డచ్చోటుఁ బాసి యించుక దూర మరిగి, తాను భూలోకమునఁ జేయవలసిన పను లన్నియు నెఱవేరుటఁ దలంచి, గుఱ నిర్మగవుఁ ద్యజించుట ననుజనమని నిశ్చయించి యొక్క తరుచ్ఛాగున శియనించి నిశ్చలచిత్తుడై గాఢసమాధి నొందుయ్యుండెను.

అప్పుడా విపిరమున సంచించుచున్న వేలుకాఁ డొకఁ డ ధైవునిఁ గాంచి, హరిణుని తలఁచి, విధిప్రీతుడై యొక్క బాణముఁ బ్రయోగించెను. ఆ తీక్షణసాయకము దనజభంజ నుని శ్రీపాదశలముఁ దూరి నొప్పించెను. అంత న వేపట కాడు కుంగుగముఁ బట్టు తలఁచున నచ్చటికివచ్చి యమ్మహా పురుషుని న లోకించి, భయకంపితగాత్ముడై యద్దేవుని చరణానందములపై వ్రాలి “అగ్గో! జింకయను తలపు తోనే నీ పాపకృత్యము నాచఁచితి” ననుచు దుఃఖించెను. “ఓయీ! విధికృత మిట్లుండఁ గావున నీని చింతింపఁ బని లే”ద నుచు నప్పు ర మ పురుషుడు వానినూఁచించి తన మానవదేహముఁ ద్యజించి, దివ్యరూపధరుడై దివమున కరిగెను.

అప్పుడు బ్రహ్మరుద్రపురందరాది బృందారకు లద్దేవ దేవు నెనుర్కొని దండప్రణామము లాచఁచి “అనంతా!

నీవు కంస, శిశుపాలాది ధ్వంసజనసంహారము నేయ భూలోకమున నవతరించి పెక్కుకాలము గడచె! మే మెల్లరము నీ రాకకుఁ బ్రతీక్షించుచుంటిమి. నీవికఁ బరమపదమునకు విచ్చేసి జగములఁ బాలింపు” మనుచు న పురమేశ్వరుని వై కుంతమునకుఁ దోడ్కొనిపోయిరి.

అట నారకుఁడు పాండవుల పాలికిఁ బోయి యాదవ నాశము తెలుగు వారల కెఱిగింప వారలు పరమ దుఃఖితులైరి. తోడనే యర్జునుఁడు బయలు దేరి ద్వారకానగరమున కరుదెంచెను.

దారుక సమేక్షఁడై వచ్చిన యాధిపతియునిఁ గాంచి యాదవకాంతాజులును, వసుదేవుఁడును, సేవకజనములును, పేరులును శోకాతిశయమున నాక్రందనము సేసిరి. అర్జునుఁడు కొంతతడవు విపించి “మరనాగ్ధనుఁ డిప్పుడెచటి కుండె” నని, వసుదేవు నడిగెను. “భరతాస్వయ ప్రకీపా! నీప్రియశిష్యులగు సాత్త్విక ప్రద్యుమ్నులును, సకల యాదవులును మడిసిన పిమ్మటఁ గృష్ణుఁడు వనితాజనమును, గజాశ్వసింహములను దోడ్కొని నాకడకు వచ్చి “తండ్రి! విధివశమున యదు వంశ నాశము సంభవించె! బంధుజన శూన్యమైన యి ప్పరమున నేను వసియింపజాలను. మదీ యాగ్రజుఁడు మున్నే తపోవనమున కేగి యుండె! నేనును దవము నేయ నరిగెద! ఇతఁ గొలఁదిదికములలో నిప్పురము సంబుధిముంచి వైవఁగలదు. విజయుఁడు నేట రేపట

నిచటికి వచ్చి మిమ్మందఱిని రక్షింపఁగలవాఁ” డని చెప్పి తాను విపినమున కరిగెను. ఇతఁ నిక్కాంతలను, సామజ హమ్యబృందములను, పౌరులను రక్షించు భారము నీయఁడి.” అనుచు వసుదేవుఁడు గద్గదకంఠుడై యాతనికి సమస్త వృత్తాంతము విశదముగఁ జెప్పెను.

సిన్ధుట ధనంజయుఁడు వారల నందరిని నింద్రప్రస్థపురమునకుఁ గొనిపోవ నిశ్చయించి ప్రజల నందరిని రావించి “పౌరులారా! దైవకృతమున నిట్లు సకల యాదవక్షయము ప్రాప్తమయ్యె! నేటి కేడవదినమున నిప్పురము సంబుధి ముంచివైవఁగలదు కావున నేను మిమ్ములనందరిని నురక్షితముగ నింద్రప్రస్థపురమునకుఁ గొనిపోవఁ దలచి యుంటి. కృష్ణుని పొత్తుండైన వజ్రదేవుని నింద్రప్రస్థపురమున కధిపుఁ జేసెద. అతఁ డప్పురమున మిమ్ముల నందరిని ధర్మముగఁ బాలింపఁగలవాఁడు కావున మీరెల్లఁలు శీఘ్రముగ నింద్రప్రస్థమునకుఁ బయనము గం” డని చెప్పి యాత్రి తాఁట విడిమించెను.

తెల్లవారుజామునకు వసుదేవుఁడు నిర్మలయోగనిష్ఠచేఁ ధన శరీరముఁ బరిత్యజించి యూర్ధ్వలోకమున కేఁగెను. అట్లును డమ్మహాసీయునకును, సంగ్రామమున నిహతులైన సకల యాదవులకును యథావిధిగ దహనసంస్కారము నేయించెను. వసుదేవుని సతు లందఱు నప్పు డగ్ని సొచ్చి దేహత్యాగము నేసిరి.

పిన్నుట ధనంజయుడు తానొక్కచూలు రామకృష్ణులను సందర్శింపఁ గఁతుమాలముగలవాడై యాస్తజనులు కొందఱు నెఁటరావి పినమున కరిగి యమ్మహానుభవులు వెరకి యొక్కచోటఁ గృష్ణుని కశేషరముఁ గాంచి దుఃఖాతిశయమున నడచుచు నప్రణయము నధికప్రేమమున కత్తి యానింగనము నేర్కొని, మేని భూమి చులుపుచు “మహాపురుషోఁ నన్నుఁ బిఁదఁ బనిచి, నానో నొక్కచూటఁపైఁచఁ జెప్పకయో నరచుచుమున కల్గెతిను” యనుచు మిఁసంప నాగెను. అప్పు కొంతతడవు ద్రాసి, తన సహచరులచే నూరఁచి, అది నాఁడై చాగు సహాయమున నమ్మహానుభవునికి నమింపఁగఁగము నేసి, వేతొక్కస్తామముఁ గడిమున్న బలరాముని కంబరముఁ గూడఁ దెచ్చి యుధావిధిగఁ న్నిసంస్కారము నేసెను.

అంతఃసము ధనంజయుడు ద్వాదశావగరము నముద్రము ముంచు దిశము సమీపించెనని యొకఁచి చుతి శ్వరితిముగఁ బులి కడుదెంచి, రామకృష్ణుల మరణవార్తఁ దెలిపినచో నచ్చటి నాట సత్వముగఁ బులుపడఁగని తలచి యాదుగ్ధార్త నేరికి జెప్పకయే, రామ, కృష్ణ, నాశ్యకీ, ప్రద్యుమ్న సములుల పత్నులను, సకల యాదవాంగనలను, సమస్త పౌరులను, గజాశ్వనివహములను దోడ్కొని యభ్యురము వెడలెను. అోడనే యమ్మహావృద్ధుఁడు సముద్రముచే ముంచఁబడెను. విజయుఁడు తన వారలఁ గొంత

మూరము తోడ్కొనిపోయి యప్పటికిఁ బ్రాద్దుక్రంత్రులచే నొక్క యుచితప్రదేశమున నిడియించెను

అప్పుడు కొందఱు కి రా తు లు వారలఁగాంచి “వీరికి రక్షకుఁ డొక్కవిజయుఁడే గావున మనమీకినిని సులభముగ జయించి వీరి ద్రవ్యము తయు సపహరింత” మని తలచి యాసమూహమునఁ బొచ్చి కాంతా మణుల భూషణముల నఁహరింప నారంభించిరి. అట్లును దది గాంచి యుగ్రుండై యద్దురాత్ముల బారద్రోలనెంచి బాణములఁ బ్రయోగింప నవి యక్కిరాతుల బాధింపజూకుఁడను. అతఁడేడు మహాస్త్రములఁ బ్రయోగింపబోవ నవియును శక్తిఁ దప్పి యుండెను. అప్పుడాశ్చర్యవిషాదనిమగ్నమూననుండై గాఢవి మటికొన్ని నాడినారాచములఁ బ్రయోగించి యెట్టికేల కాబోయలఁ బారద్రోలి, ప్రభాతమైన పిమ్మటఁ దనవారలతో సచ్చోటుఁ కాసి కరుణ్మత్రమున కరిగెను.

అసంతరము విజయుఁడు రామకృష్ణుల నిర్యాణము నెఱిగింప నెల్లఱును శోకివిహ్వలమాననులై యాక్రందనము సేసిరి. అప్పుడు ఒలరాముని సతులను, దుక్కిణీప్రభృతి కాంతామణులును కొందఱగ్నిప్రవేశముసేసి యూర్ధ్వలోకమున కరిగిరి. సత్యభామయు నఱిగొందరు కనితామణులును దపమాచరింప వివేకభూమికేగిరి. ధనంజయుఁడు కృష్ణుని పోత్రు సం ద్రప్రస్థమునకును, సత్యకేతనూజుని సుస్వతీపురమునకును నభిషిక్తులఁ జేసి, పస్తువాహన నివహముల నిరువురకుఁ బంచి

యిచ్చి తాను సాత్యవ్రతేయ నాశ్రమమున కరిగెను.

కృష్ణద్వైపాయనుడు వివర్ణవదనుడై వచ్చిన ధనంజయు నవలోకించి “కుమారా! నీవిషాదమునకుఁ గారణమే” మని యడుగ నతడు, సకల యాదవనాశమును, రానుకృష్ణులు నిర్యాణమును, కిరాతులు తన్నెదిరించుటయు, దన శస్త్రాస్త్రముల శక్తి దప్పుటయు నాదిగా సమస్త వృత్తాంతమును నవిస్తరముగ నన్వేషింపఁగల కెఱిగించెను. అంత నమ్మునిం ద్రుడు “ధనంజయ! దైవ నిర్ణయ మివ్వధమున నుండుటచే గృష్ణుడు స్వజనరక్షణమున కుపేక్షించె!

చ. భరణిభిరంబువాప నవతారమునొందిన కిష్ణుడత్రైజం

గరుగుగ నిర్వహించి యజరామరనిష్కల నిష్కార భా
స్వరనిజసత్త్వంబు సుపశాంతిపరుండయి పొందె దానికిం
గురుకులవర్య లోకమునఁ గుండుదురే మిముబోటి బోధనన్

మ. అననీభారము నాపి తాహరికిఁ దోడెభీమసాహాయ్యగౌ
రవదుర్దాంతపరాక్రమంబునఁ గృతార్థత్వంబునంజేసి య
స్త్రవితానంబును నిన్నుఁబాసి చనియెన్ తాన్ దైవప్రకారజ్ఞుని
దు వరిస్తాచరణంబునన్ సురలు సంతోషించి రిహ్వరులన్.

క. బలమును బుద్ధియుఁ జేవయు

నలఘుమతీయుల్లసిల్లునగు కాలమునం

బాలియుం గాలవిపర్యయ

కలనఁబున బుధుల కిబ్బుగలఁకయుం గలవే.

తే. కాలమాలంబు సర్వంబుగావ దీని

కొండుతలఁపులు దక్కి మీగుత్తమంపు

గతికే జనుఁడు నిశ్చింతవి కారణము

విడిచి యాగ్యజనంబు విమతిసేయన్

అని యువదేశించెను. అంతట విజయుఁ డమ్మునివర్యునకుఁ బ్రణామము సేసి యాతని యనుజ్ఞనడసి కరినగరమున కేగెను.

—* మ హా ప్ర స్థా ని క ప ర్వ ము *—

అర్జునుడు, యుధిష్ఠిరు పాలికిఁబోయి రామకృష్ణుల నిర్యాణమును, దశశస్త్రాస్త్రములు శక్తిసీనములగుటయు, సాత్యవతేయుని హితబోధయు సవిస్తరముగఁ దెలిపెను. అంతట యుధిష్ఠిరనృపాలుడు తానిఁగఁ బ్రస్థానమునకేగుట యుక్తమని తలఁచి తన యాశయము ననుజాలకును, ద్రౌపదికిని దేలుప వారును సందుల కంగీకరించిరి.

సిమ్మట ధర్మసందనుడు పరిక్షితునిఁ పట్టాభిషిక్తునిజేసి, యతనికిఁ బూజ్యసామ్రాజ్యపరిపాలన ప్రకారము లుపదేశించి, ధర్మశీలుడై తన్ను సేవించుచున్న యుయుత్పునిఁ బిలిచి, యాతనికి రాజ్యతంత్రములు బోధించి “సీవీపరిక్షితునకు రక్షకుఁడవై రాజ్యతంత్రము నడుపుచుండు” మని చెప్పి సుభద్రను రావించి,

మ. “ భవదీయాత్మజా నాత్మజాండు కరుబాశోద్వహుండుయ్యె యా
దవవంశోత్తిరుడైన వక్త్రానకు సంద్రప్రస్థరాజ్యంబు గౌ
రవదీప్తంబుగ నిచ్చినాఁడ సుచరితాగత్యుచితముంబులై
నవి యాగుండులు చెడునీవు దృఢధైర్యబొప్ప రక్షింపుమి.

క. విను కేషించిన యాదవ

జనులకు నావజన్మపతి సంరక్షకుఁడా

తనిఁ బోషించుట ధర్మం

బసఘా యదిలేమి ధర్మహాని యగుఁజుమి.”

అని యుచుదేశించి యామె నందుల కంగీకరింపజేసి, కృపా చాద్యనకుఁ బరీక్షితుని శిష్యునిగ నప్పగించి, శ్మశానపథ ప్రవరజరముల రావించి వారల కంక్షణికి నక్కుమారిసిం హునిఁజూపి “పౌదులారా ! మీరందఱు మాయేవుని మాటుగ నిక్కుమారుని గైకొని, యీతని యాజ్ఞను వర్తులై మెలఁగుచు ధర్మవర్తనులై యుండుడు. మే మేవు రము ద్రావదీయుతముగ విసినమునకుఁ దపముసేయ నేఁగు చుంటి” మని చెప్పెను. పౌదులందఱు సన్వచనముల నానించి దుఃఖిసంతపచిత్తులై “అవనీతలేంద్రా ! మమ్మందఱిని విడ నాడి విసినభూమి కేఁగుట సముచితమే ?” అనుచు గద్గద స్వరములఁ బలుక, ధర్మనందనుడు తగు వచనముల వారల నొడఁబఱచి, యనేక దానముల నొసఁగి యెల్లజనులఁ బ్రీత చిత్తులఁ జేసెను.

పిమ్మట సవ్యసాచి యులూచిని భుజిగేంద్రునికడకును, జిత్రాంగదను బ్రభువానునికడకును బోవ నంగీకరింపజేసి పంపించెను. అనంతరము పాండునందనులు ద్రావదీసమేతులై సర్వాభరణములుఁ బరిత్యజించి, వల్కలాజినములు ధరించి రాజమండరము వెడలి వనమార్గముచుట్టి నడువసాగిరి. అప్పుడు సమస్తబాంధవులును, సకలపౌరులును దుఃఖావేశిత మాంసులై యడలుచుఁ బాలదూరము పాండవులవెంట నేగి పిమ్మట వారిచే నివాంతులై మరలి పురికేగిరి. ఒక్క శున కముమూత్రము వారివెంటఁ బోవుచుండెను.

ఉపవాసవ్రతపరులై పాండవులు యోగబలమున నడుచుచు ననేక గిరిసరిదరణ్యములు గడచి పూర్వసముద్రతీరమునకుఁ బోయిరి. అప్పు డగ్ని దేవుఁడు వానికిఁ బొడసూపి “ధనంజయ! కేవలకార్యమునకుఁగాను నేనీ గాండీవమును వరుణదేవునిచే నీకిప్పించితిని. దీని కార్యము నెరవేరె. ఇంకను నిమ్మహాధనువు నీకేల? దీని నీ యంబుధిని విడువు”మని చెప్ప విజయుఁ డా ధనువు నా సాగరజలముం విడిచెను. విమ్మటఁ గృశానుఁ డంతగ్ధానుఁడయ్యెను.

అనంతరము పాండవులు భూప్రదక్షిణము సేయుచు మేరు పర్వతసమీపమునకుఁ బోవుచుండ మార్గచుభ్యమున నొక్క చోటఁ బాంచాలరాజునందన యోగ మెడలుటచేఁ బుడమిఁ బడి విగతజీవిని యయ్యెను. వాయుతనూజుఁ డదిగాంచి విషణ్ణుడై “అగ్రజా! ఈ సుదతీమణి వర్తకమున సుధర్మ మెన్నఁడుఁ గానము. ఇప్పుడిట్లు పడుటకుఁ గతమిది” యని యడుగ “ఇత్తన్వి విజయునిదేనఁ బక్షపాతిన అంగునాగ నిట్లయ్యె” నని పాండవాగ్రజుఁడు ప్రత్యుత్తర మొసంగి స్థిర చిత్తముతో ముందు కే గుచుండెను. అట్లు వారు ఖుఠికొంత దూర మరిగినపిమ్మట సహదేవుఁ డపగతప్రాణుడై యవనిఁ బడియె. అప్పుడు పవనసందనుఁడు “అగ్రజా! అనహంకారుఁ డును, మాయందతికంటె నీయెడ భక్తుఁడునునైన యీ యనూజుఁ డిట్లు పడుటకుఁ గారణమే”మని యడుగ “ఈతఁడు జగతిలోఁ దనకంటెఁ బ్రాజ్ఞుఁడు లేడని మనమునఁ దలఁ

చెడివాడు. అందునలన నిట్లయ్యె” నని యుధిష్ఠిరుఁ డాతనికి బదులుసెప్పి యగుచుండెను మఱికొంతదవ్వునకు నకులుఁడు పుడమిఁగూని, భీమసేనుఁడు ధర్మతనయుఁడగు గారణమడిగెను. “ఈతఁడు తనకంటె సుహృదవంతుఁడు లేడని గర్వింపచెడివాడు. అక్కారణమున నిచ్చటఁ బడిపోయె” నని చెప్పెను. మఱికొంతదవ్వునకుఁ గొయినపిమ్మట ఫల్గునుఁడు విగతాసుఁడై ధరణిఁగూలెను. భీముఁ డదిగాంచి వగచుచు “అన్నా ! ఈ యమలచక్రిత్రుఁడు పసుటకుఁ గారణమే” మని యడుగ “ఈతఁడు తనకంటె ధన్యుడ్యయందు నిశంబులు లేరని తలచి యుదటివి గర్హించుచుండుటచే నిట్లయ్యె” నని ధర్మనందనుఁడు బదులు సెప్పి యేగుచుండెను. మఱికొంత దవ్వురిగినపిమ్మట భీమసేనుఁడును ధరణిఁగూలుచు “అనఘా ! నిట్లు పడిపోవుటకుఁ గతమెమ్మదియో తెల్పు” మని ప్రేమగ “తమ్ముడా ! నీవు వేసే మహాబలశాలినని గర్వింది యితరులఁ దృణీకరించుచుండుటచే నిట్లుయితే” వని ధర్మాత్మజుఁ డాతనికిఁ బ్రత్యుత్తర మొనఁగి ఫిరఁచిత్తుండై ముందున కేగుచుండెను. సాందవులు పురము వెడలినప్పటినుండియు వారి ననుసరించి వచ్చుచున్న నారమేయము మాత్రము ధర్మతనఁగునియెడ నధికభక్తిగల్గదై యీతనివెంట నేగుచుండెను.

అట్లు నిష్ఠాగరిష్ఠుడై యుధిష్ఠిరసృపాలుఁడు మేరుశైల సమీపమునకుఁ బోవ వానవుఁడు రథారూఢుడై వచ్చి “ధర్మనందనా ! నీవీ దివ్యస్యందనము నధిరోహించి నాకలోక

మునకు రమ్మ. నేను నిన్నుఁ గొంపోవచ్చితి” నని ఫలికము. యుధిష్ఠిరుఁ డాతనికిఁ బ్రణామమొనరించి, శోకనంత స్తమాన నుండై “అమరేశ్వరా !

౯. తోడంబుట్టువు అందఱుంబడిన యాదుఃఖంబు చిత్తంబునం
పీడంబైట్టెడు సాకుమార్థ్యవతి దప్పింగూలఁ జొంచాలి వా
ర్తాదైవచ్చిరి వాగులేక యిటు మీతోరాన వారెల్ల నా
తోడంగూడఁగవచ్చునట్లుఁ గృపాధుర్యార్థ్యంబుఁ జూపింపజే.”

అని పలుకఁ, నాకశాననుఁడు “అవసీతలేంద్రా! నీయనుజులును, ద్రావదియు మానుష దేహములఁ ద్యజించి దివమున నున్న వాగులు. వాగికోరికు గుఃఖంపఁబనిలేదు. నీవీన్యంద నారూఢుఁడైతి దివమున కరుదెంచి వారలఁగాంచు మని” చెప్పెను. అంతట యుధిష్ఠిరుఁడు “నిర్లరవల్లభా! నీనిలువెడలినదాది యీసాగమేయము నన్నాశ్రయించి వచ్చుచుండెను. ఇప్పుడు నావెంట దీనిని గూడఁ దోడ్కొనిపోవలయు” నని పలుకఁ, బురందరుఁడు నవ్వుచు “భరతాన్వయవార్ధిచంద్రా! శునకమునకు నాకలోకసుఖమునెట్లు గూర్చుగలవాడ” నని వచించెను. ధర్మతనూజుఁ డదివిని “శచీనాథా! భక్త పరిత్యాగమునేసి భడయు సిరివలన నాకు సంతకము గలుగ” దని పలుక, సంక్రందనుఁ డతని నవలోకించి

౧౦. “అలకవారిండు ధర్మముల నట్లగుటం గురువంశతర్య నీ
వలుగక విష్ణు కుక్కలక నావసధంబు త్రివిష్టపంబునం
గలుగునె నీకు నిష్ఠురతగల్గదు దీనిఁబ్రత్యజించినం
జలముకొనంగ నేల శుభశుభగమనం చెడనేల కృత్యమే.”

అని వచించెను. అంత నస్యాంశురాజుగ్రనవంసనుడు

చ. “అనఘచరిత్ర విస్మృతరణాగతుఁడేకొన కున్మిశ్రుద్దమి
తునియెడఁజేయు ద్రోహము వధూటివధించుట విప్రువర్ణముం
గొనుట యనంగఁగల్గు నివిగూడినమంబగు నాకుఁజూడ భ
క్తు ననపరాధునికై విడుచుదోషముతో నిదియోర్వకమ్మునే.

ఉ. కావున నాకలోకపునుఖం బటులుండఁగనిమ్ము దేవ నీ
భావమునిట్లు వాడెసఁ గృపాభరితంబుగ సారమేయ సం
భావన సేత దోషముగఁ బట్టమి నాకు వగంబు నీవు పా
మ్మికనభూమినుండెద సమిద్ధతపంబున నిన్నుఁ గొల్చుచున్.”

అని దృఢః స్పృతుండై పలికెను-

అంత నాసారమేయ మానూషు ను బాసి దివ్యపురుష
మూర్తిం దాల్చి “నత్సా! నేను ధర్మదేవతను, నీకు సర్వభూ
తముల యెడఁగల సనుభావమును బరీక్షింపనెంచి శునకరూప
మునుదాల్చినన్ని నీయెడఁ బ్రీతుండవైతి. ఇక నీవీదివ్యోధము
నధిరోహించి దేవలోకమునకు విచ్చేయు” మనుచు యుధిష్ఠి
రుని హస్తముఁ బట్టుకొని యాస్యంకసము నెక్కించెను.

అట్లు దివ్యరథారూఢుడై యుధిష్ఠిరుఁ డచరలోకమునకుఁ
బోవ బృహదరకులెల్ల రాస్థపతిలకు నాదరపూర్వకముగ
నెదుర్కొని యభినందించిరి. అప్పుడు నారదమునీంద్రుడువచ్చి,

ఉ. “దానములం దపంబులను దద్దయుఁ డేర్కొని యట్టివారలన్
మానవసాధులన్ వినమె మానెదదీ మయశంబులెల్ల నీ
మానితకీర్తి కీర్తులు సమస్తజగంబులయందుఁ బర్యట
స్మేసులతోడ వారిటులు నేర్పిర రా నమరత్వసిద్ధికై.”

అనుచు నారాజోత్తమునిఁ బ్రశంసించెను.

పిమ్మటఁ బురుషులుఁ డమ్మహిపాలునకు దేవలోకము నఁగఁగి మహాసీయ పదార్థములఁ జూపించు “కురుకుంజరా ! నీవిచ్చట నమస్తభోగములఁ దసవి దీర ననుభవింపు” మని పలుక యుధిష్ఠిరస్వపాలుఁడు “అనిమిషనాథా ! ద్రౌపదీభీమా ర్జున నకులసహదేవులును, భారతరణమున మృతులైన బంధు మిత్రులను గనుగొనిన పిమ్మటఁ గాని నాకిచ్చటి సౌఖ్యములు నంతోషదాయకములు కాజాలవు. కావున నన్నతి శీఘ్రముగ వారి కడకుఁ దోడ్కొనిపోవుమని నేడను.

—* స్వర్గ రోహణ పర్వము *—

అంతట దేవేంద్రుఁడు దేవకమాతను బిలిచి “నివీస్వపాలు నకు బంధుమిత్రవర్గముఁ జూపుమని యాజ్ఞ పించెను ఆదేవ మాత యుధిష్ఠిరునిఁ దోడ్కొనిపోవుచుండి నాచిదాదిముసీం ద్రులును కొందఱాతని వెంటనేగిరి.

ఆ దేవమాత యాశనిఁ దోడ్కొనిపోవుచు నొక్కిచోట దవిజభామిసీపరిపుత్రుడై, సుఖాసనాసీనుడై స్వర్గలోక సౌఖ్యముల ననుభవించుచున్న దుర్యోధనునిఁ జూపించెను. ధన్వంతరుఁ డాతనిఁ గాంచి యసూయాపరుడై “నారద ముసీంద్రా ! ఈతఁ డతిలోభియై రాజ్యముఁ గాంచి యాయ నొల్లకిపోవుటచే నీతఁ మూలమునఁ బోకింపఁ భూనాథులు భారతరణమున నిహతులైగి మతియు నీతఁడు సాధ్వీమణియైన గ్రహపది నెనను నించి సకల దుష్కృత్యము లొచరించి

యందు. ఇట్టి దుస్వభావునకు నాకలోకసౌఖ్య మెట్లు సేకూరె" నని యడుగ నమ్మాని " రాజోత్తమా! వీర మరణము నొందిన కారణముచే నీతఁ డీ లోకసుఖముల ననుభవించుచుండె; ఇది పుణ్యలోకము గావున సిచ్చట దుష్కృత్యముల నుగ్గడింపరాదు. కావున నీ విప్పు డీతని పాపకృత్యములఁ దలఁచి యనూయ నొందకు" మని చెప్పెను. "నయ మివరేణ్య! ఈతని కష్టసుఖములతో నాకుఁ బనిలేదు. శీఘ్రముగ నన్ను నావారలకడకుఁ దోడ్కొని పొం" డని ధర్మతనయుఁడు వచించెను.

అనంతర మా దేవదూత రక్షప్రవాహములును, నస్థి పుంజములునుగలిగి దుర్గంధయుక్తమై నడువ నశక్యమై యున్న యొక దుష్పథమున నమ్మహిమధునిఁ దోడ్కొనిపోయెను. ఆమార్గమునఁ గొంతదూరము సనిన పిమ్మట నాతనికి సల సలఁ గ్రాసిన నూనియవోలెఁ దేరలుచున్న జలములు గలిగి, వైతరణియనువేరఁ రంగునున్న యొక్క ప్రవాహమును, దక్షిణిపప్రదేశమున నేక ప్రకారముతనల ననుభవించుచున్న కొందఱు పాపకర్మములు గానఁబడిన ధర్మతనయుఁ డచ్చటి దుర్గంధమునకు సహింపఁజాలక మాదూత నుద్దేశించి "మన గమ్యస్థాన మింకెంత దవ్వుగలదు? ఇచ్చట నిలువ నశక్యమైయున్నది" ననుచు వెనుకకు మరల నుద్యుక్తుఁ డయ్యెను.

అప్పు డచ్చట యాతనల ననుభవించుచున్న వాగంతులను
యుధిష్ఠిరు నుద్దేశించి,

తే. “భవ్యజనన సీగాత్రము దివ్యసౌర
భంబు బెరసిన గాడ్పు మాపై గరంబు
హృద్యయై వీచుటయు దుఃఖమెల్లఁబాసె
భూరిసౌఖ్యంబు నొందుచున్నారమేము.

క. నినుఁజూడఁగనుటఁ బటుయో
తనలందోఁజగితిమి పరమధర్మాత్మక నీ
వనయము దయ నిచ్చుటనిలి
చిన బ్రదుకుదు మింకఁ గొంతడవు నిలువనే.”

అని యెలుఁగులెత్తిపలుక నారంభించిరి. ధర్మనందనుఁడు
వారియెడఁ గరుణాభావై నిలిచి “ఘోరినరకము ననుభవించు
మీర లెవ్వరో యెఱిఁగింపుఁ” డని యడుగ, వారిలు “నేను
కర్ణుఁడను, నేనుభీమ సేనుఁడను, నేనర్జునుఁడను, నేను నకులుఁడను,
నేను సహదేవుఁడను, నేను ద్రౌపదిని, నేను ధృష్టద్యు
ముఁడను, మేము ద్రౌపదెఁయుల” మనఁచుఁ దమతమ నామ
ధేయములఁ జెప్పసాగిరి.

అన్వహసముల నాలకంచినతోడనే ధర్మనందనుఁడు శోక
విహ్వలమాననుడై “అక్కటా! సత్యపరులు, దయాధ్యులు,
నిత్యదానరతులు నగు మీరి కిట్టి నరక మేలనంభవించె? దేవత
లధర్మనాననుష్ఠానంకిట్టి దుష్ఠతఁ గలిగిరియిదో, లేక నాకిది
నిత్యక్షిభూతియో, స్వప్నమో, సకేమో నిర్ణయింపఁజాల

